

Irena Szczepankowska

Język prawny I Rzeczypospolitej

w “Zbiorze praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego

Część II

WYPOWIEDZI NORMATYWNE

Białystok 2004

Recenzenci:

prof. dr hab. Barbara Bartnicka

dr hab. Bogusław Nowowiejski

*Pracę wykonano w ramach projektu badawczego 2H01D01925
finansowanego przez Komitet Badań Naukowych w latach 2003–2004*

Copyright © by Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2004

ISBN 83–7431–002–2

Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
15-097 Białystok, ul. Marii Skłodowskiej-Curie 14
tel. (085) 7457059, e-mail: ac-dw@uwb.edu.pl
<http://wydawnictwo.uwb.edu.pl>

Druk i oprawa:

Podlaska Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowo-Uslugowa
Białystok, ul. 27 Lipca 40/3, tel./fax 6754802
<http://www.podlaska.com.pl>

Spis treści

Wstęp	7
1. Przepis prawny jako performatywny akt mowy	7
2. Charakterystyka podstawowych składników aktu normatywnego	22
Normatywne akty mowy – struktura wypowiedzeń i znaczenie predykatów	25
1. NAKAZ	25
1.1. nakaz bezpośredni	25
1.2. nakaz wydany za pośrednictwem podmiotu kompetencyjnego	60
1.3. nakaz wynikający z normy sankcjonującej	72
2. POZWOLENIE	74
2.1. pozwolenie bezpośrednie	74
2.2. pozwolenie wydane za pośrednictwem podmiotu kompetencyjnego	96
2.3. pozwolenie warunkowe	105
3. ZAKAZ	112
3.1. zakaz bezpośredni	112
3.2. zakaz wydany za pośrednictwem podmiotu kompetencyjnego	127
3.3. zakaz wynikający z normy sankcjonującej	131
3.4. zakaz wynikający z warunkowego pozwolenia	134
4. USTANOWIENIE PRAWA	137
5. POTWIERDZENIE OBOWIĄZYWANIA PRAWA	140
6. ZNIESIENIE PRAWA	146

7. UZNANIE WAŻNOŚCI PRAWA	152
8. POTWIERDZENIE WAŻNOŚCI PRAWA	156
9. UNIEWAŻNIENIE PRAWA	159
10. ZWOLNIENIE Z OBOWIĄZKU	164
11. PODTRZYMANIE NAKAZU	175
12. ZOBOWIĄZANIE USTAWODAWCY	177
13. PRZYZNANIE KOMPETENCJI	186
14. POTWIERDZENIE KOMPETENCJI	196
15. UCHYLENIE KOMPETENCJI	198
Zakończenie	200
Źródła historyczne i leksykograficzne	201
1. Źródła historyczne	201
2. Najważniejsze źródła cytatów objaśniających terminy prawne w <i>Słowniku języka polskiego</i> S. B. Lindego	202
3. Słowniki, encyklopedie, opracowania historycznoprawne ...	203
Bibliografia cytowanych opracowań językoznawczych i prawoznawczych	206
Objaśnienie skrótów i symboli	221

Wstęp

1. Przepis prawny jako performatywny akt mowy

Za wypowiedź normatywną uznajemy w niniejszym opracowaniu podstawową jednostkę tekstu prawnego, czyli sformułowany przez prawodawcę przepis prawny. Przepis obejmuje treść normy prawnej, czyli reguły postępowania dla wyznaczonego adresata. Wypowiedź taka realizuje się na poziomie składni najczęściej w jednym zdaniu (pojedynczym lub złożonym). Teorię normy prawnej znajdujemy w wielu opracowaniach z zakresu prawoznawstwa (Ziemiński 1962, 1980, Opałek 1974, Zieliński 1992 i in.). Za M. Zielińskim (1992: 18) przyjmujemy, że norma prawna jest to „norma postępowania, wysłowiona w tekście prawnym bezpośrednio lub pośrednio lub też »wynioskowana« według uznanych reguł inferencyjnych z norm wysłowionych w tekście prawnym”. Dyrektywa prawna, czyli akt wpływania przez prawodawcę na postępowanie adresata normy, jest w akcie ustawodawczym wyrażana najczęściej za pomocą zdań postulatywnych o modalności deontycznej lub stwierdzających (konstatacji), ale każda taka wypowiedź – z punktu widzenia logiki – da się sprowadzić do okresu warunkowego: *jeżeli p, to q* (por. na ten temat: Lisisowa 1998): w pierwszym członie zawarta jest tzw. hipoteza, czyli ta część normy, która określa adresata oraz warunki lub okoliczności, w których mu się nakazuje coś czynić, zakazuje mu się czegoś bądź dozwala mu się jakieś zachowanie; drugi człon zawiera dyspozycję, czyli tę część normy, która określa treść zachowania zakazanego, nakazanego lub dozwolonego. Zdanie warunkowe jest rozwinięte – w przypadku zakazów i nakazów – o sformułowanie sankcji, określającej rodzaj kary, jaka dotknie adresata normy, gdy nie wypełni on dyspozycji w warunkach określonych w hipotezie.

Poniższy model struktury semantyczno-pragmatycznej wypowiedzi prawnej odzwierciedla tzw. normę sankcjonowaną, składającą się z hi-

potęzy i dyspozycji. W ZPS mamy przykłady tego typu norm będących treścią jednego przepisu, np. *Ci, co opiekunami być nie mogą, jako się w artykule o opiekunach uchwaliło, tacy, że y kuratorami być nie powinni stowiemy I 22/7.*

Zdanie nadrzędne (komunikat o akcie decyzji)	Stanowimy, [że]	
Zdanie dopełniające (treść dyrektywy)	jeśli ktoś nie ma prawa być opiekunem,	hipoteza
	to nie powinien być również kuratorem.	dyspozycja

Częściej jednak mamy do czynienia z normą sankcjonującą, która zawiera – oprócz hipotezy „jeżeli p...” i dyspozycji „... to powinno nastąpić q”, także dodatkową hipotezę i dyspozycję sankcjonującą: „jeżeli (nie) nastąpi q, to powinno nastąpić r”. Oto przepis zawierający normę sankcjonowaną i sankcjonującą: *Urzędu Kuratoryi przecię nikt sobie bez Sądu przywłaszczuć nie ma, a to pod oddaniem siebie nazawsze a cura, y pod winą 2000 złotych Polskich dla delatora, toż siedzeniem więzy wyższej przez rok I 22/6.*

Zdanie nadrzędne (komunikat o akcie decyzji)	[Uchwalamy, że...]	
Zdanie dopełniające (treść dyrektywy)	jeżeli sąd nie wyda zgody nikt nie ma prawa [...] przywłaszczuć sobie urzędu kuratorii,	hipoteza1 dyspozycja 1
	w przeciwnym razie [tj. jeżeli ktoś obejmie urząd bez wyroku sądu],	hipoteza2
	zostanie ukarany (grzywną, więzieniem)	dyspozycja2 (sankcja)

W przedstawieniu normy prawnej jako aktu mowy uzupełniamy nie wyrażone w tekście przepisu składniki na mocy reguł pragmatycznych (rekonstruujemy zdanie nadrzędne¹) oraz logicznych (wyrażenie *bez sądu* transformujemy na hipotezę: „jeżeli sąd nie wyda zgody”, a wyrażenie

¹ Zrekonstruowany predykat nadrzędny należy traktować jako składnik wypowiedzi-typu w rozumieniu Lyonsa (1984: 28–34), a więc pewnego modelu, którego realizacją są wypowiedzi-okazy (zdania tekstowe); oznacza to, że nie należy utożsamiać interpolowanego predykatu z konkretnym czasownikiem stanowiącym; użyte w zdaniu modelowym predykaty STANOWIĆ, UCHWALIĆ należy rozumieć jako prototypowe realizacje funkcji kreatywnej prawodawczego aktu mowy.

a to interpretujemy jako wykładnik eliptycznego predykatu „w przeciwnym razie”, implikującego uznanie zaprzeczonej dyspozycji normy sankcjonowanej za hipotezę normy sankcjonującej itp.). Wyrażenia *pod oddaniem, pod siedzeniem, pod winą* itp. wyrażały w osiemnastowiecznym kodeksie zagrożenie adresata normy karą w przypadku niezastosowania się do dyspozycji zawartej w normie sankcjonowanej. Przyimek *pod* – w relacjach przestrzennych wyrażający usytuowanie obiektu poniżej określonego lokalizatora – wprowadza tutaj, zgodnie z zasadą metafory, znaczenie podlegania osoby oddziaływaniu władzy, a zarazem kara jest w takim kontekście modelowana jako ciężar, który musi dźwigać winowajca. Rekonstruując normę prawną na podstawie tekstu historycznego, musimy uwzględnić ówczesne reguły językowe (semantyczne, składniowe), które są zmienne i mogą nastroczać problemów badaczowi nie dysponującemu odpowiednią kompetencją językową.

Jak zaznaczono wyżej, za podstawową jednostkę tekstu prawnego uznajemy wypowiedź, która jest sformułowaniem określonej (jednej) normy dla adresata. Norma taka nierzadko implikuje inne dyrektywy i dlatego przepis prawny może obejmować kilka wypowiedzi normatywnych, które odnoszą się do tego samego adresata, lecz – różnych jego działań lub też akt woli prawodawcy jest skierowany do różnych podmiotów, a dyrektywa może przybierać tę samą lub zróżnicowaną wartość illokucyjną: nakazu, zakazu lub pozwolenia, np.:

[1] Postanawiamy, aby żadna osoba stanu mieyskiego, karet za granicą robionych, złota, srebra, pereł, klejnotów, ani koronek do stroju swego nie używała, ani drogich futer: to iest Marmurków y Sobolów, [2a] tudzież żeby miasta y mieszczanie (wyiąwszy miast większych magistraty) szabel y szpad *excepto* podróży, u boku swego nosić nie ważyli się, [2b] i więcey nad iednego lokaia nie trzymali. [3] Prawo to przestępuiąca osoba, przez instygatora sądu mieyskiego do Magistratu pozwana, winie 300 złotych polskich na skarb miasta tyle razy podpadnie, ile razy o złamanie iego przekonaną zostanie. [4] Czego Magistraty same dostrzegać powinny, [4a] inaczej o nieexecucją tego prawa, do sądów Zadwornych przez kogożkolwiek z obywatelów zapozwane, tamże winy delatorowi 600 złot. pol. zapłacą. I 23/16.

Jeśli przepis formułuje nakaz dla określonego adresata, a także wyznacza sądowi obowiązek nałożenia sankcji na tę osobę w razie niewypełnienia przez nią nakazu, to taki przepis zawiera dwie normy, które są skierowane do różnych adresatów: wykonawcy czynności nakazanej i odpowiedniego organu sankcjonującego. Jeśli w przepisie został sformułowany jedynie nakaz dla wykonawcy, to sankcja jest presuponowana (stanowienie praw jest bowiem nieodłącznie związane z zapewnieniem

możliwości ich egzekwowania); jeśli natomiast prawodawca wyznaczył sądowi obowiązek nałożenia sankcji na maleficjenta za (nie)spełnienie czynności P, to z kolei odpowiedni nakaz lub zakaz jest implikowany, na przykład przepis w postaci: „Z (sąd) powinien ukarać Y-a, gdyby Y uczynił P” interpretujemy jako bezpośrednio sformułowane żądanie wobec Z-a i zarazem jako presuponowany zakaz skierowany do Y-a, który jest podmiotem normy sankcjonowanej: „Y nie powinien czynić P”.

Wypowiedzi z czasownikami wolitywnymi typu *nakazywać*, *zabraniać* – użytymi w 1. osobie czasu teraźniejszego („Nakazujemy Y-owi czynić P”) – pełnią podobną funkcję, jak wypowiedzenia z tzw. predykatami kreatywnymi (określenie Grenia (1994: 307)), jak *stanowić*, *uchwalać*. Te pierwsze można objaśnić jako skondensowane językowe realizacje nakazu lub zakazu: „Ustanawiamy, że Y musi/powinien czynić P = Nakazujemy Y-owi czynić P”; „Uchwalamy zakaz czynienia P dla Y-a = Zakazujemy Y-owi czynić P”. Funkcję taką twórca teorii aktów mowy J. L. Austin (1962) nazwał performatywną, a czasowniki, które są przeznaczone do eksplicytnego wyrażania tej funkcji – „eksplicytnie performatywnymi” (ang. „explicit performatives”); w literaturze polskiej używa się określenia „jawne performatywy” (Grzegorzczkowska 1990). E. Grodziński (1980: 51) określa czynności przez nie oznaczane jako te, które nie mogą być wykonane bez udziału mowy głośnej lub pisanej i uważa, że wszelkie wypowiedzi zaczynające się takim czasownikiem w 1. osobie czasu teraźniejszego tym się różnią od wypowiedzi nieperformatywnych, czyli informacyjno-sprawozdawczych, że tworzą pewne stany rzeczy, jak rady, obietnice, rozkazy, które trwają dłużej niż wypowiedzi, których są wytworem (Grodziński 1980: 65). Z drugiej strony za performatywne uznaje się również wypowiedzi (zwłaszcza stanowiące normy prawne o doniosłości ogólnej lub indywidualnej) sformułowane w 3. osobie, jeśli przez ich wypowiedzenie (w przewidzianych konwencją warunkach) dokonuje się stworzenie nowych stosunków prawnych. Choć samo rozróżnienie wypowiedzi performatywnych i nieperformatywnych zacierza się w kontekście teorii illokucji (Austin 1962, Searle 1969), która każdemu aktowi mowy przypisuje określoną intencję nadawcy (illokucję) oraz wywołanie skutku (zmiany) w rzeczywistości pozajęzykowej (efekt perlokucji), to jednak wydaje się, iż warto zachować rozróżnienie wypowiedzi performatywnych i sprawozdawczych, przynajmniej w odniesieniu do zachowań prawnych, w których to rozróżnienie rysuje się szczególnie wyraźnie, m.in. dlatego, że kreatywne akty mowy, tworzące nową rzeczywistość prawną, odznaczają się dużym stopniem skonwencjonalizowania

na poziomie realizacji językowej oraz pozajęzykowych zachowań uczestników sytuacji komunikacyjnej; istotne jest również zapewnienie skuteczności tych aktów (siły oddziaływania na rzeczywistość) poprzez istnienie sankcji dla podmiotów odpowiedzialnych za stosowanie się do tworzonych norm.

Z punktu widzenia pragmatycznego każdą wypowiedź w tekście prawnym można transformować na wypowiedzenie złożone ze zdania nadrzędnego, zawierającego predykat wyższego rzędu, użyty w funkcji performatywnej, oraz podporządkowane mu zdanie dopełniające, które wyraża treść dyrektywy. Rekonstruowanie ramy performatywnej – nie wyrażonej w strukturze powierzchniowej zdania – wynika z założenia, że performatywność przysługuje wypowiedzeniu użytemu w konkretnym akcie mowy, a nie – wypowiedzeniu jako jednostce systemu². Logicy zwracają uwagę na fakt, że nawet te wypowiedzi, które zawierają czasownik w 1. osobie praesens, uważany za tzw. jawny performatyw, nie mają funkcji kreatywnej, jeśli zostały sformułowane na przykład w warunkach nieobecności odbiorcy: jeśli nadawca mówi „Obiecuję ci pomoc” i jednocześnie wie, że nikt go nie słucha, to taka wypowiedź nie pełni funkcji performatywnej (Grodziński 1980: 70), gdyż podmiotem zobowiązania nie może być jedna osoba. Możemy jedynie uznać, że czasowniki z grupy „*verba dicendi*” szczególnie nadają się do użycia w kreacyjnych aktach mowy, są „kandydatami do spełniania funkcji performatywnej”, jak to określa G. N. Leech (1983: 215). Uznajemy jednakże wypowiedź prawną bez czasownika w 1. osobie czasu teraźniejszego, typu *Każdy mieszczanin powinien być na wierność Nam Królowi posłuszeństwo Magistratowi przysięgły, y w regestr, to jest: in album civile każdego miasta, w którym osiada, zapisany.* (ZPS I 24/2) za wypowiedź performatywną na podstawie kontekstu, który determinuje jej funkcję jako aktu stanowiącego, zapisanego w określonym zbiorze aktów prawnych: ustawie, kodeksie, statucie itp. Zbiory takich tekstów można uważać za makroakty, których funkcja pragmatyczna sprowadza się do stworzenia

² Już Austin (1962: 69) rozróżniał wypowiedzi performatywne explicite (z jawnym performatywem) i wypowiedzi performatywne prymarnie (bez eksplicytnego wyrażania illokucji); te drugie zwłaszcza mogą nastroić kłopotów z właściwym odczytaniem intencji nadawcy, gdyż ich znaczenie pragmatyczne nie musi być przekazywane systemowo – Searle (1975) charakteryzował akty mowy tego rodzaju jako tzw. „*indirect speech acts*” i podawał zasady odczytywania niejawnej intencji nadawcy; propozycję interpretacji pośrednich aktów mowy (za pomocą tzw. implikatur konwersacyjnych) możemy również wyczytać z pracy Grice’a (1977).

pewnych kategorii stosunków prawnych pomiędzy podmiotami prawa (prawodawcą, adresatem, recypientem działania adresata i organem sankcjonującym). Za pomocą powyższej wypowiedzi prawodawca nakłada na adresata (każdego mieszczanina) obowiązek złożenia przysięgi wierności sobie, tj. normodawcy, który zarazem przyznaje sobie prawo do egzekwowania tego obowiązku, występując jako beneficjent działania adresata (wynika to z dwustronności stosunku prawnego, który wiąże dwie strony w ten sposób, że zobowiązanie jednego podmiotu oznacza zarazem uprawnienie drugiego). Przepis formułuje także obowiązek urzędu miejskiego zarejestrowania aktu przysięgi. Mamy tu więc dwie normy, które możemy wyodrębnić ze względu na różnych adresatów i różne obowiązki. W cytowanej wypowiedzi prawnej formułowana jest *explicite* tylko powinność adresata („Y powinien czynić P”), podczas gdy uprawnienie drugiego podmiotu pozostaje w *presupozycji*; równie możliwa jest sytuacja odwrotna – wyrażone jest uprawnienie jednego z podmiotów („Y ma prawo czynić P”), a powinność drugiego pozostaje w *supozycji*³.

Strukturę aktu decyzyjnego można symbolicznie zapisać jako realizację wymagań predykatu STANOWIĆ w użyciu performatywnym: **JA STANOWIĘ, że Y ma obowiązek R / Y ma prawo R.** Akt stanowienia implikuje uogólnionego odbiorcę (O), którego nadawca informuje o tym akcie; odbiorca ten nie jest wyrażany w strukturze predykatowo-argumentowej) czasownika *stanowić* (zwraca na to uwagę Z. Greń (1994: 313)). Nie jest on tożsamy z adresatem nakazu, zakazu bądź dozwoleń; obejmuje raczej wszystkie osoby zainteresowane, w tym adresatów normy, prawników, przedstawicieli organów sankcjonujących.

Przytoczona formuła podstawowego aktu mowy (mikroaktu⁴), konstytuującego normę prawną, wyznacza zarazem wzorzec gatunkowy

³ Jeśli chodzi o przepisy prawne, to regularnie *presuponowane* będzie również zakładanie przez normodawcę możliwego działania odbiorcy sprzecznego z ustanowioną regułą. Tylko przy takim założeniu *sensowne* jest samo ustalanie normy. Jeśli jakiś stan rzeczy jest konieczny i nie zależy od woli osoby, do której prawodawca kieruje przepisy, to nie jest przedmiotem normy prawnej. Pozbawiony sensu byłby bowiem następujący nakaz: *Ustanawiamy, że każdy powinien oddychać.*

⁴ E. Malinowska (1996: 323–331) grupuje poszczególne mikroakty prawne – składające się na makroakt prawny, będący pewnym rodzajem makroaktu urzędowego – w trzy podstawowe rodzaje: kreatywne (kreują normy ogólne i abstrakcyjne dla ogółu obywateli), dyrektywne (mają na celu sterowanie zachowaniami odbiorców) i perswazyjne, np. preambuły, uzasadnienia wyroku sądowego.

mikrotekstu, jakim jest przepis prawny, a jednocześnie – wzorzec makroaktu i makrotekstu, czyli zbioru przepisów. Dzieło pt. *Zbiór praw...* nie jest przykładem typowego tekstu o wysokim stopniu spójności, ponieważ składają się nań wyodrębnione zespoły wypowiedzi o dużym stopniu autonomiczności formalnej (por. szerokie spacje oddzielające poszczególne przepisy, tytuły poszczególnych części i artykułów, numery części, artykułów i paragrafów) oraz treściowej (wydzielone przepisy odnoszą się do różnych adresatów i obejmują różne powinności lub uprawnienia), dzięki czemu mogą być przenoszone do innych tekstów, na przykład do uzasadnienia wyroku sądowego, i cytowane jako wypowiedzi, których interpretacja jest niezależna od kontekstu źródłowego. Należy zatem odpowiedzieć na pytanie, co decyduje o spójności tekstu tego rodzaju? Wydaje się, że – obok wspólnego tytułu; tego samego nadawcy; jedności czasu i miejsca podania tekstu do wiadomości publicznej oraz jednolitego stylu; powtarzalności słów-kluczy sytuujących sferę pojęciową tekstu w określonej dziedzinie doświadczenia nadawcy i odbiorcy; spójnego systemu używanej terminologii i jednoczącej tekst perspektywy poznawczo-historyczno-aksjologicznej – wyrazistym kryterium tekstowości jest dający się określić temat nadrzędny. Zgodnie z ujęciem A. Bogusławskiego (1983) temat ten jest składnikiem struktury tematyczno-rematycznej tekstu, na którą składają się poszczególne zdania tekstowe, z których każde zachowuje rozczłonkowanie na temat i remat, przy czym tematy zdań są koreferencyjne, tj. odnoszą się do tego samego przedmiotu, podczas gdy rematy nie podlegają takiej restrykcji. Podobnie rzecz ujmuje T. van Dijk (2001: 23–24), twierdząc, że sekwencje aktów mowy mogą być „streszczone” w jednostkę nadrzędną („globalny akt mowy”), który jest nośnikiem „ogólnej funkcji illokucyjnej całego dyskursu, określającej jego spójność pragmatyczną”. Jaki jest zatem wspólny temat poszczególnych mikrotekstów składających się na makrotekst, czyli określony „zbiór praw”? Należy przyjąć – naszym zdaniem – że wspólnym tematem jest akt woli określonego prawodawcy, czyli akt stanowienia normy (wyrażony często explicite formułą „ja stanowią”), podczas gdy rematy wyrażają przedmiot aktu woli, tj. zróżnicowaną treść dyrektyw. Podobną sugestię co do interpretacji jedności tematycznej tekstu prawnego znajdujemy w pracy R. Sarkowicza (1995: 56): „A zatem »tematem« tekstu prawnego jest niejako regulacja zachowań społecznie znaczących”. Temat globalny stanowi zarazem ramę interpretacyjną („skrypt”, „scenariusz”) ułatwiający rozumienie poszczególnych wypowiedzi (zwłaszcza intencji komunikacyjnej nadawcy) składających się na tekst.

W literaturze prawoznawczej oraz językoznawczej przyjmuje się różne – w zależności od przyjętych kryteriów i zakresu uwzględnianych wypowiedzi – klasyfikacje normatywnych lub tylko prawnych aktów mowy, utożsamianych często z dyrektywami (por. m.in. Ross 1968, Opałek 1974, Ziemiński/Zieliński 1992, Malinowska 1996). Klasyfikacje te mają zazwyczaj ogólny, aprioryczny charakter. Podział aktów mowy, przyjęty w niniejszym opracowaniu, został narzucony przez materiał zawarty w konkretnym tekście, a kryterium podziału jest przede wszystkim znaczenie (obejmujące przede wszystkim illokucję) wypowiedzi normatywnych oraz zróżnicowanie leksykalno-składniowych środków wyrażania funkcji dyrektywnej, które determinują strukturę poszczególnych zdań tekstowych. Analizą zostały zatem objęte poszczególne typy zdań wyznaczających wzorce mikroaktów normatywnych realizowane przez wypowiedzi ZPS, co jest zasadniczo zgodne z założeniem – sformułowanym niegdyś przez A. Wierzbicką (1983: 127) – że „badanie działań mownych człowieka przeradza się często (...) w badanie typów zdań, w szczególności tych typów zdań, które wyspecjalizowały się jako narzędzia określonych genrów”⁵.

Nawiązując do tradycji logicznej, która wyróżnia w zdaniu dwie części: strukturę predykatowo-argumentową (obiektywny stan rzeczy komunikowany przez wypowiedź), czyli dictum, oraz składnik wyrażający ustosunkowanie nadawcy względem komunikowanego stanu rzeczy, czyli modus, niektórzy językoznawcy uznają część performatywną wypowiedzenia za składnik modalny, a zdanie dopełniające za dictum⁶. Wydaje się jednak, że w takim ujęciu sprowadza się funkcję performatywu do

⁵ „Genry mowy” w ujęciu Wierzbickiej odpowiadają Bachtinowskiemu „gatunkom mowy”, którymi są – zdaniem tego badacza – „względnie trwałe pod względem tematycznym, kompozycyjnym i stylistycznym typy wypowiedzi” (Bachtin 1986: 354), kształtują się one „w zależności od funkcji (naukowej, technicznej, publicystycznej, praktycznej, obyczajowej) oraz specjalnych, właściwych każdej sferze okoliczności obcowania językowego” (tamże). Literatura poświęcona badaniom zróżnicowania gatunkowego wypowiedzi jest już bardzo bogata – również na gruncie polskim; nie sposób wymienić tutaj wszystkich prac z tego zakresu; w niniejszym opracowaniu odwołuję się do stosunkowo nielicznych opracowań poświęconych wzorcom gatunkowym wypowiedzi urzędowych.

⁶ Według M. T. Lizisowej (1998: 275), podstawowymi składnikami wypowiedzi prawnej są dictum i modus. Dictum stanowi ta część wypowiedzi, która w akcie mowy wyraża przedmiot nakazu, tj. odnosi się do czynności wyznaczonego adresata w okolicznościach określonych w hipotezie; w skład dictum wchodzi także wyrażenie wartościujące czynność jako „prawą” lub „powinną”. Dictum wypowiedzi normatywnej jest zawsze aktantem czasownika performatywnego, tzw. modusu (niezależnie od tego, czy jest on wyrażony explicite, czy implikowany); zdanie performatywne wyraża akt illokucyjny.

wyrażania intencji nadawcy. Mimo iż jest prawdą, że – jak to ujmują M. T. Lizińska (1998: 271) – „modus wypowiedzi normatywnej wyrażają czasowniki performatywne, które nazywają akty illokucyjne dokonywane przez wypowiedzi performatywne”, uważam – podobnie jak E. Grodziński (1980) – że podstawową funkcją predykatów użytych performatywnie nie jest informowanie o intencji mówiącego, lecz kreowanie pewnego stanu rzeczy. Eksplicowanie zatem funkcji czasownika performatywnego za pomocą predykatu wolitywnego „chcę, aby...” nie wyczerpuje jego znaczenia, a wydobywa jedynie składnik wolitywny zawarty w akcie kreacji⁷. Właściwsze wydaje się eksplicowanie znaczenia performatywu za pomocą predykatu POWODOWAĆ. KAUZATYWNY predykat wyższego rzędu reprezentuje związek między przyczyną a skutkiem, a więc implikuje dwa argumenty propozycjonalne: argument przyczyny (czynność ustawodawcy: nakazywanie, zakazywanie, dozwalanie) oraz argument skutku (obowiązek lub uprawnienie adresata nakazu, zakazu, dozwolenia): decyzja N-a powoduje obowiązek/prawo czynienia/nieczynienia P przez Y-a.

Powinność lub uprawnienie, czyli dyrektywa R jest przedmiotem kreacji podmiotu prawodawczego i konstatacji informującej adresata o tym akcie: *ustanawiam R, uchwalam R* znaczy ‘mówię: niech będzie R i mówiąc to, stwarzam (powoduję powstanie) R oraz informuję o tym akcie’⁸. Argu-

⁷ Jako wolitywne są określane w literaturze językoznawczej predykaty, w których podstawowym składnikiem semantycznym jest dezyderat: „niech będzie tak, żeby”. Predykaty te referują akty mowy przekazujące treści wolitywne, takie jak: rozkaz, życzenie, chęć (por. Grochowski 1978, Jędrzejko 1992, Kleszczowa, Termińska 1983, Lyons 1989: 349, Ziemiński, Zieliński 1992, Greń 1994). Informowanie o akcie woli jest niewątpliwie inwariantem semantycznym predykatów używanych performatywnie, ale nie jest ich podstawową funkcją, która sprowadza się do stworzenia pewnego układu stosunków między podmiotami określonego aktu: obietnicy, rady, prośby, rozkazu itp. Przy czym układy te obowiązują po zakończeniu aktu mowy je stwarzającego. Należy zaznaczyć, że właściwsza dla objaśnienia performatywnej funkcji mowy jest formuła „niech będzie tak, aby...” lub „mówię: chcę, aby...” niż zwrot „chcę, aby...”, akceptowalne bowiem byłoby zdanie: „Jestem zmuszony obiecać Y-owi P i obiecuję P, choć tego nie chcę”. Przykład ten ujawnia zarazem, że akt performatywny nie musi być zależny od subiektywnej intencji nadawcy, lecz może być zdeterminowany konwencją społeczną, której nadawca jest reprezentantem. J. Lyons (1989: 349) również wyodrębnia tzw. zdania mandatywne (mandy ‘dyrektywy’), których tropikę wyraża formuła „niech będzie tak, żeby...” w przeciwieństwie do zdań oznajmujących: „jest tak, że...”.

⁸ Obecność komponentu ‘mówię’ w strukturze semantycznej czasowników stanowiących nadaje predykcji charakter metatekstowy; użycia tych predykatów kumulują zatem kilka funkcji: performatywną (tj. kreatywną, stanowiącą, kauzatywną), modalną, illokucyjną oraz metatekstową.

ment skutku przybiera często postać zdania podrzędnego: *Stanowią, aby R.* Niektórzy badacze zwracają uwagę na to, że w takim wypowiedzeniu złożonym, w którym zdanie dopełniające jest argumentem predykatu nadrzędnego, mamy w istocie dwa plany modalne (a także temporalne): plan zdania nadrzędnego i podrzędnego (zob. Grzegorzczkowska 1996: 111–113). Czasownik nadrzędny informuje o akcie stanowienia, kreowania normy, przy czym akt działania jest równoczesny z aktem mowy, a całe zdanie nadrzędne charakteryzuje się modalnością stwierdzającą (nawet jeśli czasownik performatywny wyraża nakaz, np. *Nakazujemy, aby...*). A. Wierzbicka (1973) buduje ramę modalną, występującą – jej zdaniem – obligatoryjnie w głębokiej strukturze semantycznej każdego zdania, z prostych predykatów: *sądzę, chcę, nie chcę, czuję*⁹. Ramę taką należałoby zatem przypisać zarówno zdaniu nadrzédnemu z czasownikiem performatywnym, jak i podrzédnemu z innym predykatem. Dictum zdania nadrzédnego stanowiłaby wówczas informacja (stwierdzenie) o dokonywanym akcie decyzyjnym nadawcy, a modus można by wyrazić formułą: *chcę, żebyś wiedział*. Zdanie intencjonalne z kolei, odnoszące się do przyszłych działań adresata, charakteryzuje się modalnością postulatyczną: *chcę, żeby S*. Wykładnikiem tej modalności jest spójnik *żeby/aby* (*Stanowimy, aby...*); niekiedy pojawia się także spójnik *że* – wykładnikiem postulatyczności jest wówczas czas przyszły lub predykat modalny (*Stanowimy, że Y uczyni P / że Y powinien uczynić P*). Zdanie nadrzédne i podrzédne różnią się także charakterystyką temporalną: pierwsze jest wypowiedziane równocześnie z aktem mowy (czas terażniejszy), drugie charakteryzuje się tzw. czasem względnym, zrelatywizowanym wobec czasu zdania nadrzédnego.

Niektórzy badacze rozróżniają modalność ogólną (zdaniową, ekstradyktalną), stanowiącą obligatoryjny składnik każdego zdania (oznajmienie, pytanie, rozkaz) oraz modalność fakultatywną (intraduktalną, werbalną), wprowadzaną przez tryb lub predykaty wyrażające prawdopodobieństwo, możliwość/nieвозмоść, konieczność, powinność (por. Po-

⁹ Nie wszyscy badacze zgadzają się na znaczeniowe utożsamianie wypowiedzi bez ramy modalnej z wypowiedziami posiadającymi predykat modalny, a także – na utożsamianie wypowiedzi performatywnych *explicite* i *implicite*, wskazując przede wszystkim na niejednoznaczność illokucji w przypadku tych drugich (por. Lyons 1989: 373, Kalisz 1993: 31). Wydaje się jednak, iż „rama modalna” Wierzbickiej wskazuje intencję nadawcy na takim poziomie ogólności, który nie rozstrzyga o konkretnej wartości aktu illokucyjnego (element ‘chcę’ łączy np. tak różne illokucje, jak obietnica, rozkaz, prośba itp.); z kolei niejednoznaczność tzw. pośrednich aktów mowy może być wyeliminowana przez kontekst językowy i pozajęzykowy.

łański 1969, Rytel 1982)¹⁰. Ten drugi typ modalności jest przez językoznawców – zgodnie z tradycją logiczną – traktowany zazwyczaj jako fakultatywna kategoria semantyczna (por. Jędrzejko 1987: 19), różnicująca się na trzy podkategorie: modalność aletyczna (określa konieczność, możliwość lub niemożliwość zachodzenia komunikowanego stanu rzeczy, niezależnie od przekonań nadawcy); modalność epistemiczna (określa stopień pewności sądów nadawcy w kategoriach pojęciowych: pewność, prawdopodobieństwo, nieprawdopodobieństwo) oraz modalność deontyczna (określa konieczność lub możliwość spełnienia komunikowanego stanu rzeczy ze względu na wolę jakiegoś osobowego podmiotu; jest zatem wyrażana w kategoriach obowiązku lub pozwolenia).

Nie podejmując dyskusji z różnymi teoretycznymi ujęciami problemu modalności (niektóre szczegółowe kwestie będą sygnalizowane w trakcie dalszej analizy wypowiedzi normatywnych ZPS), w niniejszym opracowaniu przyjmujemy, że wypowiedź prawna – konstytuowana przez predykaty typu *stanowić* (w funkcji jawnego performatywu) – jest deklaracją (oznajmieniem) z wbudowaną w predykat kauzatywny modalnością deontyczną, która obejmuje treść komunikowaną w zdaniu podrzędnym (ewentualnie członie nominalnym lub bezokoliczniku). Modalność deontyczną wyrażają także wartości kategorii gramatycznych czasu i trybu oraz predykaty modalne (*powinien, musi, może, wolno* itp.), które mogą być samodzielnymi wykładnikami pojęcia deontycznej konieczności/możliwości w zdaniu pojedynczym lub współgrać funkcjonalnie z nadrzędnymi predykatami kauzatywnymi z wbudowaną modalnością w wypowiedzeniach złożonych typu *Stanowimy, że Y może czynić P*. Modalność powinnościowa dotyczy – jak to ujmuje D. Rytel (1982: 14) – „zbioru światów, w których obowiązują pewne normy, tzn. wypowiedzenie modalizowane deontycznie mówi o możliwych światach, w których dana czynność lub stan jest obowiązkowa, zakazana lub przyzwolona przez jakiś subiekt modalizujący”.

W tekście ZPS Zamoyskiego poszczególne mikroakty, tworzące normy prawne, są wyrażane eksplicytnie za pomocą konstrukcji z jawnym performatywem lub też za pomocą zdań deklaratywnych zawierających czasownik w czasie teraźniejszym lub przyszłym (implikuje odniesienie predykatu do rzeczywistości postulowanej) oraz modalizator wartościujący daną czynność adresata jako obowiązkową lub uprawnioną. W ni-

¹⁰ Niektórzy badacze (Polański 1969) również modalność rozkazu – wyrażaną przez tryb – zaliczają do modalności werbalnej.

niejszym opracowaniu przyjmuję, że modalność jest komunikowana jawnie za pomocą określonych jednostek leksykalnych oraz środków morfologicznych (wykładniki trybu) i składniowych (środki prozodyczne nie są tutaj brane pod uwagę ze względu na kanał przekazu). Nawiązując do typologii R. Grzegorzczkowej (1990: 141), wszystkie analizowane wypowiedzi normatywne uznaję za deklaratywne, ponieważ zarówno zdania o postaci A: *Stanowimy, żeby Y uczynił P / Nakazujemy Y-owi czynić P / Y musi uczynić P*, jak i zdania typu B: *Y czyni (uczyni) P / Jeśli Y nie uczyni P, Y zostanie ukarany* itp. przekazują kodowo (tryb oznajmujący predykatu nadrzędnego) określoną deklarację nadawcy, przy czym wypowiedzenia typu A mają wbudowaną modalność postulatyczną (deontyczną), czyli informację o postawie nadawcy wobec komunikowanego stanu rzeczy (sygnalizowaną przez predykaty modalne *musi, można, trzeba...* czy też predykaty *stanowić, nakazywać* połączone ze zdaniem intensjonalnym lub bezokolicznikiem), podczas gdy wypowiedzenia typu B nie przekazują na poziomie lokucji żadnej informacji o postawie wolitywnej nadawcy. Ich interpretacja jako wypowiedzi dyrektywnych, realizujących akt illokucyjny nakazu, wynika z uwzględnienia kontekstu (tj. odniesienia do funkcji całego makroaktu czy na przykład sformułowania sankcji), który pozwała na odczytanie rzeczywistej intencji nadawcy.

Semantyczną i składniową charakterystykę polskich czasowników modalnych deontycznych przeprowadziła E. Jędrzejko (1987), która zastosowała logiczny, sformalizowany zapis eksplikacji do analizy składnikowej znaczenia. Leksykalnym środkiem wyrażania modalności w aspekcie porównawczym dotyczą m.in. studia Rytel 1982 oraz Ligara 1997 (tam też obszerna literatura przedmiotu). Językoznawcy nie zajmują jednoznacznego stanowiska w kwestii, które czasowniki i predykatywy modalne należy uznać za formy kanoniczne, podstawowe, które zaś za peryfrazystyczne. Trudności następuje także określenie wszelkich możliwych funkcji tych predykatów: na przykład modalność epistemiczna, deontyczna i aletyczna może być wyrażona powierzchniowo tym samym predykatem.

Wieloznaczność czasowników modalnych jest w tekście prawnym ograniczona, można tutaj mówić o funkcjonalnym, kontekstowym, warunkowaniu znaczenia leksykalnych wykładników modalności. Ich funkcja sprowadza się do wyrażenia stanowczego oddziaływania subiekta modalizującego (N-a) wobec pewnego stanu rzeczy (SR) lub zachowania innego podmiotu (Y-a): operator modalny *musi, powinien* itp. obejmuje swoim zasięgiem predykat czynności (stanu) subiekta modalizowanego Y, przy czym źródło modalności (subiekt modalizujący) nie jest

wskazany bezpośrednio, jedynie kontekst wskazuje na osobowego normodawcę. Znaczenie deontyczne (obowiązku/możliwości) można wyeksplikować następująco: 'istnieje N (subiekt modalizujący), który nakłada na Y-a (subiekt modalizowany) obowiązek R/dozwala Y-owi R'. Zazwyczaj rozróżnia się modalność deontyczną (obowiązku) od alelicznej (konieczności). W tym drugim wypadku źródłem konieczności nie jest wola osobowego bądź zinstytucjonalizowanego podmiotu, ale okoliczności zewnętrzne, obiektywne, prawa natury itp. Przyjmuje się za oczywiste, w przypadku formułowania norm prawnych, istnienie osobowego prawodawcy; w ZPS jest on jeszcze często bezpośrednio wskazywany jako podmiot aktów performatywnych (*My król*); z czasem jednak zaznacza się tendencja do formułowania norm prawnych bez jawnego performatywu, a więc i bez wskazywania normodawcy i zarazem subiektu modalizującego. W wykładni prawa (choć nie w samych aktach prawnych) pojawiają się formuły „prawo nakazuje”, „ustawa zezwala”, w których możemy się dopatrzeć pewnej obiektywizacji norm prawnych (funkcjonują one w świadomości odbiorców jako niezależne od czyjejkolwiek woli normy postępowania). Podstawowa formuła aktu prawnego: „stanowię, że Y ma obowiązek R” nie musi być zatem odczytywana jako bezpośredni nakaz subiektu modalizującego – wola prawodawcy obejmuje stworzenie ustawy, która jest źródłem konkretnej normy dla określonego adresata. W takim ujęciu zaciera się różnica między koniecznością deontyczną i aleliczną.

Predykaty typu *nakazywać, zakazywać, pozwalając* itp., występujące w wypowiedziach ZPS w funkcji jawnego performatywu (wykładnikiem formalnym jest użycie czasownika w 1. osobie czasu teraźniejszego), należą do pola pojęciowego czasowników, których wspólną właściwością jest oznaczanie czynności poznawczych, komunikacyjnych, stanów psychicznych, w które wpisany jest jakiś akt woli osobowego podmiotu. Ze względu na przypisywaną im w wypowiedzi funkcję wyrażania określonej intencji nadawcy nazywa się je czasownikami illokucyjnymi, modalnymi, modalno-kauzatywnymi lub kauzatywnymi z wbudowaną modalnością konieczności lub możliwości (por. m.in. ujęcia w pracach: Grzegorzycykowa 1967, Marcjanik 1980, Bartnicka 1982, Termińska 1983). Czasowniki te różnią się od predykatów oznaczających akty decyzji, jak *uchwalać, postanawiać*, które Z. Greń (1994: 307) nazywa „kreatywnymi”, zwracając uwagę (tamże) na to, że nadawca (tożsamy z decydującym) traktuje wykreowaną sytuację jako rzeczywistość, tj. nie dopuszczającą alternatywy. Predykaty te prymarnie komunikują akt mentalny (podjęcie decyzji) i jej

wykonanie, czyli wykreowanie nowej rzeczywistości. Wtórnie informują o akcie woli i spełniają funkcję *verbum dicendi*. Można jednak zauważyć, że różnica między predykatami kreatywnymi, które nazywam tutaj „ogólnie stanowiącymi” (ze względu na to, iż są predysponowane do komunikowania każdej dyrektywy prawnej, niezależnie od charakteru illokucji, precyzowanej przez dodatkowe elementy modalne), a innymi predykatami wolitywnymi (modalno-kausatywnymi) zacierają się w konkretnych użyciach. W wypowiedziach typu *Stanowimy, aby Y uczynił P* czasownik *stanowić* występuje raczej w funkcji wolitywnej niż kreatywnej (wykonanie P zależy od adresata Y), podczas gdy w strukturze *Ustanawiamy trybunał duchowny* mamy do czynienia z wykreowaniem nowego stanu rzeczy niezależnie od działania innego podmiotu – różnica zatem wiąże się nie tyle z samymi czasownikami, co różnymi strukturalizacjami treści, które są przez nie aktualizowane. Czasowniki *stanowić*, *uchwalać* zaliczam natomiast do „ogólnie stanowiących” w przeciwieństwie do czasowników typu *kazać*, *zabraniać*, *obiecać*, które swoim znaczeniem określają funkcję dyrektywy, tj. rodzaj illokucji.

Wypowiedzi performatywne – jako składniki makroaktu prawnego – zawsze implikują istnienie odbiorcy, gdyż nie tylko tworzą nową rzeczywistość, ale i komunikują o tym akcie, chociaż odbiorca tych aktów – indywidualny lub instytucjonalny – nie jest zwykle wskazywany na powierzchni komunikatu. Uogólnionego odbiorcę komunikatu o ustanowionej normie prawnej należy odróżnić od adresata tej normy, zazwyczaj odzwierciedlonego w strukturze predykatowo-argumentowej czasowników używanych w funkcji jawnych performatywów. W tym sensie predykaty „ogólnie stanowiące” są zazwyczaj nieadresatywne, podczas gdy czasowniki illokucyjne – takie, jak *obiecać*, *nakazywać* – konotują argument adresata (obietnicy, nakazu). W przypadku pośredniego kontaktu między prawodawcą a podmiotami normy prawnej – adresat nie jest personalnie znany nadawcy – można by go określić za Marcjanik (1987: 8) „adresatem wirtualnym”. Agens z kolei i zarazem nadawca komunikatu (także w przypadku performatywnych użyciach czasowników innych niż *verba dicendi*) występuje – jak zauważa M. Marcjanik (1987: 90–93) w roli „kuzatora rzeczywistego” (mówiąc, powoduje zmianę stanu rzeczy dotyczącego adresata) lub „kuzatora zamierzonego” (mówiąc, powoduje, że ktoś musi/może urzeczywistnić pewien stan rzeczy¹¹). Pierwszy byłby

¹¹ Por. formułę podaną przez M. Marcjanik (1987: 35): „agens mówi, bo chce spowodować wykonanie określonej czynności przez adresata”.

reprezentowany na przykład przy takich predykatkach, jak: *przyznać, zabezpieczyć (coś komuś), deklorować, ogłosić (kogo kimś/ jakimś)* itp.; drugi przy predykatkach: *nakazać (coś komuś), pozwolić (komu na co), zakazać (komu czego)* itp.

Performatywność dotyczy tych aktów stanowiących, które muszą być dokonane za pomocą mowy (głosnej lub pisanej), dlatego czasowniki tworzące takie akty są przez niektórych badaczy zaliczane do grupy „*verba dicendi sensu largo*” (por. Greń 1994: 12). Nie wydaje się to jednak trafne rozwiązanie, gdyż – jak zauważa M. Marcjanik (1987: 11–12) – podstawową funkcją takich predykatów „nie jest komunikowanie o świecie realnym, ale inne działania osiągnane poprzez mówienie”. Problematiczne byłoby tutaj rozstrzygnięcie, czy znaczenie sposobu osiągnięcia tych działań (tj. poprzez akt komunikacyjny) jest wbudowane w znaczenie predykatów tego rodzaju, czy raczej presuponowane. Można bowiem uznać, że argument ‘mówienie’ jest pomijany (zerowany) w konkretnych wypowiedziach (problem ten sygnalizuje Termińska (1983: 65)). Niektórzy badacze z kolei (por. Greń 1994: 43) uważają, że to konstrukcja sprawcza jest wkomponowana w konstrukcję mówienia, co wiąże się z charakterem illokucyjnym predykatu, a wykreowanie nowej rzeczywistości, towarzyszące wypowiedzeniu frazy, wynika z jednoczesności (tożsamości) aktu orzekania o świecie (scharakteryzowanym pod względem illokucyjnym) oraz aktu referowania o tym orzekaniu.

*
* *
*

Przedstawione w części II modele leksykalno-składniowe odzwierciedlają różne postacie normy sankcjonowanej (również tej, która jest implikowana na podstawie normy sankcjonującej). Wśród wypowiedzi prawnych możemy wyróżnić takie, które formułują normy nakazujące dokonanie jakiegoś działania adresatom, pozwalające takiego działania lub zakazujące go, a także reguły nakazujące określonym zachowaniom przypisywać sens dokonania określonej czynności konwencjonalnej doniosłej prawnie (por. Ziemiński 1993: 98). Do takich reguł można zaliczyć postanowienia dotyczące uznania ważności jakichś czynności, bądź ich rezultatów. W ZPS wypowiedzi prawne dość często zawierają jawny performatyw; jego wykładniki są zróżnicowane leksykalnie, co pokazują niżej wyodrębnione typy językowych aktów stanowiących. Ogólną charakterystykę leksykalnych i składniowych wykładników konstrukcji stanowią-

cych w I części kodeksu Zamoyskiego przedstawiła B. Bartnicka (1992). Niniejsza analiza nawiązuje do artykułu B. Bartnickiej, ale jest propozycją innego metodologicznie opisu aktów normatywnych, z uwzględnieniem struktury predykatowo-argumentowej wypowiedzi.

2. Charakterystyka podstawowych składników aktu normatywnego

- N** – normodawca, nadawca wypowiedzi prawnej;
- R** – norma prawna, przepis; akt nakazu, pozwolenia, zakazu;
- O** – uogólniony odbiorca informacji o akcie ustanowienia normy;
- Y** – adresat nakazu, pozwolenia bądź zakazu wyrażonych w normie R;
- Z** – podmiot normy sankcjonującej, który karze Y-a za naruszenie normy sankcjonowanej;
- NN** – podmiot kompetencyjny, któremu prawodawca powierza decyzje w określonych sprawach;
- X** – inny – obok normodawcy, adresata, podmiotu kompetencyjnego i sądu – uczestnik stosunku prawnego;
- P, P1...** – przedmiot czynności adresata;
- PP** – przedmiot czynności normodawcy lub podmiotu kompetencyjnego;
- Rp** – przedmiot własności Y-a, rzecz posiadana;
- S** – okoliczności działania Y-a;
- SR** – stan rzeczy spowodowany przez N-a, NN-a lub Y-a w wyniku działania P lub PP;
- Q** – działanie Z-a, sankcja za naruszenie normy prawnej przez Y-a.

W eksplikacjach wykorzystano symbole literowe dla oznaczenia zmiennych, czyli nazw podmiotów i przedmiotów stosunku prawnego; zostały natomiast wyrażone leksykalnie powtarzające się w wypowiedziach predykaty stanowiące oraz modalizatory wartościujące czynności adresatów z punktu widzenia ich obowiązków i uprawnień. Wykładniki leksykalne tych predykatów różnicują poszczególne wypowiedzi dyrektywne, podobnie jak schematy składniowe, wyodrębnione ze względu na charakter sformalizowania argumentu zdarzeniowego, wyrażającego treść nakazu, zakazu bądź uprawnienia (zdanie, grupa nominalna, bezokolicznik), przy czym czynność adresata normy skierowaną na jakiś przedmiot wyrażam najczęściej za pomocą leksemu (*u*)czynić, który po-

zwala na zaznaczenie różnicy takich kategorii morfologicznych, jak czas, aspekt, diateza. W eksplikacjach użyte zostały również takie – podstawowe dla wyrażania znaczeń predykatów – leksemy, jak: *być*, *(zo)stać (się)*, *dziać się*, *powodować*, *mieć*, *posiadać*. Odmienna formalizacja treści poszczególnych aktów stanowiących wynika także z obligatoryjności lub fakultatywności wypełnienia pozycji argumentowych przy danym predykanie oraz wariantywności formy fleksyjnej wykładników poszczególnych argumentów oraz różnic w zakresie wskaźników zespolenia zdań i ich składników. Szyk wielu wypowiedzi ZPS traktujemy jako nacechowany (widoczny wpływ łacińskich schematów składniowych) w stosunku do naturalnego porządku odzwierciedlonego w zdaniu modelowym.

Normatywne akty mowy – struktura wypowiedzeń i znaczenie predykatów

1. NAKAZ

znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że Y ma obowiązek R'¹

1.1. nakaz bezpośredni

A) *nakaz określonego działania/powodowania pewnego stanu rzeczy*

1. Y uczyni P [Y będzie czynił/czynić P] (zaraz, bez odwołki...; podług ORDYNACJI R)

Dochody publiczne miast, aby z ukrzywdzeniem mieszczan, przez urzędy mieyskie stanowione, toż wydawane nie były, zdawać z tego corocznie sprawę miast urzędy będą, podług opisu ordynacyi Kommissyi dobrego porządku. I 23/26; ...Regent zaraz inkwizycye wywiedzie sposobem sądowym, y z tych Dekret napisze... III 25/7; ...a przydujący [...] podpisze na dekrete *exequatur* y zaraz Ławników lub milicyę mieyską do exekucyi przyda. III 19/10/6; ...bez odwołki

¹ Pełna formuła reprezentacji semantycznej wypowiedzi prawnej będącej sformułowaniem nakazu powinna brzmieć: 'Ja N mówię: „Y ma obowiązek R w sytuacji S” i mówiąc to, powoduję, że Y ma obowiązek R i O wie, że Y ma obowiązek R'. Treści presuponowane są następujące: 'istnieje normodawca N i adresat normy Y'; 'N ma władzę nad Y-iem'; 'N chce, aby Y miał obowiązek R'; 'N zakłada, że Y może nie wypełnić obowiązku R w sytuacji S, jeśli N nie poinformuje O, że Y ma obowiązek R'; 'N chce, aby Y wiedział, że jeśli nie wypełni obowiązku R w sytuacji S, to Z uczyni Q (Q nie jest dobre dla Y-a)' – por. eksplikację E. Jędrzejko (1987). Ostatnia implikacja może przybrać postać eksplicytnej normy sankcjonującej. Wyjaśnienia wymaga tutaj supozycja obecności uogólnionego odbiorcy, do którego skierowana jest informacja o akcie stanowiącym normę prawną: ta ostatnia tym właśnie różni się od bezpośredniego nakazu, że ma charakter zobiektywizowany, może być egzekwowana przez organy uprawnione, które nie są adresatami nakazu, ale odbiorcami informacji o istnieniu danej normy.

sąd swój o tym uwiadomi... I 8/3; ...a ten Podkomorzy list swój obwieszczy sposobem wyżey przepisany wydawszy [...], na grunt sporny ziedzie... III 16/1;

2. **P będzie czynione** [zostanie uczynione] (przez Y-a) / **SR będzie zachodzić** (na skutek działania P Y-a) (**ZWYCZAJEM R**)

Koszt na gazety y Plebanow przyzwoity, z przychodów dóbr sekwestrowanych łożony będzie. I 2/25; ...czwarta część nienaruszenie na pobożne uczynki obróconą zostanie. I 4/19; W Sądach tych Mieyskich sędzić się będą wszystkie sprawy *Juris, tacti*, y kryminalne. III 19/4; A pozwy dawnym zwyczajem [...] zachodzić będą. III 19/10/2;

3. **X będzie** [zostanie] **obiektem działania** [sądu] **Y-a²**

A gdyby się trafić miało, iżby w dobrach w sekwestr za długi wziętych, znajdował się iaki possessor, od momentu sekwestru [...] jako wierzyciel uważany zostanie. I 22/24; ...na Szymkach obrani Nam Królowi w akcie elekcyi prezentowani będą... I 6/3; ...wsadzeni będą ci, którzy obwinili drugiego... III 22/29; ...kryminaliści tylko w kaydany okuci zostaną... III 22/29; Rekomenduiący się [...] natychmiast oddalony zostanie. III 25/3;

4. **Y (PO)WINIEN (będzie) (u)czynić P (KONIECZNIE)**

... instygator sądu owego, pod którym dobra do ruiny przywiedzione zostają powinien będzie wnieść illacyą do Sądu... I 22/25; Mieszczanin [...] winien będzie obowiązki mieszczzańskie dopełniać... I 24/7; Kommissarz, y iakiegokolwiek nazwiska rządca dóbr, w niebytności Pana swego, powinien wydać Sądowi złooczyńcę... I 26/1; ...Deputaci z tey Prowincyi [...] koniecznie na dzień reassumpcyi Trybunału ziechać powinni, wyiawszy chorobę prawdziwą... I 12/4; ...expensa wszelkie [...] wracać sobie winni będą... III 19/10/6; ...do sądu go stawić powinien, pod ściąganiem na się tey kary... II 50/5;

5. **P POWINNO (będzie) być (u)czynione** (przez Y-a) / **SR POWINNO (będzie) zachodzić** (na skutek działania Y-a)

...znaki na blasze wybite [...] y przez nich noszone zawsze być powinno I 33/3; Cmentarze oparkanione zawsze być powinny przystoynie... II 4/3; ...podatek y ciężary [...] opłacane y ponoszone być powinny. II 11/1; ...sprawy finalnie [...] w Magistracie decydowane y uznawane być powinny. III 19/10/7; ...pozwy, wpisy [...] rodowitym językiem Polskim zachodzić będą powinny. III 9/45; ...mieścić

² Wypowiedzi realizujące taki model formułowania normy wyrażają obowiązek presuponowanego podmiotu osobowego Y oddziaływania na inny podmiot osobowy X lub traktowania go w określony sposób. Akt illokucyjny nie jest w tego typu wypowiedziach (por. też A1 i A2) wyrażany bezpośrednio, lecz implikowany na podstawie treści przepisów oraz pewnych wskaźników leksykalnych (np. wyrażen typu *natychmiast*, *niezwłocznie* charakteryzujących sposób urzeczywistnienia postulowanego stanu rzeczy przez adresata), stąd pewna niejednoznaczność interpretacji (tak samo może być sformułowane uprawnienie).

się także w tym *Accessorium* powinny adcytacye... III 19/10/1; ...sentencya zapadać powinna III 19/10/1; Po uczynioney takowey prezencie wydane bydło zaraz drugiego dnia iego właścicielowi być powinno... II 39/1;

6. X POWINIEN być [zostać] recypientem działania Y-a³

Dłużnicy iego, czeladź y służący, od Sukcessorów z ich trzech części zaspokoieni być powinni... I 4/19; Osoba Królewska, iako w naywyższej dostojności zostaje, tak powinna bydź w iak naywyższym uszanowaniu od wszystkich. I 2/1; A nie tylko w Trybunale zawieszenie spraw swoich *ex reatu* mieć powinni Deputaci duchowni, y świeccy... I 12/12; ...wychodzący spod opieki mężczyzna aż do dwódziesiu czterech lat wieku swego, mieć powinien Kuratora...⁴ I 22/1; Patron im być powinien przydany... I 21/44; ...a gdy Aktor nie stanie, kondemnatę Aktor zyskać powinien... III 19/10/5;

7. POWINNOŚCIĄ Y-a będzie (u)czynić P

Instygatora powinnością ieszcze będzie dostrzegać, ażeby więzieniem lub więżą przez sąd iego ukarani, żadney krzywdy od woźnego, y sług innych sądowych nie mieli...⁵ I 8/5; ...powinnością będzie Sędziów [...] pilnie wprzód dochodzić... III 22/1; ...powinnością będzie Xiędza Kapelana o godzinie szóstej z rana mieć Mszą dla Kancellarzystów. III 25/12;

8. POWINNOŚCIĄ Y-a będzie, aby (u)czynił P

...powinnością będzie wszelkich naszych Sędziów y Urzędów [...], ażeby starali się zaskarżenia wprzód poznać ważność. III 22/27;

9. Y MA (u)czynić P

...Kuratorowie [...] tak, jak opiekuni rachunki Sądowi swemu składać mają I 22/4; ...officerowie [...] w czasie swey konsystencyi, bądź w czasie przechodu, nająć sobie stancyą za kontraktem mają... I 23/12; ...każdy pozwany przez siebie lub przez plenipotenta stawać ma... III 19/10/5; ...Konsystorz bez spóźnienia ma w to weyrzeć... II 2/4;

³ Bezpośrednio jest w wypowiedziach cytowanych pod tym punktem sformułowany nakaz dla Y-a zachowywania się w określony sposób, świadczenia pewnych czynności na rzecz X-a (recypienta), który zarazem staje się na mocy tego samego aktu uprawniony do korzystania ze świadczeń Y-a.

⁴ Orzeka się tutaj o recypience działania nieokreślonego lub wskazanego adresata nakazu: „ktoś powinien nadać X-owi kuratora”, „trybunał powinien zawiesić sprawy deputatów” itp.

⁵ Jeśli spełnienie powinności przez Y-a ma się dokonywać na rzecz innego podmiotu (tutaj: więźniów), to implikowane jest zarazem uprawnienie recypienta.

10. **P MA być (u)czynione (przez Y-a) / SR MA zachodzić [zająć]** (na skutek działania Y-a)

...regestr majątku całego spisany byź ma przez Dwór przy świadkach. I 31/24; ...tych liczba z imion y przezwisk ma być zapisana w regestr... I 33/3; ...a na ludzi Pośła samego sprawiedliwość szukana być ma, chyba gdyby pośel sam swych ludzi do sądu Naszego odesłał. II 5/3;gdy ślozy lub wrota nie są, lub być nie mogą dla spławu sposobne, demolicya młyna zachodzić ma. II 6/4; Odprawiać się tedy Sądy mają bez-ustannie... III 19/8; ...ma byź wydany drugi pozew, y wpis uczyniony... III 19/10/5; ...ma być umieszczone w liście obwieszczym... III 13/3; ...ma nastąpić sentencya... III 19/10/1;

11. **X MA być [zostać] recypientem działania [sądu] Y-a**

Sędziowie ci y Pisarz mają być obierani wielością głosów, przez swego Woiewództwa, Ziemi lub Powiatu Szlachtę... I 6/2; Kto by razem ślepym, niemym y głuchym; toż gdyby kto był szalonym, albo też głupim, a ta waryacya choćby tylko czasami nań przychodziła, takiego osoba ma mieć także sobie prawnie nadanego względem osoby y dóbr iego Kuratora. I 22/5; Osoby także nie osiadłe, lecz w Kraiach Rzeczypospolitey zamieszkałe, mają mieć zupełne bezpieczeństwo, osoby, majątków... I 1/1;

12. **Y będzie [zostanie] OBOWIĄZANY (u)czynić P**

Pozostałe po rodzicach dzieci, lub inni successorowie [...] zaraz przy tymże dekrete albo od spadku odstąpić, albo za successorów się oświadczyć, y dobra z sekwestru odebrać, toż długi opłacać będą obowiązani. I 22/13; Jakiegokolwiek winowaycę dla uyscia kary, do kościoła się chroniącego, Xiądz nie stronie go ściągającej, ale pod obronę praw do naybliższego Sądu obowiązany będzie wydać. II 2/13; ...żonę lub dzieci zaprzedanego żywić y utrzymywać podług ich stanu obowiązany zostanie. II 53/1; Zasługi słuźącemu gdyby Pan pismem nie upewnił, ale tylko słowną uczynił ugodę; dotrzymać ią obowiązany będzie... II 28/5; ...obowiązani będą pod utratą urzędu do Metropolii [...] appellować. I 4/7;

13. **Y będzie OBOWIĄZANY do uczynienia P**

Successorowie [...] do nadgrodenia y powrócenia rzeczy przez niego ukradzionych, obowiązani będą. II 54/12;

14. **P1 (uczynione przez Y-a) będzie OBOWIĄZYWAĆ Y-a do (u)czynienia P**

Kontrakt, umowa słowna trzema świadkami ocznymi, y wiary godnymi dowiedziona [...], strony do iey dopełnienia obowiązywać będzie. II 28/1;

15. **P (uczynione przez Y-a) będzie WIĄZAĆ Y-a**

Zaręczenia słowne [...] wiązać zaręczającego będą. II 36/13;

16. **OBOWIĄZKIEM Y-a będzie czynić P**

...czynić z ich urzędu będzie obowiązkiem. I 7/4;

17. Y będzie w OBOWIĄZKU uczynić P

...a przyjmujący tak rzecz darowaną, pod utratą Prawa swego, będzie w obowiązku dopełnić ściśle te wszelkie kondycye... II 15/3;

18. Y ZOSTANIE w OBOWIĄZKU za Y-a1

...w tym razie ieden za drugiego zostanie w obowiązku. II 36/12;

19. Y MA czynić P1 z OBOWIĄZKIEM, aby uczynił P

...Kancelarzyści te nauki notować, y pamiętać mają, z obowiązkiem, aby krótki cały tey lekcyi zbiór [...] Regentowi oddali. III 25/14;

20. Y i Y1 będą MIEĆ do siebie JUS AD REM

...strony kontraktujące, od momentu podpisanego kontraktu *jus ad rem* wspólnie mieć do siebie będą. II 29/1;

21. Y jest [będzie] w ODPOWIEDZI (X-owi) do czego/za co

Gdyby przecię nie całą obligacją, tego za którego ręczył na się fideiutor przejął, na ow czas do tey tylko części, w iakiey się obligował, w odpowiedzi będzie. II 36/7; Szyprowie i furmani są w odpowiedzi właścikom za rzeczy na swój statek lub brykę przyjęte... I 27/1;

22. Y MA ODPOWIEDZIEĆ [odpowiadać] za uczynienie P

...gdyby nie stawił, za szkody odpowiedzieć ma. II 36/11; Pisarz [...] za długi także w miejscu sądzenia Trybunału winne, tak iak Deputat odpowiedzieć ma. I 12/33;

23. Y WINIEN ODPOWIEDZIEĆ za uczynienie P

Pisarz [...] za zgwałcenie bezpieczeństwa drugich odpowiedzieć winien... I 12/33;

24. Y będzie OBLIGOWANY uczynić P

...tak; iak się wyżej opisało, postąpić będzie obligowany. II 6/11; ...Gospodarz iego będzie obligowany, co miesiąc raport przysłać Regentowi... III 25/5;

25. Y będzie [zostanie] PRZYMUSZONY do uczynienia P

...a gdy o takowego występku popełnieniu przekonany będzie [...] do powrotu popełnionej krzywdy skarbowi przymuszony będzie... II 50/1; ...gdyby w Sądzie przyzwoitym dla Pana, sługa o niewypłacone uskarżał się zasługi, y punkta ugody dwoma świadkami poprzysiągł, do ich dopełnienia [pan] przymuszony zostanie. II 28/5; ...taki bez konwikcyi zaręczonego [...], do satysfakcyi przymuszony będzie. II 36/15;

26. Y MUSI uczynić P

...ieżeli pierwszym dekretem przekonany zostanie, tedy do rezolucyi takowego dekretu w sądzie wyższej instancyi od mieysca stawiania wstrzymać się musi. I 13/26⁶;

27. Y MA [POWINIEN] STARAĆ się uczynić P/o uczynienie P

...w gazety kraiove całą okoliczność wpisać starać się ma. II 6/11; ...o sprzedaż onych [scil. dóbr] w wartości przynależytey przez aukcyą starać się ma. I 2/32; Mieszczanin każdy [...] o nabycie possessyi, pod utratą prawa mieyskiego starać się powinien. I 24/5;

28. STARANIEM Y-a będzie uczynić P

Jey będzie staraniem [...] obmyślić mieysce na cmentarze... III 18/24;

29. Y będzie STARAĆ się, aby było uczynione P

...na ow czas Sąd [...] starać się będzie, aby imię tego winowaycy dużemi literami wymalowane, przybite na szubienicę było. II 6/17;

30. Y-owi będzie NALEŻAŁO⁷ czynić P

Sądowi przecię dochodzić będzie należało, czyli broniący się nie miał sposobności pewney schronienia... II 5/2;

31. Uczynienie P MA NALEŻEĆ (nie tylko) do Y-a

...nadruynowanego Kościoła zewnątrz kosztownieysze wyreperowanie, nie do samego ma należeć Xiędza y kollatora... II 2/3;

32. (MY N) STANOWIMY, aby Y czynił P

W przeciągu atoli, iakieykolwiek chłopą sprawy z panem, aby aż do iey zakończenia, chłop odbywał wszelkie robocizny y daniny, tak iak oneż przed zaczęciem sprawy odbywał, stanowimy... I 31/22;

33. (MY N) STANOWIMY, aby było uczynione P (przez Y-a)/aby czyniono P

...aby każdego w sprawie każdej pozwem pisany, pozywano, stanowimy. III 19/10/2; Rozgraniczenie [...], aby przez Sąd uskutecznione było stanowimy... III 16/6;

⁶ Można mieć tutaj wątpliwość co do klasyfikacji aktu pod względem intencji nadawcy: czy jest to sformułowanie nakazu nieczynienia P, tj. powstrzymania się przed realizacją P, czy też należy uznać – stosując reguły logicznego wnioskowania – że prawodawca zakazuje w ten sposób adresatowi realizowania P. Włączając wypowiedź do nakazów, przyjmuję zarazem, że zakaz jest implikowany.

⁷ Predykat *należeć* w przytoczonych zdaniach pełni funkcję modalną – komunikuje konieczność, obowiązek.

34. (MY N) STANOWIMY, że Y uczyni P

...stanowimy, że każda strona od każdego świadka, Subdelegatowi inkwizycją piszącemu, zapłaci polskich dwa... I 7/3;

35. (MY N) STANOWIMY, aby X być obiektem działania Y-a

Dzieci bądź z Szlachcianki, ale nałożnicy szlachcica przed ślubem małżeństwa urodzone [...], aby tylko z dochodów Oycy [...] żywione być stanowimy...⁸
I 20/8;

36. (MY N) CHCEMY, aby Y czynił P

...chcemy, aby dający i przyjmujący rzecz iakową w kommis, potrzebne względem tego obowiązki przez pisma wzajemne ostrzegali... I 26/9;

37. (MY N) CHCEMY MIEĆ, aby Y czynił P / aby P było uczynione (przez Y-a) / aby zachodziło SR (na skutek działania P Y-a)

...mieć chcemy, aby nie na samey Mszy Świętej kończyli nabożeństwo kościelne... II 3/1; Dopokąd zaś to nie nastąpi, groby y sklepy po Kościołach dawne, wewnątrz tychże Kościołów, aby zamurowane były mieć chcemy. II 4/8; ...sprawy, aby się odtąd ostatecznie w Trybunale Duchownym rozsądzały, mieć chcemy. I 4/4;

38. (MY N) CHCEMY MIEĆ P (u)czynione (przez Y-a)

Rodzay y porządek dowodów zachowany mieć chcemy następujący... III 20/1; ...następujące uroczystości zachowane mieć chcemy... III 20/3; ...y assistencyą z Garnizonów Miejskich opatrzone [sądy] mieć chcemy. III 19/3;

39. (MY N) STANOWIMY dla Y-a PRAWIDŁA R do ZACHOWANIA, aby P było czynione

...następujące dla Urzędów Sądowych do zachowania stanowimy prawidła, to jest, aby każdy świadek przystępujący do świadectwa 1-mo Był pytany, iak się zowie... III 20/3;

40. (MY N) PRZEPISUJEMY PRAWA R do ZACHOWANIA: aby P było uczynione (przez Y-a) / aby Y uczynił P

...następujące do zachowania przepisujemy prawa, 1-mo. Aby kondemnata nie była później przez Sąd lub Urząd uchylona. 2-do. [...] 3-tio Aby onęz sam Aktor [...] zarzucił... III 7/30;

⁸ Taka konstrukcja wypowiedzenia jest wynikiem kontaminacji łacińskiej składni „accusativus cum infinitivo” oraz rodzimej struktury ze zdaniem podrzędnym celowym.

41. (MY N) **UCHWALAMY, aby X został obiektem działania Y-a / aby SR nastąpiło** (na skutek działania Y-a)

...dekretu takiego, iak innych exekucya, aby nastąpiła, uchwalamy⁹. II 2/3; ...od znaydowania się na wszelkich Seymikach y ziazdach publicznych na lat trzy, aby był wstrzymany, uchwalamy... I 16/9;

42. (MY N) **STANOWIMY, że Y POWINIEN uczynić P**

...stanowimy, iż gdyby zaręczyny były z siebie ważne, y publiczne, dotrzymać ich iako wszelkiey inney umowy godziwey strony obydwie powinni. I 17/2; ...stanowimy, iż ieżeli po śmierci męża pozostanie się wdowa, tedy ta, [...] Sąd Grodzki [...] o śmierci męża uwiadomić powinna... I 21/15;

43. (MY N) **STANOWIMY, że Y MA uczynić P / że P MA być uczynione** (przez Y-a) / **że (tylko) SR MA zachodzić** (na skutek działania Y)

...stanowimy, iż żądaiący Dylacyi [...] ma donieść listownie Podkomorzemu... III 14/1; Stanowimy, że gdy dziedzic domu iakiego długami tak obciążony będzie, iż one nie zdoła uspokoić, ten dom *per plus offerentiam* ma być przez miasto do sprzedania podany... I 23/1; Kontumacye, czyli wzdawania [...], te tylko, że zachodzić mają, stanowimy. III 19/10/5; ...y że na potym transformacya substancyi babistey w stopniu wnuków zachowana być ma, stanowimy. II 20/7;

44. (MY N) **PRZYZNAIEMY P (za) MAIĄCE czynić się** (przez Y-a)¹⁰

...wszelkie majątki po występnych mieszczanach [...] na poprawę miasta obracać się mające przyznajemy. I 23/24;

45. (MY N) **UZNAJEMY uczynienie P od Y-a dla X-a**

Nadto powrócenie nakładów prawnych, y nadgrodenie szkód wszelkich dla strony wywołaney od wywołującego uznaiemy. III 7/7;

46. (MY N) **STANOWIMY Y-a być OBOWIĄZANYM do uczynienia P**

...takowego kredytora do dania rachunku nie dziedzicowi, ale kredytorom [...] być obowiązanym stanowimy. II 37/12;

⁹ Za sprawą czasownika *nastąpić*, konotującego abstrakcyjną nazwę czynności w pozycji podmiotu, zdarzenie – desygnowane przez wyrażenie predykatowe podrzędne wobec predykatu stanowiącego – jest postrzegane jako absolutne, autonomiczne, tj. niezależne od podmiotu sprawczego, który nie jest wyrażony *explicite*, ale implikowany jako adresat obowiązku zrealizowania uchwały.

¹⁰ Mamy tu do czynienia z adiektywizacją predykatu podrzędnego, a konkretnie czasownika modalnego, taką, że może on pełnić funkcję atrybutywną w grupie nominalnej będącej formalizacją argumentu treści predykatu głównego (argument ten zajmował pozycję dopełnienia wewnętrznego predykatu w konstrukcji „przyznajemy, że Y ma czynić P”) – przekształcenie to (*majątki mają być obrócone na co* → *majątki mające być obrócone*) jest spowodowane wymaganiami konotacyjnymi predykatu nadrzędnego, forma z zaimkiem *się* czasownika, będącego dopełnieniem operatora modalnego, pełni tu funkcję strony biernej.

47. (MY N) CHCEMY MIEĆ Y-a dla czynienia P / OBOWIĄZANYM X-owi do uczynienia P

Rządzący skarbem gdyby przed zdaniem rachunków lub oczyszczeniem się z zarzutu umarł, takiego sukcesorów do powrotu krzywdy publiczney, skarbowi obowiązanych mieć chcemy. II 50/2; ...a iedynastego [scil. patrona] *pro advocare pauperum* mieć chcemy. III 4/37;

48. (MY N) OBOWIĄZUJEMY Y-a, aby uczynił P

...obowiązujemy przytym Nayprzewielebniejszego Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego, y Przewielebnych Biskupów, aby każdy z nich w Archi-Dyecezyi y Dyecezyach swoich [...] process na ten koniec wydali... I 4/34;

49. (MY N) STANOWIMY, że Y zostanie PRZYMUSZONY uczynić P

...stanowimy; iż za kradzież [...] złodziey przymuszony zostanie, rzecz wziętą oddać z nadgrodeniem w dwóynasób wszelkiej szkody w kradnieniu sprawioney... II 54/2;

50. (MY N) NAKAZUJEMY Y-owi, aby (u)czynił P / (MY N) NAKAZUJEMY, aby Y (u)czynił P (NIEODWŁOCZNIE)¹¹

Żebraków zagranicznych w Kray Nasz wchodzących, aby miasta i wsie pograniczne [...] chwytaly, y do miast gdzie są domy poprawy odsyaly, nakazuiemy. I 30/5; Aby zaś Proboszcz y Pleban wszelkich dochodów, które się kościołom należą, nie odbierali, nakazuiemy Kollatorom, aby wybrali starszych kościelnych... II 2/7; Wszelkim dziedzicom y właścicielom iakimkolwiek prawem dobr dziedzicznych [...] nakazuiemy, ażeby nieodwłocznie naydaley w przeciągu roku, kawał gruntu własnego za wsią lub za miastem na cmentarze wyznaczili... I 4/8;

51. (MY N) NAKAZUJEMY Y-owi czynić P

...a sprawy takowey promowować [...] instygatoróm sądów Naszych pod utratą urzędów nakazuiemy... I 31/21;

52. (MY N) ROZKAZUJEMY Y-owi czynić P

...dekreta ugodzone między stronami przyjmować do Protokołu Dekretowego rozkazuiemy... III 7/29;

53. (MY N) ROZKAZUJEMY Y-owi, aby czynił P

...tak onymże rozkazuiemy, ażeby za naypierwszą odezwą szlachcica ukrzywdzonego [...] sprawy w tym rodzaju zachodzące [...] ostatecznie rozsądzali... III 16/4;

¹¹ Alternatywność konstrukcji wynika z różnego umiejscowienia argumentu adresata powinnej czynności.

54. **(MY N) ZALECAMY Y-owi, aby uczynił P / aby SR zachodziło** (na skutek działania Y-a)

...W. W. Kanclerzom obojga Narodow zalecamy, aby Koronni w Koronie Litewscy w Litwie, z pryncypalniejszymi Miastami w przeciagu naydaley roku od publikacyi tego prawa przez listy się znieśli... I 23/14; Takowa rewizya maiątków y sposobności wyżywiania się żydów, aby co sześć lat zachodziła sądom y urzędóm mieyskim zalecamy. I 32/7;

55. **(MY N) ZALECAMY Y-owi uczynienie P / P do (u)czynienia (według ORDYNACJI R)**

...wzgląd na to Xiędzom *curam animarum* maiącym zalecamy, inaczey oskarżeni w Konsystorzach zostaną. II 4/9; ...sporządzenie nowych [regestrów] według Ordynacyi terażniejszey Regentom Ksiąg Trybunału zalecamy... III 7/20; ...Mý ten układ, gdy go zgodnym z miast wszystkich interesem znajdziemy, przez uniwersał ogłosimy, y do exekucyi zalecamy. I 23/14;

56. **Uczynienie P zostaje POLECONE Y-owi**

Utrzymanie dawnych traktów [...] pod konfiskacyą towarów tymże Kommissyom zostaje polecone. III 9/13;

57. **(MY N) MODERUJEMY P czynione (przez Y-a) jakie**

Wpisy zaś do spraw wszystkich regestrów na złotych dwa od każdego, moderujemy III 4/31;

58. **(MY N) ORDYNUJEMY (Y-owi) czynienie P**

Branie tych regestrów każdej kadencyi tak ordynujemy... III 4/20;

59. **Y MA uczynić P, (MY N) NAZNACZAMY¹²**

Deputat Duchowny ma ziechać na Trybunał do Piotrkowa, na samo zaczęcie Trybunału każdego roku, choćby te dni w niedzielę, lub inne święto przypadaly, raz nazawsze naznaczamy, wyiąwszy chorobę prawdziwą... I 12/3;

60. **(MY N) OSTRZEGAMY, aby P było czynione (przez Y-a)**

...lecz aby z wyrażeniem imienia y przezwiska Remittenta, czyli prezentanta [weksle] dawane były, ostrzegamy... III 24/2;

61. **(MY N) OSTRZEGAMY (Y-owi) (u)czynienie P**

...indossataryuszowi do swego indossanta, a nie do Transsanta czyli Transsuiaćcego rekurs ostrzegamy. III 24/2; ...konserwacyą onychże doskonałą ostrzegamy. III 12/3;

¹² Szyk taki jest obligatoryjny dla wypowiedzeń ZPS, w których zdanie nadrzędne jest łączone z podrzędnikiem bezspójnikowo.

62. **POTRZEBA, aby SR zachodziło** (na skutek działania Y-a)

Kontrakty (...) potrzeba 1-mo, aby z dobrej woli rozmysłu obojga stron zachodziły... II 12/2.

B) nakaz stosowania się Y-a do prawa R

1. Y MA PODPADAĆ POD RYGOR PRAWA R

Pod rygor prawa tego podpadać mają ci, którzy za granicą y w Polsce dobra swoje mają, tam dla ekonomii wyiechali... I 16/16;

2. PRAWO R ŚCIAGAĆ się MA do Y-a

...które prawo y do wszelkich Zakonow ściągać się ma... II 2/14;

3. Y PODPADA PRAWU i OBOWIĄZKOWI takiemu, jak Y1

Regenci Trybunalscy [...] względem swego urzędu, iednemu Prawu, y obowiązkom, co y Regenci w §1 podpadać będą. I 14/2;

4. OBOWIĄZEK Y-a będzie taki, jak Y-a1

...ich obowiązki też będą, co y Instygatorów Grodzkich... I 10/5;

5. Y MA DOPEŁNIĆ OBOWIĄZEK R / Y MA DOSTRZEGAĆ ORDYNACYI R

...izba Trybunalska obranemu z pomiędzy siebie Deputatowi pióro oddać, ten zaś obowiązki pisarza dopełnić ma. I 12/31; ...dla czego sąd examen publiczny odprawując, o tym ma się dowiadywać, y całości tej Ordynacyi dostrzegać... III 25/21;

5a) Y będzie POCIĄGNIĘTY do DOPEŁNIENIA OBOWIĄZKU R

Do dopełnienia wiernie obowiązku w §5 wyrażonego, y Oyciec pociągnięty będzie [...] y wszelki krewny... III 25/6;

6. Y MA SŁUCHAĆ PRAWA takiego, jak Y1

...które prawo y do wszelkich Zakonow ściągać się ma, y przełożeni pod taką karą słuchać go mają. II 2/14;

7. Y MA PODLEGAĆ PRAWU / Y PODLEGA PRAWU¹³

...temuż prawu w swej possessyi, iako y inni obywatele miasta, podlegać mają... I 16/6; Wszelkie osoby Duchowne [...] praw Duchowieństwu służących używać, y następnym podlegać mają. I 4/1;

¹³ Podleganie prawu oznacza zarówno korzystanie z uprawnień, jak i wypełnianie obowiązków (por. cz. I, p. 1.4).

7a) takiemu, jak Y1

Król w sprawach wszelkich z dóbr takich jego wynikających, podlega równemu prawu, co i obywatel... I 2/41;

7b) co MA się ROZUMIEĆ i o Y-u1

Osoby także nie osiadłe [...] Prawom Krajowym we wszystkim podlegać mają, co się i osobach z krajów cudzych przyjeżdżających rozumieć ma. I 1/2;

8. Y POWINIEN ZACHOWAĆ to, co się UCHWALIŁO o Y-u1 / Y MA ZWAŻAĆ i ZACHOWAĆ to, co jest PRZEPISANE PRAWEM R

...toż wszystko, co się o Regencie uchwaliło [...], toż oni zachować powinni. I 14/16; Sąd lub urząd takowy, za reskryptem Króla, z księgami do chorego zjeżdżający, ma zważać i zachować to wszystko, co prawem iest przepisano o zapisach... I 2/14;

9. Czynienie P MA być równe dla Y-a i Y-a1 wedle PRZEPISU PRAWA

Eksekucja także rzeczy osądzonej w sprawach z dóbr, kontraktów y zapisów króla, wynikających równa wedle przepisu prawa pospolitego być ma dla Króla, co y obywatela... I 2/42;

10. Prawo obowiązujące Y-a1 MA się ROZUMIEĆ o Y-u / Przepis [przykład] odnoszący się do czynienia P, Ma się ROZUMIEĆ, gdyby zachodziło P1

A co się mówi o iednym bracie, to się ma rozumieć y o więcej rodzeństwa płci obojga, w podobnym przypadku. II 20/1; Toż się ma rozumieć gdyby sukcesorowie Wincentego pozostali... II 20/6;

11. Przykład odnoszący się do Y-a1 będzie SŁUŻYŁ [MA SŁUŻYĆ] dla Y-a

...który przykład ma służyć y dla successorów Mikołaiia... II 20/8; ...a przykłady przytoczone w liniii płci męzkiey, służyć y w linii niewieściey we wszystkim będą... II 20/15;

12. (MY N) STANOWIMY, aby było ZACHOWANE przez Y-a PRAWO R

...stanowimy przeto, aby prawa pod Artykułem o Włóczęgach iak naiściśley przez urzędy mieyskie y Panów lub rządców wieyskich zachowane były. II 54/1;

13. MA być ZACHOWANE (przez Y-a) to, co (MY N) STANOWIMY (teraz)

...a co nowo teraz stanowimy, także ściśle ma byđż zachowane. III 24/inc.;

14. (MY N) CHCEMY MIEĆ PRAWO R ZACHOWANE i DOPEŁNIONE (przez Y-a) względem Rp

Które prawo y względem rzeczy na brzegach morskich znalezionych, we wszystkim zachowane, y dopełnione mieć chcemy. II 6/10;

15. (MY N) STANOWIMY PRAWIDŁA (względem zachowania Y-a)

...następujące względem tego zachowania stanowimy prawidła... III 15/1;

16. (MY N) CHCEMY, aby Y był POSŁUSZNY PRAWU R

Chcemy albowiem, aby każdy w kraju mieszkający, krajowym był posłuszny prawom... II 49/28;

17. (MY N) OBOWIĄZUJEMY Y-a do ZACHOWANIA PRAWA R

...*quovis titulo* possessora do zachowania tego obowiązujemy prawa... II 6/15.

C) nakaz wypełniania przez Y-a czynności w określony sposób

1. Y wykona przysięgę ROTA PRZEPISANĄ

...tedy przysięgę [...] nim do sądenia zasiądzie rotą Podkomorzym przepisaną przed prezydującym wykona... III 16/1;

2. Y POWINIEN (u)czynić P SPOSOBEM R / SPOSOBEM OPISANYM / WZOREM OPISU

Szlachcicowi ktoby nieszlachectwo zadał powinien sposobem w części trzeciej opisanym, Szlachectwo swoje dowodzić... I 16/5; ...Sąd wzorem tego opisu [...] dochodzić powinien. III 22/15;

2a) podług REGULY OPISANEJ DEKRETEM...

...a delegowani podług reguły sobie Dekretem opisaney, zachować się powinny. III 4/25;

2b) tak, jak się UCHWALIŁO [POWIEDZIAŁO...] (gdzie/o kim)

Sąd w takim przypadku, iak się w §13 sub Nr uchwaliło, we wszystkim postąpić powinien. III 22/15; Sąd powinien dochodzić tak, iak się o zbóych y złodzieiach w §13 powiedziało... III 22/15;

3. P ((u)czynione przez Y-a) POWINNO być (KONIECZNIE) jakie

...Dowody koniecznie bydź powinny iasne, czyste i żadney wątpliwości nie podlegające... III 22/12;

4. Y ZACHOWA PORZĄDEK (jaki) w czynieniu P

...w czym przecie ten porządek zachowa... III 25/20;

5. Y MA ZACHOWAĆ POSTĘPEK PRAWNY w czynieniu P, PRZEPISANY w SPOSÓB (jaki)

W sądeniu zaś zachować mają Sądy Mieyskie postępek Prawny ku skróceniu processów w następujący sposób przepisany... III 19/10;

6. P MA być (u)czynione (przez Y-a) / SR MA zachodzić [zajść] SPOSOBEM OPISANYM (gdzie) / w SPOSÓB jaki

A ustanowienie iednego, lub dwóch opiekunów na miejsce skassowanego dział się ma sposobem w wyższych §§ opisanym. I 21/35; List ten obwieszczy pisany

bydź ma w następujący sposób... III 13/2; A decyzje *pluraritate votorum* stanowione zachodzić mają sposobem w Kommissyi Skarbowey używanym. III 18/28; Podobnym sposobem wszystkie inne powinowactwa poboczne dochodzić się mają. II 17/5;

6a) tak, jak (jest) PRZEPISANO [POSTANOWIONO, WAROWANO...] dla Y-a1

Regestr spraw appellacyjnych [...] brany y wołany bydź ma [...] tak, iak wyżej dla Grodów postanowiono. III 7/19; Dylacye zaś [...] tak mają być dowodzone [...], iak dla Grodów warowano iest. III 14/1;

7. MA być ZACHOWANY SPOSÓB [PORZĄDEK] (u)czynienia P (przez Y-a) taki, jaki jest POSTANOWIONY dla Ya1

...sposób wotowania y równości zdań rozwiązania, tudzież porządek zasiadania w tym Sądzie ma bydź zachowany taki, iaki dla innych Magistratur krajowych postanowiony iest... III 16/1; Sposób rachowania stopniow, tym ściśley być powinien zachowany... II 17/7;

7a) POSTĘPEK PRAWNY, który się USTANOWIŁ (gdzie)

A postępek prawny, który się w tym Artykule co do akcesoryów, Dylacyów etc. ustanowił, nie tylko przez te Juryzdykcye wzmiankowane, ale y wszelkie inne Sądy y Urzędy zachowany bydź ma... III 7/27;

8. (MY N) PRZEPISUJEMY Y-owi [dla Y-a] SPOSÓB (do) (u)czynienia P / ROTĘ do przysięgi

...wzelkie Królewsczyczny przy dziesięcinie wytyczney zostawiwszy, sposób ugody na kompozytę, dziedzicom szczególnie dóbr natury Ziemskey, następujący przepisujemy. I 4/14; ...sposób takiey indagacyi [...] przepisujemy... III 22/16; ...rotę do przysięgi dla strony takową [...] przepisujemy. III 15/6;

9. (MY N) DEKLARUJEMY, aby Y czynił P SPOSOBEM PRZEPISANYM

...aby takowe sprawy [...] sposobem niżej przepisany rozszadzali, deklarujemy. III 12/1;

10. (MY N) POSTANAWIAMY [DEKLARUJEMY] sposób /narzędzie/ do (u)czynienia P

Regestra spraw do sądenia w Grodzie dwa postanawiamy. III 7/11; ...następującą tabellę deklarujemy... III 7/32;

11. (MY N) NAKAZUJEMY Y-owi SPOSÓB (u)czynienia P do KONIECZNEGO ZACHOWANIA

Sposób takiey indagacyi [...] Sędziom do zachowania koniecznego podług okolicznościów nakazujemy. III 22/16;

12. (MY N) **CHCEMY P** być (u)czynione (przez Y-a) **SPOSOBEM OPISANYM/w SPOSÓB jaki**

Dobra [...] nieinaczej iednak rozporządzone będą, aż po wyszły trzechletniej sekwestracji y obwieszczeniu, które sposobem w §24 y 25 opisanym przez Magistrat lub urząd chociaż dworski miasta [...] czynione być chcemy... I 2/28; Sądy Marszałkowskie [...] sprawowane mieć chcemy na potym w następujący sposób... III 6/inc.;

13. (MY N) **CHCEMY MIEĆ P** (u)czynione (przez Y-a) **nie inaczej, jak podług OPISU/SPOSOBEM jakim**

...Cechy wszelkie nie w innej formie, iak podług następującego opisu zachowane mieć chcemy. I 25/3; ...trzeci rodzaj dowodu [...] sposobem następującym używany mieć chcemy... III 20/4;

14. **POTRZEBA** czynić **P** (jak)

...nie należy się przez poprzeczne stopnie [...] dochodzić bliskości powinowactwa [...], ale potrzeba przez w górę postępujące pokolenia, znaleźć tę osobę z której kto, z kim wraz początek swoy bierze... II 17/6;

15. **Chcąc uczynić P** [mieć, zyskać Rp], **TRZEBA** postąpić **jak**

Chcąc przeto wiedzieć stopnie pokrewieństwa między dwoma collateralnemi, to iest: pobocznemi successorami, trzeba w linii prostej w górę na dół, między niemi się ciągnącej znaleźć ich szczepek, to iest... II 17/4.

D) nakaz bycia (pozostawania) kim, jakim, gdzie, w jakim stanie

1. **Y jest [będzie] kim [jaki(m)]**¹⁴

...gdyby tego nie uczynili, Kuratorami prawnemi są najbliźsi krewni z Oyca, a po tych krewni z Matki, których gdyby nie było... I 22/8; Mąż iest panem użytkującym dochodów wszelakich z dóbr y posagu żony pochodzących... I 17/6;

2. **Y MA** być [zostać] **kim [kto/jaki(m)]**

Mieszczanin każdy ma bydź w mieście tym, gdzie zostaje mieszczaninem osiadły... I 24/5; Podobnież y ci zostawać mają *glebae adscripti*, którzy z Oyca niepewnego, ale z matki wiejskiej pochodzą... I 31/2; Sędziowie pierwszey instancyi [...] mają być Szlachta rodowici, albo do indygenatu przyięci... I 6/1; ...w geometryi mają być zupełnie biegłymi... I 11/3; [świadkowie] przysięgli bydź mają... III 4/37; Miałcy bydź osobą Sądową w Sądzie Ziemskim, ma tym bydź, co się o Sędziach Grodzkich uchwaliło... I 9/1; Zastawnik zaś ma być ten, któremu podług praw niniejszych wolno y dobra kupować. II 31/2;

¹⁴ Czas terażniejszy pełni funkcję dyrektywną, na co wskazuje kontekst; jego użycie służy kategoriicznemu stwierdzeniu, które można interpretować jako nakaz: „Y powinien być kim”.

3. Y (PO)WINIEN (będzie) być [zostać] kim [kto, czym jaki]

...przydani Kuratorowie, ieżeliby żona szalonego, a Matka dzieci małoletnich żyła, assystować, y we wszystkim być iey pomocą powinni będą... I 22/4; Arcy-Biskupi, Biskupi, y kanonicy Kościołów Katedralnych [...] powinni być szlachta rodowici... I 5/15; ...do tego być winni w nauce prawa bieglu, w oby-
czaiach cnotliwi, y od kożkolwiek y iakimkolwiek sposobem, nie dependuiący. I 6/1; Instygator Sądu uwiadomiony [...] o złodzieju tajemnie się bawiącym, po-
winien [...] być stroną go skarżącą... II 54/19;

4. Y będzie gdzie / będzie przytomny czemu

Z Subdelegatów Ziemskich ieden przynajmniej [...] przytomnym będzie woto-
waniu... I 10/2;

5. Y POWINIEN być [znajdować się, przebywać...] gdzie

Gdziekolwiek My Król zamieszkamy, ieden z Marszałków Koronnych lub Litew-
skich dla bezpieczeństwa Osoby naszey znaydować się powinien... I 5/4; Ciż sami
przez się osobiście, a nie przez Wikaryuszów swoich w Probostwie lub Plebanii
swoiey zawsze mieszkać powinni... I 4/27; ...Sędziowie na Sessyi znaydować się
powinni... I 6/5;

6. Y MA być [znajdować się] gdzie / być przytomnym czemu / osiąść swoje miejsce

Z Subdelegatów Ziemskich ieden przynajmniej zawsze na Sądach znaydować
się ma, przytomnym będzie wotowaniu... I 10/2; Deputat w czasie sądenia
Trybunału, bydź ma zawsze przytomny w mieyscu, gdzie się Trybunał sędzi...
I 12/19; Kancellarzysta z otwarciem Kancellaryi przez Regenta, ma się znaydo-
wać w Kancellaryi y aż do iey zamknięcia ma w niey bawić... III 25/12; ...po
wykonaney [...] przed Trybunałem za przybyciem swoim przysiędze, mieysce
swoie osiąść ma... I 12/4;

7. Y POWINIEN/MA być [żyć, zostać] w stanie jakim [z kim, przy kim]

Mąż y żona, przez Sakrament Małżeństwa złączeni, w takowym związku Mał-
żeństwa, żyć z sobą do śmierci powinni... I 17/1; Małżeństwa rozwiedzionego
spłodzeni Synowie przy Oycu, a córki przy matce zostać mają... I 18/6; Panna
ieżeli za mąż nie pódzie do roku 24, a mężczyzna do roku 19 *inclusivè* w osobach
z dobrami swemi w opiece zostawać powinni. I 21/38.

8. (MY N) STANOWIMY Y-a kim/za kogo

...Radców *ex fenio* trzech, za prezydentów dożywotnich [...] stanowimy¹⁵.
I 23/19;

¹⁵ Zdanie to jest rezultatem transformacji nominalizacyjnej, a następnie redukcji niektó-
rych składników struktury wyjściowej: *stanowimy, że trzej radcy ex fenio będą pełnić funkcję
dożywotnich prezydentów (miasta) > stanowimy trzech radców (za) pełniących funkcję prezyden-
tów (adiektywizacja predykatu podrzędnego) > stanowimy trzech radców za prezydentów*

9. (MY N) **CHCEMY MIEĆ Y-a kim/za kogo**

...a iedynastego [patrona] *pro advocaro pauperum* mieć chcemy. III 4/37.

E) nakaz posiadania (dawania, brania) rzeczy materialnej, wiedzy lub innej własności

1. **Y wróciłby Rp X-owi**

Gdyby Dyonizy bezdzietnie umarł, na ow czas prawi iego successorowie powróliby posag iego żony, iey successorom... II 20/7;

2. **Y POWINIEN (będzie) mieć [posiadać] Rp / (wy)dać Rp X-owi / (po)dzielić się Rp z X-em...**

Woiewoda y Kasztelan zawsze z Szlachty rodowitey Polskiew, powinien mieć dobra dziedziczne, y one aktualnie posiadać... I 5/1; Ministrowie wszelcy zawsze z Szlachty rodowitey Polskiew, dobra dziedziczne w Krajach Rzeczypospolitey mieć y posiadać równie iak Senatorowie pod utratą swych urzędów powinni¹⁶. I 5/3; ...sukcesyą otrzymaną [...] dzielić się z siostrą rodzoną powinien. II 20/3; ...Biorący dobrowolnie rzecz drugiego do siebie w depozyt, powinien ią [...] właścicielowi, gdy żądać będzie [...], wydać. II 33/1;

3. **Y POWINIEN mieć PRAWO do Rp / być właścicielem [dziedzicem...] Rp, żeby MÓGŁ czynić P**

...takowy przeto kontrakt Emphiteucie dający, powinien mieć do tey własności *Dominium directum et utile*, to iest: powinien być tego gruntu, czyli dóbr dziedzicem... II 30/1; Żeby przecie awizujący, mógł awizacyą y process wspomniony *de rei vindicatione* czynić, powinien mieć, do takowych gruntów prawo własności dziedzicznej... II 38/9;

4. **Rp POWINNA być wrócona X-owi**

...rzecz w depozyt dana [...] wrócona właścicielowi być powinna. II 33/3;

5. **posiadanie Rp (przez Y-a) POWINNO zacząć się przez PRAWO R**

...posesya zaczynać się powinna przez prawo sprawiedliwe. II 22/2;

6. **Y uczyni STARANIE względem nabycia Rp**

...a Kommissya [...] uczyni staranie względem innych nabycia dóbr. II 7/4;

(redukcja). Z punktu widzenia składni dystrybucyjnej (por. Karolak 1984: 108) konstrukcje tego rodzaju interpretuje się jako wynik rozszczepienia (dyzjunkcji) argumentu nieprzedmiotowego (z predykatem wewnętrznym) na dwa wykładniki, zależne od predykatu głównego (jądrowego).

¹⁶ Tak sformułowana norma nakłada na adresata obowiązek posiadania określonych dóbr jako warunek korzystania z przywilejów.

7. Y MA mieć [posiadać] Rp/dać, powrócić... Rp X-owi

...ci Komornicy za instrumentami Podkomorzych postanowieni także mają być Szlachta, y mieć mają mieszkalną osiadłość każdy w swoim Powiecie... I 11/3; Mieszczanin [...] ku temu ma mieć zaświadczenie urzędowe, że jest mieszczaninem i dobrych obyczajów... I 24/7; ...ma z niej siostrze swoiey [...] grosz trzeci oddać... II 20/3;

8. Y MA znać [umieć] R / mieć wiadomość czego¹⁷

Patronem być chcący, ma umieć przynajmniej, y znać doskonale ięzyk Polski toż łaćniński [...] także mieć ma wiadomość historyi narodowey... I 13/1.

F) nakaz stosowania prawa R w odniesieniu do przedmiotu posiadania Y-a

1. Rp (posiadana przez Y-a) MA PODLEGAĆ PRAWU R

Possessye dziedziczne, zastawne i emphyteutyczne po miastach, nie tylko w osobach mieszczan, ale y stanu Szlacheckiego lub Duchownego zostaiące [...] prawu lokalnemu każdego miasta, to iest Chełmińskiemu, lub Magdeburgskiemu podlegać mają... I 23/6;

2. Rp (posiadana przez Y-a) jest [zostanie] PODLEGŁA PRAWU R / do WOLNEGO ROZRZĄDZENIA N-a (PRAWEM R)

...wszelkie successye, mieszczanowi mężowi wydane, y we wszystkim Prawu mieyskiemu podległe zostaną. I 17/9; ...zaczym y takowe przez duchownych nabycia [...] *Juris Caduci* do wolnego Naszego Rozrządzenia są podległe. II 9/4; ...a przeciwne temu prawu dobra y zapisy *Juris Caduci* iak w §4 są podległe. II 9/5;

3. REGUŁA R będzie POWSZECHNA w Rp (spadłej na Y-a)

...która reguła powszechną będzie w wszelkich successjach na przyrodnych spadłą... II 18/4;

4. Przepis [przykład] odnoszący się do Rp1, Ma się ROZUMIEĆ i o Rp

...to się ma rozumieć y o młynach, które dotąd za osobnemi Przywilejami z trzeciej miary są posiadane. II 8/5;

5. (MY N) STANOWIMY Rp PODLEGAĆ PRAWU R¹⁸

Dobra iakieykolwiek natury ziemskiej czyli miejskiej [...] przeciwko temu prawu darowane, przedane czyli zastawione [...] *juri caduco* podlegać stanowimy... I 2/32.

¹⁷ Wiedza jest wyraźnie konceptualizowana jako przedmiot posiadania (a także pozyskiwania i przekazywania), na co wskazuje wiele skonwencjonalizowanych wyrażeń językowych, których analiza przekraczałaby ramy tej pracy.

¹⁸ Konstrukcja jest rezultatem wpływu łaćnińskiej składni „accusativus cum infinitivo”.

Podstawowymi predykatami wyrażającymi konieczność deontyczną w wypowiedziach bez jawnego performatywu, są w ZPS predykaty (znane w tej funkcji już od staropolszczyzny): *powinien* (*jest/będzie*), niekiedy – *winien*¹⁹ lub *ma*, które odznaczają się niemal identyczną frekwencją w tekście ZPS: w I części kodeksu wystąpiło 199 połączeń z *ma* i 229 z *powinien* użytych do wyrażenia nakazu (przy czym preferowny jest szyk: infinitivus + predykat modalny); zaledwie jeden raz użyto w ZPS zwrotu *musi* (+*inf*). Predykaty modalne konotują obligatoryjnie bezokolicznik w pozycji argumentu treści: *uczynić P*, *mieć Rp*, *być gdzie*, *być jakim* (A4, A9, A26, B1, B6, B7, C2, C5, D2, D3, D5, D7, E2–4, E7, E8); również w konstrukcji biernej (*być* + participium) z nazwą obowiązku w pozycji podmiotu: *P powinno/ma być czynione przez Y-a* lub w konstrukcji profilującej skutek działania nakazanego: *SR ma/powinno następować* (A5, A10, C6, C7), czy też – osobowego pacjensa działania Y-a: *X ma podlegać działaniu Y-a* (A6, A11), bądź materialny obiekt czynności: *Rp powinno być zwrócone X-owi od Y-a* (E4), *Rp ma podlegać prawu czynienia P przez Y-a* (F1). Wyjątkowo pojawiło się w ZPS połączenie predykatu *powinien* z rzeczownikiem dewerbalnym w następującej wypowiedzi: *Obeymując za przywilejem Urząd przysięgę rotą zwykłą przed Maieństwem powinni*. III 9/2. Deontyczne znaczenie powinności (nakazu) wnoszą zatem najczęściej w ZPS połączenia formy 3 osoby (sg. lub pl.) predykatów *mieć* oraz *powinien* z bezokolicznikiem nazywającym jakąś czynność (stan).

Zwrot *ma* (+*inf*) był dawniej (por. Sstp, SPXVI) i jest nadal w języku ogólnym używany w różnych znaczeniach (modalnych i niemodalnych) uwarunkowanych kontekstowo (por. SJPD, Bartnicka 1982, Ligara 1997), ale w tekście prawnym realizuje się przede wszystkim w funkcji deontycznej nakazu: czasownik *ma* (+*inf*) znaczył 'jest nakazane', jego zaprzeczenie: *nie ma* – 'jest zakazane' (por. niżej). Istnienie subiekta modalizującego (osobowego źródła nakazu) jest przez tę konstrukcję presuponowane. Zwroty *ma* +*inf*, *powinien* / *musi* +*inf* odnoszą referowany akt mowy do innego aktu nadrzędnego – w kontekście wypowiedzi prawnej rekonstruujemy ten akt jako ramę performatywną: *Ja N stanowią że (Y ma/powinien/musi czynić P)*.

¹⁹ Na temat etymologii i znaczenia prawnego leksemów *wina*, *winien*, *winić* por. M. T. Liszowa (1995: 86–87).

Badacze dostrzegają współcześnie różnice między predykatami *musieć* i *powinien* w tym, że drugi zawiera komponent semantyczny pozytywnie wartościowanego skutku wykonania czynności P, ponieważ nie presuponuje sankcji za jej niewykonanie (por. Jędrzejko 1987: 41–42, Ligara 1997: 122). Być może tak się rzecz ma obecnie w pewnych użyciach potocznych czy urzędowych; w ZPS natomiast użyciu *powinien* często towarzyszy sformułowanie sankcji za niewypełnienie powinności. Inna natomiast cecha wiąże się raczej z leksemem *powinien* niż *musi* i predysponuje ten pierwszy do roli składnika wartościującego czynność subiekta modalizowanego w wypowiedziach stanowiących powinnościową normę prawną: *powinien* mianowicie – jak zauważyła B. Ligara (1997: 123) – odsuwa realizację obowiązku w czasie dalej niż czasownik *musieć*, który wnosi zabarwienie pewnej kategoryczności i dlatego nadaje się bardziej do zastosowania w sytuacjach bezpośredniego kontaktu, a nie w dyrektywach prawnych. Zaznaczenie pewnego dystansu między podmiotem modalizującym i stanem rzeczy objętym dyrektywą zdaje się również wynikać z możliwości użycia *powinien* w gramatycznym czasie przyszłym; możliwość taka nie jest realizowana w ZPS ani z okazjonalnie używanym *musi*, ani z bardzo częstym *ma (+inf)*. Ostatni zwrot wydaje się typowy dla wyrażenia illokucji nakazu; *powinien (+inf)* formułuje obowiązek nieco słabiej, ale nie jest to na pewno w języku prawnym ZPS jedynie zalecenie, jak we współczesnej polszczyźnie ogólnej – według pewnych interpretacji użyć tego leksemu (por. Ligara 1997: 122). W użyciach potocznych *powinien* wnosi presupozycję istnienia pewnej reguły etycznej, ze względu na którą formułuje się czyjaś *powinność*, ale w przepisach prawnych zacierą się różnica między takimi „powinnościowymi” normami a nakazami wynikającymi z woli prawodawcy, który nie potrzebuje uzasadniać stanowionych reguł. Niewątpliwie istnieje różnica stopnia konieczności deontycznej wyrażanej przez zwroty z predykatami modalnymi, jak *trzeba*, *należy*, *powinien*, *ma*, *musi*, ale różnica ta jest trudna do określenia. W poszczególnych realizacjach tekstowych takich zwrotów ich potencja dyrektywna może być dodatkowo modyfikowana (wzmocniana, osłabiana) przez kontekst; trzeba także widzieć korelację stopnia konieczności, wnoszonej przez wymienione predykaty, z podobnym zróżnicowaniem pełnoznacznych predykatów kauzatywnych z wbudowaną modalnością konieczności, jak *nakazywać*, *rozkazywać*, *zalecać* (por. niżej).

Wartość illokucyjną nakazu wyraża też czasownik *należeć* w znaczeniu ‘stanowić czyjś obowiązek’, a przede wszystkim forma nieosobowa

należy (z dwojaką charakterystyką temporalną: praesens lub futurum) w połączeniu z bezokolicznikiem będącym formalizacją argumentu treściowego: *Y-owi należy (będzie należało) czynić P* (A30). Charakterystyczną cechą predykatu *należy*, który fakultatywnie występuje z zaimkiem *się*, jest to, że – w przeciwieństwie do współczesnych użyć (por. SS-GC, Ligara 1997: 173) – w analizowanych tutaj konstrukcjach otwiera on miejsce dla argumentu wykonawcy nakazu (subiektu modalizowanego), wyrażonego nazwą osobową w celowniku. W SL nieosobowe *należy (się)* – objaśnione jako „przynależy, przystoi, wypada, jest powinnością, potrzebą” – jest poświadczane z celownikiem w zwrotach typu *to mi się należy, dobrym należy się pochwała i nagroda* – podmiot X kodowany przez *NPdat* jest tu zatem profilowany jako osoba uprawniona (beneficjent) do przyjęcia określonego świadczenia (także korzyści materialnej) od presuponowanego (a niekiedy werbalizowanego) podmiotu Y, który jest mu zobowiązany: „X-owi należy się P od Y-a”. Konwersywne w stosunku do tej konstrukcji są zatem frazy: „Y-owi [do Y-a] należy czynić P (na rzecz X-a)”, „czynienie P (na rzecz X-a) należy do Y-a/na Y-a”; przy czym w SL odnotowane są głównie połączenia z wyrażeniem *do NPgen/na NPacc* jako formalizacją argumentu podmiotu zobowiązanego. Beneficjent czynności (X) nie musi być eksplikowany w strukturze takich zdań, przez co zwroty z predykatem *należy* orzekają ogólnie rozumianą powinność Y-a: *Nie do nas mścić się należy za nieba, Na nas to należy, abyśmy się starali o niebo* (cyt. za SL III: 250). Wypowiedzi tego rodzaju zyskują wartość dyrektywy w kontekście aktu prawodawczego, jak w zdaniu A31 (*Czynienie P ma należeć do Y-a*), gdzie realizuje się – bardziej wyraziście niż w zdaniu A30 (*Y-owi będzie należało czynić P*) – taka funkcja predykatu *należać*, którą można wyrazić formułą „P wchodzi w zakres kompetencji i zarazem obowiązku Y-a”. Operator modalny *ma* wzmacnia dyrektywę (nakaz), która łączy stwierdzenie obowiązku czynienia P przez Y-a z orzeczeniem o prawie Y-a do czynienia P (por. SJPD, gdzie predykatowi *należy* – oprócz znaczenia ‘powinno, wypada’ – przypisano również znaczenie ‘wolno’, ‘przystoi’).

Argument wykonawcy nakazu nie jest natomiast aktualizowany przy innym – okazjonalnie użytym w ZPS – defektywnym predykanie *trzeba/potrzeba (będzie)*, przyłączającym bezokolicznik (por. C14, C15), ale już w nietypowej dla predykatów modalnych strukturze ze zdaniem intensjonalnym osobowy agens, który ma urzeczywistnić modalizowany stan rzeczy, może być kodowany w pozycji podmiotu tego zdania lub na dalszej pozycji argumentowej w konstrukcji profilującej skutek jego działania (por. A62). Rola subiektu modalizowanego (wykonawcy obowiązku) jest

bowiem niezbędnym składnikiem płaszczyzny treściowej struktur tworzonych przez predykaty: *trzeba*, *można*, *należy*; jeśli rola ta nie jest aktualizowana w strukturze powierzchniowej wypowiedzi, to należy przyjąć, że chodzi o podmiot uogólniony, nieokreślony²⁰; podobnie presuponowany w użyciach deontycznych jest podmiot modalizujący N. Predykat *trzeba* (lub dobrze jeszcze poświadczona w osiemnastowiecznej polszczyźnie forma *potrzeba*, choć w ZPS już bez słowa posiłkowego *jest*), podobnie jak inne typowe operatory modalne, jest wieloznaczny (por. Ligara 1987: 172), ale tutaj bierze się pod uwagę jedynie jego użycie w wypowiedziach normatywnych, w których realizuje się funkcja deontyczna. Przy czym zwraca uwagę fakt, że treścią wypowiedzeń z tym predykatem w ZPS są jedynie tzw. dyrektywy techniczne, za które logicy (por. Ziemiński 1993: 97) uważają wskazania, co należy czynić lub jak należy postąpić, aby osiągnąć jakiś skutek. Znaczenie takich wypowiedzi dobrze oddaje termin *przepis* (typowe „przepisy” są sformułowane w punkcie C), rozumiany jako nazwa ‘reguły postępowania, wyznaczonej komuś przez kompetentną osobę’, a nie – jako metafizyczny termin prawoznawczy odnoszący się do ‘podstawowej jednostki tekstu normatywnego’ (por. niżej: uwagi na temat znaczenia czasownika *przepisywać*). Dyrektywy takie włączam do nakazów, jeśli mają one postać kategoriycznych zaleceń, a więc wówczas, gdy nadawca (subiekt modalizujący) przyjmuje, że adresat (nosiciel stanu, wykonawca czynności objętej dyrektywą) chce osiągnąć określony stan rzeczy, a w związku z tym nadawca wyznacza mu konieczną strategię postępowania. Przy czym pożądaný skutek wyznaczonego sposobu czynienia P nie musi być przez nadawcę eksplikowany, co nadaje przepisom prawnym arbitralny charakter (w przeciwieństwie do instrukcji technicznych): i tak w przepisie A62 mówi się o „potrzebie”, czyli konieczności spełnienia odpowiednich warunków przez osoby zawierające kontrakt, co – jak się domyślamy – gwarantuje uznanie takiego aktu za prawomocny. Przepisy tym się różnią od typowych nakazów, że implikują pozytywny skutek zastosowania się do zaleceń prawodawcy, a nie – sankcję za nieposłuszeństwo. Implikaturą jest tu raczej – nie tak, jak w wypadku typowych nakazów (a zwłaszcza rozkazu) – zgodność woli N-a (subiektu modalizującego) i Y-a (subiektu modalizowanego), który uzyskuje pożyteczną wiedzę na temat, jak postąpić w określonej sytuacji. Dyrektywy tego rodzaju są zatem wyrażane z użyciem predy-

²⁰ Zgodnie z sugestią B. Bartnickiej (1982: 100) przyjmuje, że „każde *można* daje się zastąpić konstrukcją osobową *ktoś może*”.

katów, którym przypisuje się słabszy stopień konieczności deontycznej, jak *powinien*, *trzeba*, a nie – *musi* czy *należy*²¹.

Rodzajem przepisów są też wypowiedzi zamieszczone w punkcie E – argumentem operatora modalnego (najczęściej *powinien* lub *ma*) jest predykat oznaczający posiadanie (zyskiwanie) przez Y-a jakiejś własności (korzyści); niekiedy (jak w zdaniu E3) „powinnościowy” predykat modalny łączy się bezpośrednio ze zwrotem oznaczającym uprawnienie: *Y powinien mieć prawo do Rp*. Nasuwa się wątpliwość, czy wypowiedzi tego rodzaju można uznać za sformułowania powinności Y-a czy raczej – za formy zezwolenia na posiadanie (w drugim wypadku predykat *powinien* wzmocniałby jedynie stanowczy charakter decyzji N-a). Interpretacja takich wypowiedzi nie jest jednoznaczna i musi uwzględniać szerszy kontekst: za powinnościowe uznane zostały te sformułowania, które mają charakter przepisu, tj. wyznaczają jakiemuś podmiotowi obowiązek posiadania czegoś (bycia w jakimś stanie) jako konieczny warunek realizacji ustalonych reguł (jak w typowym przepisie E2: *Ministrowie wszelcy zawsze z Szlachty rodowitey Polskiej, dobra dziedziczne w Krajach Rzeczypospolitey mieć y posiadać równie iak Senatorowie pod utratą swych urzędów powinni*. I 5/3). Można by też niektóre tego rodzaju wypowiedzi uznać za normy kompetencyjne, wyznaczające jakiemuś podmiotowi obowiązek zapewnienia adresatowi określonego stanu posiadania (prawa do czego); jednak ze względu na brak w strukturze powierzchniowej zdań wyraźnego rozgraniczenia ról podmiotu kompetencyjnego (i zarazem zobowiązanego) oraz osoby podległej jego woli (tj. NN-a i Y-a), właściwsza wydaje się interpretacja takich przepisów jako wskazań prawodawcy N bezpośrednio skierowanych do Y-a.

Znacznie rzadziej niż konstrukcje z predykatami modalnymi *powinien* i *ma* realizowane są struktury z wyrażeniami predykatywnymi w 3. osobie futurum: (*Y*) *będzie obowiązany, będzie obligowany, będzie przy-*

²¹ W świetle objaśnień słownikowych różnica znaczenia i siły illokucyjnej predykatów *trzeba* i *należy* nie rysuje się wyraźnie: SL objaśnia *trzeba* za pomocą predykatów „konieczność”, „tak wypada” oraz nm. *müssen*, *muss*, co zdaje się wskazywać na silniejszą konieczność niż ta, którą przypisuje operatorowi *należy* (por. wyżej); SJPD traktuje obie formy jako synonimiczne, podając objaśnienie: „powinno się, wypada”; B. Ligara (1997: 175) dostrzega natomiast, iż *należy* w użyciach deontycznych wyraża obowiązek (prawny, moralny, społeczny, zwyczajowy) bardziej kategorycznie niż *trzeba* i przypisuje mu raczej implikację sankcji za niespełnienie obowiązku niż pozytywny skutek jego spełnienia (jak w wypadku deontycznego użycia *trzeba*); zwraca też uwagę na uroczysty, oficjalny charakter kontekstu językowego, w którym realizowany jest predykat *należy* (tamże: 174).

*muszony*²², konotujące wyrażenie argumentu treści w postaci bezokolicznika (A12, A24) lub grupy nominalnej w strukturze z przyimkiem: *do NPgen* (por. A13, A25); odpowiadają im znaczeniowo zwroty znominalizowane *będzie obowiązkiem, będzie powinnością Y-a*, łączące się z bezokolicznikiem (A7, A16) lub niekiedy – ze zdaniem celowym (A8, A20) oraz z rzeczownikiem w bierniku jako formalizacją argumentu wykonawcy obowiązku. Podstawowy element bazy konceptualizacyjnej dla pojęcia „obowiązku”, tj. czasownik *wiązać* (A15) w użyciu przenośnym łączy się z nazwą czynności P w postaci *NPnom* (na pozycji podmiotu) i z nazwą subiekta modalizowanego Y (na pozycji dopełnienia biernikowego) – konstrukcja taka jest stwierdzeniem (a w planie pragmatycznym – ustanowieniem) konieczności wypełnienia przez Y-a zobowiązań wynikających z podjętego działania P; taki sam schemat składniowy i funkcję pragmatyczną reprezentuje wypowiedź A14 oparta na prefigowanej iteratywnej formie tego czasownika: *obowiązywać*. Kategorie „powinności” i „obowiązku” są ściśle związane z wartościowaniem czynności podmiotów stosunków prawnych (same te pojęcia nie są oceniające): pozytywnym – gdy subiekt modalizujący stwierdza ich wypełnianie lub negatywnym – gdy stwierdza brak ich realizacji (por. p. 2.4, cz. I).

Szczególne połączenia podstawowych predykatów modalnych (*ma/powinien*) z bezokolicznikiem spotykamy w zwrotach wyrażających nakaz odpowiedzialności adresata za określone działanie, rzecz lub osobę przed jakimś recypientem, przy czym konstrukcja typu *Y ma odpowiedzieć komu za co* (A23) alternuje ze zdaniem pozbawionym predykatu modalnego: *Y będzie w odpowiedzi komu za co* (A22) – w pojęciu „odpowiedzialności” (w ZPS – *odpowiedzi*) mieści się znaczenie ‘obowiązek, powinność’, co sprawia, że zwrot *ma odpowiedzieć* zawiera podwójny wykładnik konieczności. Analogiczne konstrukcje znominalizowane wypełniające schemat syntaktyczny „ktoś jest w czymś” mamy w zdaniach: *Y będzie w obowiązku (uczynić P)* i *Y zostanie w obowiązku za X-a* (A17 i A18), przy czym druga konstrukcja wyraża nakaz odpowiedzialności osobowego subiekta za postępowanie innego podmiotu – wynikającej na przykład z wcześniejszego

²² Konstrukcje takie traktuję jako peryfrastyczne odpowiedniki predykatów modalnych *musi, powinien*, a nie – formy *passivum* (konwersywne do tych w stronie czynnej) – od czasowników *obligować, obowiązać, przymusić* (choć zawierają one formy imiesłowów biernych od tych czasowników), ze względu na ich połączenie z bezokolicznikiem oraz brak argumentu kauzatora w strukturze tworzonych przez nie wypowiedzi (por. na ten temat: Bartnicka 1982: 88).

poręczenia (eliptycznym wykładnikiem argumentu zdarzeniowego jest tu tylko nazwa osoby wyręczanej po przyimku *za* wprowadzającym znaczenie 'zastępstwo'). Usankcjonowanie wzajemnego zobowiązania dwu podmiotów, powstającego w wyniku umowy, wyraża konstrukcja recyprokalna A20 (por. zwrot *mieć do siebie jus ad rem* 'o dwu zobowiązanych wobec siebie podmiotach stosunku prawnego'; *ius ad rem* – tutaj w znaczeniu 'zobowiązanie wynikające ze stosunku własności', por. p. 2.4, cz. I).

Jawne wykładniki konieczności deontycznej są też wprowadzane przez wyrażenia predykatywne w czasie teraźniejszym lub przyszłym, typu: *Y podpada/podlega obowiązkowi/prawu jakiemu* (B3, B8), *Rp podlega prawu czynienia P przez Y-a* (F2), *Y zachowa porządek/prawo* (C4), *prawo czynienia P ściąga się do Y-a* (B2), *obowiązek Y-a względem czynienia P jest...* (B4), *Y będzie pociągnięty do dopełnienia obowiązku* (B5); także z nadrzędnym predykatem modalnym *ma*: *Y ma słuchać prawa jakiego* (B6) / *dostrzegać ordynacji* (B5) / *dopełniać obowiązki* (B5) / *zważać i zachować prawo* (B13) / *podpadać pod rygor prawa* (B1) / *podlegać prawu* (B7); *ma być zachowany porządek/sposób/postępek prawny* (C7). Prawo jest tu rozumiane jako 'źródło powinności, obowiązek', a predykaty: *zachować, dopełniać, być pociągniętym do dopełnienia, dostrzegać, zważać, słuchać, podlegać, podpadać* w połączeniu z rzeczownikami abstrakcyjnymi w pozycji dopełnienia przybrały ogólne kategorialne znaczenie 'przestrzegać (czego), stosować się (do czego), być podporządkowanym (czemu)'. Pierwotne desygnowanie przez nie relacji przestrzennych i operacji przedmiotowych ma jednakże wpływ na łączliwość składniową w nowych połączeniach. Przytoczone zwroty wyrażają explicite podporządkowanie podmiotu osobowego nakazom prawnym, przy czym subiekt modalizujący (prawodawca) ujawnia swoją obecność poprzez predykat modalny (*ma*), który dominuje nad predykatem wyrażającym przestrzeganie obowiązku przez adresata. W wypowiedziach bez tego predykatu podmiot stanowiący jest implikowany na podstawie kontekstu pragmatycznego normy prawnej, która na poziomie wyrażeniowym jest wypowiedzią stwierdzającą fakt istnienia czyjejs powinności. Forma fleksyjna nazwy powinności w postaci *NPacc*, *NPgen*, *NPdat* wynika ze wspólnej tym trzem przypadkom funkcji wyrażania kategorii pojęciowej punktu odniesienia – źródła i celu zarazem. Przytoczone konstrukcje – podobnie jak wyżej wymienione predykaty modalne *powinien (jest/będzie), jest/będzie obowiązany, jest/będzie powinnością* – są użyte w gramatycznym czasie przyszłym lub niekiedy – teraźniejszym, choć z punktu widzenia pragmatycznego należy również zdania w *praesens* interpretować jako postulatywne, tzn. implikujące sytuację następ-

czą w stosunku do aktualnego aktu mowy: w wypowiedziach prawnych zachodzi bowiem neutralizacja funkcji obu realizacji kategorii czasu, to też funkcjonują one zamiennie²³. Znaczenie potencjalności wnosi też połączenie wyrażenia modalnych z bezokolicznikiem lub niekiedy – użycie czasownika wyrażającego powinność czynność w trybie przypuszczającym (por. zdania E1).

Znaczenia modalne wykazują też niektóre predykaty fazowe: czasownik *starać się* wyraża zarówno inchoatywność (podjęcie przez kogoś działań zmierzających do urzeczywistnienia pewnego stanu rzeczy), jak i świadomy zamiar, chęć, wolę urzeczywistnienia tego stanu. Jako predykat wolitywny jest predysponowany do wyrażania woli określonego działania wynikającego z normy prawnej, przy czym konstrukcje *Y będzie starać się, aby P było uczynione* (A29), *staraniem Y będzie uczynić P* (A28), *Y uczyni staranie względem nabycia Rp* (E6) nie przekazują w sposób jawny informacji, że świadome działanie Y-a wynika z nakazu innego podmiotu; taką implikację wprowadza natomiast użycie nadrzędnego predykatu modalnego *ma* (*Y ma starać się czynić P* – A27), ale połączenie to osłabia kategorię nakazu, gdyż w bezpośrednim zasięgu predykatu deontycznego znajduje się czasownik wyrażający wolę, wysiłek podjęcia działań przez adresata, a nakaz podjęcia starań nie jest równoznaczny z nakazem wykonania czynności. Podobny stosunek nadrzędno-podrzędny wyraża połączenie predykatu modalnego *powinno* z bezokolicznikiem wyrażającym rozpoczęcie czynności w zdaniu: *Posiadanie Rp przez Y-a powinno zacząć się przez prawo R* (E5). Profilowany jest tu właściwie sposób wejścia Y-a w posiadanie rzeczy, ujęty – za sprawą predykatu modalnego *powinno* – jako konieczny warunek posiadania zgodnego z prawem (tj. z wolą prawodawcy); właściwym adresatem przepisu jest osoba Y, która – jeśli chce być posiadaczem Rp – musi zyskać prawo własności do rzeczy. Szczególną funkcję w wypowiedziach nakazujących pełni połączenie

²³ Językoznawcy kognitywni zwracają uwagę na pewien stopień dekategoriacji czasowników użytych na przykład w czasie przyszłym, w trybie rozkazującym czy w formie zaprzeczonej, a więc wówczas, gdy służą opisaniu stanu niezgodnego z rzeczywistością, ale na przykład postulowanego, będącego przedmiotem życzenia, rozkazu itp. Formy takie – jako nieprototypowe realizacje kategorii czasownika – wykazują neutralizację opozycji charakterystycznych dla form kanonicznych, prototypowych, tj. związanych przede wszystkim z nadrzędnymi zdaniami twierdzącymi w trybie oznajmującym czasu teraźniejszego lub przeszłego (por. Taylor 2001: 267), choć – co trzeba podkreślić – tak scharakteryzowane formy również mogą być użyte nietypowo, na przykład jako jawne performatywy.

nie predykatywne *ma się rozumieć* w zdaniach B7b, B10, F4 – treścią argumentu w pozycji podmiotu (w postaci *NPnom* lub zdania z korelatem zamkowym *to, że S*) jest zawsze określona dyrektywa (prawo, przepis) lub jej przedmiot (czynność P), w pozycji zaś dopełnienia (w postaci *o NPloc*) pojawia się nazwa czynności, przedmiotu posiadania lub podmiotu osobowego. Predykat ustanawia zależność między tymi argumentami polegającą na tym, że treść pierwszego (tj. dyrektywa prawna) odnosi się do desygnatu drugiego wyrażenia argumentowego, tj. podmiotu osobowego, który staje się na mocy takiego orzeczenia adresatem dyrektywy (*R ma się rozumieć o Y-u*). Dyrektywa może odnosić się do przedmiotu czynności (także posiadania) adresata (*R ma się rozumieć o P/o Rp*) – presuponowanego lub wyrażonego w dalszym kontekście – a tym samym czynność ta jest traktowana przez podmiot modalizujący jako przedmiot obowiązku, którego sens zawiera się w pierwszym wyrażeniu argumentowym. W ZPS zwrot *ma się rozumieć* funkcjonuje jako złożony predykat o znaczeniu deontycznym ‘powinno być stosowane, odnoszone (do czego)’, a nie – jako s frazeologizowane przysłówkowe wyrażenie ze znaczeniem ‘oczywiście, naturalnie, bez wątpienia’ (konieczność epistemiczna, pewność), jak we współczesnej polszczyźnie (por. SJPD). Podobną funkcję pełni zwrot *ma służyć* lub sam czasownik *służyć* w zdaniu B11 wiążący argument treściowy (*NPnom*) i argument adresata (*dla NPgen*). Oba zwroty implikują zazwyczaj informację, że dyrektywa, przepis czy określony sposób postępowania – będący treścią pierwszego wyrażenia argumentowego – odnosi się nie tylko do aktualnie wyrażanego adresata Y lub przedmiotu P/Rp, lecz również do innego – wcześniej wybranego – podmiotu lub obiektu, zwykle wskazywanego w członie podmiotowym konstrukcji.

Bardzo często realizowaną w ZPS postacią normy wyrażającej nakaz są zdania orzekające o Y-u z czasownikiem desygnującym czynność (stan Y-a) w czasie przyszłym lub teraźniejszym; konstrukcje typu *Y (u)czyni P*, *Y ma Rp*, *Y jest/będzie gdzie/kim/jaki* (por. A1, C1, D1, D4) oraz odpowiedniki z tematyzacją przedmiotu (pacjensa) czynności Y-a: *P będzie [zostanie] uczynione przez Y-a* (A2), *X będzie obiektem działania Y-a* (A3) interpretujemy jako dyrektywne na mocy implikacji pragmatycznej, która każe przypisywać wszystkim wypowiedziom zamieszczonym w akcie ustawodawczym funkcję stanowienia normy (chyba że są wyraźne wskaźniki tekstowe znoszące tę funkcję), chociaż czynność Y-a nie jest wartościowana jawnie i brak jest leksykalnego wykładnika intencji nadawcy. Różnica między tak sformułowanym nakazem a zakazem wynika z braku negacji w pierwszym przypadku i jej obecności w dru-

gim. Odczytanie wypowiedzi tego rodzaju jako przyzwoleń wynika z kolei ze znaczenia aktu z punktu widzenia korzyści dla subiekta (por. niżej, p. 2, 3).

*
* *
*

W ZPS wypowiedzi z czasownikami w 1. osobie czasu teraźniejszego, informującymi o dokonywaniu za ich pomocą aktów kreowania decyzji przez nadawcę („explicit performatives” w terminologii J. Austina 1962: 32 i n.), są jeszcze dość liczne. Najczęściej w postaci zwrotu „ogólnie stanowiącego” pojawia się czasownik *stanowić* (niekiedy w formie dokonanej: *ustanowić*), który jest derywatem od *stawić*. W staropolszczyźnie w funkcji operatora dyrektywnego pojawiała się forma niedokonana z przedrostkiem: *ustawiać* (por. np.: *Ustawiamy, aby wojewoda i starosta z jin-szymi czestniki ziemie onej... mieli myto ustawiać...*²⁴, Sstp I: 354). Alternacja apofoniczna w psł. formach *stati/stawiti* różnicuje znaczenia: niekauzatywne (*stać* ‘znajdować się w pozycji pionowej’) i kauzatywne (*stawić* ‘postawić w odpowiednim porządku, rozmieścić, uporządkować’). Tylko druga z tych form wyspecjalizowała się w znaczeniu przenośnym ‘wyznaczyć, zarządzić, uczynić coś obowiązującym’, ograniczonym z czasem do użyć prawnych. W ZPS używa się niekiedy 1. osoby od formy derywowanej: *postanawiamy* (C10); rzadziej pojawiają się inne czasowniki w 1. osobie pluralis, jak np. *uchwalamy* – derywat od podstawowego *chwalić* występuje już od staropolszczyzny m.in. w znaczeniu ‘ustanowić prawo’, o czym świadczy następujące użycie w ortylach magdeburskich: *Niżli by to osobnie ufalono... od miasta* (Ort II: 49, 4 w. 31); wykształcenie znaczenia prawnego nastąpiło być może na wzór łac. *laudare*, który przeszedł podobną ewolucję znaczeniową: ‘chwalić, wielbić (także przed sądem)’ > ‘zgadzać się, uznawać, akceptować’, ‘zatwierdzać, nadawać moc prawną’, ‘postanawiać, uchwalać’ (SSon). Jako ogólnie stanowiące występują w ZPS również wolitywne predykaty *chcemy, mieć chcemy*²⁵ – w staropolskich kodek-

²⁴ Stosuję zmodernizowaną ortografię w tym i dalszych cytatach z tekstów staropolskich.

²⁵ Czasownik *chcieć*, wyrażający pragnienie, życzenie, nie jest predysponowany do pełnienia funkcji performatywnej, ale w aktach prawnych – gdzie występuje samodzielnie lub jako składnik frazeologizmu *mieć chcemy* – uwydatnia się jego funkcja wolitywna i stanowiąca zarazem, zwłaszcza w konstrukcjach ze zdaniem zależnym wprowadzanym spójnikiem *aby/ażeby* (por. użycie *chcieć* ze zdaniem celowym w staropolskim kodeksie prawnym: *Obyczaj taki wypisany chcemy, aby był trzyman, chowan i dziełan...* KDział: 720, cyt. za Sstp).

sach prawnych czasownik *ustawiać* pojawiał się wówczas, gdy ustawodawca tworzył pewne normy prawne; jeśli je tylko uzgadniał lub regulował, to posługiwał się innymi predykatami: *układamy; chcemy, aby; ma być* (por. Lizisowa 1995: 183); w osiemnastowiecznym kodeksie trudno dostrzec się takiego rozróżnienia. Za „ogólnie stanowiące” trzeba jeszcze uznać czasowniki: *deklarować* (spolszczenie łac. *declarare* ‘obwieścić, oznajmić, powiadomić, oświadczyć’, ‘orzekać, postanawiać, ogłaszać wyrok’) oraz *uznawać, przyznawać*. Pierwszy z nich nie jest w ZPS ograniczony do informowania odbiorcy o podjęciu zobowiązania przez nadawcę (jak w polszczyźnie współczesnej – por. Greń 1994: 291), choć jest najczęściej stosowany w tej funkcji (por. p. 9.), ale używany bywa do stanowienia różnego rodzaju dyrektyw (także nakazów i pozwoleń). Czasowniki *uznawać* i *przyznawać* – mające przede wszystkim znaczenie epistemiczne w połączeniu ze zdaniem *że S* (wprowadzają element oceny prawdziwościowej uprzedniego stanu rzeczy) – mogą w szczególnych kontekstach leksykalno-składniowych realizować funkcję postulatywną, związaną z wyrażaniem przez nie elementu modalnego ‘aprobata, zgody na postulowany stan rzeczy’. Znaczenie wypowiedzi *Uznajemy czynienie P od Y-a dla X-a* (A45), *Przyznajemy P za mające czynić się* (A44) możemy wyeksplikować jako: ‘uważamy, że Y powinien uczynić P i aprobujemy (zalecamy) uczynienie P (na korzyść X-a)’.

Mimo iż w użyciu performatywnym wszystkie wyróżnione predykaty realizują przede wszystkim funkcję stanowiącą, kreatywną, tj. „oznaczają mentalne powstanie i językowe wykonanie decyzji dotyczącej sytuacji następczej typu niejęzykowego” (Greń 1994: 307), to różnią się one drugorzędnymi w tym kontekście aspektami znaczeniowymi: czasowniki *stanowić, uchwalać* akcentują przede wszystkim akt kreatywny (drugi z nich niesie w dodatku informację o językowej aktywności zbiorowego podmiotu w akcie podejmowania decyzji); w czasownikach *postanawiać, uznawać* zaznacza się przede wszystkim aspekt aktywności umysłowej decydenta; czasownik *deklarować* akcentuje akt przekazania komunikatu o decyzji, jest więc nakierowany bardziej niż pozostałe na zbiorowego odbiorcę informacji o ustanowionej normie prawnej; z kolei predykaty *chcieć* i *chcieć mieć* profilują przede wszystkim akt wolitywny – żądanie nadawcy.

Wszystkie wymienione wyżej predykaty stanowiące mogą przyłączać argument zdarzeniowy, wyrażający treść propozycjonalną nakazu (żądania), w postaci zdania intensjonalnego (*aby S*). W zdaniu podrzędnym wprowadzonym spójnikiem *aby / ażeby* występuje perfektywna forma

czasownika, brak natomiast zazwyczaj dodatkowych zleksykalizowanych wykładników modalności deontycznej; postulatorywność sygnalizowana jest bowiem przez spójnik (por. A33, A35, A36, A37, A41, B16, C9). Nie jest wykluczone natomiast wystąpienie w zdaniu podrzędnym eksplicytnie wyrażonego obowiązku adresata (por.: ...*aby Y był posłuszny prawu; ...aby było zachowane prawo*). W zdaniu wprowadzonym spójnikiem *że* mamy natomiast predykat złożony z operatora modalnego (*powinien, ma, będzie przymuszony* itp.) i bezokolicznika nazywającego powiną czynność (por. A42, A43, A49); postulatorywność może być także sugerowana przez czas przyszły, a wówczas nie występuje dodatkowy wykładnik modalności, jak w zdaniu A34: *Stanowimy, że Y uczyni P*. Łączliwość ze zdaniem *że S* wystąpiła wśród przytoczonych wypowiedzi tylko z predykatem *stanowić*, ale jest wykluczona właściwie tylko przy czasowniku *chcieć* – jako prototypowe *verbum voluntatis* nie łączy się ze zdaniem zależnym za pomocą spójnika *że*, gdyż taka konstrukcja sugeruje, iż nadawca traktuje ustanawiany stan rzeczy jako fakt nie dopuszczający alternatywy, podczas gdy typowe predykaty wolitywne sugerują swoim znaczeniem potencjalność spełnienia żądania i najczęściej łączą się z bezokolicznikiem lub zdaniem celowym; jednak już przy złożonym zwrocie *chcemy mieć* połączenie za pomocą spójki *że* jest możliwe (por. zdanie A39, p. 3). Wystąpienie leksemu modalnego typu *powinien, musi* itp. w zdaniu będącym formalizacją argumentu propozycjonalnego predykatu stanowiącego wydaje się redundantne. Należy jednakże pamiętać o tym, że leksemy modalne różnią się odcieniami modalności (por. różnice w stopniu kategoryczności nakazu, wyrażanego przez predykaty *powinien, ma, musi* itp.), a konieczność wpisana w znaczenie predykatu kauzatywnego może być osłabiona; przy predykatkach zaś ogólnie stanowiących może wystąpić także leksem modalny możliwości (por. niżej zdania typu: *Stanowimy, że Y może czynić P*). Jak podkreśla K. Termińska (1983: 21), modalność wbudowana w predykat kauzatywny sprawia, że w propozycjonalnym wyrażeniu argumentowym skutku może pojawić się „mniej lub bardziej obciążony treścią leksykalną, różnie realizowany leksem modalny”. Argument zdarzeniowy może być także reprezentowany – w wyniku nominalizacji – przez rzeczownik w bierniku jak w zdaniach typu *Chcemy mieć P uczynione* (A38, B14, C13); por. podobne połączenia z czasownikami *uznawać* (A45), *przyznawać* (A44); niekiedy nominalizacja obejmuje również predykat modalny *ma*, który w postaci imiesłowu przymiotnikowego dominuje nad nazwą czynności, będącą dopełnieniem głównego predykatu (A44).

Predykaty ogólnie stanowiące w swojej prymarnej funkcji nie otwierają miejsca dla argumentu adresata – implikują natomiast istnienie uogólnionego odbiorcy (O), tj. wszystkie podmioty zainteresowane treścią ustawy. Ponieważ jednak skutkiem aktu woli ustawodawcy jest najczęściej stworzenie obowiązku dla osobowego podmiotu, wykonawca czynności objętej decyzją może być wskazany jako agens predykatu wewnętrznego, wbudowanego w argument zdarzeniowy czasownika w funkcji performatywnej: *Stanowimy, że Y powinien uczynić P*. Z ukryciem argumentu wykonawcy mamy do czynienia najczęściej wówczas, gdy treścią zdania zależnego jest skutek działania Y-a, a więc określony stan rzeczy (*Uchwalamy, aby nastąpiło SR*) – nadrzędna wobec treści zdania zależnego struktura predykatowo-argumentowa *Y spowoduje SR* jest przez tego typu konstrukcje presuponowana, zwłaszcza gdy – jak to się często zdarza w aktach o doniosłości ogólnej – wykonawca woli prawodawcy nie jest określony, lecz dotyczy ogółu. Nazwa wykonawcy powinnej czynności może być także pominięta w strukturze powierzchniowej zdań z wypowiedzeniem zależnym w stronie biernej, jeśli zaś się pojawia, to w pozycji dopełnienia sprawcy wprowadzanego przyimkiem *przez*, np. *Stanowimy, że P ma być uczynione (przez Y-a)*. Zdarza się również, że w wyniku rozszczepienia (dyzjunkcji) argumentu zdarzeniowego, nazwa osobowego podmiotu (zwłaszcza nosiciela stanu) może zająć pozycję dopełnienia przy nadrzędnym predykatie stanowiącym, jak w zdaniu *Stanowimy (chcemy mieć) Y-a kim/za kogo* (D8, D9), transformowalnym na wypowiedzenie ze zdaniem zależnym: *Stanowimy, aby Y był kim*. W połączeniach niektórych predykatów ogólnie stanowiących z bezokolicznikiem i rzeczownikiem w bierniku (por. C12, A46, F5) widać wyraźnie wpływ łacińskiej konstrukcji „accusativus cum infinitivo”; niekiedy konstrukcja ta kontaminuje się z rodzimą strukturą ze zdaniem celowym (por. anakolutyczne wypowiedzenie A35). Tak więc wypowiedź *Stanowimy Y-a być obowiązującym do uczynienia P* (A46) można przekształcić na wypowiedzenie ze zdaniem celowym: *Stanowimy, aby Y był obowiązany do uczynienia P* – mamy tu zatem podwójny wykładnik aktu illokucyjnego nakazu: predykat *stanowić* w użyciu performatywnym w połączeniu ze zdaniem intensjonalnym (*aby S*) oraz wewnętrznym predykat argumentu zdarzeniowego w postaci frazy modalnej (*był obowiązany*).

Nazwa adresata decyzji może też pojawić się w pozycji jednego z argumentów predykatu ogólnie stanowiącego wówczas, gdy predykat ten przyłącza w pozycji najbliższego uszczegółowienia rzeczownik abstrakcyjny: *Stanowimy dla Y-a prawidła R do zachowania* (A39). Łączliwość z rze-

czownikami abstrakcyjnymi typu *prawdło, sposób, prawo, porządek, postępek prawny, reguła* itp. zachowują czasowniki i zwroty: *stanowić* (A39, B15), *chcieć mieć* (B14), *postanawiać* (C10), *deklarować* (C10), przy czym częściej łączliwość tego rodzaju ujawnia się w użyciach opisowych (nieperformatywnych), zwłaszcza w grupach nominalnych typu *przepisany sposób/postępek prawny, przepisana rota* (C1, C5, C9), *decyzje stanowione* (C6). Częste jest też łączenie czasowników opisujących dyrektywę prawną z głównym wyrażeniem predykatowo-argumentowym poprzez zaimki względne – por.: *...co teraz stanowimy* (B13), *...jaki jest postanowiony* (C7), *...który się ustanowił* (C7a), *...jak się uchwalilo* (C2b), *...jak jest [...] postanowiono* (C6a). Konstrukcje takie są często stosowane w tekście ustawodawczym jako jeden ze sposobów realizowania odniesień (tekstowych i intertekstualnych) aktualnych przepisów do już istniejących (w ramach uzgadniającej i regulującej funkcji norm prawnych). W użyciach opisowych tego rodzaju pojawiają się też takie predykaty oznaczające czynność kreowania dyrektywy, jakie nie występują w funkcji performatywnej, np. *opisać/opis: w sposób opisany/sposobem opisanym* (C2, C6), *reguła opisana komu dekretem* (C2), *podług opisu* (C13), *wzorem opisu* (C2), *czy mówić, powiedzieć*²⁶: *...jak się powiedziało* (C2b).

Pewną ambiwalencją funkcjonalną odznaczają się predykaty *naznaczać, przepisywać*, które w określonym kontekście realizują znaczenie konieczności deontycznej: ‘powodować wykonanie decyzji nadawcy’ – wówczas, gdy łączą się z argumentem zdarzeniowym w postaci zdania (*że/aby S*) lub nomen actionis (*NPacc*) oraz z argumentem adresata (*NPdat*). W wypowiedziach przytoczonych w punkcie 3.1 ich łączliwość nie jest jednak typowa dla predykatów nakazu (*verba imperandi*), a raczej – dla predykatów ogólnie stanowiących, o czym świadczy na przykład brak niekiedy argumentu adresata w strukturze powierzchniowej tworzonych przez nie zdań. Czasownik *naznaczyć* występuje w nietypowej konstrukcji ze zdaniem przyłączanym bezspójnikowo (A59) – wypowiedzenia typu *Y ma czynić P, naznaczamy* (z predykatem orzekającym o czynności normodawcy zawsze na końcu zdania) zbliżają się do wy-

²⁶ Verbum dicendi *mówić* w znaczeniu ‘postanawiać, orzekać’ (stp. także ‘występować z oświadczeniem w sądzie’) było używane jeszcze w staropolszczyźnie w funkcji performatywnej, również w połączeniu na przykład z rzeczownikiem *prawo* – por. *Takież mowimy (dicimus), aćby kto jego mać mowił kurwą a nie odwołał aćby doświadczył, czso mowił, równą winą jako o pirwe ma pokupić* (KDział: 39; cyt. za Sstp IV: 358); *Na to my przysięgnicy s Majburku mowimy prawo* (Ort II: 27, 3, w. 25).

powiedzeń w oratio recta, a głównym nośnikiem modalności nakazu jest predykat *ma (+inf)*, wzmocniony jedynie przez czasownik w 1. osobie praesens. Czasownik *przepisywać/przepisać* przyłącza z reguły nazwę abstrakcyjną (*NPacc*) – *sposób, prawo, rota, prawidła, reguła, porządek prawny* itp. (por. C8, A40), tworzącą wraz z nim złożone wyrażenie predykatowe, które może dodatkowo łączyć się ze zdaniem postulatywnym (A40). Czasownik ten, podobnie jak inne predykaty, występujące z nim w kolekcji (*wyznaczyć, warować, postanowić*), tworzy zdanie względne, łączące się z nadrzędnym zdaniem dyrektywnym poprzez zaimki *jak, co*: *...jak jest przepisano, postanowiono, warowano dla Y-a1* (C6a), *...co jest przepisane prawem R* (B8). W konstrukcjach takich argument adresata niekiedy pojawia się w wyrażeniu *dla NPgen* (C6a, C7), typowym raczej dla beneficjenta (podmiotu uprawnionego) niż adresata nakazu, co jest uzasadnione tym, że skutkiem aktu *przepisywania* jest zawsze wyznaczenie pewnego wzorca postępowania, udzielenie adresatowi instrukcji właściwego zachowania (a więc nie tylko obowiązek, ale i pewna korzyść z punktu widzenia subiektu modalizowanego); typowa formalizacja argumentu adresata (*NPdat*) jest również poświadczona przy czasowniku *przepisywać* użytym performatywnie (C8). Do kauzatywnych czasowników – tworzących raczej zalecenia, przepisy niż typowe nakazy – należy też zaliczyć czasownik *ostrzegać* (z walencją: *komu co/aby S*), który reprezentuje typ predykatów wolitywnych, już od staropolszczyzny (por. Sstp) funkcjonujących w znaczeniu ‘przestrzegać kogo, upominać’ w składni: *ostrzegać kogo (przed czym)*, ale w przytoczonych użyciach performatywnych znaczenie ‘przestrogi’, tj. przedstawianie „negatywnych cech zdarzeń następczych, mających być udziałem odbiorcy” (Greń 1994: 281) schodzi na plan dalszy, a profilowana jest przede wszystkim funkcja wpływania na zachowanie adresata, dzięki czemu predykat ten konstytuuje zalecenia i przyłącza w tej roli zarówno zdanie postulatywne (A60), jak i jego nominalizację w postaci *NPacc* (A61). W drugim wypadku łączy się także z argumentem adresata w pozycji dopełnienia celownikowego. Czasownik ten – podobnie jak inne predykaty ogólnie stanowiące – charakteryzuje się pewną wielofunkcyjnością i w innych kontekstach tworzy akty przyzwolenia, gwarancji, zakazu (por. niżej).

Czasowniki wyrażające eksplicytnie illokucję nakazu, zalecenia, czyli typowe *verba imperandi* (*nakazywać, rozkazywać, zalecać, polecać, obowiązywać*) w użyciu performatywnym otwierają miejsce dla argumentu adresata, wyrażonego rzeczownikiem w celowniku (jedynie struktura czasownika *obowiązywać* ‘nakładać na kogo obowiązek’ narzuca argumentowi

osobowemu rolę obiektu decyzji i biernikową postać nazwy). Argument treści przybiera postać *NPacc* (A55, A58, C11) lub wyrażenia *do NPgen* przy czasowniku *obowiązywać* (B17), a także – postać bezokolicznika przy pozostałych czasownikach (A51, A52) lub zdania postulatywnego wprowadzonego spójnikiem *aby* (A48, A50, A53, A54). Żaden predykat modalny nie występuje w zdaniu zależnym, gdyż znaczenie powinności jest zawarte w treści głównego predykatu – modalność konieczności jest wbudowana w predykat kauzatywny, który *explicite* nazywa akt illokucyjny spełniany przez nadawcę.

Istnieje wyraźna różnica w stopniu kategoryczności nakazu wyrażanego czasownikami *rozkazywać*, *nakazywać*, *obowiązywać* – silniejsza i *zalecać*, *polecać* (wśród wypowiedzi nakazujących mamy tylko niesobową formę ostatniego czasownika w postaci *praesentis passivi* w zdaniu A56) – słabsza. Nawiązując do definicji A. Wierzbickiej (1973: 211), która znaczenie „rozkazu” przedstawiła formułą: „Zakładając, że nie możesz nie zrobić tego, co ja chcę, żebyś zrobił // chcąc spowodować, żebyś zrobił Z, mówię: chcę, żebyś zrobił Z”, sędzę, że prototypowy dla omawianych tutaj wypowiedzi akt nakazu²⁷, tj. znaczenie frazy typu „Nakazuję Y-owi czynić P” można wyeksplikować następująco: „Zakładając, że Y może nie uczynić tego, co ja chcę, żeby uczynił // chcąc i mogąc spowodować, aby Y uczynił P, mówię: Y powinien uczynić P, ponieważ ja tego chcę”. Do eksplikacji wprowadzam zatem dodatkowe elementy modalne, gdyż moim zdaniem, rodzaj predykatu modalnego jest istotnym czynnikiem – oprócz umiejscowienia negacji – różnicującym nakaz i rozkaz: o ile dla nakazu właściwszy wydaje się zwrot z modalizatorem *powinien/ma (+inf)*, to dla rozkazu („N rozkazuje Y-owi czynić P”) byłby to raczej predykat *musi*, z kolei w poleceniu („N poleca/zaleca Y-owi czynić P”) jeszcze bardziej osłabiony nacisk na odbiorcę można by wyrazić formułą: *Y powinien starać się uczynić P*, tym bardziej, że taka eksplikacja znajduje uzasadnienie w zwyczajach formułowania wypowiedzi w ZPS²⁸.

²⁷ E. Jędrzejko (1987: 53) proponuje następującą ogólną definicję czasowników nakazu: „x działa na y w sposób M w tym celu, by y zrobił z, co powoduje, że y musi zrobić z”.

²⁸ Nie wydaje mi się jednak możliwe wyrażenie wszelkich subtelnych różnic siły illokucyjnej predykatów użytych do formułowania nakazów, gdyż przypisanie jej konkretnym jednostkom leksykalnym czy strukturom syntaktycznym ma do pewnego stopnia charakter ikoniczny (a więc są one nierozkładalne, nie dają się wyrazić bez reszty za pomocą prostszych wyrażen języka naturalnego).

Adresat decyzji nadawcy (osobowy obiekt przymusu) jest zarazem wykonawcą czynności, kodowanym na pozycji agensa w strukturze predykatu wewnętrznego, tj. argumentu zdarzeniowego przy nadrzędnym predykatie wolitywnym. Może on być wyrażony przez *NP_{nom}* lub – w przypadku zastosowania *passivum* – za pomocą *NP_{acc}* po przyimku *przez*. Jeśli argument zdarzeniowy przybiera postać zdania zależnego, wyrażenie adresata w strukturze zdania nadrzędnego może podlegać elipsie (por. A50), gdyż adresat jest tożsamy z pierwszym argumentem osobowym wewnętrznego predykatu. Najczęściej jednak zerowane jest wyrażenie agensa przy predykatie wbudowanym w argument zdarzeniowy, kiedy argument ten przybiera postać *inf* (A51, A52) bądź *NP_{acc}* (A55, A58, A61, B58, C8, C11) lub wyrażenia *do NP_{gen}* (B17). Rzadko zdarza się użycie w funkcji stanowiącej formy 3. osoby *praesentis passivi* predykatu wolitywnego, a wówczas argument zdarzeniowy występuje w postaci grupy nominalnej w mianowniku (por. A56).

Czasowniki, używane w ZPS w funkcji stanowiącej, należą do rodzimego zasobu leksykalnego. Zapożyczenia są w tej warstwie leksyki wyjątkowe; należą do nich: czasownik *deklarować* (por. wyżej) oraz okazjonalnie użyte *moderować* (łac. *moderare* ‘ustalić, ustanowić, ułożyć’) i *ordynować* (od łac. *ordinare* ‘porządkować, ustawić’, ‘ustanowić, wyznaczyć’, ‘nakazać, zarządzić, postanowić’) łączące się ze znominalizowanym predykatem wyrażającym czynność będącą przedmiotem ustawy (por. A57, A58). Brak argumentu adresata w strukturze powierzchniowej tworzonych przez nie wypowiedzi wskazywałby na ich użycie w funkcji predykatów ogólnie stanowiących, choć wystąpiły one w ZPS tylko w wypowiedziach komunikujących nakaz. Element konieczności deontycznej zdaje się wiązać zwłaszcza ze znaczeniem drugiego czasownika – por. też pokrewny rzeczownik *ordynacja* ‘zarządzenie, polecenie’, występujący w niektórych wypowiedziach zazwyczaj w funkcji predykatu podrzędnego, wyrażającego źródło dyrektywy komunikowanej w zdaniu głównym (por. A1, A55). Znaczenie ‘konieczności, obowiązku’ niesie też czasownik *obligować* (łac. *obligare* ‘związać, skrupować, przywiązać’ ‘zobowiązać’; *se obligare* ‘zobowiązać się’; śr. ‘poręczyć’), którego znaczenie prawne bazuje na tej samej metaforze, co rodzimego czasownika (z)obowiązać: fizyczne skrupowanie kogoś więzami stanowi podstawę kognitywną pojęcia obowiązku (łac. *obligatio*) – por. cz. I. Czasownik łaciński nie został, co prawda, ani razu użyty w ZPS w funkcji stanowiącej (w takiej roli występuje jedynie imiesłów bierny w konstrukcji *futurum passivi*: *będzie obligowany* – por. A24), ale sam czasownik i pochodny rzeczownik znajdujemy w wypowiedziach

ZPS w użyciu opisowym, np.: *Gdyby przecie nie całą obligacją, tego za którego ręczył na się fideiutor przejął, na ow czas do tej tylko części, w iakiey się obligował, w odpowiedzi będzie* (II 36/7).

Modalność deontyczną wzmacnia niekiedy dodatkowy modalizator występujący w pozycji adwerbalnej: *koniecznie* (A4) lub adnominalnej: *konieczny* (C11). Element przymusu wnoszą także określenia czasowe, typu: *zaraz, natychmiast, nieodwłocznie, bez odwłoki* itp., odnoszące się do sposobu wykonania przez adresata czynności nakazywanej mu przez prawodawcę.

1.2. nakaz wydany za pośrednictwem podmiotu kompetencyjnego

1. (MY N) OBOWIĄZUJEMY NN-a, aby NN NAKAZAŁ Y-owi (u)czynienie P

...obowiązujemy przytym Nayprzewielebniejszego Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego, y Przewielebnych Biskupów, aby każdy z nich w Archi-Dycezyi y Dycezyach swoich [...] ogłoszenie onegoż nieodwłocznie nawet z Ambon Kościelnych nakazali... I 4/34;

2. NN będzie MIAŁ MOC OBOWIĄZAĆ Y-a [POCIĄGNAĆ Y-a] do (u)czynienia P

...będą miały moc Kommissye wysyłać Rewizorów. A mając opis Rewizorski Dziedziców lub possessorów dóbr do naprawy drogi obowiązać... III 9/14; Wszystkie miasta y miasteczka według przywileiów swych moc mieć będą, zakładającego iakiegokolwiek rodzaju handel w mieście [...] do przyięcia mieskiego [...] pociągnąć... I 23/25;

3. NN będzie POWINIEN OBOWIĄZAĆ Y-a, aby Y (u)czynił P

...konsystorze zaś wszystkich całej dycezyi plebanów o tymże uwiadomić, y aby plebani w każde święto po kazaniu zgromadzonemu ludowi także przez rok cały przepowiedali, onychże obowiązać będą powinni. I 2/25;

4. Y MA BYĆ OBOWIĄZANY (przez NN-a) do (u) czynienia P

...inaczy czyniący [...] do wrocenia, czyli nadgrodenia krzywdy uczynioney obowiązani być mają. I 4/28;

5. NN OBOWIĄŻE Y-a do (u)czynienia P

...ten zaś odebrawszy potrzebne na to dowody, possessora do nadgrodenia szkody dziedzicowi zaraz obowiąże... II 37/13;

6. NN MA DOŁOŻYĆ OBOWIĄZEK, aby Y (u)czynił P

...Podkomorzy w Liście obwieszczym [...] ma dołożyć obowiązek, aby strony lub jedna z nich [...] Komissarzów tym Reskryptem wyznaczonych sprowadziła. III 13/6;

7. (MY N) ZALECAMY, aby NN OBOWIĄZAŁ Y-a do (u)czynienia P

...zalecamy przeto, aby Xięża *curam animarum* mający obowiązali swych Parafianow w dni te, do przystoynego w pobożności zachowania się. II 3/1;

8. NN ZALECI [będzie zalecał] Y-owi (u)czynienie P

Którey księgi czytanie w pewnych czasach, Regent Kancellarzystom zaleci. III 25/9; Susceptant miesięczny będzie zalecał stronom, udanie się do sądu pokoju, Sądu Polubownego... III 25/19; ...uczynienie mu jey [scil. rejestratury] zaleci... I 14/3;

9. NN ZALECI Y-owi czynić P/być gdzie

...a o drugich napisanie Regent swego Kancellarzystę prosić zaleci. III 25/15; ...na wyznaczonych mieyscach Kancellarzystom bywać zaleci. III 25/15;

10. NN ZALECI, aby P było czynione (przez Y-a)

Całe te Akta Kancellarzyskie, aby w przyzwoitym porządku y czystości utrzymywane, na mieyscu przez Regenta wyznaczonym były, Susceptant miesięczny zaleci... III 25/17;

11. NN będzie MIAŁ MOC ZALECIĆ Y-owi P ku (u)czynieniu

Taż Kommissya będzie miała moc ułożyć rozrządzenie [...] y Juryzdykcyom krajowym ku exekucyi zalecić. III 18/23;

12. Y POWINIEN uczynić P tak, jak będzie ZALECONO przez NN-a

Względem exportacyi Kraiowych produktów, y importacyi przez handel zagranicznych towarów, tak się zachować będą żydzi powinni, iak przez *Komissyę Boni Ordinis*, toż uniwersały *Komissyi Skarbowey* zalecono²⁹ będzie. I 32/9;

13. NN będzie DECYDOWAĆ, co [jak] POWINIEN czynić Y

...sąd świecki pierwszey instancyi decydować finalnie będzie, nayprzód wiele mąż żonie na iey utrzymanie corocznie wypłacać powinien... I 18/1; ...sąd świecki udecyduje, iaką summę strona stronie na utrzymywanie wypłacać powinna... I 18/2;

14. Y POWINIEN uczynić P podług UDECYDOWANIA NN-a

...podług których udecydowania, Regent Kancellarzystom sobie wyznaczonym, stół y stancją dać, lub ią opłacić powinien. I 14/19;

²⁹ Niesobowa forma czasownika *zalecono* jest z pochodzenia mianownikiem rodzaju nijakiego niezłożonej odmiany imiesłowu przymiotnikowego biernego; dziś w funkcji orzecznika w praesens lub futurum passivi występuje jedynie forma złożona z końcówką *-e* (por. też w takiej samej funkcji formę *nakazano* w zdaniu A21 oraz *zabroniono* – C10).

15. NAKAŻE Y-owi uczynić P / NN KAŻE (Y-owi) czynić P

Na koniec zrewidować sąd go nakaże. III 22/13; ...następującą przysięgę wykonać przed sobą nakaże. II 37/3;

15a) z WYZNACZENIEM CZASU i MIEJSCA³⁰

...z ambon publikować nakażą, z wyznaczeniem dnia y miejsca, gdzie y kiedy tych rzeczy aukcja odprawiać się będzie. I 21/18;

15b) tak, JAK się OPISAŁO pod ARTYKUŁEM R

Gdyby zaś po wyszłym pół roku, nikt się do takowey natury substancyi z sukcesorów nie znalazł, sąd Grodzki przez miesiący siedm tak publikować każe; iak się o kadukach pod artykułem drugim o królu opisało. I 4/22;

16. NN NAKAŻE Y-owi (u)czynienie P

Konsystorz [...] Xiędzu zachowanie w tey mierze praw Kanonicznych nakaże. II 2/4; ...używanie słów iasných y prostých nakaże. III 25/16; ...wieczne mu milczenie nakaże. II 41/5; ...subdelegat nakaże dzierżawcy, Arędzarzom, chłopom czynszowym, toż innym mieszkańcom, okazanie kontraktów arędowych. II 37/4;

17. NN NAKAŻE Y-owi (DEKRETEM), aby uczynił P / aby P zostało uczynione

...Regent [...] nakaże Kancelarzyście, aby stancją nieodwłocznie [...] odmienił. III 25/4; ...natychmiast wszystkim dekretem nakaże, aby wspólnie rowy bić przedsięwzięli, a to pod winą 300 złotych... II 41/4; ...sąd pod winą 300 złotych nakaże oskarżonemu sąsiadowi, ażeby wspólnym expensem rów takowy, odnowiony y wykopany został. II 41/8;

18. NN będzie MIAŁ MOC KAZAĆ uczynić P X-owi przez Y-a

...subdelegat przytomny będzie miał moc, kazać mu dać rok, przez woźnego... I 21/23;

19. NAKAZANE będzie [zostanie] Y-owi (przez NN-a) uczynienie P

...donacyi dopełnienie nakazane zostanie. II 15/5; ...oddanie mu iey z wszelkiemi obowiązkami zapisanemi przez sąd nakazane [...] będzie. II 35/10;

20. MA być NAKAZANE Y-owi (przez NN-a) (u)czynienie P

...dowód [...] dla powoda, a odwód obwinionemu ma byđz nakazany. III 22/10; ...komportacya [...] nakazana byđz, potem zaś na przysiędze [...] kończyć się ma. III 15/2; ...excepcya [...] być ma przez sąd nakazana... III 19/10/1;

³⁰ Jest to sposób wyrażenia obowiązku, którego przedmiotem jest spełnienie przez różnych adresatów dwu czynności, z których jedna jest czynnością główną, a druga – wprowadzona przyimkiem z – towarzyszącą.

21. NAKAZANO zostanie Y-owi (DEKRETEM NN-a), aby uczynił P

...temu [...] dekretem Sądu nakazano zostanie, aby imanego lub więzionego u siebie człowieka do sądu wydał... II 49/24;

22. NN POWINIEN będzie ROZKAZAĆ (Y-owi) uczynić P

...Sąd Grodzki na żądanie strony proces przewodzącej, będzie [...] powinien [...] rzeczy ruchome na Aukcyi rozkazać sprzedać... II 37/17;

23. NN WYZNACZY CZAS (Y-owi) uczynienia P / dla uczynienia P

...sąd [...] dzień aukcyi takowych rzeczy [...] wyznaczy... II 32/4; ...sąd rekomendacją odbierze, y dzień dla odprawienia publicznego examinu, y odebrania od Sądu Patentu Kancelarzyście wyznaczy. III 25/22;

23a) NN ma (wy)dać Y-owi list, WYZNACZAJĄC Y-owi CZAS uczynienia P

...Podkomorzy [...] ma wydać stronie list obwieszczy [...] wyznaczając czas stawienia się stronom. III 13/1;

24. NN DA Y-owi czynić P

...da mu czytać Akta do pojęcia iego przystosowane. III 25/13;

25. Y MA mieć ZADANE sobie od NN-a uczynienie P

Ten [...] ma mieć zadane sobie od Regenta zkoncypowanie iakiey tranzakcyi... III 25/13;

26. NN PRZYDA Y-a X-owi, aby Y uczynił P

...sąd stronie się skarżącej subdelegata przyda, aby [...] grabarzy ugodził... II 41/4;

27. NN ZEŚLE Y-a dla uczynienia P

...tedy Urząd Grodzki dla umiarkowania y zaspokojenia tey różnicy, subdelegata swego ześle... II 37/9;

27a) PRZEPISAWSZY Y-owi REGULĘ, aby czynił P1

Sąd w takowej sprawie [...] Subdelegata swego na grunt, o który rzecz zesze, przepisawszy mu regulę, ażeby inwestygował nayprzód... II 41/3;

28. NN POWINIEN ZESŁAĆ Y-a dokąd dla uczynienia P

...urząd ten [...] powinien będzie bez odwłoki, iednego z subdelegatów swoich do tych dóbr, na których proces przewidziony, dla wykonania onegoż zesłać. II 37/1;

29. NN WYZNACZY Y-a dokąd (dla uczynienia P)

Wyznaczy Kommissya Skarbowa Koronna Lustratorów trzech do dobr na sprzedanie przeznaczonych... II 7/4;

30. NN MA NAZNACZYĆ Y-a (do uczynienia P)

...Urząd Grodzki własnego Powiatu [...] o naznaczenie Subdelegata wezwany naznaczyć onegoż ma. II 3/15;

31. NN NAZNACZY uczynić P (przez Y-a) dla X-a

...subdelegat [...] dwie części [przychodu] dziedzica dla possessora zaraz zapłacić naznaczy. II 37/11;

32. NN MOŻE NAZNACZYĆ Y-a X-owi

Oyciec swym dzieciom, y żonie mąż może testamentem, lub zapisem przed księgami naznaczyć Kuratora... I 22/5;

33. NN ODEŚLE Y-a do NAS (N-a) PO NAZNACZENIE kogo

...tedy tenże Trybunał do nas po naznaczenie innych Kommissarzów strony odeśle... III 16/1;

34. ROK MA być NAZNACZONY Y-owi (przez NN-a) do czynienia P

...tedy rok zawity do stawienia się w tygodni sześć naznaczony byź ma... III 13/1;

35. LIST (NN-a) MA STANOWIĆ Y-owi TERMIN (u)czynienia P

...list [...] termin stawienia się, prawny y zawity stanowić stronom ma. III 13/1;

36. (MY N) STANOWIMY, aby NN WYZNACZYŁ Y-a (do uczynienia P)

...stanowimy; aby Kommissya Skarbowa po Powiatach wyznaczyła poprzysiężonych Offycyalistów... II 6/13;

37. Y POWINIEN być WYZNACZANY (przez NN-a) do uczynienia P

...Kommissarze lub Sędziowie ziazdowi do iey na gruncie rozeznania w równey liczbie [...] wyznaczeni być powinni. III 4/10;

38. NN będzie DOGLĄDAĆ [doglądał] tego, aby P było czynione (przez Y-a)

Doglądać będzie też Kommissya tego, aby Metryki Chrzstów [...] do Akt podawane były... III 18/25;

39. NN CONVENIENT z Y-iem, aby P zostało uczynione (przez Y-a)

...w czym sąd z opiekunem choć przez listy *convenient*, aby naydłużey w niedziel cztery, takowa summa na pożytek sierot obrócona została. I 21/24;

40. NN będzie PRZYMUSZAŁ Y-a do uczynienia P

...do uskutecznienia obowiązków kontraktem przyjętych sądy przymuszać będą. II 31/4;

41. NN MOŻE [będzie mógł] PRZYMUSIĆ Y-a do (u)czynienia P

...do czego za pierwszą kogokolwiek delacją Sądy nasze Grodzkie Oyców y Matki [...] przymusić mogą. I 20/8; Przydanych przez Sąd lub króla, opiekunów z bliższych, lub obcych, opieki tey sprawować niechających, Sąd Grodzki do sprawowania iey przez sentencyą swą [...] przymusić może pod karą. I 21/12;

42. NN będzie MIAŁ MOC PRZYMUSZAĆ Y-a do uczynienia P

Do wyznaczenia y założenia których cmentarzów, Sądy przyzwoite na Instancyą Instygatorów swych, przymuszać moc będą miały... II 4/8;

43. Y MA [POWINIEN] być PRZYMUSZONY (przez NN-a) do uczynienia P

Xiądz nieposłuszny, ma być za pozwem którego z Parafianów przez Konsystorz do zachowania tego wszystkiego przymuszony... II 2/8; ...ieśli z tey zwłoki iego, iaką małoletni ponieśli krzywdę, do nadgrodzienia której przymuszony być ma I 21/9; ...do zadosyć uczynienia kontraktowi przymuszony być ma. II 12/4; Deputat [...] przez Trybunał za illacją od Kredytora lub pretensora [...] przymuszony do zupełney satysfakcy bydz powinien. I 12/24;

44. Y będzie [zostanie] PRZYMUSZONY (przez NN-a) do uczynienia P (ZA WYROKIEM NN-a)

Gdyby [...] przedać iakie towary [...] odważyli się, nieodwłocznie do wyjścia z miasta pod karą więzienia przymuszeni zostaną I 32/1; Gdyby kto [...] nie wypłacał kompozyty, ten o to przez Xiędza do Sądów Grodzkich pozwany [...] do zapłacenia [...] przymuszonym zostanie. I 4/14; ...do powrotu expensów prawnych pozwanemu w dwóynasób przymuszony będzie... II 16/14; ...przez kogokolwiek do Kommissyi Skarbowey pozwany być może, y za iey wyrokiem do uczynienia tego wszystkiego, co się wyżej opisało, przymuszony zostanie. II 6/12;

45. Y MOŻE [będzie mógł] być PRZYMUSZONY (przez NN-a) do uczynienia P

...tego nie czyniący, będzie mógł być przez kogokolwiek z obywatelów do Sądów swoich pozwany y do dopełnienia tego przymuszony. I 14/19;

46. Y MOŻE być POSTANOWIONY przez NN-a do czynienia P

...Woyci [...] do sądzenia spraw postanowieni bydz mogą... III 19/2;

47. Y uczyni P PODŁUG opisu ORDYNACYI NN-a / POD DECYZJĄ NN-a

...zdawać z tego corocznie sprawę miast urzędy będą, podług opisu ordynacyi Kommissyi dobrego porządku. I 23/26; ...jeżeli zaś strony się nie poddadzą, subdelegat registra y indagacye zobopolne podpisze, y pod decyzją Sądu swego odeśle. I 26/4;

48. Y będzie DEPENDOWAĆ od RZĄDU NN-a, co się tyczy czynienia P / w czynieniu P

Susceptanci, co się tycze porządku zachowania w Kancellaryi, y w pisaniu transakcyów podług prawa, od samego Regenta rządu dependować będą... I 14/15.

Wypowiedzi – wyszczególnione w punkcie 1.2 – formułują dyrektywę wynikłą z pośredniego aktu decyzyjnego. Akt taki realizowany jest wówczas, gdy prawodawca N narzuca swoją wolę adresatowi Y przy pomocy sprawcy pośredniego NN, który tym samym zyskuje kompetencję wydawania nakazów, zakazów lub pozwoleń innym podmiotom (por. akty przyznawania kompetencji – p. 13)³¹. Uprawnienie lub zobowiązanie Y-a, wynikające z takiej normy, jest zatem skutkiem dwustopniowego aktu decyzyjnego³², co na płaszczyźnie językowej odzwierciedla się w wypowiedzeniu złożonym z podwójnymi leksykalnymi wykładnikami aktu woli: nadrzędny predykat wolitywny w funkcji performatywnej wyraża zobowiązanie lub uprawnienie do wydawania dyspozycji, skierowane do podmiotu kompetencyjnego NN przez prawodawcę N, a predykat podrzędny (w formie werbalnej lub nominalnej) wyraża akt decyzyjny NN-a, polegający na wydaniu Y-owi nakazu, pozwolenia lub zakazu i będący zarazem realizacją aktu woli prawodawcy N.

Najbardziej eksplicytną, nie zredukowaną postać norm tego rodzaju prezentują wypowiedzenia, w których człon zależny ma postać zdania intensjonalnego, wprowadzonego spójnikiem *aby*, z predykatem modalno-kauzatywnym wyrażającym czynność podmiotu kompetencyjnego (NN-a) skierowaną na inny podmiot (Y-a); zdanie takie jest konkretyzacją argumentu treściowego, który jest wymagany przez nadrzędny predykat komunikujący akt decyzyjny podmiotu prawodawczego N. Kluczowe dla wyrażenia takiej podwójnej dyrektywy są zatem połączenia nadrzędno-podrzędne dwu predykatów kauzatywnych z wbudowaną modalnością konieczności/możliwości: (My N) *zakazujemy, aby* (NN) *nie dozwolił* (czego Y-owi); (My N) *rozkazujemy, aby* (NN) *pozwał* (co Y-owi); (My N) *stanowimy, aby* (NN) *wyznaczył* (co Y-owi); (My N) *zalecamy, aby*

³¹ Prawnicy kwalifikują takie wypowiedzi jako sformułowania „norm kompetencyjnych” (zob. Zieliński 1972: 22).

³² Dwustopniowa dyrektywa może być zrealizowana także jako dwustopniowy akt performatywny, ponieważ podmiot zobowiązany lub uprawniony za pomocą konwencjonalnej wypowiedzi performatywnej wydaje innym podmiotom dyspozycje, również używając skonwencjonalizowanych formuł performatywnych. Na wielostopniowość aktu performatywnego w przypadku wypowiedzi prawnych – w związku z istnieniem tzw. norm generalnych i stosujących się do nich norm indywidualnych – zwracał uwagę E. Grodziński (1980: 46).

(NN) *obowiązał* (Y-a do czego); (My N) *obowiązujemy* (NN-a), *aby nakazał* (co Y-owi)... Pośrednie dyrektywy są także w ZPS często formułowane za pomocą wypowiedzeń, w których strukturze brak wyrażenia argumentu pierwszego kauzatora (prawodawcy N) oraz predykatu desygnującego jego akt woli, jak np. w zdaniu o modelu: *NN obowiąże Y-a do uczynienia P* – pominięte składniki są implikowane z punktu widzenia pragmatycznej wartości aktu mowy realizowanego przez to wypowiedzenie, tj. na podstawie charakteru i funkcji całego makroaktu prawnego, który jest wyrazem woli prawodawcy N. Nie wyrażony *explicite*, lecz *presuponowany*, bywa również podmiot kompetencyjny (decydent pośredniczący – NN), jak w zdaniach typu: *Ma być nakazane Y-owi uczynienie P* – *presupozycja istnienia podmiotu zobowiązanego do wydania nakazu wiąże się z użyciem predykatu modalnego ma* (implikuje akt woli N-a, kauzujący zobowiązanie innego podmiotu) dominującego nad *verbum imperandi*, które jest użyte w formie *infinitivus passivi*, umożliwiającej pominięcie argumentu sprawcy nakazu w strukturze powierzchniowej wypowiedzenia.

Większość wypowiedzi dyrektywnych, cytowanych wyżej, formułuje *explicite* jedynie obowiązek NN-a: wypowiedź taka przybiera postać zdania orzekającego z predykatem woli w 3 osobie *futurum* (rzadko – *praesens*); znaczenie i łączliwość leksykalno-składniowa czasownika rozstrzyga o wartości illokucyjnej dyrektywy (5, 8–10, 15). Predykaty te należą do typowych (por. p. 1.1) „*verba imperandi*”, jak: *obowiązać, przymusić, zalecić, kazać, nakazać, rozkazać*. W wypowiedziach formułujących pośrednią dyrektywę wymienione predykaty są często argumentami predykatu modalnego, typu *powinien, ma, może, ma moc* (por. 2–3, 11, 18, 20, 22, 41–42), który wskazuje na zależność decyzji podmiotu NN od woli innego decydenta (tutaj: prawodawcy N) i zarazem metanadawcy wypowiedzi. W strukturach typu: *NN obowiąże Y-a* oraz *NN ma moc obowiązać Y-a* prawodawca N nie jest wskazany, a *presupozycja* jego istnienia wiąże się z *pragmatyką* aktu mowy oraz funkcją predykatów modalnych, określających dodatkowo wykonawcę dyrektywy (NN-a) jako podmiot zobowiązany do nakazywania (*ma, powinien + inf*), *uprawniony* (*może + inf*) lub dysponujący kompetencją (*ma moc + inf*). Podmiot prawodawczy N ujawnia swoją obecność wówczas, gdy wypowiedź jest konstruowana z użyciem formy 1. osoby czasownika, zyskującego w takim użyciu funkcję jawnego performatywu – sformułowane w ten sposób zdanie nadrzędne łączy się najczęściej z podrzędnikiem w postaci zdania *aby S* (realizacja argumentu zdarzeniowego) opartego na predykanie wolitywnym, przy czym adresat aktu woli, wyrażonego przez nadrzędny predykat, jest za-

razem wykonawcą aktu będącego treścią predykatu podrzędnego. Predykat w funkcji performatywnej może reprezentować grupę czasowników o znaczeniu *verbum imperandi*, a wówczas zdania takie są połączeniem dwu predykatów nakazu (por. 1, 7) lub też może należeć do grupy czasowników ogólnie stanowiących, czyli stwarzających określony stan rzeczy (tutaj: zobowiązanie lub uprawnienie NN-a) poprzez zakomunikowanie decyzji o jego powstaniu, nie rozstrzygających jednak o wartości illokucyjnej wypowiedzi dyrektywnej, jak *stanowić* (por. 36). Prawodawca może też jawnie wskazać na siebie jako źródło dyrektywy w dopowiedzeniu zależnym od zdania nadrzędnego, formułującego obowiązek pośredniego decydenta (por. 15b); niekiedy, jak w wypowiedzi 33, prawodawca sprowadza kompetencję pośrednika do obowiązku przysłania potencjalnego adresata po dyrektywę do niego, czyli prawodawcy.

Verba imperandi mogą być także użyte w formie *passivum*, gdy orzekają o stanie zobowiązania Y-a, kodowanego na pozycji *NPnom*: *Y będzie przymuszony do czynienia P* (44), przy czym decydent NN bywa kodowany na pozycji argumentu podrzędnego wyrażenia predykatywnego, który realizuje – w postaci znominalizowanej – argument środka czynności (np. za *wyrokiem NN-a*). Istnienie pierwszego źródła dyrektywy (N-a) i wyznaczonego przezeń pośredniego decydenta (NN-a) jest także implikowane przez predykaty modalne, dominujące nad czasownikiem w formie *infinitivus passivi*, wyrażającym obowiązek adresata (Y-a), jak w zdaniach typu: *Y ma/może/powinien być zobowiązany/przymuszony/postanowiony... do uczynienia P* (por. 43, 45–46, 4). Często jest również taka strukturalizacja dyrektywy pośredniej, w której centralne miejsce zajmuje sformułowanie obowiązku adresata Y – zazwyczaj z użyciem zdania w czasie teraźniejszym zawierającego predykat modalny: *Y powinien/ma uczynić P* lub w czasie przyszłym (wprowadzającym również znaczenie postulatynośności): *Y uczyni P* – po czym następuje dopowiedzenie (w postaci zdania z predykatem wolitywnym lub konstrukcji powstałej z nominalizacji tego predykatu) uzależniające powstanie obowiązku Y-a od decyzji innego podmiotu. Decyzja tym samym nabiera wartości illokucyjnej nakazu, nawet jeśli predykat wolitywny nie rozstrzyga na poziomie znaczenia o wartości dyrektywy: *podług udecydowania/ordynacji NN-a; pod decyzją NN-a; za wyrokiem NN-a; jak będzie zalecono przez NN-a* (por. 12, 14, 44, 47). Rzadko zdarza się użycie formy 3. osoby *praesentis passivi* predykatu wolitywnego, a wówczas argument zdarzeniowy występuje w postaci grupy nominalnej w mianowniku: *Nakazano będzie/ma być nakazane Y-owi uczynienie P* (19–21), a decydent jest wówczas implikowany lub wy-

rażany dodatkowym predykatem, przeniesionym – w postaci znominalizowanej – na pozycję argumentu środka/narzędzia czynności głównej (por. A21: *Nakazane zostanie dekretem NN-a...*).

Jako bierny recypient decyzji NN-a jest modelowany osobowy obiekt komunikacji, konotowany przez predykaty *wyznaczyć/naznaczyć* (*kogo do czego*), *przymusić* (*kogo do czego*), *obowiązać* (*kogo do czego*), *zesać* (*kogo dla czego/po co*), *przydać* (*kogo komu*³³, *aby S*). Morfemy *wy-*, *ze-* oraz *przy-*, *do-* wskazują na relację przestrzenną ablatywno-adlatywną, polegającą na ukierunkowanym (na cel) kauzowanym przemieszczaniu elementu lokalizowanego; predykaty *wyznaczyć*, *zesać* niosą dodatkowo informację o opuszczeniu zajmowanego obszaru przez obiekt lokalizowany. Ponieważ w relacji wtórnej osobowy obiekt decyzji występuje w roli elementu lokalizowanego (dopełnienie biernikowe), pozycja ta wyznacza temu argumentowi rolę pacjensa, ale zarazem też środka, instrumentu, sprawcy pośredniego – w planie pojęciowym stosunku prawnego osoba taka jawi się jako podmiot pośredniczący, przy którego pomocy nadawca dyrektywy realizuje własną wolę, urzeczywistnia pewien stan prawny (zob.: 1–7, 26–30, 32, 33, 40–46).

Akt woli pośredniego decydenta rzadziej bywa wyrażany przez predykaty inne niż *verba imperandi*, a które nazwałam „ogólnie stanowiącymi”, gdyż nie wskazują na rodzaj dyrektywy (ten wynika z kontekstu i znaczenia całej wypowiedzi). Czasowniki i zwroty takie, jak: *stanowić*, *postanowić*, *decydować*, *opisać* (*w artykule*), *przepisać* *regułę* desygnują raczej czynność prawodawcy N (jak zdaniach 36, 15b), a nie – wyznaczonego przezeń podmiotu (NN-a), bezpośrednio wydającego decyzje adresatom dyrektyw. Zastosowaniu tych czasowników lub ich nominalizacji (por. *decyzja*, *udecydowanie*, *ordynacja* < *ordynować co komu*) w odniesieniu do czynności NN-a towarzyszy najczęściej użycie przez meta-nadawcę predykatów modalnych (*ma*, *powinien*), rozstrzygających o celu dyrektywy, tj. obowiązku adresata: *NN będzie decydować, co powinien czynić Y* (13) / *Y powinien czynić P podług udecydowania NN-a* (14). Celem dyrektywy typu 13 – podobnie jak polecenia w wypowiedzi 48 (*Y będzie dependować od rządu NN-a, co się dotyczy czynienia P*) opartej na wyraże-

³³ Czasowniki *przydać*, *wyznaczyć* – z walencją: *kogoś do (wykonania) czegoś*, ewentualnie *komuś wykonanie czegoś/aby wykonał coś* – oznaczają nakaz wykonania przez odbiorcę decyzji nadawcy; w połączeniu *wyznaczyć/przydać kogoś komuś* (np. *opiekuna dzieciom*) mamy właściwie dwóch odbiorców: tego, któremu nakazuje się podjęcie obowiązku (kodowany na pozycji dopełnienia biernikowego) oraz beneficjenta aktu (podmiot kodowany na pozycji dopełnienia dalszego w celowniku).

niu predykatywnym z czasownikiem *dependować* 'zależać od kogo' (z łac. *dependere*) – nie jest nałożenie na Y-a obowiązku określonego działania, lecz raczej ogólne uzależnienie postępowania adresata w pewnym obszarze od woli wyznaczonego podmiotu, któremu tym samym prawodawca przyznaje kompetencję do decydowania.

Wymienione czasowniki, używane przez prawodawcę w typowych wypowiedziach stanowiących normy prawne, są zazwyczaj nieadresatywne i konotują jedynie argument zdarzeniowy w postaci zdania (*aby S / że S*). Możliwe jest jednak również ich użycie adresatywne, zwłaszcza gdy występują w s frazeologizowanych połączeniach z rzeczownikami (w postaci *NPacc*) typu *prawo, reguła, termin, czas...* Nabierają wówczas znaczenia *verbum imperandi*, jak np. czasownik *stanowić* w połączeniu z rzeczownikiem *termin* w zdaniu 35: predykat ten konotuje argument adresata (*NPdat*) oraz argument zdarzeniowy w postaci wyrażenia *do NPgen*, wprowadzając znaczenie nakazu, przy czym osobowy decydent aktu (*NN*) jest tutaj zastąpiony metonimicznie przez nazwę instrumentu czynności (*list NN-a*). Por. także adresatywny zwrot *przepisać regułę* (*komu, aby S*) – tworzący imiesłowowy równoważnik zdania – jako sformułowanie dyrektywy towarzyszącej innej dyrektywie (27a); w zdaniu 46 czasownik desygnujący akt decyzyjny (*postanowić*) występuje również w nietypowej łączliwości z argumentem adresata (*NPacc*) oraz argumentem celu (*do NPgen*), co zbliża go do czasowników o znaczeniu 'wyznaczyć, przydzielić (kogoś do wykonania czegoś)'. Adresat jest także obligatoryjnie kodowany przy czasownikach współpodstawowych *naznaczyć, wyznaczyć*, które narzucają temu argumentowi rolę osobowego obiektu decyzji oraz formalizację w postaci *NPacc* (29, 30, 33, 36); argument zdarzeniowy przybiera postać *do NPgen*, przy czym nie zawsze jest on wyrażany w strukturze powierzchniowej wypowiedzi, a charakter obowiązku adresata jest wówczas implikowany na podstawie przypisanej adresatowi roli instytucjonalnej, jak w zdaniach 33, 36. Semantyka analizowanych czasowników wolitywnych (tj. ich związek ze wskazywaniem miejsca obiektu w przestrzeni) – w przeciwieństwie do typowych *verba imperandi* – motywuje niekiedy wyrażenie argumentu celu, którym może być miejsce spełnienia przydzielanej komuś czynności (29: *NN naznaczy Y-a dokąd*) lub osobowy beneficjent aktu (por. 32: *NN może naznaczyć Y-a X-owi*)... Podobną funkcję spełniają – używane z podobną walencją składniową – czasowniki *zesać/odesłać* (*Y-a dla uczynienia P, dokąd/do kogo*), *przydać* (*Y-a X-owi, aby Y czynił P*). Pierwszy desygnuje przede wszystkim akcję kausowanego przemieszczenia osoby w przestrzeni oraz – w połączeniu

z argumentem celu (*dla NPgen, po NPacc*) – zlecenie wykonania pewnej czynności (27–28, 33). Drugi wymaga uszczegółowienia poprzez wskazanie zarówno argumentu osobowego pacjensa (*NPacc*), jak i argumentu adresata-beneficjenta (*NPdat*), na którego rzecz dokonuje się akcja (26). Analizowane predykaty występują tu w funkcji wolitywnej: przydzielenie czynności oznacza nakazanie odbiorcy (w cytowanej strukturze kodowanego przez *NPacc*) wykonania decyzji nadawcy. Predykat *naznaczyć/wyznaczyć* łączy się także z określeniami czasu i miejsca w formie *NPacc* (por. 23–23a, 34), tworząc s frazeologizowane wyrażenia predykatywne, typu *wyznaczyć dzień/rok/termin/miejsce*, konotujące (fakultatywnie) argument osobowego adresata (*NPdat*) oraz argument celu postulowanej akcji (w wariantywnej postaci: *NPgen/do NPgen/dla NPgen*). Inną nieco funkcję aktualizuje ten predykat w konstrukcji *naznaczyć/wyznaczyć co komu* (por. 23, 31), w której adresat bywa kodowany w formie *NPdat*, a przydzielona mu czynność – w formie bezokolicznika (31), ze wskazaniem na beneficjenta aktu (*dla NPgen*). Analogiczną funkcję spełnia połączenie *dać +NPdat +inf* (por. 24) – konstrukcja taka wyraża częściej przyznanie uprawnienia (por. niżej, p. 2) niż zlecenie wykonania czynności, jednakże kontekst znaczeniowy wprowadza tu illokucję polecenia, wyraźną w zdaniu 25 z formą współpodstawową czasownika *dać*: *zadać (co komu)*. W konstrukcji z pasywizacją predykatu wolitywnego (*Y ma mieć zadane sobie od NN-a czynienie P*) wyrażenie aktu woli pośredniego decydenta (tj. NN-a), który „zadaje Y-owi P” jest zanurzone w strukturze wyrażającej obowiązek adresata („Y uczyni P”) i objęte ramą modalną („ma + inf”) wskazującą na wolę prawodawcy (N-a).

Czynność podmiotu wyznaczonego do wydawania dyrektyw opisuje w wypowiedzi 38 czasownik *doglądać (czego/aby S)*, który jest nieadresatywny, a jego treść – wykształcona ze znaczenia *verbum percipiendi* ‘pilnowanie, dozór, kontrola wypełniania jakichś obowiązków, stosowania się do reguł’ charakteryzuje zarazem rolę agensa jako tego, który nie nakazuje, lecz odpowiada za urzeczywistnienie postulowanego przez meta-nadawcę stanu rzeczy. W zdaniu 39 łaciński czasownik *convenire (z kim w czym/aby S)* ‘zgodzić się (na co), umówić, zawrzeć układ (z kim)’ wyjątkowo konotuje drugi argument osobowy jako współuczestnika – nierównorzędnego z nadawcą, którym jest podmiot kompetencyjny – wyrażonego przez *NPinst* po przyimku *z*: współuczestnik aktu decyzyjnego jest tutaj zarazem wykonawcą czynności, będącej przedmiotem decyzji eksplikowanej w zdaniu zależnym, które jest formalizacją argumentu treściowego predykatu nadrzędnego.

1.3. nakaz wynikający z normy sankcjonującej

1. **Y MA [MOŻE] być (u)KARANY/OSKARŻONY** [zostanie ukarany; podpadnie winie, karze...], **GDYBY Y NIE czynił P** [ktoby nie czynił P; w uczynieniu P; nie czyniący P; przeciwnie, inaczej czyniący; nieposłuszny prawu...]

Gdyby zaś wieś y inni ludzie, takowy ratunek y pomoc odmówili, za oskarżeniem ich przez kogokolwiek [...] przykładnie karani być mają. II 6/8; Ktoby zaś takowey rewizyi gwałtownie nie dopuszczał, lub wyroku nie słuchał, winie 200 złotych Polskich dla Delatora podpadnie... II 6/6; Tego nie czyniące najprzód w Radzie Naszey Nieustaiącej, a potem w Sądach Seymowych oskarżeni, y iako zaniedbywający urzędy swoje karani będą. I 32/7; Przeciwnie czyniący Rabin [...] wiecznym więzieniem [...] ukarany zostanie. I 32/8; ...zarzutu nie probując, tamże przepisany podpadnie karze... I 16/15; ...czemu nieposłuszni Xięża karanemi w konsystorzach zostaną. II 4/8; Kancellarysta obowiązki wiary niepełniący, przed Regentem przez Kapellana oskarżonym zostanie. III 25/10; Regent lub Susceptant, gdyby tych obowiązków włożonych na nich niedopełnili, trzy razy o to do sądu oskarżeni [...] będą byź mogli. III 25/21; ...w niedopełnieniu tych obowiązków, teyże karze, co inni wszyscy gospodarze podpadną... III 25/6;

2. **(MY N) STANOWIMY, że Y MA być UKARANY** [i **OBOWIĄZANY** do uczynienia P1 na rzecz X-a], **GDY NIE uczyni P**

...stanowimy, że gdy [...] strona onemu [dekretowi] zadosyć nie uczyni, ma być ukarana *pro contraventione* y do teyże satysfakcyi *pro futuris* obowiązana. III 19/10/6.

*
* *

Szczególnym sposobem stanowienia nakazu dla adresata są wypowiedzi wymienione w punkcie 1.3.: nakaz czynienia P jest tu logicznie presuponowany na podstawie sformułowania sankcji dla Y-a za nieposłuszeństwo, tj. niewykonanie czynności P. Wypowiedzi 1–2 można sprowadzić do schematu logicznego: „Jeżeli nie P, to Q”, w którym *nie P* oznacza zanegowany predykat wyrażający pewien możliwy stan rzeczy, w założeniu nadawcy – nie urzeczywistniony przez Y-a, a Q oznacza predykaty typu *będzie oskarżony, będzie ukarany, poniesie karę, zapłaci winę...*, wyrażające możliwe (złe) konsekwencje dla Y-a (sankcje Z-a), jeśli założenie nadawcy o odpowiedzialności Y-a za niezrealizowanie P okaże się prawdziwe. Przy czym urzeczywistnienie P może być eksplicytnie określone przez nadawcę jako obowiązek Y-a (nakaz prawny), stąd – wyrażenia predykatywne odnoszące się do podlegającego sankcji zachowania Y-a: *nie dopełniający obowiązku; (gdyby) Y nie dopełnił obowiązku; w niedopełnieniu*

obowiązku; nieposłuszny prawu... Realizowana przez te wypowiedzi struktura propozycjonalna (okres warunkowy) jest charakterystyczna dla aktu groźby („Jeżeli Y nie uczyni P, to Z uczyni Q”), której znaczenie można by wyeksplikować – naśladując definicję A. Wierzbickiej (1973: 214) – następująco: „Zakładając, że Y nie chce, aby Z uczynił Q (gdyż byłoby źle dla Y-a, gdyby Z uczynił Q) // chcąc spowodować, aby Y wiedział przedtem o tym, że jeśli nie uczyni P, to Z uczyni Q i aby Y uczynił P, mówię: jeśli Y nie uczyni P, to Z uczyni Q”. Podstawową intencją prawodawcy jest zatem ostrzeżenie adresata przed konsekwencjami niezrealizowania P; w akt ten wpisana jest również dyrektywa (obowiązek i kompetencja zarazem) dla podmiotu sankcjonującego do karania Y-a. Gra negacji i wartościowania wpisane w znaczenie wyrażen predykatywnych (negatywna ocena zakładanego zachowania podmiotu ocenianego) pozwala odczytać wolę prawodawcy, obejmującą nie tylko bezpośrednio wyrażoną normę sankcjonującą, ale i pośrednio sformułowany nakaz dla adresata (przedmiot normy sankcjonowanej).

*
* *

Zwroty z orzeczeniami modalnymi, wyrażającymi powinność, implikują – z logicznego punktu widzenia – brak pozwolenia na niezrealizowanie powinności i vice versa, co można by wyrazić zdaniem warunkowym (w metajęzyku logiki) z następnikiem w postaci podwójnej negacji: „Jeśli Y powinien czynić P, to znaczy, że Y nie może nie czynić P”. Jednak prawodawca nie stosuje formuły podwójnego zaprzeczenia w aktach ustawodawczych, jeśli chce nałożyć jakiś obowiązek na adresata; a jeśli ją stosuje, to w naturalnych aktach komunikacyjnych znaczenie wypowiedzi z podwójną negacją jest zwykle nieco zmodyfikowane w stosunku do treści zdania „wyściowego” (por. komentarz do p. 2). Sprzeczne ze zdaniem „Y powinien czynić P” jest zdanie „Y może nie czynić P”, które w kontekście pragmatycznym normy prawnej interpretujemy jako zwolnienie adresata z obowiązku. Nakaz czynienia P implikuje natomiast istnienie pozwolenia na czynienie P – zależności tego rodzaju są wynikiem istnienia wspólnej bazy kognitywnej dla pojęć profilujących różne obszary (i stopnie) konieczności deontycznej, a więc porządkujących pewne continuum semantyczne.

2. POZWOLENIE

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że Y ma uprawnienie R'³⁴

2.1. pozwolenie bezpośrednie

A) pozwolenie na działanie

1. Y MOŻE [będzie mógł] (u)czynić P [WOLNIE]

... gdyby te z pregrawaczą którego z possessorów z dóbr mieyskich zachodziły, w sądach Naszych Zadwornych tego dochodzić może. I 23/21; Mieszczanin może przenieść się z iednego miasta do drugiego, bez ponawiania przysięgi na mieyskie... I 24/7; Zostaiący *sub cura*, gdyby się w czym ukrzywdzonym od swego kuratora być sądził, będzie go mógł w assystencji Instygatora o powrócenie ukrzywdzenia, y o oddaleniu od kuratoryi zapozwać... I 22/9; ...tedy o Granice czynić y odpowiadać może. III 13/7;

³⁴ Prawoznawcy zwracają uwagę na to, że przepisy zawierające zwroty typu „ma prawo/może (coś zrobić)” są wieloznaczne i trudne niekiedy do interpretacji. Z. Ziemiński (1993: 214) uważa, że „choć w przepisie takim mowa jest o udzieleniu zezwolenia jakiejś osobie (»z wyłączeniem innych«), w gruncie rzeczy jest on pewną postacią wysłowienia normy zakazującej wszystkim innym, kogo to dotyczyć może, bezpodstawnego ingerowania w daną sferę działań osoby otrzymującej zezwolenie. Adresatem tak wysłowionej normy jest oczywiście nie osoba otrzymująca zezwolenie, lecz te osoby, którym się ingerowania w pewne sprawy zakazuje”. W niniejszej analizie wypowiedzi prawnych przyjmujemy jednak, że zezwolenie jest – w odróżnieniu od zakazu – skierowane bezpośrednio do podmiotu uprawnionego, a zakaz jest implikowany. Wypowiedzi zezwalające mają właściwe im wykładniki leksykalne aktu stanowienia, różniące je zarówno od wypowiedzi nakazujących, jak i zakazujących.

2. P MOŻE [będzie mogło] być czynione przez Y-a

A wyrazy w przywilejach danych [...] *ad descendentes* płci męskiej, y względem brata rodzonego, tylko stosowane być mogą. II 11/4; ...summy wszelkie y posag żony, naypierw zawsze dochodzone być mogą... I 17/6;

3. X MOŻE [będzie mógł] być obiektem działania Y-a

Xięża Proboszczowie y Plebani zaniedbujący konserwacją Kościoła, mogą być przez któregokolwiek Parafiana pozwani... II 2/4; Gość nieznaiony [...] gdyby w czym karczmarza ukrzywdził, będzie mógł być przez niego lub iego pana [...] zatrzymany...³⁵ I 28/4; Współ Aktor y współ Pozwany [...] świadkami od strony wybranemi być mogą. III 20/3;

4. Y MA [będzie mieć] MOC (u)czynić P

...który y było mieć moc będzie ziać y prezentować. II 40/10; Susceptanci protokoły trzymać, y zapisywać tranzakcje moc mieć będą... I 14/16;

5. Y MA [będzie mieć] MOC (do) uczynienia P

Szyprowie na statakach pańskich z zbożem, lub z innymi towarami wszelkimi panów swoich własnymi płynący, mają moc zupełną do przedania lub zamienienia sobie towarów powierzonych... I 27/3;

6. Y będzie MOCEN (u)czynić P

...który Subdelegat mocen będzie, z strony Pana pretensje spisać... I 26/4; Oyca przecie osiadłego syn choć nie osiadły, używać wszystkiego prawa na Seymikach y Seymach tak; iak Szlachcic osiadły, mocen będzie. I 16/8; Dożywociem iednak każdy dobra swe stojące lub ruchome iakieykolwiek natury, komu zechce przez donacją zapisać y wypuścić mocen będzie. II 15/8;

7. MOŻNA będzie czynić P (tylko w sytuacji S)

Więcey Lenności w dobrach nad te, które są, na Seymach tylko przyczyniać będzie można. II 11/5.

8. WOLNO (jest/będzie) Y-owi (u)czynić P

...tedy iest wolno onemu spytać się Patrona o to, w czym iest wątpliwy, nie przędzey iednak aż Patron skończy, co mówić przedsięwziął. I 13/7; ...wolno będzie każdemu Szlachcicowi w possessyi swey mieyskiej w osobie mieszkać, y iey używać... I 23/4; ...wolno będzie onemu, gdzie zechce, [...] osiadać... I 30/3; ...listy *sublevationis ad agendum* dawać nam Królowi wolno będzie. I 2/2; Manifestować się y protestować w każdej okoliczności pokrzywdzonemu iest wolno... III 21/1;

³⁵ W wypowiedzi orzeka się o pacjencie, który – zgodnie z zasadą konwersji – znajduje się w pozycji podmiotu, gdy wyrażenie predykatywne przybiera diatezę bierną, ale uprawnienie do działania przysługuje agensowi, który jest właściwym adresatem normy: „Karczmarz będzie mógł zatrzymać gościa...”

9. (u)czynienie P zostaje (się) [będzie] **WOLNE (Y-owi)**

Przywilej nieużywany przez lat trzy y miesiący trzy, traci moc swoją zupełnie, tak; iż nadanie iego powtorne będzie Nam Królowi wolne. I 2/21; ...zostaie się wolna appellacya do Ziemstwa... I 4/14; ...wolna do sądów J. K. Mci *in causis appellabilibus* appellacya... III 19/10/7; ...zwracanie zaś onych [dróg], chyba dla prostości y bliskości zostaie wolne. II 42/2;

10. Y będzie **MIEĆ WOLNOŚĆ** (u)czynić P

...o co wdowa w assistencyi naybliższego z swych krewnych, lub Instygatora sądu czynić w sądzie mieć będzie wolność. I 22/3; Plebani za same tylko *jura stolae* według postanowienia synodalnego, brać opłatę wolność mieć będą... I 4/28; ...taż strona wolność mieć będzie domówić się do takowej Roty. III 20/4;

11. Y będzie **MIEĆ WOLNOŚĆ** (zupełną) (u)czynienia P/w (u)czynieniu P

Mieszczanin każdy miasta pryncypalnego, Województwa mieć będzie wolność po publikacyi niniejszego prawa, nabywania dóbr ziemskich... I 24/10; ...tacy toż tych dzieci, y naypóźniejsze potomstwo choć kondycyi chłopskiej, mieć będą wolność wyiścia z dóbr tych do innych, iako *non adscripti glebae*... I 31/3; ...każdy Deputat wolność zupełną w wotowaniu y przełożeniu powodów, dla których tak wotuje, mieć będzie. I 12/17;

12. Y **ZYSKUJE WOLNOŚĆ** uczynienia P

Chłopi [...] zyskują wolność przeniesienia się do dóbr innych, gdy od swego prawego dziedzica pismo, choć ręczne z podpisem y pieczęcią na to wolności otrzymaią. I 31/4;

13. Y-owi (PO)**ZOSTAJE WOLNOŚĆ** czynić P

...Ale co się tycze inwentarza zabranego, o zapłacenie tego wartości, lat 10. Panu czynić wolność pozostaie... I 31/5;

14. Y-owi **ZOSTAJE** [zostanie] **WOLNOŚĆ** uczynienia P

Takowi synowie chociażby y zostali w kondycyi chłopskiej, nigdy przecię nie będą kondycyi ich oycy w §l opisanej, ale im wolność zostanie przyięcia mieyskiego... I 31/8; Gdyby zaś wdowa z dziećmi pozostawszy, małżeństwo powtórzyła, tedy Panu wsi wolność zostaie, utrzymania przy gospodarstwie, czyli ojczyrna, czyli też dzieci zmarłego chłopa... I 31/12;

15. Y będzie **MIEĆ** [miał] **PRAWO** (zupełne) (u)czynić P

...A gdyby to uczynił, Pan iego wszędzie dochodzić mieć będzie prawo... I 31/5; ...A gdyby iedna strona zrywała umowę zaręczyn, ale z przyczyn sprawiedliwych, na ów czas swoje darunki, odebrać mieć będzie prawo... I 17/4; ...któżkolwiek z obywatelów będzie miał prawo, o to go pozwać... II 54/19; ...wierzyciel wexlowy exekucyi Wexlu dochodzić [...] będzie miał prawo. III 24/4; ...takowej expensy [...] na tychże dobrach ścigać, będzie miał zupełne prawo... II 41/4;

16. Y będzie MIEĆ PRAWO (do) czynienia P

Miasta większe [...] mieć będą prawo, wysyłania ablegatów swych, na Sejmy walne ordynaryjne... I 23/18;

17. Y MA PRZYWILEJ czynienia P

Prałaci y Kanonicy Kościołów Katedralnych, oprócz Doktorów chyba gdyby byli rodowita szlachta, mają przywilej zasiadania w Trybunale, gdy przez elekcyą Kapituły podług przepisu prawa, Deputatami obranemi zostaną. I 4/18;

18. Y będzie MIEĆ [miał] CZAS czynić P

Chłop uciekający, jeżeli inwentarz gruntowy zabrał, dziedzic cztery lata mieć będzie czasu, prawem o niego czynić... I 31/5; Dziedzic, jeżeli ukrzywdzonym sądzić się będzie [...], będzie miał czasu tygodni dwanaście, od oblaty tradycyi rachuiąc, czynić o to prawnie... II 37/7;

19. Y będzie MIEĆ PIERWSZEŃSTWO do czynienia P

...a tak postanowieni, pierwszeństwo mieć będą do sprawowania urzędu tego... I 21/4;

20. Y będzie MIEĆ DYPLOMA i LIST DAWANE od NAS (N-a) do uczynienia P

...a nowy dziedzic dyploma y list do podania od Nas Króla [...] mieć będzie dawane... III 18/8;

21. Y będzie BLIŻSZY(m) do (u)czynienia P

...pozwany bliższym będzie do przysięgi... III 20/4;

22. Y uczyni [będzie czynić] P³⁶

Skończywszy ten rok ostatni roboty swey, uda się dopiero do starszych tej profesyi, w której się wyuczył; z oświadczeniem; iż chce być maystrem cechowym I 25/3; Każdy z Sędziów, toż Pisarz iedno *votum decisivum* mieć będą a komplet w trzech osobach zamykać się będzie... I 6/5; ...a użytkiem posagu swego, kontentować się tylko będzie. II 34/7;

23. (MY N) STANOWIMY i DEKLARUJEMY (na zawsze), że Y MOŻE czynić P

Toż Machiny Fizyczne, Geometryczne, y Astronomiczne, że Szlachta bez ubliżenia prerogatywy, praw, y wszelkich zaszczytów swego Szlachectwa robić, y przedawać mogą, stanowimy y deklarujemy nazawsze. I 25/5;

³⁶ Norma z użyciem futurum (bez leksykalnego wykładnika modalności), stanowiąca uprawnienie dla adresata, zwykle składa się z hipotezy i dyspozycji, nie zawiera natomiast sankcji, jak to jest w wypadku normy służącej do sformułowania nakazu.

24. (MY N) DEKLARUJEMY, że Y MOŻE uczynić P / że SR MOŻE zachodzić (na skutek działania Y-a)

...deklarujemy przeto, iż przedający właściciel dobra wyrazić może, iako kmięciów, rolników, zagrodników etc. na gruncie nowemu dziedzicowi zostawia... II 15/10; ...te Kommissye graniczne że y bez Senatora zachodzić mogą, deklarujemy. III 4/26;

25. Y MOŻE czynić P, (MY N) DEKLARUJEMY

...stanu Szlacheckiego osoby w takowych naukach y Professyach ćwiczyć się, y te bez ubliżenia prerogatywy Szlacheckiej sprawować mogą, deklarujemy... I 25/5;

26. (MY N) POZWALAMY, że Y MOŻE czynić P

Dawny w Sądach utrzymując zwyczaj, pozwalamy, iż patronowie tychże sądów komparycye [...] zapisywać i rozprawiać się mogą. III 4/22;

27. (MY N) POZWALAMY Y-owi (u)czynić P

A iako Miasta y Miasteczka tym celem są fundowane, aby handlami, manufakturami, y rzemiosłami zaprzętały się, tak one do tego zachęcając y sposobiąc, pozwalamy im miewać, w jednym z miast naszych przez delegatów handlowe ziazdy... I 23/14; ...pozwalamy zebrać się kompanii, nad brzegami rzek spławnych... I 23/15; Pozwalamy przecie w Dni Świąte [...] przedawać y kupować... II 3/4; Dobr czyli rzeczy ruchomych, nie tylko osobom bezdzietnym, ale y dzieci mającym, donacją czynić pozwalamy... II 15/7;

28. (MY N) POZWALAMY X-owi zostać obiektem działania Y-a

...na Poselstwo iednemu tylko z sądu obranym być pozwalamy³⁷. I 6/13;

29. (MY N) POZWALAMY Y-owi (u)czynienia P

...nabywania ich na potym pozwalamy... I 23/4; ...takiemu nabycia dóbr iakieykolwiek natury chociaż wiecznością pozwalamy I 32/4;

30. POZWOLONY będzie Y-owi CZAS ku uczynieniu P

...tedy zaręczający pozwany, służyć zbiegłego stawić powinien, y pozwolony mu będzie ku temu czas cztero-niedzielny... II 36/11;

31. Uczynienie P jest DOZWOLONE Y-owi

...prawami dawnymi dobra tylko Ziemskie Szlacheckie od tychże wytycznych są uwolnione, y przemiana na pieniądze z nich za poprzedzającą ugodą iest dozwolona... I 4/14;

³⁷ Partykuła *tylko* implikuje zarazem zakaz wybierania na posła więcej niż jednego członka sądu.

32. (MY N) STANOWIMY o P, że WOLNO Y-owi czynić P

O illacych zaś po przeczytaniu Dekretów, stanowimy, iż te [...] czynić wolno... III 7/29;

33. (MY N) STANOWIMY, aby Y-owi WOLNO było uczynić P

A dla świętości małżeństwa Sakramentu, stanowimy, aby chłopu w §§ tychże 1 y 2 wymienionemu, wolno było wydać córkę swoją, w małżeństwo według woli onegoż... I 31/10; Stanowimy także, aby wdowom po takichże chłopach osiadłych pozostałym wolno było powtórzyć małżeństwo... I 31/11;

34. (MY N) STANOWIMY, że Y będzie MIAŁ WOLNOŚĆ czynić P

...stanowimy: iż właściciel [...] będzie miał wolność podług niniejszego prawa, przez Szlachcica y Woźnego awizować... II 41/1;

35. (MY N) OSTRZEGAMY Y-owi WOLNOŚĆ (u)czynienia P

...wolność iednak zasiadania na tych Sądach w Osobie Naszey, gdy zechcemy, sobie ostrzegamy...³⁸ I 2/36; ...wolność apellowania oneyże [stronie] do Trybunału własney Prowincyi ostrzegamy... III 16/1;

36. (MY N) OSTRZEGAMY Y-owi WOLNE (u)czynienie P

...wolną appellacyą stronie do Podkomorzego ostrzegamy. III 16/5;

37. (MY N) DAJEMY Y-owi WOLNOŚĆ czynić P

...Krajowe towary, jak zagraniczne formować, do nich wszelkiego rodzaju towary skupować, y w spichrzach wystawionych składać, wolność dajemy... I 23/15; ...sprawy takowej promowować, iako *vindictum publicum* Szlachcicowi, mieszczaninowi, y chłopowi bądźby nie był krewny zabitego wolność daiemy... I 31/21; W zbożu lub łąkach zagaionych pasące się bydło, zajmować panom gruntu, y ich służącym wolność daiemy... II 39/1;

38. (MY N) ZOSTAWUJEMY Y-owi WOLNOŚĆ czynienia P

W przypadku bezprawia lub gwałtowności przez Królewiczów, swego prawa będących obywatelowi uczynionej, wolność pozywania onychże z osób na sądy Seymowe ukrzywdzonym zostawujemy. I 3/3;

39. (MY N) ZOSTAWUJEMY I UBEZPIECZAMY Y-owi WOLNE czynienie P

A ponieważ *quovis titulo* possessora do zachowania tego obowiązujemy prawa, dla czego zastawnikom, dzierżawcom wolne dochodzenie, takowych wydatków do dziedzica zostawujemy y ubezpieczamy. II 6/15;

40. (MY N) DAJEMY CZAS Y-owi do czynienia P

...pomienionym włączęgom rok czasu od ogłoszenia niniejszego prawa rachuiąc, do osiadania gdzie zechcą, daiemy... I 33/4;

³⁸ Normodawca jest tutaj zarazem adresatem uprawnienia, które sam sobie przyznaje.

41. (MY ~) NIE BRONIMY Y-owi czynić P

...o które z osobą takowe długi winną, gdziekolwiek znajdować się będzie, wedle iey zapisów prawnie czynić nie bronimy. III 7/7;

42. sytuacja S NIE MA SZKODZIĆ Y-owi [być PRZESZKODĄ Y-owi do czynienia P]

...gdyby y z nich który pod processem zostawał, aby tylko nie pod infamią, proces ten nie ma być żadnemu przeszkodą do sądzenia spraw granicznych. I 11/7; ...a te fałszywe zeznanie, nic nie ma szkodzić oney stronie, przeciwko której było uczynione... I 15/7.

43. Jest ustanowione prawo R1 Z OSTRZEŻENIEM dla Y-a WOLNOŚCI korzystania z uprawnienia R

W sprawach *potioritatis juriū creditorū* [...] ma być dylacya *suspensionis* do wzrostu dzieci z ostrzeżeniem dla nich wolności recessowania od dziedzictwa spadkowego... III 7/28/5;

44. Jest ustanowione prawo R1, z WOLNYM (u)czynieniem P (przez Y-a) / SALVA apellatione...

...onymże rozkazujemy, ażeby [...] sprawy [...] z wolnym tylko odwołaniem się od ostateczney sentencyi do sądu samego Podkomorzego [...], ostatecznie rozsądzałi... III 16/4; ...taż Kommissya [...] będzie miała moc [...] sprzeciwiających się sądzenia [...], z wolnym poznaniem *cujusvis tituli Actuum*. III 18/27; ...a ci [...] sprawy swego dystryktu wyznaczonego, z wolną appellacją do Magistratu [...] sądzić także moc mieć będą. III 19/2; ...ma się o to rozsądzić, względem dóbr ziemskich w Grodzie z wolną appellacją do wyższych iurydykcyów... I 2/35; ...kupujący od possessyi odpadać powinien, *salva repetitione summy a Jurisdatore*. III 11/3; A sprawy graniczne [...] przez Sąd lub Urząd Podkomorski własnego Powiatu (*salva appellatione*, iako wyżey) rozsądzane mieć chcemy. III 16/4;

45. Stanowimy prawo R1, POZWALAJĄC Y-owi WOLNOŚĆ korzystania z prawa R

Wolność zaś mieszkania w Państwie Naszym żydom pozwalając, tych tylko żydów za mieszkalnych być rozumiemy, którzy pewny sposób do życia mają... I 32/5.

B) pozwolenie bycia kim/jakim

1. Y MOŻE [będzie mógł] być kim/jaki

Przeciwko popełniającemu na osobie duchowney występki kryminalny, któżkolwiek z osób świeckich być może delatorem... I 4/2;

2. **Y jest [będzie, zostanie, stanie się] kim/jaki (jeśli zechce)**³⁹

Każdy y każdego miasta mieszczanin były, y na potom zostaiący, iest y będzie na zawsze osobą wolną⁴⁰... I 23/9; Po śmierci żony, pozostały wdowiec, naturalnym zostanie swych dzieci opiekunem... I 21/3; ...ten tey ziemi, tak odsypaney na swoim brzegu stanie się prawdziwym y wieczystym panem. II 43/1; ...possessor gdy zechce [...], stanie się właścikiem na zawsze fantu. II 32/5;

3. **(MY N) DOPUSZCZAMY Y-owi być kim**

Prezydentem tego Trybunału bydź dopuszczamy Nuncyuszowi od Ś. Stolicy Apostolskiej do Nas przyslanemu... III 5/2;

4. **(MY N) CHCEMY MIEĆ, że Y MOŻE być kim/jaki**

Mieć chcemy, że dla popełnionej zbrodni publiczney prawem opisanej, Szlachectwo utracaiący, może bydź znowu szlachcicem... I 16/3;

5. **(MY N) CHCEMY, aby Y był UDAROWANY przywilejem bycia jakim**

...które [potomstwo] od czasu Konstytucyi 1768 chcemy, ażeby dla ślubu publicznego zaszłego, z matką takowego potomstwa, było prawnością udarowane... II 51/7;

6. **Y jest CAPAX sprawowania urzędu jakiego**

Ciż równie, iako y prałaci i Kanonicy Kollegiaty Warszawskiej są *capaces* dostojności Urzędów Cywilnych, które osobom duchownym są przyzwoite. I 4/18.

C) pozwolenie na posiadanie własności, korzyści

1. **WOLNO będzie Y-owi mieć [posiadać, nabyć, kupić...] Rp**

...te zaś dobra, które mieliśmy przed przyiściem na Tron, y zostawszy Królem posiadać Nam wolno będzie⁴¹ I 2/38; ...także Królewiczowie y Królowny te dobra [...] posiadać ie wolno im będzie⁴² I 3/5; ...będzie im wolno *per plus offerentiam* dobra te okupić... II 23/2;

³⁹ Uprawnienie (a nie obowiązek) wynika z treści tych przepisów, ponieważ wyznaczają one pewne korzyści dla subiekta, które nie mogą być przedmiotem nakazu, np. wolność osobista.

⁴⁰ „Bycie wolnym” oznacza w tym kontekście bardziej skonkretyzowaną wartość niż możliwość wyboru: oznacza stan niebycia poddanym innej osoby, czyli stan osobistej niezależności.

⁴¹ Normodawca przyznaje sobie uprawnienie do posiadania.

⁴² Składnia zdania ilustruje pojawiający się niekiedy w ZPS typ konstrukcji, zwanej „*nominativus pendens*” – znanej z języka potocznego – będącej przejawem dominowania aktualnego porządku tematyczno-rematycznego wypowiedzi nad arbitralnym porządkiem składniowym.

2. PRAWO WŁASNOŚCI do Rp [dobrodziejstwo] MA służyć Y-owi

Ktoby przecie dla swoiey wygody wykopał kanał, albo studnią, temu do tey wody prawo własności z ekluzyą użycia powszechnego służyć ma... II 6/2; ...toż samo dobrodziejstwo służyć onymże ma w wszelkich innych Kraiowych Juryzdykcyach... I 12/12; ...na ów czas prawo własności wieczystey, służyć mu iuż do niey przez preskrypcyą będzie... II 22/6;

3. Y MA [będzie mieć, nabędzie...] PRAWO (WŁASNOŚCI) do Rp/JUS in RE ...przez preskrypcyą prawo swey własności do niego [gruntu] utraci, a ten go nabędzie, przy którego brzegu znajduje się. II 43/2; ...na ow czas wspólne prawo do niey [wyspy] dziedzice brzegów mieć będą... II 43/3; ...a do Oyca maiątku, z nim tylko spółdzeni, prawo mieć będą Synowie lub Córki... II 18/3; A takowy possessor *in virtute actus traditionis* będzie miał *jus in re...* II 37/8;

4. Y będzie (zawsze) PIERWSZY [NAJPIERWSZY(m)] do nabycia [kupna...] Rp / osiągnięcia korzyści R

Gdyby się trafiło, iż successorowie zmarłego tyleby właśnie za rzecz iaką dawali, ile obcy, na ów czas oni pirowsi do kupna będą. I 21/21; Subdelegaci Ziemscy do osiągnięcia wakansów Sądów Grodzkich, nayspierwszemi na Seymikach będą... I 9/4;

5. Y MA MIEĆ PIERWSZEŃSTWO do nabycia [kupna...] Rp ...którzy do tego kupna pierwszeństwo mieć maią... II 30/3;

6. Y MA PIERWSZE PRAWO NASTĘPSTWA w Rp

...kto iest w bliższym stopniu względem umarłego, ten ma pierwsze prawo następstwa w maiątek onegoż... II 17/7;

7. Rp (należąca do Y-a) będzie ZYSKIWAĆ PIERWSZE MIEJSCE przed Rp1 (należąca do X-a)

...któreby przecię summy [...] zostały na dobra te zaciągnięte, te pierwsze miejsce przed posagiem i summą kościelną zyskiwać będą II 35/7;

8. Rp (dawane przez X-a) będzie NALEŻEĆ (się) Y-owi/do Y-a

Dziesięciny z przyczynionego odtąd przez rozkopanie lasu lub boru pola, własnym Plebanom należeć będą... I 4/13; ...przyzwoite wyżywienie należeć mu się będzie. I 6/14; ...do pana gruntu budowla y zasiew z pożytkiem należeć będzie. II 38/1; ...połowa druga równa przyrobionego maiątku, successorom z linii Oyca należeć będzie... II 19/2;

9. Rp MA NALEŻEĆ (się) Y-owi

Dobra także po osobach zagranicznych [...] do Skarbu Naszego Królewskiego należeć maią... I 2/28 ...połowa iedna maiątku zmarłego ma należeć matce... I 31/12; ...winy pieniężne, którymi ukarany w ich Sądzie kto zostanie, im się należeć do równego działu maią... I 9/8; ...ich [dóbr] używanie tak długo, iak długó pozostały wdowiec lub wdowa żyć będzie, ma się należeć... II 34/6;

10. **Rp POWINNO NALEŻEĆ** [wracać się, iść...] do Y-a

W dobrach Prawa Lennego, wszelkie kruszcze y saliny, gdyby się znalazły [...] do Skarbu publicznego należeć powinny. II 11/7; ...substancja [...] oyczysta do Oyca, a macierzysta do Matki wracać się powinna... II 19/1; W dobrach Prawa Lennego, wszelkie kruszcze i saliny, gdyby się znalazły, nie do lennika, lecz do Skarby publicznego należeć powinny. II 11/7;

11. **Y będzie NALEŻEĆ** [należałby] do Rp (PRAWEM R)

...synowcowie z swemi także stryiami do majątku stryziowskiego *Jure representationis* [...] należeć będą. II 17/7; Gdyby zaś niewiasta dwóch mężów miała [...] dzieci zarówno do macierzyńskiej należałyby substancyi... II 18/3;

12. **Rp przypadnie** [będzie przypadać] Y-owi (PRAWEM R [na fundamencie PRAWA R/sposobem jakim]) / spada [spadnie, będzie spadać, spadałaby] na Y-a / Rp dostanie się Y-owi / Rp dzieli się na [między] Y-a i Y-a1 / Rp pójdzie na Y-a / na pożytek Y-owi...

...połowa iedna majątku zmarłego ma należeć matce [...], druga połowa dzieciom się dostanie. I 31/12; ...po wolnym chłopie majątek taki, również między pozostałą wdową y dziećmi albo krewnymi, do ósmego stopnia *inclusive* spadkiem przypadając będzie. I 31/23; ... panu mieysca majątek taki, prawem kaduka przypadnie...⁴³ I 31/25; ...pierwsza sukcesya *descendens* spada po rodzicach na dzieci... II 17/2; Po śmierci Oyca y Matki na ich dzieci wszelka substancja spadać będzie... II 18/1; Gdyby Piotr z Adama y Anny spłodzony [...] miał siostrę Maryannę [...], tedy majątku, który miał Piotr po Oycu dwie części na Józefa, a trzecia na Maryannę spadałaby... II 18/4; ...substancja zaś macierzyńska równo między Mikołaią, y siostrę jego Katarzynę dzieliłaby się... II 20/8; ...wszelako sukcesya taka [...] na pokolenia dzielić się będzie... II 20/10; ...Reszta zaś dochodów na dzieci lub na innych sukcesorów męża pójdzie. II 21/1; ...tedy rzeczy, lub summa ta cała, na fundamencie prawa *de usu capione* na pożytek temu poydzie, kto rzeczy z wody dobył. II 6/10;

13. **Y MA zyskiwać Rp**

...mąż od posagu [...] grosz czwarty prowizyi, tak długo iak żyć będzie, dla siebie zyskiwać ma. II 21/2;

14. **Rp MA przypadać** [spadać] na Y-a/zostawać przy Y-u/być w posiadaniu Y-a (tak długo, jak PRAWA R PRZEPISAŁY i WYZNACZYŁY)

...co zaś miał dorobnego, iedna część na Józefa, a dwie na Maryannę przypadać mają... II 18/4; ...a drugie dwie części [...] na bliższych krewnych, prawo do sukcesyi mających, spadać mają. II 34/3; Klucz *ab Archivo* przy samym tylko ma zostawać Regencie... I 14/22; ...tyle czasu y lat w possessyi ma zostawać, ile niniejsze prawa przepisały i wyznaczyły. II 22/2;

⁴³ Orzeka się tutaj o obiekcie to, że będzie on przedmiotem posiadania Y-a, z czego wnioskujemy o uprawnieniu Y-a do posiadania P.

15. Rp zostanie przy Y-u

...maiątek ruchomy y wszelkie summy tego nieszlachcica przy nim zostaną... I 2/29; ...użytek od całego posagu przy nim się zostanie. II 34/9;

16. Y POWINIEN zyskiwać [mieć...] Rp/korzyść R

...a obadwa Oyca Adama zyskać powinni maiątek... II 18/3; ...a gdy pozwany nie stanie, kondemnatę Aktor zyskać powinien III 19/10/5; A nie tylko w Trybunale zawieszenie spraw swoich *ex reatu* mieć powinni Deputaci duchowni, y świeccy... I 12/12;

17. Rp POWINNO zost(aw)ać (się) w rękach Y-a/przy Y-u

Dobra Po-Jezuickie Ziemskie [...] w iednych z successorów rękach zostawać powinny. III 18/9; ...possessya dóbr przy dziedzicu zostać iuż się powinna. II 31/14;

18. Y będzie BLIŻSZY do Rp/Y będzie POTIOR w Rp nad Y-a1

...a wierzyciel [...] będzie zawsze *potior* z kredytem swym w tychże dobrach nad innego wierzyciela... II 35/5; ...po Mikołaiu, lub iego successorach bezdzietnych, bliżsi będą successorowie Woyciecha... II 20/14; ...do sukcesyji po successorach Mikołai a Woyciecha, bliżsi będą, successorowie Michała... II 20/15;

19. Y POWINIEN być BLIŻSZY do Rp

...do sukcesyji po successorach Woyciecha B. bliżsi być powinni successorowie Mikołai a... II 20/14;

20. Y ma [będzie mieć]/zyskuje [będzie zyskiwać, zyska]/bierze [weźmie]/otrzymuje [nabywa/dostaje/dziedziczy]... Rp] / wraca się / idzie [szedłby] do Rp (MOCĄ PRAWA R/PRAWEM R)

...successorowie Józefa [...] podobnym znowu iak się opisało śliby do sukcesyji działem... II 20/13; ...takie części z substancyi stryia Stanisława mieć będą, jakie w poprzedzającym §1, dla Oyca y Matki onychże [...] oznaczone zostały. II 20/2; ...każda strona wraca się do dóbr tylko swoich... I 18/5; ...iuż taką rzecz przyznaną Powód bez innych dowodów zyskiwać będzie. III 20/7; Powód rzecz zyskiwać będzie... III 20/8; ...w niedostatku tych zyskują sukcesyją *ascendens* po dzieciach rodzice, a gdy tych nie masz, biorą sukcesyją nareszcie poboczni... II 17/2; ...Synowie równym działem dobra odziedziczą, Corki posagi z nich otrzymają, a gdyby tylko same Corki pozostały, dziedziczyć będą. II 18/1; ...taką wezmą na swój dział porcyę substancyi dziadowskiey... II 18/2; ...zyskałby Mikołay w sukcesyji, dwie części substancyi [...], a siostra Katarzyna dostałaby iey część trzecią... II 20/8; Toż mąż połowę wyprawy żoniny mocą tego prawa zyska... II 21/3; ...wszelkie darunki [...] żona po mężu w sukcesyji weźmie i otrzyma. II 21/3; Król nabywa prawem kaduka dobra wszelkie ruchome y nieruchome pośmierci tych obywatelów, Kraiów Rzeczypospolitey, którzy prawnie swey substancyi przed śmiercią nierozporządziłi... I 2/23;

21. **Y MOŻE** [będzie mógł] **mieć** [otrzymywać, zyskiwać...] **Rp** (dane przez X-a) / **Rp MOŻE się zyskiwać** (przez Y-a)

Ten który mieć nie będzie do alienacyi dóbr swych [...] lat zupełnych [...] rok ieden do zupełnych brakujący, przydany listem Królewskim mieć może... I 2/12; ...dzieci [...] iak wszelkie urzędy w kraiu, tak y kanonie iakiekolwiek Katedralne otrzymywać mogą... I 17/9; ...będzie mógł mąż od sumy posażney, y iakieykolwiek spadkowej prowizyą zyskiwać, y tą wolnie rozporządzać... I 17/10; ...wszyscy tyle tylko zyskać będą mogli, coby ich oyciec zyskał... II 17/2;

22. **Y będzie miał Rp** [zostanie właścicielem, nabędzie...] **Rp (PRAWEM R/ przez PRAWO R/PRAWNIE)** / **Y dojdzie** [będzie szedł, szedłby] **do Rp**

...kto pierwszy ie [scil. dobra] odebrał w possessyą, ten właścicielem ich zostanie... II 12/6; ...dziedzicami wydzielonych sobie części na zawsze zostaną... II 23/1; Mieć będzie też Kommissya dwa Sentencyonarze... III 18/28; ...następcy zaś Matki [...] połowę [...] mieć będą... II 19/2; ...wiczystey ich [dóbr] własności, najbliżsi successorowie po śmierci jego, przez prawo sukcesyi nabędą. II 17/1; ...Piotr, z Maryanną szliby do całej substancyi swey Matki... II 18/3; ...na ow czas Dyonizy [...] do sukcesyi Stanisława póydzie... II 20/4; ...na fundamencie ktorey [preskrypcji] [...] prawnie dopiero rzecz posiadać będzie. II 22/9;

23. **PRAWO MA służyć takie, że Rp będzie dzielona na Y-ów**

To ma służyć to prawo, że w sukcesyi takiey [...] nie na głowy ale pokolenia równym działem dzielona będzie sukcesya... II 18/3;

24. **PRAWIDŁO R będzie służyć za POWSZECHNE, że Y jest BLIŻSZY do Rp**

W takowych bowiem przypadkach służyć za powszechne będzie prawidło, iż bliższy pokoleniem bliższy do sukcesyi... II 20/15;

25. **Y zyska LUCRUM/JUS in RE do Rp**

...mający zaś Aktorstwo wzajemne [...] zyska *lucrum in negotio*. III 19/10/5; ...iak prędko Emphiteuta possessyą obeymie y tradowaną sobie mieć będzie, otdąd zaraz do niey *jus in re* zyska... II 30/2;

26. **uprawnienie [korzyść] R MOŻE być brane** (przez Y-a)

...tylko dylacya *defensoris* brana bydź może... III 19/10/5;

27. **(MY N) PRYZNAJEMY Y-owi [dla Y-a] Rp**

Miastom y miasteczkom zruynowane Kamienice, domy y place pusto leżące w mieście, lub na przedmieściach będące, ieżeli się do nich żaden dziedzic, Kredytor, lub iakiekolwiek pretensor prawny, od lat 30, dotdąd nie odezwał, tedy te *de iure fisci* dla miasta *in communi* przyznaiemy. I 23/9;

28. **(MY N) PRYZNAJEMY Rp za należące do Y-a**

Również wszelkie mąiutki po występnych mieszczanach, gdy karze konfiskacyi dóbr za dekretem podlegać będą, za należące do kassy mieyskiej publiczney [...] przyznaiemy. I 23/24;

29. (MY N) **UZNAJEMY Rp należeć na ZYSK Y-a**

A pomnożenie intrat [...] na zysk possessora należeć uznaiemy... II 37/14;

30. (MY N) **POZWALAMY Y-owi mieć [posiadać, nabywać...] Rp (PRAWEM R/WIECZNOŚCIĄ)**

...summy jednak na zastaw dóbr ziemskich wnosić, y takowym prawem te dobra posiadać Cudzoziemskiemu y Kraiowemu nieszlachcicowi bez niebezpieczeństwa *juris caduci* pozwalamy. I 2/29; ...takiemu nabycia dóbr iakieykolwiek natury chociaż wiecznością pozwalamy... I 2/30;

31. (MY N) **STANOWIMY, że Y nabywa TITULUM LEGITIMUM do Rp**

...stanowimy, iż gdyby kto dobra nieruchome lat czterdzieści posiadał [...] ten tak wielką dawnością czasu nabywa i *titulum legitimum, bonam fidem* y dziedzictwa do tej własności zupełnego... II 22/10;

32. (MY N) **STANOWIMY, że Y będzie MÓGŁ nabyć Rp/utracić PRAWO do Rp**

...stanowimy; iż iak przez preskrypcyą samą, prócz innego prawa, będzie mógł ieden nabyć dobra ruchome y nieuchome wieczyście, tak drugi będzie mógł na zawsze prawo swe do nich utracić. II 22/1.

D) pozwolenie korzystania z praw [korzyści] (przyznanych innemu podmiotowi) / z przepisanych sposobów postępowania w sytuacji S

1. **Y MA UŻYWAĆ PRAWA służącego Y-owi**

Wszelkie osoby Duchowne [...] praw Duchowieństwu służących używać, y następnym podlegać mają. I 4/1;

2. **Y będzie UŻYWAĆ PRAWA (względem czego) równego z Y-iem1**

Królowa, Królewiczowie y Królowny, równego z Królem względem bezpieczeństwa swych osób używać będą prawa. I 3/1;

3. **Y MA [będzie miał] PRAWO do Rp równe z Y-iem1**

Gdyby zaś mąż rozwiedziony miał drugą poiąć żonę, z pierwszego małżeństwa spłodzone jego dzieci, równe prawo z drugiego małżeństwa dziećmi mieć do substancyi swego oycy będą. I 18/7;

4. (MY N) **CHCEMY, aby Y NALEŻAŁ do PRZYWILEJÓW [praw, zysków, korzyści] równych z Y-iem1**

...które [potomstwo] chcemy, ażeby [...] należało, z późniew po ślubie spłodzonymi do równych zysków y przywilejów Cywilnych tej Familii. II 51/7;

6. **R MOŻE zyskiwać się SPOSOBEM jakim**

Sukcessya przez trzy sposoby zyskiwać się może... II 17/2;

5. **(MY N) POZWALAMY Y-owi uprawnienie R, które jest OPISANE dla Y-a1**
Dylacje w Ziemstwie te tylko pozwalamy, które pod liczbami trzecią y czwartą dla Grodów są opisane. III 7/28/5;

6. **PRZYWILEJ R MA być zyskiwany [otrzymywany...] przez Y-a w czasie jakim**
...a przywileja takowe [...] w czasie lat dwóch od Seymu, na którym indygenat, lub Szlachectwo iest komu przyznane, otrzymywane bydź maią... I 16/2;

7. **Y będzie MOCEN UŻYWAĆ PRAWA R**
Oyca przecie osiadłego syn nie osiadły, używać wszystkiego prawa na Seymikach y Seymach tak; iak Szlachcic osiadły, mocen będzie. I 16/8;

8. **Y NIE TRACI przywileju R**
...tego zaś oyca [...], który z przyczyn innych [...] Szlachectwo utracił, dzieci Szlachectwa nie tracą... I 16/13.

E) pozwolenie przebywania w jakimś miejscu

1. **Y MOŻE być [znajdować się] gdzie**
Na aukcyi tey, wszelkiego gatunku ludzie niepodeyrzani znajdować się mogą... I 21/23;

2. **Stanowimy R, POZWALAJĄC Y-owi WOLNOŚĆ bycia gdzie**
Wolność zaś mieszkania w Państwie Naszym żydom pozwalając, tych tylko za mieszkalnych bydź rozumiemy... I 32/5;

3. **Y będzie mieć miejsce gdzie**
...Deputat [...] po prawey stronie Marszałka przy Krzyżu miejsce mieć będzie... I 12/2.

*
* *
*

Modalne wykładniki przyzwolenia w zdaniach deklaratywnych są w osiemnastowiecznym tekście prawnym zróżnicowane leksykalnie. Etymologicznym źródłem predykatów modalnych są rodzime słowa. Najczęściej występuje w tej funkcji czasownik w 3. osobie liczby pojedynczej lub mnogiej z przypisaną charakterystyką temporalną (czas teraźniejszy lub przyszły) – *może/będzie mógł*. Predykat ten łączy się z bezokolicznikiem czasownika desygnującego dozwoloną czynność/stan Y-a: *Y może czynić P/być kim/znajdować się gdzie/mieć co (A1, B1, C20, D1)*; również w konstrukcjach konwersywnych: *P może być czynione przez Y-a, X może*

być recypientem działania Y-a⁴⁴, Rp może być brane [zyskiwać się] przez Y-a (A2, A3, C25, D6). E. Jędrzejko (1987: 44) uznaje za składnik znaczenia deontycznego *móc* „brak zagrożenia adresata normy sankcją za niezrealizowanie możliwego stanu rzeczy” i uważa (tamże: 45), że „deontyczna możliwość nie implikuje ani pozytywnej, ani negatywnej woli pozwalającego” (tzn. ‘nie jest tak, że N nie chce, aby Y uczynił P i nie jest tak, że N chce, aby Y uczynił P’) Wydaje się jednak, że w języku naturalnym (a nie w eksplikacjach logicznych) istnieje subtelna, ale istotna różnica między sformułowaniami typu „Y może czynić P” i „Jeśli Y uczyni P, to Y nie zostanie ukarany” – różnica dotyczy właśnie pozytywnej preferencji subiektu modalizującego, ujawnionej przez pierwszą predykcję, podczas gdy w drugiej ujawnia się raczej negatywne wartościowanie czynności Y-a z punktu widzenia N-a („Y nie zostanie ukarany za uczynienie P, ale lepiej, aby nie czynił P”). Mamy tu jeszcze jeden przykład niedoskonałej symetrii pozornie to samo znaczących wyrażań języka naturalnego, co sprawia, że tak trudno jest zbudować adekwatny definiens dla dowolnego wyrażenia tego języka.

Biorąc pod uwagę etymologiczny związek formy werbalnej *może* z rzeczownikiem *moc* i przymiotnikiem *mocen*⁴⁵; zwroty modalne *ma moc*

⁴⁴ Konstrukcje te traktuję jako konwersywne w stosunku do zdań w stronie czynnej, z agensem w pozycji podmiotu: *Y może czynić P* i *Y może oddziaływać na X-a/poddawać X-a działaniu P* (o ścisłym związku zjawiska konwersji z kategorią strony por. Apresjan 1980: 338). Na uwagę zasługuje funkcja operatora modalnego w takich przekształceniach. Zdaniem B. Ligary (1997: 84) w zdaniach w stronie czynnej z wyrażonym agensem modalność dotyczy zarówno agensa, jak i jego czynności (stanu), podczas gdy w zdaniach z pacjensem w pozycji podmiotu i nie wyrażonym, ukrytym w strukturze głębokiej, agensem (por. np.: *sens musi zostać utajony, szkoła musi funkcjonować*) modalność dotyczy procesu, nie dotyczy natomiast agensa; przy czym badaczka dopuszcza pragmatyczne interpretowanie takich wypowiedzi jako pośrednich życzeń, żądań w stosunku do agensa wprowadzanego przez kontekst. Moim zdaniem, to właśnie obecność wykładnika modalności deontycznej zawsze presuponuje agensa, który jest adresatem obowiązku; nie może nim być ani czynność Y-a, ani bierny recypient tej czynności, ani jej rezultat (np. to, że szkoła funkcjonuje). Czynność, pacjent lub rezultat mogą być wartościowane ze względu na ich stosunek do obowiązku nałożonego na subiekt modalizowany (tak się dzieje w zdaniach z nie wyrażonym agensem w pozycji podmiotu: operator modalny wartościuje czynność presuponowanego adresata jako powiną lub dozwoloną, a więc zarazem wskazuje na istnienie czyjegoś obowiązku lub uprawnienia), podczas gdy w zdaniach z agensem w pozycji podmiotu predykat modalny wyraża bezpośrednio obowiązek (uprawnienie) agensa, a pośrednio – wartościowanie rezultatu jej czynności.

⁴⁵ Jest to tzw. prosta (rzeczownikowa) postać przymiotnika w przeciwieństwie do złożonej postaci zaimkowej (*mocny*); relikty tej odmiany – wywodzącej się z praszłowiańskiego – zachowane są w polszczyźnie do dziś (por. *wesół, zdrów, pełen, pewien* itp.); por. także *wolen/wolny*.

(+inf/[do] NPgen), *jest mocen* (+inf) można by uznać za analityczne odpowiedniki znaczeniowe prostej formy modalnej *może*; jednak stopień leksykalizacji tych form jest różny: siła illokucyjna wyrażen z predykatami nominalnymi *moc*, *mocen* (por. A4, A5, A6) wydaje się większa niż predykatu werbalnego *może*, który utracił związek ze znaczeniem 'moc, siła, władza' i funkcjonuje jako konwencjonalny wykładnik dozwoleń. Zwrot *ma moc* – jak sugeruje B. Bartnicka (1992: 178) – „odnosi się przede wszystkim do instytucji i osób piastujących stanowiska urzędowe i oznacza tyle, co 'być władnym, mieć odpowiednie uprawnienia'”; częściej zatem zwrot ten pojawia się w wypowiedziach ZPS jako wykładnik udzielonej kompetencji, władzy podmiotu osobowego lub pochodzącej z czyjegoś nadania prawomocności aktu prawnego (por. p. 13). Jeśli włączamy zatem niektóre wypowiedzenia z tymi zwrotami do aktów zezwalania, to dlatego, że role prawodawcy i podmiotu kompetencyjnego z jednej strony oraz role podmiotu kompetencyjnego i adresata jego decyzji – z drugiej nie są w nich rozdzielone, jak w typowych przepisach kompetencyjnych (por. p. 13), dlatego też trudno w takim przypadku rozgraniczyć akt nadania przywileju czynienia P od aktu udzielenia kompetencji (upoważnienia) do czynienia P; różnica wiąże się raczej ze statusem adresatów: osoba prywatna vs urzędnik. W ZPS występuje też sporadycznie forma nieosobowa *można*⁴⁶, łącząca się z bezokolicznikiem i nie przyłączająca wykładnika argumentu adresata w strukturze powierzchniowej wypowiedzi (por. A7).

Często pojawiającymi się w wypowiedziach pozwalających ZPS składnikami zwrotów modalnych są współpodstawowe wyrazy: *wolno*, *wolność*, *wolny/wolen*, *wolnie*. Pierwszy z nich – wywodzący się z prasłowiańskiej rzeczownikowej formy przymiotnika w mianowniku rodzaju nijakiego (psł. *volъnъ*, *volъna*, *volъno*) – występuje jako samodzielny predykatyw lub jako orzecznik przy słowie *być* (w praesens lub futurum) i konotuje argument subiekta modalizowanego (rzeczownik osobowy w celowniku) oraz dopełnienie w postaci bezokolicznika, wyrażające przedmiot dozwoleń (por. A8, C1). Zdaniom typu *Wolno (jest/będzie) Y-owi +inf* odpowiadają znaczeniowo struktury z predykatem analitycznym w praesens lub futurum: *Y ma [zyskuje] wolność +inf/NPgen* (A10, A11, A12) – z argumentem beneficjenta uprawnienia na pozycji podmiotu (NPnom) lub *Y-owi pozostaje [pozostanie] wolność +inf/NPgen*

⁴⁶ Jest to z pochodzenia przymiotnik rodzaju żeńskiego w formie niezłożonej (*możen*, *można*, *możno*), a więc używanym jako orzecznik (por. przypis poprzedzający).

(A13, A14) – z argumentem adresata pozwolenia wyrażonym przez *NPdat*. Orzecznikowa forma adiektynna wartościuje czynność Y-a jako dozwoloną według schematu: *czynienie P zostaje (się) wolne Y-owi* (A9, F7) – w zwrotach typu *zostawuje się komu wolna actio do sądów III 2/20, akcje nie będą wolne komu III 18/12* forma adiektynna pełni funkcję predykatywną: *(coś jest) wolne (komuś)* '(jest) dozwolone, przyzwolone', a nie – atrybutywną, jak na przykład w wyrażeniu *człowiek wolny* 'niezależny, kierujący się własną wolą'; predykat przysłówkowy *wolnie* występuje z kolei jako dodatkowy (wzmacniający) wykładnik przyzwolenia wyrażonego zdaniem z predykatem *może* (A1).

Alternacja struktur „*ma* + rzeczownik” oraz „*jest* + przymiotnik” (pokrewny rzeczownikowi) zaznacza się także w przypadku zwrotów modalnych *Y jest pierwszy* oraz *Y ma pierwszeństwo*, konotujących argument treściowy w postaci *do NPgen* (C4, C5, A19). Pojęcie „pierwszeństwa” („bliższości”) odpowiadające znaczeniem łac. *potioritas* (zob. p. 1 części I niniejszego opracowania) aktualizuje się w wypowiedzi dyrektywnej jako przyznanie adresatowi uprawnienia do czerpania korzyści (zwłaszcza wierzycielom z majątku dłużnika lub spadkobiercom z majątku spadkowego) w pierwszej kolejności spośród innych podmiotów uprawnionych – funkcję taką pełnią zwroty: *Y ma pierwsze prawo następstwa w majątek X-a / Y jest potior w dobrach X-a nad Y-a1* (C6, C18), *Rp Y-a zyskuje pierwsze miejsce nad Rp Y-a1* (C7), *Y jest pierwszy do Rp* (C4), *Y będzie [powinien być] bliższy do uczynienia P/do Rp* (A21, C19, C20). W innych połączeniach na pozycji orzecznika (przy łączniku *ma/mają* w praesens lub futurum) występują nazwy uprawnienia, jak: *prawo, przywilej, czas, dyploma, list*, przez co całe zwroty nabierają znaczenia modalnego; łączą się one z bezokolicznikiem (A15, A18) lub rzeczownikiem w dopełniaczu (A16, A17), niekiedy – po przyimku *do* (A20). Zwrot (Y) *ma [zyskuje] prawo (ius in re)* – konotuje także na pozycji dopełnienia (*do NPgen*) nazwę rzeczy posiadanej (C3, C25, D3). Odpowiednikiem struktury *Y ma prawo* jest niekiedy zwrot *Y używa prawa* (D1, D2) z czasownikiem wprowadzającym znaczenie 'korzystanie z uprawnienia'; konwersem zwrotu jest konstrukcja *prawo służy Y-owi* (C2). W zdaniach D1 i C2 zwroty oznaczające uprawnienie Y-a są dopełnieniem predykatu modalnego *ma* (*prawo ma służyć Y-owi; Y ma używać prawa*); por. też: *Y ma mieć pierwszeństwo...* (C5), *powinien być bliższy...* (C18) – predykat powinnościowy wzmacnia stanowczość dyrektywy i zdaje się implikować ukierunkowanie aktu mowy na innych niż podmiot uprawniony adresatów informacji o decyzji N-a. Predykaty modalne *ma, powinien, należy* tworzą w ZPS najczęściej wypo-

wiedzi wyrażające normę powinnościową, obowiązek (por. wyżej, p. 1); tutaj zaś służą raczej do kategoriycznego stwierdzenia uprawnienia określonego podmiotu i zarazem narzucenia odbiorcom informacji o ustanowionym przywileju Y-a obowiązku respektowania tego uprawnienia⁴⁷ (zakaz nieingerowania przez inne podmioty w prawo adresata uprawnienia jest implikowany przez każdy akt dozwoleń). Wśród wypowiedzi wyrażających przyznanie uprawnienia modalizatory *ma/powinien* łączą się najczęściej z predykatami oznaczającymi posiadanie (lub nabywanie) rzeczy materialnej przez podmiot uprawniony (por.: C9, C10, C13, C14, C16, C17), przy czym szczególne połączenie z pewną redundancją na poziomie modalnym tworzy zwrot *Rp ma należeć Y-owi*, gdyż czasownik *należeć (się)* kumuluje w takim użyciu funkcję wyrażania przynależności, własności, ale też funkcję modalną (*należy się komuś 'ma prawo mieć'*), jak w wypowiedzi bez predykatu modalnego *ma*: *Rp będzie należeć (się) Y-owi* (C8), mającej swój konwersywny odpowiednik oparty na tym samym predykanie: *Y będzie należeć do Rp* (C11), por. też podobne ujęcie treści w członie podrzędnym zdania D4.

Pewną ambiwalencję w interpretacji dyrektywy jako nakazującej lub przyzwalającej wprowadzają wypowiedzi pozbawione jawnego wykładnika modalności (por. A22, B2, C12, C15, C20), mające postać zdania orzekającego (w praesens lub futurum) – ich funkcja (rodzaj dyrektywy) jest wówczas zdeterminowana przez treściową zawartość wypowiedzi i przez kontekst, np. stwierdzenie, że Y posiada [zyskuje] Rp w określonej sytuacji, interpretujemy – na mocy implikacji korzyści dla Y-a i w kontekście całego makroaktu, który jest zbiorem wypowiedzi normatywnych – jako uprawnienie do posiadania, przyznane Y-owi przez podmiot prawodawczy. Niekiedy wartość dyrektywy (przyzwolenie, przywilej) jest sugerowana przez dodatkowy predykat – adverbialne formy *prawem, prawnie* lub wyrażenia *na fundamencie prawa, mocą prawa* itp. w zdaniu, którego predykat główny ma postać czasownika w futurum lub praesens (C11, C12, C20, C22, C30).

Wyrażenia modalne (najczęściej *może* lub *wolno, ma wolność*) lub zwroty oznaczające explicite posiadanie lub nabywanie uprawnień występują – w wypowiedziach komunikujących przyzwolenie – jako składniki zdania podrzędnego wymaganego przez predykaty ogólnie stanowiące,

⁴⁷ Predykat modalny *ma* w połączeniu z predykatem oznaczającym przyznanie rzeczy, przywileju, korzyści określonego adresatowi Y wnoszą implikację, że nadawca wypowiedzi nakazuje innym podmiotom respektowanie tego uprawnienia.

użyte w 1. osobie liczby mnogiej: *stanowimy, deklarujemy, chcemy mieć*, niezależnie od tego, czy wprowadzają one zdanie zależne po spójniku *że* (A23, A24, A32, A34, B4, C31, C32), po spójniku *aby* (A33), czy bezspójnikowo (A25). Predykat modalny (zazwyczaj *może*) w zdaniu zależnym rozstrzyga o illokucji wypowiedzi. Czasownik wolitywny *chcieć* (w funkcji stanowiącej) łączy się ze zdaniem podrzędnym celowym (*aby / ażeby S*), które zawiera zwrot oznaczający posiadanie lub nabywanie uprawnień (por. B5, D4). Wypowiedzenia tworzone czasownikami *uznawać, przyznawać* (w ich treści mieści się element znaczeniowy 'zgoda na coś, aprobata jakiegoś stanu rzeczy', który predysponuje je do użycia w wypowiedziach wyrażających przyzwolenie) wykazują szczególną łączliwość składniową: konotują rzeczownik w bierniku na pozycji dopełnienia w wyniku rozszczepienia (dyzjunkcji) argumentu zdarzeniowego (C28) lub zastosowania konstrukcji „accusativus cum infinitivo” (C29). Polisemiczny czasownik *przyznawać* (por. jego użycie w zdaniach zamieszczonych w punkcie 1) – tutaj: w znaczeniu 'powodować, że ktoś (beneficjent) wchodzi w posiadanie jakichś przedmiotów materialnych, praw, korzyści', podobnie jak czasowniki typu *przydzielić, przysądzić*, sugeruje właściwie jednoznacznie cel dyrektywy (uprawnienie, przyzwolenie), zbliża się więc do predykatów typu *verba permissiva*. W połączeniu z dopełnieniem biernikowym (nazwa rzeczy przyznawanej) i celownikowym (argument adresata) funkcjonuje jak predykaty operacji *dać, przydzielić* (por. C27). W użyciu performatywnym i dyrektywnym zarazem pojawia się także czasownik *ostrzegać* (por. komentarz do p. 1, s. 58) – na rodzaj aktu illokucyjnego wskazuje predykat modalny, który przybiera postać znominalizowaną (gdy operator dyrektywny łączy się z rzeczownikiem jako wykładnikiem argumentu treści): *Ostrzegamy Y-owi wolne czynienie P / wolność czynienia P* (A35, A36). Za ogólnie stanowiące (tj. nie rozstrzygające o charakterze dyrektywy) trzeba też uznać złożone wyrażenia predykatywne w 3. osobie (*prawo ma służyć takie, że...; prawidło R będzie służyć za powszechne, że...*) łączące się ze zdaniem zależnym, które wyraża posiadanie przez kogoś jakiegoś uprawnienia (korzyści) – treść zdania zależnego rozstrzyga o celu dyrektywy i charakterze illokucyjnym wypowiedzi (C23, C24). Czasowniki ogólnie stanowiące, oprócz typowej łączliwości ze zdaniem lub nominalizacją jako wykładnikami argumentu zdarzeniowego, tworzą niekiedy – jak czasownik *stanowić* w zdaniu A32 – połączenie z nazwą obiektu czynności (w wyrażeniu *o NPloc*), ekstrapolowaną z argumentu zdarzeniowego wyrażonego zdaniem. Taka tematyzacja składnika jest związana z odniesieniami wewnątrztekstowymi.

Verba permissiva, czyli pełnoznanne predykaty pozwolenia: *pozwalac*, *dozwalac* (tylko w formie praesentis passivi: *jest dozwolone*), *dopuszczac* oraz analityzmy: *pozwalac wolnosć* (wykładnik modalnosci pozwolenia jest tu podwójny), *pozwalac czas*, *dawac wolnosć*, *dawac czas*, *zostawowac wolnosć / wolne czynienie*, *ostrzegac wolnosć* przyłączają natomiast argument skutku w postaci bezokolicznika (A27, A28, A37, B3, C30) lub grupy nominalnej (nomen actionis) w bierniku (D5, A39), dopełniaczu (A35, A38, A29, E2) bądź niekiedy – w dopełniaczu po przyimku *do* (A40) lub w celowniku po przyimku *ku* (A30); nazwa adresata-beneficjenta jest zawsze w celowniku. Predykaty wyrażające dozwozenie implikują sytuację następczą, której realizacja jest uzależniona od decyzji adresata, chociaż ramy jego działania zostały określone przez nadawcę. Najczęściej występujący spośród wymienionych czasownik *pozwalac* jest też poświadczony wyjątkowo w składni ze zdaniem (*że S*) jako wykładnikiem argumentu zdarzeniowego (A26). Mimo iż w treść tego predykatu jest wbudowana modalność przyzwolenia, czasownik ten nie blokuje w osiemnastowiecznych wypowiedziach prawnych dodatkowego leksemu modalnego ani w swoim bezpośrednim sąsiedztwie (por. *Pozwalamy wolnosć czynienia P*), ani w zdaniu zależnym (*Pozwalamy, że Y może czynić P*). Wymienione predykaty wymagają wskazania źródła uprawnienia, którym jest osoba prawodawcy (stąd użycie zaimka *my* jako podmiotu, choć najczęściej wystarcza osobowa forma czasownika). Użycie verbum permissivum w stronie biernej według schematu *Czynienie P jest dozwolone Y-owi* (A31), *Pozwolony będzie Y-owi czas ku uczynieniu P* (A30) profiluje – podobnie jak inne konstrukcje bez jawnego performatywu – sam rezultat aktu uprawnienia oraz jego beneficjenta bez wskazywania na sprawcę aktu. Imiesłowy bierne są przeważnie składnikiem form czasu przyszłego w funkcji stanowiącej, praesens passivi zdarza się natomiast w konstrukcjach opisowych: *A co w nich wyraźnie pozwolono iest, to zostało przy Królu, y Król dać to może komu innemu, osobnym przywilejem* I 2/22 (podkreślenie moje, I. Sz.). W wypowiedziach A43–A45 przyznanie uprawnienia określonemu podmiotowi jest treścią predykatu towarzyszącego głównemu wypowiedzeniu, w którym sformułowana jest inna norma. Dodatkowe wyrażenie predykatywne *z ostrzeżeniem wolności, pozwalając wolnosć* z nazwą czynności P w dopełniaczu (łac. *salva/salvo/salvis* + nazwa czynności w postaci NPloc) wprowadza dozwozenie czynienia P, towarzyszące innej dyrektywie, wyrażonej w zdaniu nadrzędnym.

Norma prawna, będąca sformułowaniem dozwozenia, nie zawiera sankcji implikowanej przez zakazy i nakazy; prawodawca nie zakłada

więc niezgodności woli adresata z własną. Niektórzy badacze traktują pozwolenie jako akt będący reakcją „na uzewnętrznioną czyjąś chęć wykonania jakiegoś działania” (Jędrzejko 1987: 45); wydaje się jednak, że w kontekście norm prawnych, chodzi nie o chęć uzewnętrznioną wcześniej przez adresata, a raczej o chęć adresata zakładaną przez pozwalającego. Modyfikując dość istotnie eksplikację A. Wierzbickiej (1973: 211), znaczenie prototypowej dla omawianego aktu mowy struktury „Pozwalam Y-owi uczynić P” wyrażam formułą: ‘Zakładając, że Y nie może uczynić tego, co nie chcę, żeby uczynił i zakładając, że Y chce uczynić P // nie chcąc powodować, żeby Y nie uczynił P, mówię: Y może uczynić P, ponieważ nie jest tak, że nie chcę, aby Y uczynił P’. Przy czym zdaję sobie sprawę, że taka definicja – oparta na „piętrowej” negacji – nie wyczerpuje bez reszty (jak chcieliby językoznawcy stosujący zasadę rozkładalności znaczenia w definiowaniu pojęć) informacji zawartej w definiendum czy też raczej zawiera pewną nadwyżkę informacyjną, jaką niesie każda podwójna negacja w stosunku do wyjściowego wyrażenia twierdzącego. Jak dowodzi A. Bogusławski (2003: 197) – zdania z podwójną negacją nie da się sprowadzić do zwykłego powtórzenia wyjściowej informacji pozytywnej: „Podwójna negacja języka naturalnego prowadzi [...] do powstania wyrażenia informacyjnie bogatszego od owego wyrażenia pozytywnego” (tamże: 196), co badacz wyjaśnia (tamże: 196–202) uwarunkowanym pragmatycznie tworzeniem się „nadwyżki informacyjnej” przewidzianej w myśl „zasad kooperacji” Grice’a (1975)⁴⁸. Dlatego też pojawiające się niekiedy w ZPS wypowiedzenia z podwójną negacją nie komunikują dokładnie takiego samego aktu jak wyprowadzone z nich – drogą operacji logicznej – twierdzące zdania wyjściowe: modyfikacja znaczenia jest wynikiem krzyżowania się modalności i negacji (na nierównoważność zdania z podwójnym przeczeniem ze zdaniem wyrażającym pozytywną asercję zwracała uwagę z innego punktu widzenia A. Wierzbicka (1969: 109)). Biorąc pod uwagę aspekt pragmatyczny znaczenia wypowiedzi, trudno zgodzić się z twierdzeniem J. Antas (1991: 70), że „podwójna negacja jest dla mowy czystą i niepotrzebną redundancją, więc mowa

⁴⁸ Upraszczając nieco cały problem i wyjaśnienie Bogusławskiego, można objaśnić ten mechanizm tak, że jeśli nadawca wybiera zamiast „prostszego” (z punktu widzenia przyjętych standardów komunikacyjnych) wyrażenia twierdzącego *S jest P* wyrażenie z podwójną negacją: *nieprawda, że S nie jest P*, to odbiorca uważa informację przekazaną w ten sposób za celowe naruszenie „maksymy odniesienia” (według określenia Grice’a) i „domyśla się”, że nadawca chciał w ten sposób powiedzieć coś więcej niż to, co wynika ze ścisłe logiczno-semantycznego rachunku (tj. że *S jest P*).

jej nie stosuje...". Nie są to z pewnością konstrukcje przez użytkowników (zwłaszcza w żywej mowie) preferowane, gdyż wymagają pewnego wysiłku konceptualizacyjnego i interpretacyjnego, ale prawodawca ZPS nierzadko posługuje się konstrukcjami z podwójnym przeczeniem w specjalnych celach komunikacyjnych – do czego wypadnie nam jeszcze wrócić w toku dalszej analizy – i nie jest to przejaw redundancji, lecz dążenia do precyzji nie tyle na płaszczyźnie logicznej, co w sferze illokucji (w zasięgu negacji pozostaje bowiem najczęściej operator modalny konieczności lub możliwości i związana z nim wartość illokucyjna dyrektywy, a nie – twierdzenie kwalifikowane pod względem prawdziwości).

Pozwolenie definiuje się w logice jako „nieistnienie zakazu czynienia P” (por. MEL), czyli objaśnia się pozwolenie przez zakaz, np. znaczenie zwrotu „ktoś może czynić P” przez zwrot „nie jest mu zakazane czynienie P”⁴⁹ (por. Ziemiński 1993: 112). Jednak w języku naturalnym, również w ZPS, rzadkie są wypowiedzi o illokucji przyzwolenia, które wynikałyby z zaprzeczenia predykatu wyrażającego zakaz; to raczej zakaz jest najczęściej językowo formułowany jako zaprzeczenie pozwolenia (por. niżej: p. 3). Zgodnie bowiem z obserwacjami J. Apresjana (1980: 386 i n.) o „asymetrii semantycznej antonimów”, należy stwierdzić, że w parze przeciwstawnych znaczeniowo zwrotów: *zakazywać P* (= nie pozwalać P = nie można P) vs *pozwaląć P* (= nie zakazywać P = nie nie można P = można P), to pierwszy człon jest bardziej złożony semantycznie: bogatszy o element negacji, a człon złożony pary antonimicznej ma zawsze bardziej ograniczoną dystrybucję niż człon semantycznie prostszy (Apresjan 1980: 389).

W ZPS za zdania z użyciem podwójnej negacji – wyrażające akt przyzwolenia czy ściślej akt braku zakazu (braku konieczności) czynienia P/realizacji SR – można uznać wypowiedzenia A41 i A42: w pierwszym z nich zanegowany jest użyty performatywnie czasownik *bronąć* (*komu czynić co*), w którego znaczeniu ‘zabraniać, nie pozwalać’ zawarte jest z kolei zaprzeczenie pozwolenia; w drugim zdaniu mamy zaprzeczony predykat modalny *nie ma*, w którego zasięgu znajduje się orzeczenie, również wyrażające negację możliwości spełnienia czynu: *być prze-*

⁴⁹ Dodajmy jednak, że „nieistnienie zakazu czynienia P” musi być przez prawodawcę wyraźnie sformułowane, tj. musi być interpretowane w ramie metatekstowej twierdzenia (lepiej chyba powiedzieć, że chodzi o „zaprzeczenie istnienia zakazu”), aby mogło zostać jednoznacznie zinterpretowane jako pozwolenie, gdyż samo nieistnienie zakazu nic nie mówi na temat pozwolenia.

szkodą (do uczynienia P), tj. 'nie dopuszczać do uczynienia P, zawadzać, nie pozwalać'. W zwrotach: *nie bronimy Y-owi (+inf)*, *P nie ma być przeszkodą (do NPgen)* negacja konstytuująca predykat zakazu jest wyrażona synkretycznie (tzn. jest zawarta w znaczeniu predykatu).

2.2. pozwolenie wydane za pośrednictwem podmiotu kompetencyjnego

A) *pozwolenie na działanie*

1. NN DA CZAS Y-owi, aby Y uczynił P

...sąd da im czas, aby drugie pismo nazwane replika, napisali... I 13/14;

2. NN DA CZAS Y-owi do uczynienia P

...a przy takowym drugim wzdawaniu da mu Sąd czas do powrotu niedziel 12... I 16/16;

3. NN DA Y-owi poznać [widzieć...] R

A w tey explikacyi nayszczególniey poznawać im da, moc Prawodawczą... III 25/20; ...złe użycie, praw takich politycznych da widzieć... III 25/20;

4. NN POWINIEN DAĆ uczynić P przez Y-a

Sędzia, aby był przekonany, że zmarły był otruty, powinien dać przez przysięgłych Felczerów przy przytomności Doktorów, zmarłego otworzyć ciało... III 51/6;

5. Y POWINIEN mieć ZEZWOLENIE NN-a na (u)czynienie P

...dzierzawca [...] powinien na wszystko mieć zezwolenie na piśmie... II 29/8;

6. NN MA (WY)DAĆ Y-owi LIST/zaświadczenie (aby Y mógł uczynić P)

...Podkomorzy [...] ma wydać stronie potrzebującej list obwieszczy... III 13/1;

6a) z wyrażeniem ZEZWOLENIA i CZASU (u)czynienia P

A Marszałek Trybunalski ma dać swoje zaświadczenie na piśmie z wyrażeniem takowego zezwolenia izby, y czasu powrotu... I 12/19;

7. (MY N) WARUJEMY DOPUSZCZENIE Y-owi (przez NN-a) (u)czynienia P

...gdyby iednak strona która uciążona być się mniemała, tedy od ostateczney sentencyi, wolność appellowania oneyże [...] ostrzegamy, y dopuszczenie takowey appellacyi a *definitiva sententia* waruiemy... III 16/1;

8. **Y POWINIEN być DOPUSZCZANY** (przez NN-a) **do (u)czynienia P**
 ...gdy [...] Chrześcianin brać się będzie do przysięgi, do tey dopuszczany być powinien... III 20/4;
9. **Y zostanie [będzie] PRZYPUSZCZONY(m) [DOPUSZCZONY]** (przez NN-a) **do (u)czynienia P/urzędu R**
 ...żyd do przysięgi przypuszczonym zostanie III 20/4; ...pozwany do odprzysiężenia się dopuszczonym zostanie. II 35/14; ...[kancelarysta] w Sądzie y Urzędzie pierwszych instancyi do Patronizacyi przypuszczonym będzie... I 13/3;
10. **Czynienie P POWINNO być DOPUSZCZANE** (Y-owi przez NN-a)
 W sprawach tychże Kryminalnych appellacye do Sądów Zadwornych zawsze dopuszczane być powinny. III 9/16;
11. **NN MA DOZWALAĆ Y-owi PRZEZ DEKRET WOLNEGO (u)czynienia P**
 ...Sąd ma przez dekret obwinionemu [...] wolnego przystępu do rozmówienia się dozwalać III 22/8;
12. **Czynienie P MA być DOZWOLONE** [pozwolone] Y-owi (przez NN-a)
 Gdyby [...] sam taki Assessor w tym razie powtórnego wotowania żądał, takowe powtórzenie wotów, ma być dozwolone. III 4/12;
13. **NN USTANOWI, co [jak] będzie WOLNO czynić Y-owi**
 Taż Kommissya szpitalna generalna w każdym Woiewództwie ustanowi, do których y Kolegiów Po-Jezuickich użyć iey będzie wolno... III 18/18;
14. **Y POWINIEN być UZNANYM** (przez NN-a) **BLIŻSZYM do (u)czynienia P**
 ...obwiniony pozwany bliższym do przysięgi uznanym być powinien. III 20/4;
15. **NN NIE POWINIEN BRONIĆ Y-owi (u)czynienia P**
 Synowi lat 25 mającemu, a córce 24 lat mającey, oyciec ani matka zamężcia bronić nie powinni... I 19/4;
16. **Y będzie [MA być] OBIERANY [zostanie OBRANY] przez NN-a** (do uczy-nienia P/na kogo)
 Instygatorowie Szlachta Polska, przez Sąd Ziemiński tak iak przez sąd Grodzki obieranemi y pensyonowanemi będą... I 9/5; Podkomorzowie tym sposobem, co y inni Sędziowie Grodzcy y Ziemiński, mają być na Seymikach przez szlachtę obierani... I 10/2; Marszałek Trybunański [...] z pomiędzy Deputatów tey Pro-wincyi [...] obierany będzie. I 12/7; ...inny Obywatel na Podsędka obrany zosta-nie. I 9/3;

17. PP MA być (u)czynione przez NN-a (na rzecz Y-a) z OSTRZEŻENIEM (WOLNOŚCI) czynienia P1 dla Y-a // NN uczyni PP SALVA appellatione Y-owi do NN-a1

W sprawach *potioritatis iurium creditorum* [...] ma być dylacja *suspensionis* do wzrostu dzieci z ostrzeżeniem dla nich wolności recessowania od dziedzictwa spadkowego... III 7/28/5; ...który [...] takową różnicę przez wszelkie dowody zaspokoi, *salva appellatione* stronie do Grodu a *definitiva sententia reservata*... II 37/9;

18. WOLNO będzie Y-owi czynić P, ale ZA WIADOMOŚCIĄ NN-a

Wolno będzie takowemuż Emphiteucie, y swoje prawo jakie ma [...] sprzedać, ale za wiadomością dziedzica lub rządcy... II 30/3.

B) przyznanie własności, korzyści

1. NN MA ZACHOWAĆ, aby NAZNACZYŁ [WYZNACZYŁ, UPEWNIŁ, OSTRZEŻŁ, ZABEZPIECZYŁ...] Y-owi /dla Y-a/ korzyść R (od X-a)

W tradowaniu takowych prowentów [...] zachować ma subdelegat; nayprzód, aby [...] stronie prawo mającey, prowent pewny y niezawodny naznaczył [...]; aby [...] intratę z dóbr, do przepisanych lat wyznaczył [...], prowent na prowizyą roczną dla niey wystarczaiący upewnił, y aby rumacyą po wytrzymaney summie [...] dla possessora ostrzegł, y zakwitowanie dziedzica, tudzież powrócenie dóbr onemuż zabezpieczył. II 37/5;

2. Y będzie miał Rp, które NN WYZNACZY i UBEZPIECZY PRAWEM Y-owi

Wszystkie osoby sądowe kontentować się będą tą pensyą, którą im Woiewództwo, Ziemia, lub Powiat, na Seymikach gospodarskich wyznaczy y prawem ubezpieczy... I 6/8;

3. NN WYZNACZY/USTANOWI dla Y-a korzyść R

...prowizyą od nich przynależyta dla niey Sąd wyznaczy... II 21/1; ...pensyą sąd mu wyznaczy, y wypłacać będzie. I 8/2; ...roczną krescencyą [subdelegat] ustanowi i z niey intratę. II 37/4;

4. (MY N) STANOWIMY, aby Y-owi była PRZYSĄDZONA korzyść R

...stanowimy, aby [...] onemu też summa z prowizyą zaległą przysądzone były. III 20/4;

5. MY N CHCEMY MIEĆ, aby korzyść R była PRZYSĄDZONA Y-owi (przez NN-a)

...tedy aby pierwszemu [rzecz] przysądzona była, mieć chcemy... II 28/4;

6. **NN PRZYSĄDZI/PRYZNA** [będzie przysądzać, przyznawać] **Y-owi Rp/ korzyść R // Rp zostanie PRZYSĄDZONE/PRYZNANE Y-owi** (przez NNa)

Jeżeliby [...] pokazało się, że grunt kwestyonowany temu nie należał, kto go zasiewał, sąd prawdziwemu właścicielowi go przysądzi... II 38/4; ...wszelkie łożone na grunt expensa przysądzone mu zostaną... II 38/4; ...zaległe prowizye [...] przysądzać będzie. II 35/13; ...wszelako y z prowizyą summę lub przysięgłą przysądzać będzie. II 35/15; ...prowizya po pięć od sta przysądzona zostanie. II 35/16; ...toż samo dobrodzieystwo zawieszenia sprawy przyznane mu będzie, co y Senatorom y Ministrom... I 16/10;

7. **Korzyść R POWINNA [MA] być PRZYSĄDZONA** (przez NN-a) **dla Y-a** (od X-a)

...y z dóbr zabójcy dla sucessorów zabitego 6000 złotych polskich [...] przysądzone być powinny. II 51/19; ...tak iż *excedendo etiam summam originale* przysądzana być ma... II 35/12;

8. **NN będzie POWINIEN PRYZNAC [PRZYSĄDZIĆ] Y-owi Rp** (od X-a)
...Sądy [...] powinny będą szkody od niedotrzymującego dotrzymującemu [kontraktu] przyznawać... II 12/4; ...Sąd Grodzki na żądanie strony proces przewodzącej, będzie iey powinien [...] takowe sumy przysądzić... II 37/17;

9. **NN UTRZYMA Y-a przy Rp**

...sąd tego circa possessionem utrzyma... II 29/13;

10. **NN będzie MIEĆ MOC NADAĆ Y-owi Rp PRZEZ REZOLUCJĘ**

Kommissya one [dobra] komu innemu [...] nadać moc mieć będzie przez rezolucyą swą. III 18/8;

11. **NN ODDA Y-owi Rp**

...z taką intratą, iaką podług §5 uzna należytą, [rzeczy] w possessyą y użytek stronie powodowej odda... II 37/6;

12. **NN będzie POWINIEN ODDAĆ Y-owi Rp**

Sąd Grodzki [...] będzie powinien [...] taką ich [dóbr] część w possessyą iey oddać... II 21/1;

13. **(MY N) UZNAJEMY korzyści R za NALEŻĄCE Y-owi od X-a, które USTANOWI NN**

... te tylko obwencje y prowenta do Starostw y dzierżaw za należące z miast y miasteczek uznaiemy, iakie Komissye *boni ordinis* podług przywileiów y sposobności ponoszenia onych ustanowią...⁵⁰ I 23/17.

⁵⁰ Kompetencja jest tutaj składnikiem normy uznającej ważność pewnych działań Y-a ustanowionych przez NN-a.

C) przyznanie (potwierdzenie) uprawnienia Y-a w sprawach S

1. (MY N) **ROZKAZUJEMY NN-owi, aby POZWALAŁ Y-owi uprawnienia R**
W sprawach wszelkich [...] rozkazujemy wszystkim Sądowi Ziemskiemu i Urzędowi Grodzkiemu, aby pozwalały suspensy czyli zawieszenia spraw... III 2/28/4;

2. (MY N) **DOPUSZCZAMY uprawnienie R być POZWALANE** (przez NN-a Y-owi)

W sprawach granicznych Dylacye tylko w następujące [...] pozwalane być dopuszczamy... III 14/1;

3. **Y zostanie UPRZYWILEJOWANY** (przez N-a)

W Sądzie Ziemskim jeden tylko Pisarz nazawsze Pisarzem, obrany y uprzywilejowany zostanie⁵¹ I 9/3;

4. **NN ZOSTAWI Y-owi PRAWO względem (u)czynienia P**

Jeżeliby fant ten summie należący nie dostarczał, względem reszty dochodzenia kredytorowi zostawi prawo. II 32/5;

5. **NN UTWIERDZI** (pierwej) **PRAWO Y-a**

...sąd pierwszej kontraktującego utwierdzi prawo... II 29/13;

6. **Uprawnienie MA [POWINNO] być POZWALANE** [pozwolone] (i **DAWANE**) **Y-owi** (przez NN-a) (**POWAGĄ PRAWA R**)

Takie suspensy [...] powagą niniejszego prawa [...] mają być pozwalane i dawane III 2/28/4; Dylacya choroby [...] pozwolona być ma... III 14/1; Która [dylacya] stronie tej pozwolona być powinna... III 14/1;

7. (MY N) **STANOWIMY uprawnienie R być POZWALANE Y-owi** (przez NN-a), **takie, jakie jest OPISANE względem Y-a1**

A Dylacye w Trybunałach pozwalane być stanowią takie, iakie wyżej pod liczbą czwartą dla spraw w Grodzie względem Senatorów [...] opisane są. III 7/28/5;

8. (MY N) **CHCEMY MIEĆ uprawnienie R POZWALANE** (Y-owi przez NN-a)

...dylacye następujące pozwalane mieć chcemy... III 7/28/3;

9. **Y MOŻE być POSTANOWIONY przez NN-a** (do korzystania z uprawnienia R)

Gdy zaś nie będzie bliskich z obojga linii krewnych, obce osoby [...] przez sąd Grodzki [...] postanawiane być mogą. I 21/6.

⁵¹ Podmiot kompetencyjny nie jest tutaj wskazany, ale argument ten może być derywowany z wyrażenia oznaczającego miejsce (sąd) na zasadzie metonimii – jako zespół sędziów.

10. Uprawnienie R NIE MA być ODMÓWIONE Y-owi (przez NN-a)

...a każda z tych dwóch [dylacji] żadnej stronie w sporze o granice będącej odmówiona bądź nie ma. III 14/1.

*
* *

Podobnie jak pośrednie nakazy (zob. p. 1.2), mogą być formułowane również pozwolenia na działanie lub posiadanie czego, których skutkiem jest nadanie określonego uprawnienia adresatowi Y wskazanemu przez prawodawcę. Prawodawca N i zarazem metanadawca wypowiedzi powierza nadanie uprawnienia pośrednikowi NN, będącemu jednocześnie wykonawcą odpowiedniego aktu pozwolenia. Eksplicytną postacią dyrektyw tego rodzaju są zdania z jawnym performatywem desygnującym akt woli prawodawcy mającego na celu zobowiązanie lub uprawnienie pośrednika NN do wydania pozwolenia. W funkcji jawnego performatywu mogą zatem wystąpić zarówno nieadresatywne czasowniki i zwroty „ogólnie stanowiące” (w 1. osobie pluralis maiestatis) typu *stanowimy / ustanawiamy, uznajemy, chcemy mieć* (por. B4–5, C7–8, B13), jak i konotujące adresata czasowniki wolitywne z wpisaną w ich znaczenie modalnością nakazu: *rozkazujemy* (C1) lub przyzwolenia: *dopuszczamy* (C2), a także czasowniki wyrażające gwarancję: *warujemy* (A7). Wszystkie wymienione predykaty konotują argument zdarzeniowy (w postaci zdaniowej lub znominalizowanej) z wewnętrznym predykatem wyrażającym akt woli podmiotu kompetencyjnego NN. Adresatem aktu woli N-a jest zobowiązany do wydania decyzji NN, wyrażony na pozycji dopełnienia dalszego (NPdat) w zdaniu nadrzędnym i/lub podmiotu (NPnom) w zdaniu zależnym w stronie czynnej (C1: *Rozkazujemy NN-owi, aby pozwał...*) bądź fakultatywnie – na pozycji dopełnienia sprawcy (przez NPacc) w konstrukcji biernej. Adresat decyzji (Y) jest wówczas sytuowany na pozycji dopełnienia dalszego (NPdat), jeśli czynność NN-a polega na przyznaniu mu określonych praw, korzyści: *Chcemy mieć [stanowimy], aby R było przyśądzone Y-owi* (B4–5), podobnie jak w zdaniach z imienną formalizacją argumentu treściowego predykatu nadrzędnego: *Chcemy mieć R pozwalane Y-owi* (C8), *Warujemy dopuszczenie Y-owi uczynienia P* (A7); *Dopuszczamy uprawnienie R być pozwalane Y-owi* (C2); *Stanowimy uprawnienie R być pozwalane Y-owi* (C7). Konstrukcja składniowa dwu ostatnich wypowiedzeń odzwierciedla często realizowany w ZPS łańcuch wzorzec syn-

taktyczny „accusativus cum infinitivo”⁵². Podmiot czynności wyrażonych czasownikami w 1. osobie praesens (N) nie jest tożsamy z nie wskazanym jawnie, lecz implikowanym kauzатorem (NN-em) czynności wyrażonych zależnymi predykatami w postaci znominalizowanej. Szczególną postać mają wypowiedzenia, w których wyrażenie predykatywne – nazywające akt woli NN-a – jest niejako „zanurzone” w zdaniu komunikującym o czynności Y-a, zależnej od decyzji NN-a: *Y ma mieć zezwolenie NN-a na uczynienie P (A5)*.

Najczęściej jednak metanadawca nie ujawnia *explicite* własnego aktu decyzji, orzekając jedynie o decyzji pośrednika – nadawcy uprawnienia – przy użyciu zdania z czasownikiem wolitywnym (w czasie przyszłym) lub bezokolicznika zależnego od nadrzędnego predykatu modalnego: *powinien/ma/ma moc*. Czasownik przybiera najczęściej postać verbum permissivum: *pozwalać, dozwalać, dopuszczać (komu co/czego)* lub jego znominalizowanego odpowiednika. Predykaty te konotują argument adresata (*NPdat*) oraz argument treści (w postaci *NPgen/NPacc*). Współpodstawowe formacje werbalne: *pozwalać/dozwalać* (oraz nominalne: *pozwolenie/dozwolenie/wolność*) wiążą się etymologicznie z pojęciem woli, a więc ich prymarną funkcją semantyczną jest wyrażanie aktu decyzji, skierowanej na urzeczywistnienie pewnej sytuacji następczej, której realizatorem ma być inny podmiot – Y. Znaczenie wolitywne czasownika *dopuszczać*, podobnie jak współpodstawowej formacji *przypuszczać*, wywodzi się natomiast ze znaczenia czasowników ruchu, stąd łączliwość tych czasowników z argumentem przemieszczanego obiektu-pacjensa oraz punktu docelowego akcji (por. adlatywna funkcja przedrostków *do-, przy-*). Jeśli tym pacjensem jest osoba, a celem – określona czynność, korzystna z punktu widzenia pacjensa (por. *dopuszczać kogo do uczynienia P*), to czasowniki nabierają znaczenia ‘pozwolić (na coś), umożliwić korzystanie (z czego)’, jak w zdaniach A8–9; pozytywna relacja między desygnatami wyrażenń dopełniających treść czasownika wiąże się z adlatywnym ukierunkowaniem przestrzennym, wnoszonym przez przedrostek czasownika. Podobne znaczenie, związane z taką samą walencją składniową, wnosi użycie czasownika *wybrać/obrać (kogo do czego)* w zdaniu A16 – w pojęciu ‘wyboru’ tkwi bowiem zarówno akt decyzji, jak i pozytywnej oceny obiektu (wyróżnionego spośród innych, uprzywilejowanego), wzmocnionej przez połączenie predykatu z argumentem

⁵² O zastosowaniu i modyfikacjach tego wzorca w historycznej składni polskiej zob. m.in. K. Pisarkowa (1984: 152–153).

celu. Czynność Y-a – jako dopełnienie treści nadrzędnego verbum permisivum *dopuszczać* – może być dodatkowo kwalifikowana jako przedmiot uprawnienia w zdaniu: *NN ma dopuszczać Y-owi wolnego czynienia P* (A11), co wiąże się z pewną redundancją na poziomie wykładników modalności deontycznej.

Adresat (Y) jest beneficjentem uprawnienia, wyrażanym w postaci *NPdat/dla NPgen* przy czasownikach: *oddać, nadać, dawać, wyznaczyć, naznaczyć, przyznać, ustanowić, przysądzić, ostrzec, upewnić, ubezpieczyć*, które – w połączeniu z rzeczownikiem w bierniku będącym nazwą przekazywanego przedmiotu – kumulują funkcję predykatu operacji i woli. Adresat jest odbiorcą korzyści materialnej lub innej (por. B1–B3, B5–7, B9, B11–12, C6). Przy czym wszystkie czasowniki (oprócz *dać* i jego derywatów) informują o nadrzędnej pozycji społecznej dawcy względem odbiorcy, a predykaty *ustanowić, przysądzić* komunikują dodatkowo o roli decydenta (prawodawca, sąd) i sposobie wyrażania jego woli: w drodze uchwały, orzeczenia sądowego. Czasowniki: *ostrzegać* (w SL notuje się jeszcze znaczenie ‘strzec, pilnować’), *ubezpieczać, upewniać* – podobnie jak wspomniany wcześniej predykat *warować* – realizują w takich użyciach złożoną treść: ‘przekazywać komuś jakąś wartość materialną lub niematerialną’ oraz ‘zapewniać komuś poczucie pewności, bezpieczeństwa (co do posiadanej własności, przywileju)’ i implikują zazwyczaj argument środka czynności (por. *zabezpieczyć prawem*). Nazwa beneficjenta występuje w celowniku lub niekiedy w charakterystycznym dla tej roli przypadku dopełniacza po przyimku *dla* (B3, A6). Czasownik *dać* może występować w połączeniu z bezokolicznikiem, a wówczas oznacza akt woli NN-a, mający wartość illokucyjną nakazu (por. użycia w punkcie 1.2) lub dozwoleń: *dać czynić P* ‘pozwolić czynić P, nie sprzeciwiać się uczynieniu P’ (por. A3, A4); sfrageologizowane połączenie *dać czas (do NPgen/aby S)* wprowadza zawsze znaczenie ‘przyzwolenia’ (A1, A2). Zwroty *wyznaczyć (naznaczyć)/ustanowić czas (rok, termin)* z analogiczną walencją niosą natomiast zawsze illokucję nakazu (por. wyżej: p. 1.2). Wartość pozwolenia wprowadza także kauzatywny zwrot *wydać list komu (na co/aby S)*, którego dopełnienie zawiera informację o uprawnieniu adresata (A6); rzeczownik *list* – podobnie jak wyrażenia typu *zaświadczenie, pismo wolności* (przeważnie w połączeniu z wyrażeniem argumentowym celu: *na co/do czego*) – oznacza w ZPS ‘dokument potwierdzający nadanie przywileju, uprawnienia’, a zatem znaczenie zwrotu *dać Y-owi list (zaświadczenie) na co* pokrywa się z treścią niesioną przez wyrażenia predykatywne: *uprzywilejować Y-a* (C3) ‘nadać przywilej’, *dawać Y-owi uprawnienie*

nie R (C6), ostrzec Y-owi wolność⁵³ (A17), zostawić Y-owi prawo (C4), utwierdzić prawo Y-a (C5) – w dwu ostatnich zwrotach czasowniki wprowadzają presupozycję posiadania przez Y-a wcześniej nabytego przywileju, a referowany przez wymienione zwroty akt NN-a polega na przedłużeniu jego ważności.

O rodzaju dyrektywy nie rozstrzygają czasowniki kauzatywne, które mogą również niekiedy wyrażać czynność NN-a, na przykład czasownik *zachować* z nietypową formalizacją argumentu zdarzeniowego (*aby S*) sugeruje konieczność wpisanej w działania subiekta skierowane na urzeczywistnienie pewnej sytuacji następczej, korzystnej dla Y-a (por. B1)⁵⁴. Podobnie czasowniki *ustanowić*, *postanowić*, *uznać* wymagają użycia członów dopełniających z predykatem rozstrzygającym o wartości dyrektywy, tj. celu komunikacyjnym decydenta. Znaczenie 'pozwolenia' jest przekazywane za pomocą środków składniowych i leksykalno-semantycznych – poprzez łączliwość predykatów z argumentem beneficjenta oraz przez znaczenie 'korzyść dla adresata', zawarte w treści argumentu zdarzeniowego: *ustanowić dla Y-a korzyść R* (B3), *być postanowionym przez NN-a do korzystania z uprawnień*⁵⁵ (C9), *uznać korzyść R za należącą do Y-a* (B13), a także – poprzez użycie w członie dopełniającym wyrażen charakteryzujących Y-a jako podmiot uprawniony: *uznać Y-a bliższym do czego* (A14), *ustanowić, co wolno czynić Y-owi* (A13).

Jeśli zaprzeczony predykat modalny łączy się z dopełnieniem wyrażonym przez *verbum dicendi*, w którego strukturze znaczeniowej tkwi element negatywnej wolicji, jak w konstrukcji *P nie ma być odmówione Y-owi*, tj. 'NN nie może mówić, że Y nie otrzyma P', to taka konstrukcja daje – w konsekwencji znoszenia się podwójnej negacji – nakaz

⁵³ Dodatkowe wyrażenie predykatywne z *ostrzeżeniem wolności* – z nazwą czynności P w dopełniaczu (odpowiada mu łac. *salva* + nazwa czynności w postaci *NPloc* w zdaniu) – wprowadza dozwoleństwo czynienia P towarzyszące innej dyrektywie, wyrażonej w zdaniu nadrzędnym.

⁵⁴ W przypadku polisemicznego predykatu *zachować* jest to nietypowa funkcja znaczeniowa, związana z wyjątkowym typem walencji (zdanie postulatywne: *aby S*); w typowych połączeniach, np. *zachować prawo/zwyczaj/przepis*, rzeczownik oznacza pewną wartość, stan prawny – uprzedni w stosunku do aktu wyrażanego predykatem *zachować*, który desygnuje czynność subiekta skierowaną na utrzymanie, utwierdzenie, akceptację tego stanu, a nie na wykreowanie nowej sytuacji.

⁵⁵ Czasownik *postanowić* w cytowanej konstrukcji przyłącza argument osobowego obiektu decyzji, przy czym wartościowanie czynności Y-a jako obowiązku lub uprawnień nie należy do illokucji tego czasownika (wyrażającego jedynie akt woli nadawcy w stosunku do adresata), a jest sygnalizowane w treści argumentu zdarzeniowego.

skierowany do podmiotu kompetencyjnego, nakładający nań obowiązek przyznania Y-owi P (C10). Podobnie w zdaniu A15: *NN nie powinien bronić Y-owi czynienia P* zastosowanie podwójnej negacji (w tym synkretycznie wyrażanej przez predykat *bronić czego* 'nie pozwolić na co') daje w rezultacie znaczenie 'pozwolenia na czynienie P'.

2.3. pozwolenie warunkowe

1. Y NIE MA czynić P [X nie ma być obiektem działania Y-a] PÓTY, PÓKI NIE zajdzie sytuacja S

...Wdowa [...] póty małżeństwa powtarzać nie ma, póki płodu z zmarłego męża poczętego, na świat nie wyda. I 20/10; Zaręczyciel póty za Wexel przez onego zaręczony do odpowiedzi ciągniony byź nie ma, póki wierzyciel nie dowiedzie w sądzie, że... III 24/6;

2. (MY N) STANOWIMY, ażeby Y NIE WAŻYŁ się czynić P, DOPOKĄD by NIE zaszła PIERWEJ sytuacja S

Stanowimy także, ażeby wszelacy obywatele [...] nic nie ważyli się kupować używanego, dopokądby rzecz [...] nie była pierwej okazana Burmistrzowi miasta... II 54/17;

3. P NIE PIERWEJ POWINNO być czynione, DOPOKĄD NIE zajdzie sytuacja S

Komuzkolwiek z Duchowieństwa *Bulle* wszelkie *Edyktałne* od Oyca Świętego przysłane, nie pierwej powinny byź publikowane y dopełniane, dopokąd nam Królowi Y Radzie Naszey Nieustaiącej okazane y do ogłoszenia przez rezolucją, pozwolone nie zostaną. I 4/10;

4. Y NIE MOŻE [nie ma mocy...] czynić P [P NIE MOŻE być czynione przez Y-a], CHYBA (tylko) GDYBY zachodziła sytuacja S // (JAK) TYLKO w sytuacji S

...dziedzic mocy iuż i prawa mieć nie będzie o iey poddaństwo czynić, chyba, gdyby była iedynaczka. I 31/5; ...każdy sprawować swój urząd do śmierci będzie, tak, iż odmienionym nie będzie mógł być, chyba gdyby na wyższy postąpił urząd... I 6/3; Dobra przecię nieruchome nie powinny byź przedawane przez opiekuna, chyba gdyby długi, tak wielkie ojca były... I 21/26; ...a takowego terminu odłożenie z woli Podkomorzego byź niema, chyba za zezwoleniem stron... III 13/1; Sądzona byź nie może sprawa Graniczna, tylko między dziedzicem a Dziedzicem. III 13/7; Żona bezdzietna [...] nie może iak tylko w asystencyi męża [...] donacją dóbr wszelkich ruchomych, y nieruchomych dorobnych uczynić. II 15/9;

5. **P MOŻE być czynione NIE INACZEJ, JAK (TYLKO) w sytuacji S**

Kondemnaty [...] nie inaczej iak przy definitywie bydź mogą znaszane. III 19/10/5;

6. **Rp NIE będzie posiadane przez NIKOGO JAK TYLKO przez Y-a**

...miejsca poświęcone pobożności, przez nikogo, iak tylko zakonników lub Zakonnice, którym prawo służyć będzie, posiadane nie będą. II 4/1;

7. **(NIKT) NIE MOŻE czynić P, TYLKO Y**

...Nieszlachectwa przecie zadawać nie może, tylko równie Szlachcic, y to Possesyonat. I 16/15;

8. **Czynienie P JEST ZAKAZANE Y-owi1, Y NIE MA PODPADAĆ pod to PRAWO**

Handel zaś wszelki lub aręda zakazana nazawsze mu być ma. Ci przecię pod to prawo podpadać nie będą, którzy własne produkta przedaią... I 4/8;

9. **Y1 NIE MA mieć prawa do Rp: Y jest WYJĘTY [WY]MUJE się] spod tego PRAWA**

...żadnego prawa więcey mieć do niey nie ma: wymuią się z pod tego prawa cudzoziemcy... II 22/6;

10. **(MY N) USTANAWIAMY, że NIE będzie WOLNO Y-owi czynić P BEZ POZWOLENIA dać MIANEGO⁵⁶ przez NN-a**

...ustanawiamy, iż odtąd nikomu na cudzych gruntach, y w cudzych knieiach, bez pozwolenia na piśmie, przez dziedzica lub possessora dać mianego [...], zwierza i ptaków gubić nie będzie wolno... II 44/1;

11. **Y NIE POWINIEN czynić P // P NIE POWINNO być (u)czynione przez Y-a BEZ DECYZJI [ZEZWOLENIA] NN-a**

Małżeństwo źle z sobą żyjące rozłączać się *quo ad thorum et mensam* bez decyzji sądu Duchownego y sądu świeckiego nie powinno... I 18/1; ...część trzecia dóbr [...] przez successorów mężowskich, bez zezwolenia Pani dożywotni, żadnym sposobem alienowaną być nie powinna. II 34/13;

⁵⁶ Mamy tu do czynienia z dosyć częstym sposobem wtrącania w wypowiedzenie główne równoważnika zdania, formułującego dyrektywę poboczną. Ponieważ równoważnik oparty jest na nominalizacji (np. *bez zezwolenia*), predykat modalny konieczności (np. *ma* + bezokolicznik) przybiera postać zadiektywizowaną (imiesłów bierny czasu przeszłego) w konstrukcji typu: „bez zezwolenia dać mianego” – taka partycypializacja predykatu modalnego nie występuje we współczesnej polszczyźnie.

12. Y NIE MOŻE [NIE MA MOCY] czynić P // P NIE MOŻE być czynione BEZ POZWOLENIA [ZEZWOLENIA, WIADOMOŚCI, WIEDZY, KONSENSU] NN-a

Xiądz nawet, do którego Kościół należy, nic bez wiadomości Konsystorza y Kollatora z Kościelnych rzeczy przedać nie może, pod nieważnością przedaży⁵⁷. II 2/1; Chłop, iak w §1 y 2 ani iego żona lub wdowa, bez zezwolenia pana wsi, nie może nic odkazać, czyli legować Kościołowi lub Kapłanowi pod nieważnością *ipso facto* wszelkiew legacyi... I 31/13; Bez wiedzy y zezwolenia Kommissyi żaden possessor dóbr funduszowych [...] tychże dóbr mieć nie ma mocy przedaży... III 18/15; ...sukcessorowie męża, summy tey podnosić bez zezwolenia wdowy nie będą mogli... II 34/15; Prawo Lenności iakie komu iest nadane, nie może być bez konsensu Królewskiego, w inny dom ustępowane, ani alienowane. II 11/2;

13. Y NIE MOŻE być PRZYPUSZCZONY do czego BEZ WIADOMOŚCI NN-a
...do Kancellaryi przypuszczeni bydź nie mogą bez wiadomości Regenta... I 14/25;

14. Y NIE MOŻE [NIE będzie MIAŁ MOCY] czynić P [NIE INACZEJ MOŻE czynić P], (JAK) TYLKO [CHYBA] ZA ROZKAZEM [WIADOMOŚCIĄ, wyraźnym ZEZWOLENIEM, DEKRETEM] NNa

Starsi Cechowi nie będą mieli mocy zgromadzać Maystrów, y czeladź Cechową, na żadne akty, iak tylko za rozkazem, lub wiadomością Prezydentów lub Burmistrzów⁵⁸. I 25/3; Deputat [...] nieinaczy to oddalenie zyskać może, tylko za wyraźnym izby zezwoleniem... I 12/19; Król na rzecz swoje, y sukcessorów krwi swojey, nie możemy nabywać [...] dóbr wszelkiew natury w kraich Rzeczypospolitey będących, chyba za wyraźnym na Seymie, lub *Pactorum Conventorum* zezwoleniem...⁵⁹ I 2/38;

15. Y-owi NIE będzie WOLNO czynić P BEZ POZWOLENIA [ZEZWOLENIA, WIADOMOŚCI] NN-a

Nowych Kościołów, Kaplic, w miastach, wsiach, polach i puszczech, bądź panu na własnym gruncie bądź za iego pozwoleniem komu innemu, bez wiadomości y zezwolenia Biskupa tey Dyecezyi [...] erygować nie będzie wolno. II 2/5;

⁵⁷ Dozwolenie czynienia P jest tutaj sugerowane przez wyodrębnione wyrażenia predykatywne, które stanowią znaczeniowe składniki wyłączające zakazu (*bez pozwolenia, bez wiadomości* itp.).

⁵⁸ Wyraża się tutaj dozwolenie czynienia P pod określonym warunkiem, wprowadzonym przez wyrażenie *iak tylko*.

⁵⁹ Podmiot prawodawczy jest tu zarazem adresatem ewentualnego zezwolenia, wydawanego przez podmiot kompetencyjny, którego nazwa jest zastąpiona nazwą siedziby lub nazwą ustawy przezeń wydawanej.

16. P NIE PIERWEJ POWINNO być (u)czynione (przez Y-a), DOPÓKI NIE zostanie POZWOLONE przez NN-a

Komuzkolwiek z Duchowieństwa *Bulle* wszelkie *Edyktalne* od Oycy Świętego przysłane, nie pierwey powinny być publikowane y dopełniane, dopokąd nam Królowi Y Radzie Naszey Nieustaiącey okazane y do ogłoszenia przez rezolucyą, pozwolone nie zostaną. I 4/10;

17. Y NIE obejmie posesji Rp, DOPOKĄD NN NIE UZNA NATURY Rp

Otrzymuiący przywilej na dobra [...] possessy ich nie obejmie, dopokąd sąd Zadworny właściwey ich nie uzna, natury... I 2/19;

18. GDYBY Y (u)czynił [odważył się (u)czynić] P BEZ POZWOLENIA NN-a, (tedy) Y będzie KARANY

Gdyby kto klasztor nayść odważył się, lub bez pozwolenia przełożonego, lub przełożoney gwałtem do Klasztoru wchodził, takowy więzą wyższą [...] karany będzie. II 4/2 – jw.; ...gdyby zaś deputat bez zezwolenia odjechał, albo na czas wyznaczony niepowrócił, tedy przez Trybunał karany bydz ma. I 12/19;

19. Y będzie MÓGŁ czynić P1 [uczyni P1, Y-owi będzie wolno (u)czynić P1], ALE ZA POPRZEDZAJĄCYM uczynieniem P [uczyniwszy P/ ABY TYLKO uczynił P]

...każdy żyd będzie mógł zaciągać pieniądze na possessy swe, ale za poprzedzającym zapisem przed aktami mieyskimi... I 32/16; ...ci Kommissarze długi takowe zalikwidowawszy, satysfakcyą każdemu kredytorowi [...] wyznaczą... I 32/17; Wykupić przecię [...] wolno będzie takowego possessora dziedzicowi, aby tylko [...] o tym onegoż uwiadomił. II 37/9.

*
* *
*

Wypowiedzi cytowane wyżej są wynikiem takiego konstruowania „sceny” przez konceptualizatora (ustawodawcę), że na pierwszym planie pojawia się sformułowanie zakazu dla adresata, a poprzez zastosowanie odpowiednich wskaźników zespolenia treści wyrażen polipredykatywnych, formułuje się warunkowe uchylenie zakazu – jak w zdaniach 1–4 – lub też wyłącza się określony podmiot (Y-a) z kręgu wszystkich adresatów zakazu czynienia P, w wyniku czego Y jest modelowany jako podmiot wyróżniony, zyskujący przywilej czynienia P (por. 5–7). W zdaniach typu *Y nie może czynić P póty, póki nie zajdzie sytuacja S* wyrażenie *póty...póki nie* (podobnie jak *dopóki nie, tak długo...aż nie, nie wprzód/nie prędzej...jak* itp.) wprowadza cezurę czasową między zachodzeniem akcji (tutaj: obowiązywaniem zakazu) – wyrażonej w propozycji poprzedzającej takie wyrażenie

nie – a jej zaprzestaniem w warunkach, które wyraża propozycja następnika tego wyrażenia. Wyznaczanie kresu czynności (stanu) różni takie operatory negacji od skorelowanych negatorów typu *nie...chyba że/chyba gdyby/chyba jeśli*, *nie inaczej...jak tylko*, wyrażających „czyste” warunkowe przyzwolenie bez profilowania granicy w domenie czasu. Jeszcze inny typ skorelowanego negatora mamy w zdaniach typu *Nikt nie może czynić P, tylko Y*. Połączenie negatywnych zaimków (*nikt, żaden*) z „partykułami restryktywnymi” (określenie Grochowskiego (1986: 36)) – zawierającymi negację w swoim znaczeniu – wprowadza właściwie twierdzenie afirmatywne (*Y może czynić P*), tj. znosi illokucję zakazu (będącego ramą intencjonalną dla struktury propozycjonalnej wypowiedzi normatywnej z nadrzędnym negatorem zaimkowym), w stosunku do wyróżnionego adresata (Y) kodowanego przez wyrażenie poprzedzone partykułą *tylko*. Tym samym konstrukcja taka komunikuje przyzwolenie dla Y-a (por. interpretację tego typu struktur w odniesieniu do innych wypowiedzi m.in. w pracach: Grochowski 1976, Antas 1991: 115 i n., Grzeszczuk 1993: 56 i n.). Podobnie, ale poprzez zastosowanie jawnej negacji zakazu, stwierdza się, że Y jest zwolniony (por. wyrażenia predykatywne: *nie ma podpadać pod prawo R, jest wyjęty spod prawa R*) ze stosowania się do zakazu R, sformułowanego dla innego adresata w zdaniu poprzedzającym (8, 9). Wypowiedzi będące zaprzeczeniem zakazu (a więc zawierające w strukturze semantycznej podwójną negację), mimo iż logicznie wprowadzają pozwolenie czynienia P dla określonego adresata, można by wyróżnić – z punktu widzenia pragmatycznego – jako odrębny od pozwolenia rodzaj aktu illokucyjnego, tj. „uchylenie/zniesienie zakazu dla Y-a”. Dając w tym wypadku pierwszeństwo kryterium logicznemu, nie tracimy z pola widzenia faktu, iż każda klasyfikacja wyrażań języka naturalnego będzie jednak mniej lub bardziej abstrahować od pewnych różnic jednostek zaliczonych do danej kategorii lub też zacierać podobieństwa między obiektami zaliczonymi do różnych klas.

Gra modalności i negacji rozstrzyga również o wartości dyrektyw, sformułowanych w zdaniach 10–17, które konstruuje warunkowe przyzwolenie dla Y-a na czynienie P. Centralnym składnikiem wypowiedzi jest sformułowanie – przez eksplicytnie wyrażonego lub implikowanego prawodawcę (N-a) – zakazu czynienia P skierowanego do Y-a (wartość modalna jest wnoszona przez predykaty: *nie wolno, nie może, nie ma mocy, nie powinien*); dodatkowy składnik predykatywny w postaci nominalnej (*bez pozwolenia/zezwoenia/decyzji/wiedzy/wiadomości/konsensu NN-a*) uzależnia obowiązywanie zakazu od braku przyzwolenia ze strony in-

nego podmiotu (NN-a). Tak skonstruowana dyrektywa wprowadza logiczną presupozycję przyzwolenia Y-owi na czynienie P, jeśli uzyska on aprobatę uprawnionego decydenta (NN-a). Warto zwrócić tutaj uwagę na przeciwstawność wyrażen w postaci *NPinst/za NPinst/przez NPacc* (*prawem/powagą prawa, przez rezolucję/przez dekret, za wiadomością... NN-a*), łączących się ze zdaniem głównym w formie twierdzącej (por. p. 2.2) oraz wyrażen z przyimkiem *bez* (*NPgen*), związanych ze zdaniem w formie zaprzeczonej (10–13, 15) – treści tych wypowiedzeń wraz z charakterystyką illokucyjną wzajemnie się implikują: stwierdzenie, że Y może czynić P za pozwoleniem innego podmiotu presuponuje sąd, że Y nie może czynić P bez takiego pozwolenia i vice versa. W przepisach pod nr 14 wyrażenie predykatywne *za rozkazem/wiadomością/dekretem NN-a* łączy się z głównym wypowiedzeniem za pomocą wskaźnika zespolenia wprowadzającego podwójną negację (a więc w istocie – pozytywne twierdzenie): *nie inaczej... jak tylko*. Znaczenie warunkowego zezwolenia wprowadza również połączenie dwu zdań w formie zaprzeczonej, wyrażających następstwo czasowe (por. 16–17). Treścią wypowiedzenia 18 jest norma sankcjonująca (groźba): prawodawca zapowiada ukaranie adresata (zdanie główne) za uczynienie P bez pozwolenia podmiotu kompetencyjnego (zdanie warunkowe) – uzależnienie uprawnienia Y-a od pozwolenia podmiotu kompetencyjnego jest przez taką strukturę propozycjonalną logicznie implikowane. Zdanie 19 formułuje explicite przyzwolenie na działanie, ale uzależnia skorzystanie z niego od wcześniejszego wykonania innej czynności.

Stosunek zależności między obowiązkiem adresata a decyzją podmiotu uprawnionego przez prawodawcę w scharakteryzowanych wyżej wypowiedziach formułujących dyrektywy pośrednie wyrażają wskaźniki zespolenia zdań składowych w wypowiedzeniu złożonym i przyimki wprowadzające predykat podrzędny w postaci członu imiennego. Ponieważ czynność Y-a może być w takich konstrukcjach modalizowana zarówno z punktu widzenia podmiotu prawodawczego, jak i kompetencyjnego, którego czynność jest z kolei wartościowana przez podmiot prawodawczy, eksplicytnie wyrażenie w zdaniu wszystkich możliwych formalizacji struktur predykato-argumentowych prowadzi do nakładania się różnego rodzaju modalności deontycznej: tej, wyrażanej specjalnymi predykatami modalnymi, i tej, która jest wbudowana w predykaty kauzatywne – por. modelowe pod tym względem zdanie 10: (*My N*) ustanawiamy, że nie będzie wolno Y-owi czynić P bez pozwolenia dać mianego przez NN-a. W związku nadrzędno-podrzednym mogą występować pre-

dykaty o podobnych lub zróżnicowanych modalnościach: w pierwszym przypadku mamy do czynienia ze wzajemnym wzmocnieniem określonego rodzaju modalności (np. *ma nakazać, ma być zabroniono*), w drugim – z osłabieniem modalności członu podrzędnego (nakaz), zdominowanego przez nadrzędnik (możliwość): *może być przymuszony*; wzmocnienie pozwolenia mamy wówczas, jeśli predykat nadrzędny wnosi element konieczności deontycznej: *ma być pozwolone*.

3. ZAKAZ

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że Y nie ma uprawnień R'

3.1. zakaz bezpośredni

A) zakaz działania

1. Y NIE POWINIEN czynić P (pod żadnym pretekstem) (pod karą jaką)

Wszelkich garnizonów y chorągwi officerowie w żadnym mieście y miasteczku, y w tych przedmieściach, stancyów darmo domagać się nie powinni... I 23/12; Gemeyni zaś y Unter-Officerowie [...] żadnych izb osobnych, usług, toż iedzy od nich domagać się nie powinni... I 23/12; ...nie będący uprzywilejowanym w Cechu, rzemiosła pod konfiskatą warsztatu, y roboty, nie powinien sprawować. I 25/2; ...tam pod żadnym pretextem właściciel owego gruntu nie powinien bronić nikomu składu drzewa... II 6/6; Na tę przecię summę, która żydowstwu wolnego mieszkania w Kraiu, lub ożenienia pozwala, pod przepadkiem summy nikt pożyczać nie powinien. I 32/16;

2. NIE będzie WOLNO Y-owi czynić P

Osobom Cudzoziemskim [...] nie wolno będzie dóbr wszelkiej natury nabywać... I 30/6; Nie będzie wolno żydom brać w zastaw, lub kupować wszelkie naczynie Kościelne, y inne iakiekolwiek mobilia, a to pod winą powrocenia rzeczy takiej kupioney... I 32/10; Nowych Kościołów, Kaplic, w miastach, wsiach, polach i puszczech, bądź panu na własnym gruncie bądź za iego pozwoleniem komu innemu, bez wiadomości y zezwolenia Biskupa tey Dyecezyi [...] erygować nie będzie wolno. II 2/5; Służący odprawiwszy się od Pana, ieżeli puł roku o należące mu się milczał zasługi, więcy dochodzić nie będzie mu wolno. II 25/3;

3. NIE będzie WOLNE (Y-owi) czynienie P

...akcy na potym nie będą wolne... III 18/12;

4. Y NIE MA czynić P

Wdowa [...] do pozostałego majątku iey męża, żadney sprawy y pretensyi mieć nie ma. I 22/2; ...rzeczeni possessorowie [...] porządkom mieyskim [...] przeszkadzać y w nie iako tylko Magistratom należące wdawać się nie mają... I 23/17; Pisarz [...] nigdy się od Sądów oddalać, pod utratą urzędu nie ma. I 6/6; ...Sędziowie [...] nie mają żadney przykrości czynić obwinionemu. III 22/7; ...zdania przecie żadnego mieć nie mają. I 7/2; ...do gaszenia tey wody bronić nie ma, pod winą wrocenia szkody ztąd wynikającej. II 6/2;

5. Y NIE MA WAŻYĆ SIĘ czynić P

...żaden któżkolwiek z partykularnych w kraiu, iakiey mu przykrości czynić, tym mniej go sądzić y karać nie ma się ważyć... I 31/16;

6. Y NIE POWINIEN WAŻYĆ się czynić P

Nikt się na ieżiorach, rzekach, y stawach cudzych łowić ryb nie powinien ważyć... II 39/4; Dozorcy atoli wszelacy lasów, nie powinni się ważyć strzelać do ludzi las naieżdzających... II 40/3;

7. Y NIE MOŻE [nie będzie mógł] czynić P (żadnym sposobem)

...innego stanu żadne osoby possessye po miastach, y ich przedmieściach *quocumquo titulo* mające, tych użytków y swobód onym odbierać, ani w nich przeszkadzać nie będą mogli. I 23/22; ...żadney iuż o grunt [...] sąsiad do sąsiada nie będzie sobie mógł formować pretensyi... II 24/1; Żydz do usług swych żadnym sposobem mieć nie mogą Chrześcianina, na rok służącego, a to pod karą... I 32/13;

8. P NIE MOŻE [nie będzie mogło] być czynione (przez Y-a) / SR NIE MOŻE zachodzić (na skutek działania Y-a)

Prawo Lenności iakie komu iest nadane, nie może być bez konsensu Królewskiego, w inny dom ustępowane, ani alienowane. II 11/2; O zabójstwa popełnione [...] ugody ani iednania między zabójcą [...] z krewnymi [...] zachodzić nie mogą... II 51/22; Sądzona być nie może sprawa graniczna... III 13/7; Dekreta w teyże Kommissyi [...] zapadające, nie będą mogły być appellowane. III 18/29; Drogi traktowe [...] zagubiane y bronione być nie mogą... II 42/2;

9. P (czynione przez Y-a) NIE będzie MOGŁO powodować SR

Manifesta y protestacye [...] takowych tranzakcyi y Kontraktów [...] wzruszać nie będą mogły. III 21/3;

10. P (czynione przez Y-a) NIE MA powodować SR⁶⁰

...zapieranie to od śmierci delikwenta obronić nie ma. III 22/13; ...te iednak Kompromissy [...] stronom w ugodę lub Kompromiss niewchodzącym szkodzić bynajmniej nie mają. III 16/6;

⁶⁰ W zdaniach 9 i 10 adresat zakazu jest implikowany: sąd nie powinien zgodzić się na podważenie ważności kontraktu (9); sąd nie może uwolnić „delikwenta” od kary śmierci (10).

11. Y NIE MA [nie będzie miał] PRAWA czynić P

Przecież na tej drodze Skarb żadnych domów szynkowych, lub innych dla zysku Skarbowego, stawiać nie będzie miał prawa. II 6/16; ...mieszać spokojnej possessy kollokowanym nie będą mieli prawa. II 24/2; ...iuz o tę rzecz pozywać więcej prawa mieć nie będzie... II 27/2; ...nikt Prawa Przywileju swego osobiego, na złe używać nie ma, pod karami o tym przepisanimi. I 1/3;

12. Y NIE nie będzie MIEĆ [miał] MOCY czynić P

Starsi Cechowi nie będą mieli mocy zgromadzać Maistrów, y czeladź Cechową, na żadne akty, iak tylko za rozkazem, lub wiadomością Prezydentów lub Burmistrzów⁶¹. I 25/3;

13. Y NIE MA MOCY czynienia P

Żaden Pan ani gospodarz swojego służącego lub poddanego, nie ma mocy w występach kryminalnych karania... II 51/20;

14. Y NIE będzie MIEĆ MOCY i PRAWA czynić P

...dziedzic mocy iuz i prawa mieć nie będzie o iey poddaństwo czynić, chyba, gdyby była iedynczka. I 31/5; Dziedziczący y posiadający dobra nieruchome, ale nie mający lat 25 sprzedać lub darować ich mocy y prawa mieć nie będzie. II 12/7;

15. Y NIE MA MIEĆ MOCY czynić P

...dóbr żeńskich y summ iakieykolwiek natury nie ma mieć mocy, równie iak y żona przedawać, darować, ani zapisywać... I 17/10; Także spraw granicznych y wszelkich innych iako y tranzakcyi [...] czynić sami przez się mocy mieć nie mają. II 34/6;

16. Y NIE będzie MOCEN czynić P

Nad opis zapisu na kompromis zeznanego sąd Polubowny innych materyi sobie nie pozwolonych sądzić mocen nie będzie. III 11/3;

17. Y NIE MA MIEĆ PRAWA (żadnego) czynić P

...a za to prowent z mostowego pochodzący na skarb obroci, do którego iuz ow właściciel gruntu, żadnego prawa mieć nie ma... II 6/16; ...defalki żądać prawa mieć nie ma... II 30/6;

18. Y NIE MA MIEĆ PRAWA i MOCY do czynienia P

...który po skończoney kadencyi, żadney na fundamencie takowego przywileiu do sądenia innych kadencyi, Prawa y mocy mieć nie ma. I 9/6;

⁶¹ Oprócz zakazu wyraża się tutaj dozwoleńcze czynienia P, jeśli podmiot kompetentny tak zdecyduje.

19. Y NIE MA [nie będzie mieć/miał] (MIEĆ) WOLNOŚCI czynić P

Na miejscach ku pochowaniu umarłych wyznaczonych, nikt budynku iakiego stawiać wolności nie ma, a to pod przepadkiem budowli... II 4/6; ...mieć nie będzie wolności takich zeznań lub pisma swego zaskarżać. III 21/7; ...Patron [...] w najwyższych instancjach tey wolności [scil. sprawować urząd] mieć nie ma. I 13/3;

20. NIE GODZI SIĘ [nie będzie się godziło] (Y-owi) czynić P

Dekretów zaszyłych wzruszać nie będzie się godziło. III 4/14; ...do Sądów J. K. Mci Assessorskich spraw wyprowadzać nie będzie się godziło... III 19/10/7;

21. Y NIE będzie czynić P

Gdy który mieszczanin w którymkolwiek mieście umrze, niezostawiwszy po sobie potomstwa, ani krewnych *ex collateralis linea* obywatelów narodowych, tak iżby sukcesya po nim, krewnym za granicą zostającym przychodziła, tedy ci krewni jeżeli w takim narodzie zostają, z którego sukcesyi w przypadku podobnym rodnika polskiego nie wydaia, wzajemnie brać oney nie będą... I 23/23; [subdelegaci] [...] na Sessjach będąc, na ustęp wychodzić nie będą. I 7/2;

22. P NIE MA być czynione (przez Y-a) / SR NIE MA zachodzić (na skutek działania Y-a)

...wydatek nie ma być rachowany w porcyą substancyi wyedukowanego... I 19/1; ...sprawa [...] więcey wzruszana bydź nie ma... III 13/7; ...zaręczyciel [...] do odpowiedzialności ciagniony bydź nie ma... III 24/5; ...wyprawa całego Cechu nie ma kosztować więcey, iak po Miastach większych złotych polskich 200 po Miastach zaś mniejszych złotych polskich 50. I 25/3; Patronów do największej sprawy więcey iak trzech należeć nie ma... I 13/20; Przymówienia się do Dekretów [...] zachodzić pod winami *ex termino tacto pro arbitrio* sądu skazać mianami nie mają... III 4/24⁶²; Przywileie niepodlegają żadnemu tłumaczeniu ani wykładom... I 2/22; Dla czego wykłady z prawa obcego w takim przypadku, mieysca mieć nie mają. II 11/4;

23. P NIE POWINNO być uczynione (przez Y-a)

...takowe Wexle żadną miarą zaprzeczone bydź nie powinny. III 24/5;

⁶² Jest to spotykany w ZPS sposób formułowania nakazu dla podmiotu sankcjonującego, tj. obowiązku karania kogoś za złamanie zakazu, który jest głównym celem dyrektywy. Nakaz karania jest formułowany za pomocą towarzyszącego wyrażenia predykatywnego, które przybiera postać znominalizowaną, przy czym adiektywizacja obejmuje predykat modalny według schematu: (Z) *ma skazać (na Y-a) winy* > *pod winami skazać mianami (na Y-a)*. W zasięgu predykatu modalnego może być też zwrot *zapłacić winy* oznaczający spełnienie przez Y-a czynu będącego rekompensatą za popełniony występki (fakt orzeczenia sankcji przez sąd jest wówczas presuponowany), jak w wypowiedzi następującej: *Wszelkie gry hazardowne [...] aby w żadnych domach prywatnych, y publicznych, nie były grane pod winą 2000 złotych polskich dla Instygatora Sądu zapłacić mianami, y siedzeniem wieży przez niedziel cztery, zakazujemy.* II 55/3;

24. Y POWINIEN czynić P1 BEZ czynienia P⁶³

...powinien ią [rzecz] [...] właścicielowi [...] bez wymagania zapłaty za skład wydać. II 33/1;

25. Y MA czynić P1, NIE czyniąc (wcale) P

...Kapituła lub klasztor albo rządca dóbr, mają pieczętować rzeczy ruchome y pieniądze po zmarłym pozostałe, krescency zaś innych przychodów dóbr, wcale się nie tykając, a bez odwołki sąd grodzki y sukcesorów o śmierci obwieścić obowiązani będą. I 4/20;

26. P1 (uczynione przez Y-a) NIE MA służyć do (u)czynienia P

Podpis w księgach uczyniony [...] służyć więcey do tey tranzakcyi nie ma... II 27/3;

27. X NIE POWINIEN być obiektem działania Y-a

W przyięciu do mieyskiego prawa, y wszelkiew natury nauk, kunsztów y rzemiosł, żadnej trudności z przyczyny swego urodzenia, takowi synowie doznawać nie powinni...⁶⁴ I 31/1; Dzieci za występki osobiste rodziców swoich odpowiadać, ani karane być na osobach, lub majątkach własnych nie powinny... I 20/7;

28. X NIE MA być obiektem działania Y-a

Kto przeto takim listem Naszym Królewskim ogłoszonym zostanie ubezpieczony, przed osądzeniem sprawy ani imany, ani grabiony [...] być nie ma... I 2/7; Patron o daną radę, przez nikogo do żadnego sądu pociągany być nie ma... I 13/22;

29. X NIE MOŻE [nie będzie mógł] być obiektem działania Y-a / Y NIE MOŻE mieć X-a (do czego)

...chłop z żoną y dziećmi z temi tylko, z któremi uszedł, iuż więcey dochodzony być nie może⁶⁵. I 31/5; Żydzi na żadne funkcyje [...], w którychby się władza nad Chrześciany mieściła, używanemi być nie mogą... I 32/14; ...każdy sprawować swój urząd do śmierci będzie, tak, iż odmienionym nie będzie mógł być, chyba gdyby na wyższy postąpił urząd... I 6/3; ...nikt z umowy słowney, do skutecznienia iey pociągany być nie może. II 12/1; Żydzi do usług swych żadnym sposobem mieć nie mogą Chrześcianina, na rok służącego, a to pod karą za każdy raz 20 złotych Polskich... I 32/13;

⁶³ Zakaz w wypowiedziach 24 i 25 jest sformułowany jako akt towarzyszący nakazowi (na wartość illokucyjną zakazu wskazuje negacja predykatu podrzędnego).

⁶⁴ Wypowiedź tę należy interpretować tak, jak diażę bierną – subiekt „doznawania” jest bowiem obiektem oddziaływania agensa w zdaniu konwersywnym: „Y nie powinien sprawiać trudności X-owi”.

⁶⁵ Adresatem zakazu jest domyślny sprawca czynności „dochodzenia” chłopca, który jest pacjensem i zarazem recypientem działania adresata; zdanie to można bowiem uznać za konwers wypowiedzi normatywnej: „Pan nie może dochodzić chłopca...”

30. (MY N) STANOWIMY, aby Y NIE czynił P (żadnym sposobem)

...stanowimy, aby przełożeni, y przełożone Klasztorów y zgromadzeń iakichkolwiek [...] żadnym sposobem mężczyzn przed skończeniem lat dwudziestu, do professyi nie przypuszczali... I 4/34;

31. (MY N) STANOWIMY, że Y NIE MOŻE czynić P

Inne nauki y Professye [...] że pod Cechy podpadać nie mogą, stanowimy... I 25/5; ...że wiecey wymagać tak od osoby iako *et a' communitatibus* nie będą mogli, stanowimy. III 4/31,

32. (MY N) STANOWIMY, aby Y NIE WAŻYŁ SIĘ czynić P

Gdzie zaś dotąd przyięci nie byli, tam aby ani odtąd mieszkać y wprowadzać nie wazyli się, stanowimy... I 32/1; Stanowimy także, ażeby wszelacy obywatele [...] nic nie wazyli się kupować używanego, dopokądby rzecz [...] nie była pierwey okazana Burmistrzowi miasta... II 54/17;

33. (MY N) UCHWALAMY, że Y NIE będzie czynić P

Nad wyrażone excecpcye, że żadnych innych Sąd Grodzki [...] przyjmować [...] nie będzie, uchwalamy. II 29/7;

34. (MY N) POSTANAWIAMY, aby Y NIE czynił P

Postanawiamy, aby żadna osoba stanu mieyskiego, karet za granicą robionych, złota, srebra, pereł, klejnotów, ani koronek do stroju swego nie zużywała, ani drogich futer: to iest Marmurków y Sobolów... I 23/16;

35. (MY N) POSTANAWIAMY, aby Y NIE WAŻYŁ się czynić P

Postanawiamy [...], żeby miasta y mieszczenie (wyiąwszy miast większych magistraty) szabel y szpad excepto podróży, u boku swego nosić nie wazyli się... I 23/16;

36. X NIE MOŻE być obiektem działania Y-a, (MY N) POSTANAWIAMY

...kto nie iest na Seymach, od dóbr odsądzon, a w possessyi onych dziedzicznej pozostał się, y dotąd zostaie; że z przyczyny nadania po statucie wspomnianym zaszłego, iuż więcey inkwietowanym być nie może, postanawiamy... II 10/6;

37. (MY N) USTANAWIAMY, że NIE będzie WOLNO Y-owi czynić P

...ustanawiamy, iż odtąd nikomu na cudzych gruntach, y w cudzych knieiach [...] zwierza i ptaków gubić nie będzie wolno... II 44/1;

38. (MY N) UPEWNIAMY Y-a, że (Y) NIE MA czynić P

...y że na takowe dobra w possessyi ziemskiej zostaiące, żadnych przywileiów nikt exportować nie ma, pod winą tysiąca grzywien [...] dziedziców upewniamy... II 10/6

39. (MY N) CHCEMY MIEĆ, że Y NIE MOŻE czynić P

...mieć chcemy, iż Szlachcic nie mający [...] gruntu swego dziedzicznego na żądanych iakichkolwiek Seymikach y ziazdach publicznych *in activitate* być nie może... I 16/7;

40. (MY N) CHCEMY, aby Y NIE czynił P ani WAŻYŁ się czynić P1

Chcemy albowiem, aby [...] nikt Sądowej mocy, ani przywłaszczał, ani się ważył być iey nieposłusznym. II 49/28;

41. (MY N) OSTRZEGAMY, aby Y NIE czynił P

Ostrzegamy iednak, aby za długi namienionej kompanii, nikomu y nigdy w odpowiedzi nie były oboyna Narodów skarby...⁶⁶ I 23/15;

42. (MY N) WARUJEMY, aby NIE zachodziło SR (na skutek działania Y-a)

Warujemy nazawsze, aby dobra natury mieyskiey bądź przez donacye, wendycye, zastawy, bądź testamentowe, inne legacye, albo wyderkaffy żadnym sposobem od stanu świeckiego do stanu Duchownego nie odpadały, a to pod nieważnością *ipso facto* takowych tranzakcyi...⁶⁷ I 23/8;

43. (MY N) WARUJEMY, że P1 ((u)czynione przez Y-a) NIE MA powodować SR

...pozwany bliższym do przysięgi uznanym bydź powinien, co iednak, iż honorowi y dobrej sławie strony odprzysięgającej uwłaczać nie ma, warujemy. III 20/4;

44. (MY N) ZABRANIAMY Y-owi czynienia P

Nieszlachcicowi [...] nabycia prawem wiecznym dziedzictwa dóbr natury ziemskiej zabramy... I 2/29;

45. (MY N) ZAKAZUJEMY Y-owi czynienia P/uczynienie P

...alienacyi gruntów takowych mieyskich Miastom pod nieważnością tranzakcyi, zakazujemy. I 23/1; ...sądzienia tych Miast bądź *to ex judicato*, bądź *ex officio* w iakichkolwiek sprawach względem dóbr funduszowych, y swobód mieyskich, tak *juris* jako y *facti* pod nieważnością rzeczy osądzoney, y winą 1000 złotych Polskich zakazujemy⁶⁸. I 23/2; ...ich użycie wszelkim sądom, pod utraceniem na zawsze Urzędu zakazujemy... III 22/13;

⁶⁶ Adresat zakazu nie jest tutaj całkiem jednoznacznie określony: możemy uznać, że jest skierowany do kompanii handlowych, które nie powinny upominać się od Skarbu spłacenia ich długów, ale możliwa jest też interpretacja zgodna z literalnym, a nie presuponowanym sensem wypowiedzi: to komisje skarbu państwa nie powinny spłacać długów kompanii handlowych.

⁶⁷ Działanie Y-a, będące przedmiotem zakazu, jest tutaj argumentem zdarzeniowym nie wyrażone na powierzchni predykatu *powodować*.

⁶⁸ Normodawca wyznacza zarazem sędziemu obowiązek nakładania sankcji z tytułu powinności adresata.

46. (MY N) ZAKAZUJEMY Y-owi czynić P

Takowych Wexlów [...] na okaziciela wydawać pod podobnym utraceniem mocy Wexlowey zakazujemy. III 24/2;

47. (MY N) ZAKAZUJEMY (surowo), aby Y NIE czynił P [ZAKAZUJEMY Y-owi, aby nie czynił P] // aby P nie było (u)czynione (przez Y-a) // aby SR NIE powstawało (na skutek działania Y-a)

A Rabini y wszelcy szkolnicy, aby nie postępowali przeciwko temu prawu zakazujemy, aby żaden ślubu nie dawał... I 32/8; Wszelkie gry hazardowne [...] aby w żadnych domach prywatnych, y publicznych, nie były grane pod winą 2000 złotych polskich dla Instygatora Sądu zapłacić mianemi, y siedzeniem wieży przez niedziel cztery, zakazujemy. II 55/3; ...y aby Sądy kryminalne Mieyskie tych tortur nie używały, zakazujemy. III 19/7; ...grunt ten, na którym stał Kościół [...] aby żadnym sposobem y kształtem, na użytek świecki [...] obrócony nie został, zakazujemy. II 2/2; Gdyby budowla zruynowaną, lub zniszczoną być miała, grunt ten, na którym stał Kościół, y cmentarz się ograniczał, aby żadnym sposobem y kształtem, na użytek świecki, bez dołożenia się zwierzchności Duchowney obrocony nie został, zakazujemy. II 2/2; Po wszelkich figurach na drogach w miastach y wsiach wystawionych [...], aby się żadne z prostoty y zabobonów wynikające nie znajdowały znaki, surowo zakazujemy... II 4/9;

48. (MY N) ZAKAZUJEMY (surowo), aby Y NIE WAŻYŁ się czynić P

Na Rzekach wszelkich spławnych surowo zakazujemy, aby nikt azów, płotów stawiać y palców wtykać nie ważył się... II 6/7;

49. Czynienie P NIE jest PRYZWOITE⁶⁹ Y-owi, owszem (jest [zostanie]) ZAKAZANE

...wszelkie handle, kontrahencye y arędy dóbr świeckich [...] Duchownym wszystkim nie są przyzwoite, owszem zakazane... I 4/8; ...na zawsze mu druk w Państwie Naszym zakazany zostanie. II 55/7; ...alienacya dóbr stojących przez zapisy y kupna dla duchowieństwa *sub nullitate et poenis* iest zakazana... II 9/4;

50. Czynienie P MA być ZAKAZANE Y-owi

Handel zaś wszelki lub aręda zakazana nazawsze mu być ma. I 4/8;

51. Y – WYZNACZONY przez RESKRYPT NAS N-a do (u)czynienia P – NIE MA WYMAWIAĆ się (żadną miarą) z uczynienia P

Przez reskrypt Nasz Królewski którykolwiek sąd, lub urząd akta publiczne sprawujący, dla ziechania z onemiż do chorego wyznaczony z tego ziechania wymawiać się nie ma żadną miarą... I 2/13.

⁶⁹ Przymiotnik *przyzwoity* znaczy w ZPS to samo co *prawny* 'zgodny z prawem'.

B) zakaz korzystania z pewnych praw / wykonywania czynności w określony sposób

1. (MY N) ZABRANIAMY Y-owi użytku SWOBÓD takich, jakie ma Y1

...zabramy wszystkim przeciw wszelkiego użytku tych swobód, które mieszczanom tylko są własne y osobiste... I 23/4;

2. NIE NALEŻY się czynić P (jak)

Ztąd wynika, iż nie należy się przez poprzeczne stopnie, to iest: w poprzecz dochodzić bliskości, ale potrzeba przez w górę postępujące pokolenia... II 17/6;

3. PRAWO [korzyść] R NIE MA SŁUŻYĆ Y-owi

...na ów czas temu jako złey wiary possessorowi, prawo o preskrypcyi służyć nie ma. II 22/3; ...bez sprawiedliwego tytułu possessorowi preskrypcya zwyczajna służyć nie ma... II 22/4;

4. (MY N) dopuszczamy korzystanie (przez Y-a) z uprawnienia R, NIE UŻYCZAJĄC (Y-owi) żadnego R1

...Dylacye tylko w następujące (żadnych zaś innych nie użyczając) pozwalane bydź dopuszczamy... III 14/1;

5. Y NIE będzie MÓGŁ [NIE MA] MIEĆ [upraszać, otrzymać] od NAS (N-a) LISTÓW (ŻELAZNYCH/INHIBITIONIS) na uczynienie P

Przeciwko zaś rzeczy osądzonej na wstrzymanie exekucyi Dekretów, nikt od Nas Króla listów żelaznych upraszać nie będzie mógł... I 2/10; Listów *inhibitionis* przeciwko sądom ordinarynym w prawie niniejszym opisanych, na zastanowienie biegu sprawiedliwości nikt od Nas Króla upraszać y otrzymać nie ma. I 2/11;

6. LISTY (uzyskane przez Y-a od N-a) NIE MAJĄ TAMOWAĆ zachodzenia SR

...nikt od Nas Króla listów żelaznych upraszać nie będzie mógł, a podeysciem zyskane exekucyi dekretów tamować nie mają... I 2/10.

C) zakaz posiadania

1. Y NIE POWINIEN (będzie) brać [odbierać X-owi, przywłaszczając sobie...] Rp

...nikt go za poddanego sobie przywłaszczając więcey nie powinien. II 16/10; ...dziedzic [...] nie powinien będzie intraty iemu tradowanej odbierać. II 37/8;

2. Y NIE MOŻE [nie mógłby, nie będzie mógł] brać [zyskać, odzyskać...] Rp / wrócić się do Rp

...na ow czas po śmierci Józefa wnuka swego, [dziad] brać successyi nie może... II 19/3; ...w ten czas dopiero wrócićby się do swoiey przez preskrypcyą utraconey

nie mogli własności. II 22/6; ...nie będzie mógł, przez preskrypcją zwyczajną [...] tego zyskać, co zmarły sobie przywłaszczył. II 22/9;

3. Y NIE będzie MIEĆ PRAWA (żadnego) do Rp/wracać się do Rp

...tak iż prawa do niey [sukcesji] successorowie Kazimierza Y. toż Floryana Z. syna iego mieć nie będą... II 20/15; ...*Fiscus* za iey życia, żadnego prawa do tey substancji mieć nie będzie. II 21/4; ...wracać się do tych dóbr, iuż żadnego nie będą mieć prawa... II 23/1;

4. Y NIE MA MIEĆ PRAWA (żadnego) do Rp

...ciotka z successorami, do tego spadku żadnego prawa mieć nie ma. II 20/6; ...żadnego prawa więcey mieć do niey [rzeczy] nie ma... II 22/6;

5. Rp NIE będzie iść [wracać] do Y-a

...substancya zaś którą miał po babie swoiey [...], wracać się do successorów baby nie będzie... II 20/7;

6. Rp NIE MOŻE być żądana przez Y-a od X-a

Z tych ról, z których od dawności małdraty lub meszne w ziarnie do Kościołów z funduszu, lub przez akordaty są wyznaczone, żadnym sposobem iuż inna dziesięcina należeć nie ma, y żadaną być nie może... I 4/12;

7. Y NIE MA mieć [zyskiwać, utracić...] Rp / wymagać Rp od X-a

...ani nowy successor, possessor lub *Jurisquaesitor* żadney opłaty ani danin, nad kontrakt oryginalny wymagać [...], nie mają. II 30/3; W czasiech woyny [...] z preskrypcyi ieden zyskiwać, a drugi utracić niema. II 22/12;

8. Rp (dawane przez X-a) NIE MA należeć do Y-a (żadnym sposobem)

Z tych ról, z których od dawności małdraty lub meszne w ziarnie do Kościołów z funduszu, lub przez akordaty są wyznaczone, żadnym sposobem iuż inna dziesięcina należeć nie ma... I 4/12;

9. Rp POWINNO należeć NIE do Y-a, lecz do Y-a1

W dobrach Prawa Lennego, wszelkie kruszcze y saliny, gdyby się znalazły, nie do Lennika, lecz do Skarbu publicznego należeć powinny. II 11/7;

10. Rp NIE MOŻE być odbierane X-owi przez Y-a

...dobra także przez niego dziedziczone lub pożądane, odbierane mu przez nikogo być nie mogą... I 16/4;

11. Y NIE będzie MIEĆ żadnego PRZYWILEJU i PIERWSZEŃSTWA w Rp X-a względem Y-a1

...żadnego przywileju y pierwszeństwa względem drugich kredytorów w tychże dobrach, summa ta choć posażna mieć nie będzie...⁷⁰ II 35/3;

⁷⁰ Chodzi tu oczywiście o uprawnienia wierzyciela, którego nazwa – drogą metonimii – zastąpiona jest przez nazwę wiarytelności (suma posażna).

12. Rp NIE będzie własnością Y-a

Dobra ruchome y nieruchome, pod dożywocie podpadające, nie będą własnością dziedziczną żony lub męża... II 34/6;

13. Rp jest WYJĘTA z własności Y-a

Kościół jako domy modlitwy [...] z człeka własności są wyjęte⁷¹. II 2/1.

D) zakaz przebywania w określonym miejscu

(MY N) STANOWIMY, aby Y NIE WAŻYŁ SIĘ być gdzie

Gdzie zaś dotąd przyięci nie byli, tam aby ani odtąd mieszkać [...] nie ważyli się, stanowimy... I 32/1;

E) zakaz bycia kim, jakim

1. Y NIE MA być [zostać] kim/jaki(m)

...w czasie obierania siebie, nie mają być młodsi nad lat 30... I 6/1; Podkomorzy y Komornik, żadnym innym Sędzią Grodzkim, lub Ziemskim razem być nie mają... I 11/7;

2. Y NIE MOŻE [nie będzie mógł] być [zostać] kim/jaki(m) (SALVIS Y-a1)

Mieszczaninem nie może być pod infamią *facti et juris* zostający, ani też zagraniczny ten, który nie jest chrześcianinem... I 24/8; Cechowym Maystrem nie może być żaden, pokąd wprzód mieyskiego prawa nie przyimie... I 25/2; Nie mogą być świadkami mąż przeciwko żonie... III 20/3; Regentem, Susceptantem, y Patronem w lat pięć od przyięty tej Ordynacyi rachuiąc, nikt nie będzie mógł być, któryby Patentu Sądowego nieokazał, *salvis modernis*⁷² którzy przed tą Ordynacją sprawiać zaczęli urzędy... III 25/25;

3. (MY N) STANOWIMY, że Y NIE POWINIEN być kim

Ci, co opiekunami być nie mogą, jako się w *artykule o opiekunach* uchwaliło, tacy, że y kuratorami być nie powinni stanowimy⁷³. I 22/7;

⁷¹ Stwierdzenie to implikuje zakaz: „czowiek nie może posiadać kościołów”.

⁷² Łac. *salvis modernis* znaczy tutaj: ‘z zachowaniem praw aktualnie urzędujących’ (łac. *moderni* – śr. „rajcowie nowi”, tj. aktualnie urzędujący).

⁷³ Normodawca bezpośrednio sformułował jedynie powinność adresata; pozostałe składniki aktu prawnego są presuponowane: wola prawodawcy, uprawnienie innego podmiotu, sankcja wobec adresata za naruszenie zakazu.

4. (MY N) STANOWIMY, że Y NIE MOŻE być kim/jaki(m)

...stanowimy. Iż opiekunem bydź nie może ten, 1-mo, który nie ma lat 25 skończonych... I 21/1; Świadkami testamentu nie mogą być niewiasty... II 16/4.

*
* *

Podstawowymi predykatami wyrażającymi zakaz, czyli konieczność niedziałania (nieposiadania czego, niekorzystania z pewnych praw, niebycia jakim, nieprzebywania gdzie), w normach prawnych ZPS są zwroty modalne złożone z zaprzeczonych predykatów wnoszących znaczenie przyzwolenia (w futurum lub praesens): *nie może, nie wolno, nie jest wolne, nie ma mocy, nie ma prawa, nie ma wolności, nie ma przywileju i pierwszeństwa* lub zawierające zanegowany predykat „powinnościowy”: *nie ma, nie powinien, nie ma ważyć się*⁷⁴, *nie godzi się, nie należy (się)*. Stanowczy zakaz wyrażają również zwroty z zaprzeczeniem podwójnego wykładnika modalności (tj. predykatu powinnościowego, który dominuje nad predykatem wyrażającym przyzwolenie): *nie ma mieć mocy, nie ma mieć prawa (i mocy), nie ma mieć listów żelaznych*.

Użycie zaprzeczonych predykatów modalnych wyrażających konieczność *powinien/ma (+inf)* do wyrażenia zakazu nie jest zgodne z regułą logiczną, która relację między zakazem a nakazem formułuje jako odpowiedniość predykatów: „zakazać P” = „nakazać nie P”, „musi P” (nakaz) = „musi nie P” (zakaz), czyli zakaz jest definiowany jako ‘konieczność niedziałania’. Negacja powinna zatem obejmować predykat wyrażający modalizowany stan rzeczy w konstrukcjach typu „powinien nie czynić P”, „ma nie czynić P”, „musi nie czynić P” itp., ale w języku naturalnym takie konstrukcje nie są akceptowane, poza połączeniem „ma nie czynić P”, które nie jest jednak potwierdzone w ZPS, gdzie również predykat *ma* zawsze pozostaje w zasięgu negacji w wypowiedziach zakazujących. Konstrukcja *Y nie musi czynić P* wnosi z kolei znaczenie ‘zwolnienie

⁷⁴ Czasownik *ważyć się (czynić co/na czynienie czego)* wyraża negatywne wartościowanie czynności agensa z punktu widzenia podmiotu referującego, z presupozycją złamania zakazu przez agensa; w przytoczonym zwrocie modalnym – wzmacnia się illokucyjną zakazu czynienia P w połączeniu z modalizatorem *nie ma (+inf)*; podobną ocenę negatywną działania wprowadza czasownik *dopuszczać się (czego)* oraz zwrot *nie godzi się (czynić czego)*.

z obowiązku P', tj. informuje o braku zakazu czynienia P, a nie – o zakazie czynienia P. Przykłady takie pokazują pewne istotne różnice w funkcjonowaniu predykatów modalnych, wynikające m.in. z korelacji modalności i negacji. Wyrażenia *nie powinien*, *nie należy* interpretuje się (por. Holvoet 1989: 121 in.) jako wyrażenia oparte na negatywnej wolicji ('nie chcę, żeby...'), która stanowi jednostkę semantycznie niepodzielną, podczas gdy wyrażenia *powinien*, *należy* wyrażają pozytywną wolicję ('chcę, żeby...'). Zaprzeczenie nakazu ('nie jest tak, że N chce, aby Y czynił P') wnoszą natomiast w ZPS połączenia: *nie musi czynić P*, *nie jest nakazane czynić P*, *nie nakazuje się czynienia P*, które są wypowiedziami wyrażającymi 'to, że Y może nie czynić P' – w kontekście pragmatycznym aktu prawnego, można takie stwierdzenia interpretować jako zwolnienie kogoś z obowiązku i wydzielić jako osobny rodzaj aktów mowy (por. p. 9). Wypowiedź B6 – oparta na podwójnej negacji – realizuje się jako akt zakazujący podmiotowi Y podejmowania działań sprzecznych z postulowanym przez nadawcę stanem rzeczy (SR), a taki akt implikuje *mutatis mutandis* nakaz powstrzymania się od takich działań.

Większość zwrotów modalnych – użytych w wypowiedziach zakazujących – przyłącza bezokolicznik jako najbliższe uszczegółowienie (por. A1, A2, A4–8, A11, A12, A14–20, B2, C1–4, C7, E1, E2), również w zdaniach profilujących samą czynność będącą przedmiotem zakazu lub jej obiekt/recypienta (A22, A23, A26–29, B3, C6, C8, C9, C10); jedynie zwrot *nie ma mocy* – także grupę nominalną w dopełniaczu (A13), a zwrot *nie ma mieć listów* – wyrażenie z przyimkiem: *na NPacc* (B5). Zdanie *Czynienie P nie będzie wolne (Y-owi)* z nazwą czynności zakazanej na pozycji podmiotu (A3) spełnia wymagania predykatu modalnego w postaci zwrotu orzecznikowego (*jest wolne*). Większość zdań w stronie czynnej wymaga formalizacji argumentu adresata zakazu w pozycji podmiotu (w mianowniku), a zwroty *nie wolno*, *nie godzi się*, *nie jest wolne*, *nie należy (się)*, *nie jest przyzwoite* nie wymagają wskazania podmiotu zobowiązanego (por. A2, B2, A20), implikując tym samym adresata uogólnionego. Nie blokują jednakże fakultatywnej aktualizacji roli adresata, a wówczas odpowiednie wyrażenie argumentowe przybiera formę celownika (A37, A49). Obligatoryjne wskazanie adresata w formie *NPdat* narzuca zwrot *prawo nie ma służyć* (B3); na dalszą pozycję argumentową zostaje przeniesiona nazwa subiektu modalizowanego w zdaniach z dialektą bierną typu *P nie powinno być czynione (przez Y-a) / Rp nie powinno być posiadane przez Y-a*, przy czym powierzchniowa aktualizacja tego argumentu bywa fakultatywna (por. A22, A23, C6), podobnie jak w zda-

niach profilujących osobowy obiekt zakazanej czynności Y-a (por. A27, A28, A29). Zdarza się jednak, że adresat zakazu jest konceptualizowany jako przeciwstawny wybranemu jednostkowemu podmiotowi, którego zakaz nie obejmuje (por. C9).

Jako zakazujące interpretujemy również zdania nie zawierające żadnego wykładnika modalności deontycznej, a jedynie zaprzeczony czasownik w futurum lub praesens, który wyraża czynność (stan) będącą przedmiotem negatywnej konieczności (A21, C5, C12); przeczenie to może tkwić w strukturze znaczeniowej czasownika, np. *utracać, wyjąć, przestać*. Zdania z tymi czasownikami (bez leksykalnego wykładnika modalności deontycznej) mogą mieć wartość czysto opisową (por. C13), a ich postulatyczny charakter odczytujemy jedynie w kontekście całego makroaktu, jakim jest zbiór przepisów prawnych oraz na przykład w kontekście wypowiedzi formułującej sankcję za wykonanie czynności. Przytoczone zwroty modalne są w strukturze powierzchniowej wypowiedzi prawnej ZPS wykładnikami woli subiekta wartościującego działanie Y-a jako zakazane; mogą też występować w zdaniu, które jest argumentem zdarzeniowym w strukturze predykatowo-argumentowej wyższego rzędu jako aktant jawnego performatywu: *stanowimy, uchwalamy, postanawiamy, chcemy, chcemy mieć, ostrzegamy, upewniamy, warujemy*, przy czym choć wszystkie te predykaty informują o podjęciu decyzji co do realizacji określonych działań (jest to zarazem akt mentalny, akt woli i akt mowy), to dwa pierwsze jednoznacznie wskazują na skonwencjonalizowany sposób realizacji aktu (ustawa, uchwała prawna) i silniej niż pozostałe akcentują realność decyzji; czasownik *postanawiać* profiluje zaś przede wszystkim akt mentalny, a predykaty *chcieć* i *chcieć mieć* – akt woli (por. komentarz do p. 1 niniejszego rozdziału); trzy pozostałe czasowniki zawierają zaś wspólny element znaczeniowy ‘zapewnienie, zabezpieczenie, gwarancja’. Przyłączane przez wymienione czasowniki zdanie zależne – jako formalizacja argumentu skutku – zawiera zaprzeczony predykat oznaczający działanie będące przedmiotem zakazu (lub skutek tego działania): *...aby Y nie czynił P/aby SR nie zachodziło* (A30, A34, A41, A42), *...że nie będzie czynić P* (A33). Częściej zdanie takie – wprowadzone spójnikiem *że* – zawiera zaprzeczony predykat modalny, od którego zależny jest predykat wyrażający zakazywane działanie: *...że Y nie może [nie ma, nie powinien] czynić P [być kim]* / *...że Y-owi nie wolno czynić P* (A31, A37, A38, A39, A43, E3, E4), także w składni bezspójnikowej z obligatoryjnie finalną pozycją predykatu performatywnego (A36). W zdaniu celowym pojawia się nierzadko dodatkowy predykat wartościujący czynność Y-a jako zaka-

zana: ...*aby* Y nie *ważył się* *czynić* P/*być* gdzie (A32, A35, D1, A40); por. też użycie w funkcji opisowej współpodstawowej formy *odważyć się* w zdaniach 1, 2, 7 w punkcie 3.3.

W przeciwieństwie do predykatów ogólnie stanowiących, czasowniki kauzatywne z wbudowaną modalnością zakazu (*zakazywać*, *zabraniać*) otwierają miejsce dla argumentu adresata (*NPdat*) oraz argumentu treści w postaci *NPgen* (A44, A45, B1), niekiedy – *NPacc* (A45), a także – w postaci bezokolicznika (A46). Czasownik *zakazywać* – inaczej niż we współczesnej polszczyźnie (por. SC-SG) – łączy się też ze zdaniem intencjonalnym, którego predykat jest użyty w formie zaprzeczonej: *Zakazujemy, aby* Y *nie czynił* P/*aby* SR *nie zachodziło* (A47) / ...*aby* Y *nie ważył się* *czynić* P (A48). Element negacji (konieczność niedziałania) nie jest jeszcze w XVIII-wiecznej polszczyźnie ściśle związany ze strukturą znaczeniową tego czasownika, który wyraża raczej samą konieczność. Repartycja znaczeniowa między współnofunkcyjnymi niegdyś formacjami *nakazywać* i *zakazywać* zaznacza się już jednak wyraźnie w XVIII wieku i dlatego możliwe jest również użycie przy drugim czasowniku nazwy czynności będącej przedmiotem zakazu w formie twierdzącej, przy czym znominalizowane wyrażenie argumentu treści występuje najczęściej w dopełniaczu, który regularnie zastępuje biernik konotowany przez czasowniki tranzytywne, jeśli są one użyte z przeczeniem (A45). Świadczy to o wiązaniu z czasownikiem *zakazywać* synkretycznej negacji, tak jak z formą *zabraniać* (A44, B1). W zdaniach A49 i A50 trzecia osoba passivum od czasownika *zakazywać* wartościuje czynność Y-a jako zakazaną, przy czym w obu zdaniach zakaz jest wzmocniony za pomocą dodatkowych predykatów: modalnego *ma* (który dominuje nad dopełnieniem *być zakazane*) oraz drugiego – wartościującego czynność jako niezgodną z prawem (por. zaprzeczone orzeczenie *nie jest przyzwoita* tj. 'bezprawna, niezgodna z prawem'). Jedynie znominalizowana postać argumentu treściowego jest zastosowana natomiast przy czasowniku *zabraniać* w funkcji performatywnej (A44, B1) oraz przy okazjonalnie użytym w ZPS zaprzeczonym predykanie *użyczać* (*komu czego*), oznaczającym 'przyznawanie, darowanie komuś czegoś' – forma w postaci imiesłowu przysłówkowego współczesnego *nie użycząc* dziedziczy niejako funkcję performatywną predykatu zdania głównego, choć niekoniecznie – rodzaj illokucji (w zdaniu B4 zakaz towarzyszy pozwoleniu). We współczesnym języku ogólnopolskim predykaty zakazu nie łączą się ze zdaniem podrzędnym, przyłączają argument zdarzeniowy w postaci grupy nominalnej lub bezokolicznika (por. SC-SG).

Prototypowej dla omawianego rodzaju aktu strukturze „Zabraniam Y-owi uczynienia P” można by przypisać następującą formułę eksplikacyjną z użyciem prostszych semantycznie predykatów modalnych: ‘Zakładając, że Y nie może uczynić tego, co nie chcę, żeby uczynił i zakładając, że Y chce uczynić P / chcąc spowodować, żeby Y nie uczynił P, mówię: Y nie może uczynić P, ponieważ ja nie chcę, żeby uczynił P’ (zob. dla porównania definicję A. Wierzbickiej (1973: 211)). Jakkolwiek w dyrektywach prawnych zespolenie negacji (jawne lub synkretyczne) z operatorem modalnym uwyrażnia pragmatyczną funkcję negacji jako aktu odrzucenia, sprzeciwu, niezgody, zakazu, na co zwracali uwagę różni badacze (por. Lyons 1989: 777, Antas 1991: 28 i n.), to nie chciałabym – zgodnie z ich sugestią – utożsamiać każdej negacji z aktem woli negatywnej (jak czyniła to A. Wierzbicka, (1969: 97 i in.)), zrównując *nie* z *nie chcę*. Wolę traktować negację jako pewien schemat pojęcia „nieistnienia” (zgodnie z etymologią podstawowego operatora *nie* < *nie je[st]* ‘nie ma’), konkretyzowany w różnych aktach mowy poprzez zespolenie z kwantyfikacją prawdziwościową treści (‘nieprawda’) lub modalną (‘nie chcę’). W takim ujęciu wyraźniej zaznacza się odrębność interesujących nas tutaj wypowiedzi, w których negacja jest uwikłana w różne związki z wykładnikami modalności deontycznej, od innych – nie zawierających żadnych (jawnych) operatorów modalności.

Predykaty kauzatywne z wbudowaną modalnością zakazu (*zabraniać, zakazywać*) czy też zaprzeczone modalizatory dozwoleń (*nie może, nie wolno, nie pozwalać*) wnoszą negatywną ocenę – z punktu widzenia nadawcy – stanu rzeczy traktowanego jako możliwy do urzeczywistnienia przez adresata, a którego realizacja objęta jest aktem woli nadawcy. Intencja nadawcy, aby określony SR nie stał się realny, bywa często w aktach prawodawczych wzmacniana przez sformułowanie sankcji, tj. przedstawienie negatywnych dla adresata konsekwencji urzeczywistnienia zakazanego działania.

3.2. zakaz wydany za pośrednictwem podmiotu kompetencyjnego

A) zakaz działania

1. NN POWINIEN ZAKAZAĆ Y-owi czynienia P

...Sąd przyzwoity, powinien [...] przykrości takiej zakazać... II 6/1;

2. Zostanie [będzie] ZAKAZANE Y-owi przez NN-a, aby NIE WAŻYŁ się czynić P

...y aby więcej Kancelarzyków trzymać się w swym domu nie ważył, pod winą 300 zł.pol. zakazane mu przez Sąd zostanie. III 25/6;

3. (MY N) ZAKAZUJEMY NN-owi, aby NIE DOZWALAŁ Y-owi czynienia P
Miałom wszelkim Królewskim i dziedzicznym zakazujemy, aby w dni Niedzielne i Święte żadnych targów [...] nie dozwalały... II 2/6;

4. NN NIE DOZWOLI (nigdy) Y-owi (u)czynienia P

...na ów czas sąd takowego dobrodziejstwa zawieszenia sprawy pozwanemu [...] nie dozwoli... I 5/9; ...nigdy dylacyi zawieszenia sprawy Senatorowi, ani Ministrowi, z przyczyny Seymu sąd nie dozwoli... I 5/10;

5. NN NIE POZWOLI Y-owi (u)czynić P

...nad repliką więcej już mówić, ani pisać, sąd żaden Patronowi nie pozwoli... I 13/14;

6. CZAS do (u)czynienia P NIE MA być POZWALANY Y-owi (przez NN-a)
...do których napisania czas dłuższy nad tydzień jeden, nie ma być pozwalany. III 19/10/1;

7. NN NIE MA [NIE POWINIEN] DOPUSZCZAĆ Y-owi (u)czynienia P
...od dekretów zaś tych [...] sądy *primarum instantiarum* appellacyi dopuszczają nie będą. III 19/10/7; ...nie powinien [...] dopuszczają, aby jego [scil. regenta] subalternowie obrażali... I 14/13;

8. Y NIE MA być DOPUSZCZONY przez NN-a do (u)czynienia P
...obraną Pisarzem Sędzia [...] nie ma być dopuszczony przez Trybunał do wykonania przysięgi... I 12/35;

9. MA być ZABRONIONO Y-owi (przez NN-a) (u)czynienia P
Wężniom wyjścia z więzienia ma być zabroniono. III 22/29;

10. OGŁOSZONE będzie [zostanie] (przez NN-a), aby Y NIE WAŻYŁ się czynić P
...a nadto ogłoszone zostanie, aby nikt w kraju pod karą siedzenia więżą przez tydzień, takowego paszkwila mieć u siebie, y czytać nie ważył się. II 55/8;

11. NN będzie DOGLĄDAĆ, aby Y NIE czynił P
Doglądać będzie y tego, aby Klasztory Zakonne, osób skończonych lat 24 nie mających do Professyi nie przypuszczały. III 18/26.

B) nienadanie uprawnienia R lub odebranie uprawnienia/korzyści

1. NN NIE będzie NADAWAĆ uprawnienia R Y-owi

Dowód maiętności Ziemijskich iednemu Obywatelowi Kommissya nadawać nie będzie... III 18/11;

2. Y zostanie UZNANY(m) przez NN-a PRO INCAPACI używania PREROGATYW R

...dłużnik utratny, ogłoszony zostanie pro incapaci używania niektórych prerogatyw Szlachectwa... II 35/8;

3. Y będzie [zostanie] DEKLAROWANY (przez NN-a) ZA NIESPOSOBNEGO do sprawowania urzędu

...od urzędu swego oddalony, y do sprawowania wszelkich w przyszłość, za niesposobnego deklarowany zostanie. II 50/1;

4. Y MA być [MOŻE być] ODSĄDZONY przez NN-a od urzędu

Subdelegat atoli, który o korrupcyą, depaktacyą, lub fabrykacyą w sądzie swoim przez stronę ukrzywdzoną oskarżony, y przekonany zostanie, nazawsze przez tenże sąd od urzędu Subdelegata odsądzony być ma. I 7/7; ...przez Trybunał tylko od urzędu odsądzeni być mogą. II 9/3;

5. NN będzie MIEĆ MOC ODSĄDZIĆ Y-a od funkcji

...Trybunał zaś karać y nawet od funkcyi odsądzić takowych moc mieć będzie. I 12/8.

*

* *

Wartościowanie czynności Y-a jako zakazanej przez decydenta NN jest wnoszone najczęściej przez zanegowane predykaty, wyrażające dozwolenie. Struktura propozycjonalna wypowiedzi dyrektywnej tego rodzaju przybiera postać zdania w futurum z zaprzeczonym czasownikiem, wyrażającym akt woli negatywnej decydenta NN w stosunku do adresata Y z presupozycją istnienia u Y-a intencji zrealizowania zakazywanej czynności: *NN nie dozwoli/nie pozwoli Y-owi czynić P/czynienia P; NN nie nada Y-owi uprawnienia* (por. A4–5, B1). Przeczenie może objąć także predykat modalny (*nie ma, nie powinien +inf*), sugerujący istnienie pierwszego źródła dyrektywy (prawodawcy N) i charakteryzujący NN-a jako podmiot zobowiązany do nieudzielania pozwolenia Y-owi: *NN nie ma/nie powinien dopuszczać Y-owi czynienia P* (A7), również w konstrukcji biernej

z tematyzacją adresata zakazu: *Y nie ma być dopuszczony przez NN-a do czynienia P* (A8) lub z tematyzacją przedmiotu zakazu: *Czas do czynienia P nie ma być pozwalany Y-owi* (A6) – w powierzchniowej strukturze zdań w stronie biernej argument kausatora może być pominięty. Negacja obejmuje również czasownik *odsądzić (kogo od czego)* wraz z predykatem modalnym, który wskazuje na udzieloną NN-owi kompetencję wykonania czynności desygnowanej tym czasownikiem (por. B4–5), a skierowanej na osobowego pacjensa (*NPacc*), będącego zarazem maleficjentem decyzji. Struktura słowotwórcza derywatu od podstawowego czasownika *sądzić* dodaje do znaczenia operacji mentalnej ('wydać sąd, decyzję') treść: 'odłączyć (kogo od czego)', związana z negatywnym wartościowaniem relacji z punktu widzenia korzyści dla pacjensa, a tym samym cała konstrukcja wnosi znaczenie 'odebrać Y-owi prawo, możliwość, czynienia P; nie pozwolić na czynienie P', przy czym czasownik wprowadza również presupozycję uprzedniego korzystania przez Y-a z prawa do P.

Negatywna wolicja może być zespolona z treścią typowych predykatów zakazu, jak *zakazać, zabronić (komu czego)*, charakteryzując akt dokonywany przez wyznaczonego decydenta (z presupozycją istnienia woli prawodawcy) w zdaniach typu *NN powinien zakazać Y-owi czynienia P* (A1) oraz w konstrukcjach biernych: *Zostanie zakazane Y-owi przez NN-a, aby nie ważył się*⁷⁵ *czynić P* (A2), *Ma być zabroniono czynienie P przez Y-a* (A9). Łączliwość czasownika *zakazać* ze zdaniem intensjonalnym (*aby S*), jak w A2, nie jest typowa dla analizowanych predykatów, konotujących zazwyczaj argument zdarzeniowy w postaci *NPgen* oraz argument adresata w postaci *NPdat*. Dyrektywa NN-a może być treścią zdania zależnego od nadrzędnego predykatu w funkcji performatywnej, który komunikuje akt decyzyjny prawodawcy, jak w wypowiedzeniu A3: czasownik *zakazywać* – opisujący czynność prawodawcy N – jest użyty w znaczeniu 'nakazywać' (współpodstawowe formacje pochodne od czasownika *kazać* nie są jeszcze w XVIII-wiecznej polszczyźnie poddane ścisłej dyferencjacji znaczeniowej, co dokumentuje słownik Lindego, zestawiając w niektórych użyciach jako synonimiczne czasowniki *nakazać/zakazać/przykazać*). W zdaniu zależnym w czasie przeszłym występuje zaprzeczone verbum permissivum *nie dozwalać*, opisujące akt dyrektywny wykonywany przez podmiot zobowiązany.

⁷⁵ Zaprzeczony czasownik *ważyć się (na co)* dodatkowo charakteryzuje presuponowaną intencję czynienia P przez Y-a jako niezgodną z wolą NN-a i zarazem negatywnie ocenianą przez metanadawcę N.

W pośrednich wypowiedziach dyrektywnych ZPS występują również predykaty kauzatywne, nie przekazujące na poziomie znaczenia informacji o rodzaju modalności deontycznej, jak: *uznawać, deklarować, ogłaszać*. Pierwszy z nich jest nieadresatywny i wyraża przede wszystkim akt mentalny decydenta, obejmujący pozytywną ocenę prawdziwościową uprzedniego stanu rzeczy i zgodę nań (por. charakterystykę tego czasownika w komentarzu do p. 1.2); dwa pozostałe natomiast oznaczają podanie do publicznej wiadomości informacji nadawcy, implikują więc – na poziomie głębokiej struktury semantycznej – odbiorcę, zwanego „zbiorowym” lub „lokatywnym” (por. Greń 1994: 89), który zwykle nie jest wyrażany powierzchniowo; znaczenie predykatu jest tutaj bliskie treści czasownika *ogłaszać* (i łacińskiego źródłosłowu – por. *declarare* ‘obwieścić, oznajmić’, ‘podać do wiadomości, powiadomić, zakomunikować, oświadczyć’). Argument zdarzeniowy przy predykanie *ogłosić* (A10) jest wyrażony zdaniem (*aby S*). Szczególną funkcją kreatywną wszystkich trzech predykatów – realizowaną w analizowanych aktach mowy przez zdania oparte na strukturze składniowej: *uznawać/deklarować/ogłaszać kogoś kimś, jakimś (za kogoś, jakiegoś)* – jest wykreowanie nowej pozycji prawnej osobowego podmiotu; np. przydzielenie stanowiska, własności itp., ale także – zobowiązanie lub uprawnienie (wyrażane w treści predykatu zależnego), jak w zdaniach B2–3 z wyrażeniami predykatywnymi *uznać/deklarować kogo za niesposobnego do czynienia P / pro incapaci czynienia P*. Uznanie niekompetencji/niezdolności osoby – kodowanej na pozycji pacjensa – do wykonywania czynności implikuje zakaz jej wykonywania.

3.3. zakaz wynikający z normy sankcjonującej

1. **Z UKARZE Y-a** [Y zostanie ukarany, podpadnie karze, poniesie karę, zapłaci winę...] / **Y MA [POWINIEN]** być ukarany / Y zostanie winnym występku..., **JEŻELI Y uczyni P** [gdyby uczynił, odważył się uczynić P... / za (u)czynienie P / Y czyniącego P, schwytanego na czynieniu P...]

...każdego podług popełnionych, występków prawem zakazanych y opisanych, osobiwie ieszcze ukarze. II 38/6; ...a ieżeli zły wiary był possessor [...], siedzeniem wieży wyższy przez pół roku go ukarze... II 38/4; Kiedyby kto listy, albo Pieczęcie Nasze fałszował [...] ucięciem nayprzód ręki, a potym głowy ukarany zostanie. II 50/9; Gdyby przecię prędzey iak w sam dzień zaczętego iarmarku, y dłużey nad ostatni dzień kończącego się, przedać iakie towary w tych miastach, gdzie nie są mieszkalnemi odważyli się, na owczas czwarta część ich towaru na publiczne miasta wydatki przez Magistrat zkonfiskowaną zostanie... I 32/1; ...za

zaboy successorowie zaboycy successorom zabitego winy 1200 złotych polskich wypłacą. II 51/34; Niewiasta zaszła ciążą, gdyby dla utajenia, płód iuż żywy w sobie straciła [...] ścięciem głowy karana być ma. II 51/7; ...a ieśliby wyzwany, wyzywającego zabił, lub śmiertelnie ranił, karze śmierci podlegać bez konfiskacyi dóbr powinien. II 55/13; ...a gdyby na osobie małżonki Króla toż iego dzieci, gwałtowność kto iaką wypełnił, w ten czas dopiero *występku obrazonego Maiestatu* winien będzie. II 48/1; Ktoby zaś mimo prawa tego [...] znalezione y dobyte rzeczy, potajemnie u siebie ukrył [...], takowy [...] podług szacunku rzeczy sądzony y ścigany w przyzwoitym sądzie będzie. II 6/11; ...wiążący się z nieprzyjacielem [...] winowaycą występku *perduellionis* zostanie. II 48/3;

2. Y POWINIEN [MA] ODPOWIEDZIEĆ za (u)czynienie P [za Rp] / gdyby uczynił P, [odważył się/śmiał się uczynić P..]

Odpowiedzieć zaś depozytaryusz za wszelkie w depozycie uszkodzenie powinien... II 33/5; ...ieżeli specyfikowane rzeczy odebrał, y na to się podpisał, za każdą w szczególności odpowiedzieć powinien. II 33/4; A gdyby kto bydło zajęte dłużey trzymać, y w nie robić odważył się, takiemu nie tylko za szkodę uczynioną sprawa upadać będzie, ale ieszcze ma odpowiedzieć za iego zniszczenie y upadek robocizny. II 39/1; Jeżeliby zaś w stawie [...] śmiał się kto łowić, ten ryb szacunek wdwóynasób zapłaci... II 39/4;

3. [Y czyniący P/gdyby Y (u)czynił P] (na niekorzyść X-a), (to) będzie OBOWIĄZANY [PRZYMUSZONY] uczynić [do uczynienia] P1 (na rzecz X-a)

...a gdy o takowego występku popełnieniu przekonany będzie [...] do powrotu popełnionej krzywdy skarbowi przymuszony będzie... II 50/1; Successorowie złodzieia [...] do nadgrodenia y powrócenia rzeczy przez niego ukradzionych, obowiązani będą. II 54/12; Z aparatów albo porządków Kościelnych co kradnący, bez włamania się do Cimborium, do powrocenia Kościołowi kradzieży, przymuszony będzie... II 54/23;

4. (MY N) UCHWALAMY, iż – JEŚLI Y uczyni [uczyniłby] P (na niekorzyść X-a) – (to Y) zapłaci X-owi (WINY)⁷⁶

Jak naidoskonalsze waruiąc bezpieczeństwo drogom publicznym, uchwalamy. Iż ktoby mostowego się domagającym [...] na drodze zastępował, lub słowami lżył, y bić odgrażał się, takowy o to pozwany, ukrzywdzonemu 500 złotych Polskich winy zapłaci. II 6/17;

5. (MY N) UCHWALAMY, aby – jeśli Y (u)czyniłby P [odważył się czynić P/Y czyniący P/Y schwytyany na uczynieniu P..] (Y) był [został] (u)KARANY

Która przecię sprawa nim zakończona będzie, gdyby kto czynić jakie przykrości administratorowi się odważył, lub też gwałtem chciał go z rządów wyrzucić, taki

⁷⁶ Bezpośrednio jest tutaj sformułowany nakaz, którego wypełnienie ma być karą dla Y-a za działanie określone w hipotezie, z czego wynika ocena tego działania jako zakazanego.

iak *violator iudiciorum securitatis* karany aby był, uchwalamy⁷⁷. I 22/23; Szlachcic na złodzieystwie [...] schwytany [...] tak, iak inni złodzieie [...] karany aby był uchwalamy... II 54/14;

6. **(MY N) STANOWIMY, aby Y był UKARANY** [aby Y-owi zostało nakazane przez Z-a (u)czynienie P1], **GDYBY Y (u)czynił P**

Ale gdyby w czasie więzienia swego, lub z niego wyszedłszy [...] miał tę zbrodnię powtarzać [...], ten aby ścięciem głowy ukarany był, stanowimy. II 47/1; ...stanowimy; iż gdyby kto co od kupca wziął na kredyt [...] oddanie mu iey [sumy pożyczonej] w niedziel cztery i powrót expensy nakazany będzie. II 35/20;

7. **(MY N) STANOWIMY, że Z MA uczynić Q, GDYBY Y odważył się uczynić P**

...stanowimy; iż gdyby kto bez względu na prawa, sam sobie czynić sprawiedliwość odważył się [...], Instygator sądu [...] ma go wraz z Woźnym [...] zaaresztować... II 55/11;

8. **(MY N) OZNACZAMY KARĘ na Y-a czyniącego P**

...na wpisującego sprawę w Regestr nieprzyzwoity karę [...] oznaczamy... III 7/20;

9. **(MY N) NAKAZUJEMY Z-owi uczynić Q, GDYBY Y (u)czynił P**

Występek kradzieży popełniający, gdyby z kraiu uszedł, połowę dóbr iego na skarb skonfiskować nakazujemy... II 50/3;

10. **Gdyby Y (u)czynił P [za uczynienie P/Y-a czyniącego P], (MY N) MIEĆ CHCEMY (u)KARANEGO // CHCEMY go być (u)KARANYM**

...za ranienia zaś wiezą wyższą lub więzieniem, na rok podług stanu, a zabicie śmiercią ukaranego mieć chcemy... II 4/4; ...gdyby co ukradł [...], karanego na grzywny dla delatora y Sądu mieć chcemy. II 4/5; ...zadającego ią [truciznę] przecię ucięciem głowy, karanego mieć chcemy. II 51/2; ...siedzeniem wieży wyższej przez tygodni 12 karanym bydź go chcemy. III 7/7.

*
* *

⁷⁷ Zakaz dla adresata (Y) jest tu wbudowany w hipotezę normy sankcjonującej (norma sankcjonowana jest presuponowana („Y nie powinien czynić przykrości administratorowi...”); bezpośrednio jest tutaj wyrażony nakaz działania dla organu sądowego w stosunku do adresata normy sankcjonowanej, który staje się obiektem sankcji. Normodawca jest subjektem wartościującym działanie adresata, a organ sankcjonujący pełni rolę mediatora, który orzeka winę Y-a, sprawcy czynności zakazanej, oraz uprawnienie maleficjenta do dochodzenia tej winy w sądzie.

Wypowiedzi w punkcie 3.3 różnią się od tych w punkcie 3.1 tym, że nie formułują bezpośrednio zakazu dla Y-a, lecz nakaz dla podmiotu sankcjonującego Z karania Y-a za określone zachowanie, z czego dopiero na podstawie logicznej implikacji wynika odpowiedni zakaz dla Y-a. Strukturę logiczną tego rodzaju wypowiedzi można by sprowadzić do formuły: „Jeżeli P, to Q” (por. dla odmiany strukturę podobnie formułowanego nakazu, ale z negacją w pierwszym członie – p. 1.3). Składnik Q jest wyrażony przez konstrukcje predykatywne oznaczające złe konsekwencje dla Y-a, tj. sankcje, za zakładane przez nadawcę urzeczywistnienie stanu rzeczy opisanego w pierwszym członie zdania warunkowego. Wynika z tego pozytywna ocena (z punktu widzenia korzyści dla adresata) niezrealizowania P i pragmatycznie – zakaz czynienia P. Wypowiedzi oparte na takim schemacie logicznym można by właściwie włączyć do norm kompetencyjnych (por. 13), ponieważ prawodawca N – niekiedy ujawniający swoją obecność za pomocą jawnych performatywów (F9–15) – wyznacza innemu podmiotowi (tutaj: sądowi) obowiązek/prawo stosowania sankcji wobec podmiotów stosunków prawnych, a więc zarazem udziela Z-owi kompetencji oceniania i sądzenia zachowań adresatów norm. Jednak od norm kompetencyjnych przepisy przytoczone powyżej różnią się tym, że to prawodawca N, a nie podmiot sankcjonujący Z, ustala reguły zachowań dla adresatów norm; sąd ma jedynie egzekwować ich przestrzeganie, podczas gdy podmiot kompetencyjny NN ma z woli prawodawcy prawo/obowiązek stanowienia norm zachowania dla adresatów i zakres jego kompetencji nie sprowadza się tylko do sądzenia i karania podmiotów stosunków prawnych (por. p. 13).

3.4. zakaz wynikający z warunkowego pozwolenia

1. (MY N) POZWALAMY Y-owi czynić P, ALE TYLKO w sytuacji S [implikacja: Y-owi nie wolno czynić P w innych sytuacjach]

Pozwalamy przecie w dni Święte, ale tylko do godziny osmej z rana, y po południu dopiero od godziny piątej przedawać, y kupować... II 3/4;

2. WOLNO Y-owi czynić P, WYJĄWSZY sytuację S

...gotowe iedzenia w traktyerniach wolno kupować zawsze, wyiąwszy, gdy Msza Święta Wielka, Kazanie y Nieszpory będą... II 3/4;

3. **Rp będzie NALEŻEĆ Y-owi** [Y uczyni P/(jest) WOLNO Y-owi czynić P], **NIE WPRZÓD** [NIE PRĘDZEJ], **AŻ PO** zajściu sytuacji S [AŻ zajdzie sytuacja S]

Dziesięciny z przyczynionego odtąd przez rozkopanie lasu lub boru pola, własnym Plebanom należeć będą, nie wprzód iednak, aż po wyišciu wolności lat dziesięciu dla gospodarza... I 4/13; ...tedy iest wolno onemu spytać się Patrona o to, w czym iest wątpliwy, nie przedzey iednak az Patron skończy, co mówić przedsięwziął. I 13/7; ...Susceptant [...] nie wprzód swoje da zdanie, aż gdy go da Kancellarzysta. III 25/15;

4. **Y będzie MIEĆ dany PRZYWILEJ R NIE PIERWEJ, AŻ WPRZÓD uczyni P**
Przyięty do indygenatu, a tym samym za Szlachcica Polskiego uznany, nie pierwey dany mieć będzie przywilej dyplomatyczny na Szlachectwo, aż wprzód dowodami uroczystemi rodowitość Szlachectwa [...] wyprowadzi... I 16/2;

5. **(MY N) POZWALAMY TYLKO X-owi być obiektem działania Y-a**
Wszelka osoba sądowa, dopokąd na tym urzędzie zostawać będzie, na trybunał Deputatem obraną być nie ma, a na Poselstwo iednemu tylko z sądu obranym być pozwalamy. I 6/13.

*
* *
*

Wypowiedzi w punkcie 3.4 wprowadzają implikację zakazu dla określonego adresata poprzez ustanowienie wyjątku od pozwolenia udzielonego innym podmiotom lub też od pozwolenia obejmującego inne niż zakazane działanie dla tego samego adresata – opozycja jest tu sygnalizowana poprzez odpowiednie umiejscowienie negacji (por. 1–5), która jest jawnie wyrażona w kombinacji z partykuło-przysłówkami i przyimkami, sygnalizującymi stosunki czasowe między wyrażeniami predykatywnymi (por. *nie wprzód/ nie prędej...aż po, nie pierwej...aż wprzód* w zdaniach 3, 4). Synkretyczna negacja tkwi w znaczeniu czasownika *wyjąć*, który w postaci imiesłowu uprzedniego ustanawia relację wykluczenia desygnatu swego dopełnienia z zakresu SR objętego przez predykat pozwolenia (2). Podobne wykluczenie wprowadzają niektóre spójniki i partykuły: w zdaniach typu *Pozwalamy Y-owi czynić P, ale tylko w sytuacji S* (1) czy *Pozwalamy tylko Y-owi czynić P* (5) wyrażenia z ukrytą negacją (*ale tylko, tylko*) skorelowane z predykatem modalno-kauzatywnym przyzwolenia ujawniają swoją funkcję „wyzwalaczy presupozycji” (określenie J. Antas (1991: 123)), przy czym jest to zarówno presupozycja pozytywna: *Y może czynić P w sytuacji S* (1); *Y może czynić P* (5), jak i negatywna:

Y nie może czynić P w innych sytuacjach niż S (1); Nikt oprócz Y-a nie może czynić P (5).

Siła illokucyjna wypowiedzi stanowiących zakaz jest większa niż w przypadku aktów nakazu czy dozwolenia (subiekt modalizujący musi bowiem przeciwstawić się woli subiektu modalizowanego, niezgodnej z jego własną wolą); jest ona wzmacniana przez podwojone leksykalne wykładniki modalności, jak *Y nie ma ważyć się czynić P; Y nie ma prawa i mocy czynić P* itp. oraz niekiedy – przez dodatkowe wyrażenia okolicznikowe (*surowo, pod żadnym pretekstem, żadnym sposobem* itp.), a także przez częste formułowanie sankcji za niewypełnienie zakazu.

4. USTANOWIENIE PRAWA

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że zaczyna istnieć R/SR (jaki)'

1. (MY N) USTANAWIAMY [STANOWIMY] PRAWA R/SR

...ustanawiamy u Nas Trybunał Duchowny... III 5/2; Stanowimy komplet... III 4/10; ...temu zabiegając, następujące stanowimy Prawa... III 12/inc.;

2. (MY N) STANOWIMY, aby było SR

...stanowimy przeto, ażeby w każdej parafii przy kościele była szkoła parafialna... I 31/26;

3. (MY N) STANOWIMY, że MA zachodzić SR

...y te tylko [kontumacje], że zachodzić mają, stanowimy. III 19/10/7;

4. (MY N) POSTANAWIAMY SR

...w pierwszych instancjach trzy rejestra [...] postanawiamy. III 19/10/3;

5. (MY N) NAZNACZAMY [OZNACZAMY] SR (jaki)

...trzeci rodzaj dowodu przez przysięgę naznaczamy... III 20/4; ...forum iednak względem onychże w sądach Kommissyi Skarbowych przyzwoite [...] oznaczamy. III 24/2;

6. (MY N) CHCEMY MIEĆ SR

Po wszystkich Miastach pierwszej Klasy dwie Juryzdykcyje ordynaryjne iedną Woytowską y Ławniczą, drugą Radziecką mieć chcemy. III 19/1;

7. (MY N) ZOSTAWUJEMY SR (jaki)

Consilium Bellicum czyli Kommissya Woyskowa iest koniecznie potrzebna, przeto w następney formie y władzy ią zostawuiemy... III 10/1;

8. SR jest [zostaje] WYZNACZONE

...miejsce dla kasy Koronney [...] zostaje wyznaczone... III 9/19;

10. SR MA być (jaki)

Trybunał Sąd najwyższy y ostatney instancyi, składać się ma z osób Duchownych i Świeckich. I 12/1; Z których Regestrów dwa [...] mają byđz ogólne dla wszystkich Woiewództw [...]. Trzeci zaś [...] szczególny y osobny zostanie. III7/20;

11. POWINNO być SR

W Palestrze w tychże Sądach Kommissyinych nie więcey iak po 15 Mecenasów przysięgłych znaydować się powinno. III 9/54; Przy każdym zaś z tych mieysc być powinny ieszcze izby dwie... III 22/29.

*
* * *

Akt komunikowany przez wypowiedzi wymienione w punkcie 4 obejmuje stworzenie ustawy lub powołanie do istnienia określonej instytucji (urzędu), której nazwa jest konotowana na pozycji dopełnienia bliższego przez predykaty (*u*)*stanowić*, *postanawiać* (por. zdania 1, 4) – taka łączliwość semantyczno-składniowa tych predykatów jest charakterystyczna wyłącznie dla omawianego rodzaju aktu, w innych analizowanych użyciach realizują się inne typy walencji. Na kreatywną funkcję aktu mowy wskazują też współpodstawowe predykaty: *naznaczyć*, *oznaczyć*, *wyznaczyć* (por. zdania 5, 8), konotujące rzeczownik w bierniku jako wykładnik przedmiotu aktu woli. Wypowiedzi z tymi predykatami można by zaliczyć do aktów przyznawania komuś określonych przedmiotów lub uprawnień, gdyż wymienione czasowniki zwykle konotują beneficjenta (por. wyrażenia: *względem onychże*, *dla kasy*), na rzecz którego dokonuje się akcja; jednakże podmiot ten nie jest w przytoczonych wypowiedziach tożsamy z adresatem aktu decyzji. Ten ostatni nie jest wyrażony w strukturze powierzchniowej wypowiedzi (jest to odbiorca uogólniony: są nim wszystkie podmioty zainteresowane) i nie jest wskazywany jako wykonawca aktu decyzji, lecz beneficjent nowego stanu rzeczy, który został ustanowiony przez decydenta. Dlatego przytoczone wypowiedzi kwalifikujemy jako kreujące nowy stan prawny i zarazem informujące o jego urzeczywistnieniu (akt decyzji jest jednoczesny z aktem wykonawczym i aktem mowy), a nie – wyrażające wolę co do jego urzeczywistnienia przez określonego adresata, choć analizowane predykaty mogą tworzyć również wypowiedzi realizujące akty dyrektywne (por. p. 1, 2, 3).

Pozostałe wypowiedzenia nie odznaczają się specyficznymi – na tle już analizowanych – wykładnikami leksykalnymi aktu illokucyjnego, ale

ich wspólną cechą (odróżniającą je od wypowiedzi nakazujących) jest to, że nadawca traktuje komunikowany stan rzeczy jako zaistniały wskutek jego decyzji, a nie postulowany (nawet jeśli używa predykatów wolitywnych typu *chcemy mieć, powinno/ma +inf*, które w tym kontekście odnoszą się raczej do postulowanego stanu świadomości odbiorcy na temat zaistniałego SR, a nie – do wykreowanej sytuacji, por. zdania 6, 10, 11). Wskazuje na to przede wszystkim brak wyrażenia argumentu odbiorcy tożsamego z wykonawcą decyzji nie tylko w danej strukturze predykato-wo-argumentowej wypowiedzi, ale i w dalszym kontekście. Uogólniony odbiorca może być jedynie adresatem informacji o nowej sytuacji prawnej, którą stworzył prawodawca; decydent nie dopuszcza więc żadnej możliwości niezrealizowania komunikowanego stanu rzeczy; dlatego też brak jest tutaj na przykład groźby zastosowania sankcji za nieposłuszeństwo, jak w aktach nakazu czy zakazu.

5. POTWIERDZENIE OBOWIĄZYWANIA PRAWA

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że Y nie przestaje posiadać uprawnień R / że prawo R nie przestaje obowiązywać / że SR nie przestaje istnieć'

A) potwierdzenie zachowania przez Y-a dotychczasowego status quo, uprawnień

1. Y NIE TRACI przywileju R

Dzieci Ojca dopuszczającego się występku obrażonego Maiestatu [...] Szlachectwa nie tracą... I 16/13;

2. (MY N) ZACHOWUJEMY Y-a przy PRAWIE [WOLNOŚCIACH] R

...tenże stan mieyski [...] przy wolnościach iemu z przywileiów służących zachowuiemy. I 24/1; ...gdzie w przeciągu tego roku osiedą, y prawo obywatelstwa przyimają, przy tym onychże zachowuiemy. I 33/4;

3. (MY N) POSTANAWIAMY, aby Y ZOSTAWAŁ w OPISIE WOLNOŚCI R (na zawsze)

Miasta także w dobrach ziemskich dziedzicznych, za Przywileiami Nayiaśniejszych Przodków, y Naszemi *jure calmensi*, albo *theutonico* lokowane, aby w opisie tych wolności, które im *jure originali locationis* pozwolone są, nazawsze zostawały, postanawiamy... I 23/13.

B) potwierdzenie uprawnień Y-a do działania

1. (MY N) ZACHOWUJEMY Y-owi czynienie P

Gdyby przecie w sądach mieyskich dekret śmierci zapadł, od tego appellacją nie tylko na śmierć skazanemu zachowuiemy... III 22/22; ...poszukiwania egzekucyi wierzycielowi Wexlowemu zachowuiemy... III 24/4;

2. Y MA ZACHOWAĆ PIERWSZEŃSTWO do czynienia P

[Sędziowie] ...pierwszeństwo do przydywania y zasiadania *ex senio* zachować mają. I 6/4;

3. UTWIERDZAJĄC WOLNE czynienie P (dla Y-a), (MY N) stanowimy R1

...wolne żenienie się mieszczan z szlachciankami utwierdzając; stanowimy, iż posag szlachcianki za mieszczana idącej [...] ma być za kwitem, równie iak y wszelkie sukcesy, mieszczanowi mężowi wydane... I 17/9.

C) *potwierdzenie uprawnienia do posiadania rzeczy materialnej*

1. (MY N) ZACHOWUJEMY Y-a w [przy] Rp

Każde Miasto większe y mniejsze w takiej wielości, y rozległości ziemi, w jakiej które podług przywileiów *locationis* jest zasadzone, lub później, także przez Przywileia albo Konstytucye zostało powiększone, zupełnie zachowujemy... I 23/1; A lubo każdego z Stanu Szlacheckiego przy wszelkich possessyach, y dziedzictwach w mieście mianych zachowujemy... I 23/4;

2. Y zostaje ZACHOWANYM przy Rp (wieczyście)

...stan szlachecki [...] przy tychże possessyach Ziemijskich, iakie ma z nadań zadowionych, aż do końca czasu panowania Nayaśniejszego Aleksandra przodka Naszego, zostaje wieczyście zachowanym. II 10/2;

3. Y (PO)ZOSTANIE (się) przy Rp

...pozostały mąż lub żona, przy swych dobrach, y darunkach przedślubnych [...] pozostanie się... I 17/11; ...każdy przy dawney zostanie się possessy... II 24/1;

4. Rp (PO)ZOSTAJE w WOLNYM ROZRZĄDZENIU Y-a

...dobra po miastach [...] w wolnym rozrządzeniu dziedziców pozostają... III 18/10;

5. Rp POWINNA ZOSTAWAĆ w rękach Y-a

Dobra Po-Jezuickie [...] w takowey całości, iak były początkowo nadane, w iednych z successorów rękach zostawać powinny. III 18/9;

6. Y NIE UTRACA PRAWA do Rp

Wychodzący y wychodząca z habitu zakonnego, przed wyznaczeniem ślubów, nie utracą prawa do fortuny sobie należącej... I 4/36;

7. Rp (należąca do Y-a) NIE będzie GINAĆ (nigdy)

...summy wszelkie y posag żony, najpierw zawsze dochodzone być mogą, y nigdy ginać nie będą... I 17/6.

D) potwierdzenie istnienia SR/ustawy R

1. (MY N) UTRZYMUJEMY SR

Dawne Jurydykcyje Duchowne, iako to: Konsystorz y Metropolią utrzymujemy... I 4/4;

2. (MY N) ZOSTAWIAMY egzekucję PRAWA R (jaka)

...egzekucją odtąd tego prawa, w tych tylko opisach y punktach zostawiamy, w których terażniejszą ustawą odmiany nieuczyniliśmy. III 24/inc.

3. dawne USTAWY POZOSTAJĄ

...dawne ustawy pozostają. III 6/6;

4. Czas [sposób] czynienia P POZOSTANIE (za NIEODMIENNY)

...czasy sądenia [...] raz umówione za nie odmienne pozostaną się. III 7/2; Dy-lacye zaś [...], iak są dotąd używane w swym sposobie, y na potym pozostają się. III 19/10/5;

5. NALEŻY ZACHOWAĆ to samo (prawo R) w sytuacji S

...toż samo zachować należy w przypadku śmierci Oyca... II 19/2.

*
* *

Kluczowe dla aktów wyrażających potwierdzenie dotychczasowego stanu prawnego są predykaty: *zachowywać*, *utwierdzać*, *utrzymywać* oraz *zostawiać* i *zost(aw)ać (się)*, *pozost(aw)ać (się)*. Trzy pierwsze wywodzą się z czasowników operacji, konotujących argument przedmiotowy, czyli wyrażenie desygnujące obiekt umieszczany w określonym miejscu przez osobowego kuzatora – por. *zachow(yw)ać co gdzie*, *przytwierdzać co do czego*, *trzymać co*. Czasowniki *zost(aw)ać*, *pozost(aw)ać (się)* należą do receptywnych predykatów, wyrażających lokalizację podmiotu osobowego lub obiektu nieosobowego (*X zostaje gdzie*) i jako takie konotują argument przedmiotowy (*NP_{nom}*) oraz argument lokalizatora (*NP_{loc}* po lokatywnym przyimku); ich kuzatywnym odpowiednikiem jest forma *zostawiać*. Syntetyczną relację z dopełnieniem bliższym w bierniku oraz dopełnieniem przyimkowym zachowują czasowniki kuzatywne – zwłaszcza jako zleksykalizowane derywaty przedrostkowe – również w użyciu wtórnym, wolitywnym, przy czym rozszerzają one swoją łączliwość znaczeniową na rzeczowniki osobowe w pozycji dopełnienia bliższego oraz

abstrakcyjne – w pozycji implikowanego przez przyimek członu imiennego, por. wyżej zdanie A2: *Zachowujemy kogo przy / w (władzy / prawie / wolnościach...)*. W konstrukcji takiej posiadacz uprawnienia do czegoś (beneficjent) jest desygnowany na pozycji pacjensa, a nazwa potwierdzanego uprawnienia – w pozycji lokalizatora. Jeśli chodzi o wyrażenie uprawnienia do posiadania, to w pozycji lokalizatora może wystąpić rzeczownik konkretny, nazywający przedmiot posiadania (C1, C2): *zachowywać kogo przy Rp (posesji)*.

Zmiana znaczeniowa czasowników nazywających czynności fizyczne na predykaty nazywające akty woli spowodowała przekształcenie tworzonych przez nie relacji przedmiotowych w relacje treści, co wiąże się z inną strukturalizacją zdarzenia: posiadacz uprawnienia występuje w roli adresata, na którego korzyść dokonuje się akcja (typową formalizacją argumentu osobowego jest *dativus commodi*), a przedmiot aktu woli, czyli określone uprawnienie, jest odniesieniem członu nominalnego w pozycji dopełnienia bliższego, por. wyżej: *zachowywać komu czynienie P* (B1); podobną łączliwość przejawia czasownik *utwierdzać* w zdaniu B3. Czasowniki *zachowywać*, *(po)zostawać (się)* – zazwyczaj jako aktanty predykatów modalnych: *ma*, *powinno*, *należy* (B2, B5, C5, D5) – mogą także występować w użyciu niekazuatywnym; wyrażają wówczas zachowanie przez podmiot osobowy (wskazany przez *NPnom* lub nieokreślony) uprawnienia R z woli presuponowanego benefaktora: *Y pozostaje się przy czymś* (C3), *Y ma zachować pierwszeństwo do czynienia P* (B2), *należy zachować prawo* (C5); por. też: *Y zostanie w opisie wolności R* (A3) – zdanie to jest wykładnikiem argumentu zdarzeniowego przy nadrzędnym predykanie w funkcji performatywnej: *postanawiamy*. Podobny schemat składniowy jest odwzorowywany w strukturach konwersywnych z wyprofilowaniem obiektu uprawnienia: *Rp zostaje w wolnym rozrządzeniu Y-a* (B4) / *w rękach Y-a* (B5). W aktach potwierdzających istniejący stan prawny (obowiązywanie jakiejś ustawy) nazwa tego stanu występuje w pozycji podmiotu przy niekazuatywnym czasowniku *(po)zostać* w *praesens* lub *futurum* (C3, C4), niekiedy z dodatkowym wyrażeniem predykatywnym (*za nieodmienny*), podkreślającym podtrzymanie dotychczasowego SR w niezmienionej postaci.

Wypowiedzi konstytuowane przez analizowane predykaty: *zachowywać*, *pozostawać*, *pozostawiać*, *utrzymywać*, *utwierdzać*, *trwać* presuponują wcześniejszy akt posiadania/nabycia przez Y-a uprawnienia lub istnienie pewnego stanu rzeczy SR, a eksplicytnie informują odbiorcę o tym, że nie przestaje posiadać R/ że SR nie przestaje obowiązywać, co jest wynikiem decyzji podmiotu prawodawczego, który ujawnia swoją obecność

za pomocą czasowników w 1. osobie czasu teraźniejszego lub też jego obecność pozostaje w supozycji – sugerują tę obecność na przykład predykaty modalne dominujące nad wyżej wymienionymi oraz pragmatyka wypowiedzi jako realizacji aktu stanowiącego przez prawodawcę. Wymienione czasowniki przekazują też informację o afirmatywnym, nacechowanym pewnością⁷⁸, stosunku nadawcy do komunikowanych treści.

Potwierdzenie prawnego stanu rzeczy, uprawnienia Y-a do działania lub posiadania wyraża się także w konstrukcjach formułujących zaprzeczenie utraty uprawnienia lub unicestwienia danego układu prawnego (por. zdania typu A1, B6, B7). W zdaniach z czasownikami *utracać*, *ginąć* – rozszerzającymi swoją łączliwość semantyczną z rzeczownikami konkretnych w roli I lub II argumentu przedmiotowego na rzeczowniki abstrakcyjne – mamy do czynienia z podwójną negacją, przy czym jedna jest wyrażana *explicite*, a drugą należy wydobyć z głębokiej struktury semantycznej na drodze logicznej implikacji. Zdanie typu *Y nie utraci prawa do czego* jest realizacją bardziej złożonej struktury predykato-argumentowej: *Y nie przestaje mieć* [tj. *nie zaczyna nie mieć*] *prawa do czego*, podobnie – *R nie ginie* = *R nie przestaje* [tj. *nie zaczyna nie*] *istnieć*. Struktura taka znosi negację, dając w rezultacie potwierdzenie trwania istniejącego stanu rzeczy: *Y ma nadal prawo do czego*, *R nadal istnieje* (dodatkowy predykat *nigdy* w konstrukcji z przeczeniem przybiera pozytywną wartość kwantyfikacji czasowej *zawsze/wiecznie* w zdaniu twierdzącym: *R nie będzie ginąć nigdy* = *R będzie istnieć wiecznie*).

W zdaniach potwierdzających uprawnienie podmiotu lub dotychczasowy stan rzeczy występują nierzadko eksplicytnie wykładniki faktu wcześniejszego istnienia przywileju, prawa, co jest zazwyczaj jedynie presuponowane przez akt potwierdzenia. Fakt ten wyrażają dodatkowe wypowiedzenia zależne z predykatem w czasie przeszłym, wskazującym na czynność wcześniejszą od czynności zdania głównego (wyrażającego potwierdzenie uprawnienia), które jest sformułowane w czasie teraźniejszym lub przyszłym. Niekiedy uprzedniość jest zaznaczona przez użycie imiesłowa biernego (z pochodzenia jest to imiesłów czasu przeszłego) w funkcji atrybutu rzeczownika będącego nazwą przedmiotu potwierdzanego uprawnienia, np. *dziedzictwo miane, przywileja nadane, miasta lo-*

⁷⁸ Ich znaczenie bliższe jest tutaj jednak znaczeniu predykatów wolitywnych niż „prawdziwościowych” (jak w zdaniu: *Utwierdził go w postanowieniu*), oznaczających „wzmocnienie pewności co do wiedzy (i pewności do niej) już posiadanej przez odbiorcę” (por. Greń 1994: 184).

kowe; przydawki mogą mieć także za podstawę wyrażenia predykatywne wskazujące na przeszłość: nadania zadawnione, dawne jurysdykcje; niekiedy stan uprzedni wyrażany jest bardziej opisowo: przywileje dotąd używane, prawa dotąd służące komu itp. W aktach potwierdzenia uprawnień presuponuje się również wolę podmiotu prawodawczego N1, który te uprawnienia nadał; niekiedy jest on wskazywany jawnie w wyrażeniu predykatywnym: za przywilejami najjaśniejszych królów, za przywilejami najjaśniejszych przodków.

6. ZNIESIENIE PRAWA

Znaczenie aktu mowy: 'powodujemy, że Y przestaje mieć uprawnienie R / że ustawa R przestaje obowiązywać / SR przestaje istnieć'

A) *uchylenie dotychczasowego stanu rzeczy/zniesienie instytucji prawnej*

1. (MY N) UCHYLAMY SR

...jakiegokolwiek dotąd po miastach, zapadły, albo dawniej przez Xiążąt, lub przez Królów dziedziców ieszcze nadane były, wszystkie, a zatym y osobne Juryzdykcye dla porządku zachowania uchylamy... I 23/2;

2. (MY N) STANOWIMY KONIEC sprawie (wiecznie)

...koniec sprawie wiecznie stanowimy. III 7/29;

3. (MY N) ZNOSIMY [ZNASZAMY] SR/PRAWO R

Inne przeto wszelkie dotąd *abusive* uformowane Cechy [...] znosimy... I 23/20; ...zwyczaj dawny znosimy. III 19/10/6; ...takowe elekcye roczne znosimy... I 23/19; ...wzdawania, przeto w tym razie, *cum beneficio arresti* dotąd używane [...] znaszamy. III 19/10/5; ...w czym wyraźnie prawo Statutu Lit. w Rozdziale 4 Artykule 55 znosimy, które zastępców za zbrodne kryminalistów gardłem karać przepisało. II 36/9.

4. (MY N) ZNOSIMY [ZNASZAMY] P (uczynione przez Y-a)

Wszelkie inkorporacye prawu ziemskiemu, gruntów, placów, Dworów, Kamienic y Pałaców po Miastach i przedmieściach lokowanych a do jurisdikcji miejskich z swej natury należeć powinny znosimy... I 23/3; ...takowe elekcye roczne znosimy... I 23/19; ...wzdawania, przeto w tym razie, *cum beneficio arresti* – dotąd używane, znaszamy. III 19/10/5; Reformacye y wszelkie inne między małżeństwem dawniej zachodzące zapisy, odtąd znosimy... II 34/16;

5. **ZNASZAJĄC P** [czynione przez Y-a], **MY N** **stanowimy R**
...a różne zdrożności dotąd zdarzane znaszając, stanowimy. II 10/1.

B) pozbawienie Y-a prawa do posiadania

1. Y NIE będzie NALEŻEĆ do Rp

Poboczni zaś [...] tudzież *ascendentes* do tegoż spadku należeć nie będą. II 11/4;

2. Posiadanie Rp będzie USTAWAĆ (od momentu T)

A gdyby się trafić miało, iżby w dobrach w sekwestr za długi wziętych, znajdował się iaki *possessor*, od momentu sekwestru ustawać będzie jego *posses-sya*... I 22/24;

3. Y POWINIEN ODPADAĆ od Rp

...kupujący od *possessyi* odpadać powinien, *salva repetitione summy a Jurisdatore*. II 11/3;

4. **Y ODPADNIE od użytków z Rp/od zapisów Rp** (czynionych mu przez X-a)
...a mąż przez to samo [...] za uczynienie takowej tranzakcyi, od wszelkich użytków z dóbr, y od zapisów żony na rzecz jego czynionych odpadnie. I 17/8;

5. Y UTRACA [utraci] Rp

Ktoby mając dobra Lenne, a te za dziedziczne Ziemskiego prawa sprzedał, Lenność utraci, y kupujący od *possessyi* odpadać powinien... II 11/3; Małżeństwo podług praw Kościelnych rozwiedzione, utraci zobopólne wszystkie zapisy sobie poczynione... I 18/5; A ktoby bez takowego dekretu dobra żonine kupił lub *summy* na nie pożyczął, ten [...] dobra y *summę* utraci... I 17/8;

6. Y UTRACI [będzie utracić] PRAWO (WŁASNOŚCI) do Rp/na Rp

...przez *preskrypcyą* prawo swej własności do niego [gruntu] utraci... II 43/2;
...każdy właściciel utracić będzie swe prawo, jeżeli... II 22/7.

C) pozbawienie Y-a wcześniej nadanego prawa, przywileju, korzyści

1. (MY N) ODDALAMY Y-a od PREROGATYW [praw, przywilejów] R

...oddaliśmy go przecie tak długo od innych prerogatyw szlachcie rodowitej służących, dopokąd za Indygenę na Seymie uznany nie zostanie... I 2/30;

2. (MY N) WYŁĄCZAMY Y-a od PREROGATYW [praw, przywilejów] R

Dzieci bądź z Szlachcianki, ale nałożnicy Szlachcica przed ślubem małżeństwa urodzone, od wszelkich prerogatyw stanowi Szlacheckiemu zwyczajnych, tudzież od spadków po matce y Oycu, toż jego imienia wyłączamy... I 20/8; ...od innych wszelkich *subselliów* też miasta wyłączamy... I 23/2;

3. **Y NIE będzie NALEŻEĆ (już) do UŻYTKÓW i WOLNOŚCI R**

Mieszczanin gdy zostanie nobilitowany [...] iuż do użytków y wolności mieyskich należeć nie będzie pod utratą Szlachectwa zyskanego. I 24/11;

4. **Y MA ODPADAĆ [odpadnie] od przywileju R**

...taki iako na złe zażywaiący protekcji Maiestatu od niey odpadać ma. I 2/8; ...tedy od tego wszystkiego odpadnie, a samą tylko wyznaczoną sobie pensyą [...] kontentować się będzie. I 18/4;

5. **Y UTRACA [utraci] przywilej R**

Każdy Szlachcic swe Szlachectwo utracą, który się występku obrażonego *Maiestatu* dopuści... I 16/12; Dzieci Oycy dopuszczającego się występku *obrażonego Maiestatu* utracają równie Szlachectwo...; I 16/13. ...wszelkie dożywocie, y na substancyi nawet dorobney utraci... II 34/7;

6. **Y MA TRACIĆ [utracać] przywilej/korzyść R (na zawsze)**

Deputat [...] tracić ma na zawsze oba urzędy. I 12/23; ...tedy to beneficium utracą iuż ma... II 37/9;

7. **Y (PO)PRZESTANIE być kim**

A gdyby Aptekarz przeciwko temu prawu sobie postąpił [...], Aptekarzem być poprzestanie... II 51/5;

8. **PRAWO R NIE MA służyć Y-owi**

...na ów czas temu iako złey wiary possessorowi, prawo o preskrypcyi służyć nie ma. II 22/3; ...bez sprawiedliwego tytułu possessorowi preskrypcya zwyczajna służyć nie ma... II 22/4.

*
* *

Między treścią aktów normatywnych wyrażonych w zdaniach w punkcie 5 a treścią zdań w punkcie 6 zachodzi przeciwstawność ujawniająca się w antonimii predykatów konstytuujących akty uchylania dotychczasowych uprawnień oraz akty potwierdzania. Scharakteryzowanym wyżej (por. p. 5) czasownikom *zachowywać*, *utrzymywać*, *utwierdzać* przeciwstawiają się predykaty *uchylać*, *znosić/znaszać*, *wyłączać*, *oddalać* w funkcji jawnych performatywów, tj. jako predykaty desygnujące akty decyzyjne osobowego subiekty i tworzące zarazem nowy stan prawny (por. zdania: A1, A2, A3, C1, C2). Przeciwstawność wiąże się z oceną prawdziwościową uprzedniego stanu rzeczy i zgodą nań lub brakiem akceptacji: pierwsze wyrażają stosunek afirmatywny nadawcy do SR; w drugie jest natomiast wpisane znaczenie negacji, unicestwienia uprzedniego

stanu rzeczy. Pierwotny charakter latywny czasowników wyrażających negację – podkreślony za pomocą przedrostków *u-*, *wy-*, *od-*, *z-* – wpływa na formalne ukształtowanie struktury predykatowo-argumentowej wypowiedzi, w których czasowniki te funkcjonują jako *verba decisiva*. Największy stopień leksykalizacji charakteryzuje czasowniki *uchylać* i *znosić/znaszać* które w konstrukcjach typu *uchylać/znosić +NPacc* (A1, A3) konotują – podobnie jak predykaty wyższego rzędu – argument osobowego subiekta (wykonawcę czynności) oraz argument treściowy w postaci członu imiennego w bierniku. Łączliwość taka przysługuje wymienionym czasownikom w znaczeniu metaforycznym. Wykształciło się ono z pierwotnego znaczenia czasownika operacji (*znieść co skąd*), który desygnuje ruch trajektora (osobowego lub nieosobowego podmiotu-sprawcy), powodującego przemieszczenie obiektu fizycznego z góry na dół (por. ablatywna funkcja przedrostka czasownika i przyimka w zdaniu *Jan zniósł kamień z góry*). Negatywny aspekt takiej zmiany związany z przestrzennym pojęciem ‘wyjścia poza wyznaczony obszar’ oraz kierunkiem przemieszczenia (por. utrwalone w świadomości wartościowanie pozycji wyższej i niższej na skali aksjologicznej „dobro-zło”) – jest podstawą neosemantyzmu z elementem znaczeniowym ‘pozbawienia, utraty’. Relacje wtórnie przedmiotowe budują czasowniki *wyłączać* i *oddalać* (pierwotnie kauzatywne czasowniki ruchu odsubiektywnego) z lewostronną walencją w postaci rzeczownika osobowego oraz prawostronną – także w postaci rzeczownika osobowego jako argumentu pacjensa oraz rzeczownika konkretnego lub abstrakcyjnego w pozycji argumentu lokalizatora po ablatywnym przyimku. W konstrukcjach typu *oddalać/wyłączać kogo od NPgen* (por. zdania: C1, C2) posiadacz uprawnienia jest modelowany jako pacjent (obiekt oddziaływania subiekta), który – na skutek tego oddziaływania – zmienia położenie wobec lokalizatora, desygnowanego przez rzeczownik konkretny (nazwa przedmiotu posiadania) lub – rzeczownik abstrakcyjny (nazwa uprawnienia: *prawo, prerogatywa, pierwszeństwo*). Relacja przemieszczenia (tj. powodowanie odłączenia obiektu A od obiektu B) jest podstawą wtórnego znaczenia konstrukcji: ‘pozbawienie (tutaj: podmiotu osobowego Y przez inny podmiot N) uprawnienia lub przedmiotu posiadania’. Akt pozbawienia presuponuje wcześniejsze posiadanie uprawnienia przez Y-a, co sprowadza cały akt do uchylecia przez prawodawcę wcześniej nadanych uprawnień.

W konstrukcjach z niejawnym decydentem – presuponowanym niekiedy przez predykaty modalne *ma/powinien (+inf)* wyrażające powinność posiadacza uprawnienia – rezultat decyzji N-a (tj. utrata przez Y-a

prawa do czego) jest ujęty w postaci konstrukcji z czasownikiem ruchu: *Y odpada od prawa R/od Rp* (por. zdania: B3, B4, C4), za pomocą której subiekt (posiadacz uprawnienia) jest modelowany jako bierny uczestnik zdarzenia (doświadczający), a przywilej lub przedmiot posiadania – jako miejsce, obszar, od którego subiekt jest odizolowany. Czasownik *odpadać (od czego)* – w przeciwieństwie do predykatu *zostawać (w czym)* używanego w aktach komunikujących zachowanie przez Y-a dotychczasowego uprawnienia – wprowadza negatywne wartościowanie relacji z punktu widzenia korzyści dla subiektu, kodowanego przez *NPnom*. Podobnie wartościujący charakter mają wypowiedzenia z czasownikiem *tracić/utracić + NPacc* (por. zdania: B5, B6, C5, C6), wyrażającym negację posiadania wcześniej nabytego przedmiotu. Strukturom typu *Y utraci prawo R/Rp* odpowiadają synonimiczne konstrukcje z eksplicytnym zaprzeczeniem przynależności uprawnienia lub fizycznego przedmiotu do Y-a. Relacja ta przybiera w cytowanych wyżej wypowiedziach ZPS (por. B1, C3) postać *Y nie będzie należeć do NPgen* – osobowy podmiot relacji jest tu modelowany jako przynależny do obiektu istniejącego w przestrzeni fizycznej lub mentalnej (przywileju, wolności, rzeczy posiadanej), w czym się przejawia postrzeganie przez decydenta nadrzędności stosunku prawnego wobec jego podmiotów. Odebranie komuś prawa do korzystania z uprawnienia R, modalizowane za pomocą predykatu *nie ma* jako żądanie presupozowanego subiektu, komunikuje wypowiedź C7: *R nie ma służyć Y-owi*.

Aspekt fazowości akcji – zawarty w treści czasownika *utracić* – jest wyprofilowany w innej konstrukcji, wyrażającej negację posiadania: *posiadanie Rp (przez Y-a) będzie ustawać* (B2), w której predykat *ustawać* – de-sygnujący końcową fazę czynności – pełni przede wszystkim funkcję modalną: wyraża wolę prawodawcy uchylecia przywileju Y-a. Tę samą funkcję pełni czasownik *przestawać* w zdaniu C7. Zespolecie aspektu zakończenia czynności z modalnością zakazu niesie zwrot *stanowić koniec +NPdat* (A2) – wielofunkcyjny czasownik *stanowić* ujawnia w takim użyciu jeszcze jeden typ łączliwości składniowej, wiążący się z realizacją aktu mowy o illokucji uchylecia/zniesienia wcześniej wykreowanego porządku.

Formy praesens lub futurum – przypisane predykatowi nadrzędnego wypowiedzenia – przeciwstawiają się w cytowanych wyżej wypowiedziach prawnych podrzędnym wyrażeniom predykatywnym, wskazującym na uprzedniość (moment wcześniejszy) zachodzenia jakiegoś stanu rzeczy, który zostaje uchylony lub też takiego, który spowodował konieczność zniesienia prawa R. Forma wyrażenia może przybrać postać zda-

nia zależnego z predykatem wyrażającym uprzedniość według schematu: *Uchylamy SR, które zaszło wcześniej; Kto uczyni [uczyniłby] P, traci przywilej R.* Tę samą funkcję pełni znominalizowany odpowiednik zdania w konstrukcjach typu *Y czyniący P, traci przywilej R; Y utraci prawo R za uczynienie P.* Dodatkowe leksykalne wskaźniki fazowości wyrażają niekiedy moment uchylecia normy: *od momentu (sekwestru); gdy (nastąpi SR); już...* lub okres obowiązywania uchylecia: *dopokąd (nie nastąpi SR); na zawsze.*

7. UZNANIE WAŻNOŚCI PRAWA

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że SR (spowodowany przez Y-a), działanie P lub posiadanie Rp przez Y-a są zgodne z prawem R'

A) uznanie ważności działania Y-a

1. (MY N) **DEKLARUJEMY P** (które zostanie uczynione przez Y-a) **WAŻNYM** Ważnemi zaś zaręczyny deklarujemy, gdy bliskość krwi nie będzie zachodzić... I 17/2;

2. (MY N) **UZNAJEMY P** (czynione przez Y-a) (za **PRAWNE**)
...takowe pisma Patrona y podług tychże komunikowane dowody [...] uznajemy. I 13/15; ...takową appellacją za termin prawny do popierania uznajemy... III 7/29;

3. **P** (czynione przez Y-a) **MA być UZNANE** (dla Y-a)
Przy dowodzie pisany ręcznym dla tego, który ten dowód składa [...] przysięga uznana byź ma... III 20/4;

4. **P** (czynione przez Y-a) **będzie MIEĆ swoją WAŻNOŚĆ / Jeżeli Y uczyniłby P, to P MA MIEĆ swoją WAŻNOŚĆ**
Jeżeliby przecię umierający co testamentem zapisał, to swoją ważność mieć ma. I 17/11; Kontrakt arendowny dobrowolnie zawarty [...] tak zupełną swoją ważność mieć będzie... II 29/1;

5. **NIE NARUSZAJĄC WAŻNOŚCI P** (uczynionego przez Y-a), (MY N) **deklarujemy P1 za nieważne**
...na ów czas punkt taki iako podeyrzany za nieważny deklarujemy, innych przecię nie naruszając ważności... II 16/8;

6. P będzie MIEĆ MOC/zostanie w swej MOCY

...też samą moc mieć będą rozgraniczenia przez Sąd Polubowny [...] sprawione... III 16/6; Zareczenia słowne, gdy zachodzić w rzeczach potocznych będą [...] w mocy swej zostaną... II 36/13;

7. P (POZWOLONE PRAWEM R) MA MIEĆ swoją WAGĘ

...te tylko [zapisy] wagę swoją mieć będą, które tym prawem zostaią pozwolone. II 34/16;

8. P uczynione przez Y-a MA być PRZYJĘTE za PRAWNE

...świadcstwo [...] przez strony złożone za prawne przyjęte bydź ma. III 20/3;

9. P uczynione przez Y-a MA być UROCZYSTE i PRAWNE

...takowy zapis czyli zeznanie ma bydź tak uroczyste y prawne, iakby przez stawiającego przy aktach czynione było... I 2/14.

B) uznanie ważności jakiejś normy/uprawnienia/prawnego stanu rzeczy

1. PRZYWILEJ R (który będzie dany od N-a dla Y-a) POWINIEN MIEĆ swą MOC

Gdyby zaś przywilej pierwszy był omylnie y nie podług Artykułu pod §16 napisany, a powtorny byłby dokładny, moc swą taki powtorny mieć, a pierwszy upadać powinien. I 2/18; Przywileia *cohonestationis*, które [...] od Nas Króla dla osob kondycyi mieyskiej dane będą, moc swę y exekucyę mieć powinny. I 2/15; ...pierwey zyskany [scil. przywilej] moc swę mieć powinien... I 2/17;

2. P (czynione przez Y-a) MA być WAŻNE tak, że P będzie OBOWIĄZYWAĆ Y-a do (u)czynienia P1

Kontrakt, umowa słowna trzema świadkami ocnemi, y wiary godnemi dowiedziona, tak ważną być ma iż zawsze, strony do iey dopełnienia obowiązywać będzie. II 28/1;

3. LIST (dany Y-owi) będzie MIEĆ swoją MOC

A od takiego onych [scil. listów] ogłoszenia dopiero moc swoją mieć będą. I 2/6.

C) uznanie prawa Y-a do posiadania

(MY N) UZNAJEMY Y-a za NALEŻĄCEGO do prawa posiadania R

Dziecię, aby tylko poślubach małżeńskich urodziło się [...], takowe za prawne, y równo z dziećmi potym spłodzonemi do imienia y familii Oyca, iako też do spadku Jego y matki należące uznaiemy. I 20/9.

*
* *
*

Uznanie prawomocności działania, przywileju lub posiadania różni się od aktu potwierdzania uprawnień (por. p. 5) tym, iż nie jest dokonywane *ex post* (nie presuponuje faktywności uprzedniego stanu rzeczy), lecz odnosi się do faktów, które mogą nastąpić (SR objęty decyzją prawodawcy ma więc charakter hipotetyczny): prawodawca uprzedza niejako pewne zdarzenia i uznaje za zgodne z prawem działania Y-a, które mogą zostać przez niego podjęte, lub uprawnienia, które może on zyskać. Czas przyszedły lub tryb przypuszczający użyty w zdaniu opisującym jakiś stan rzeczy wskazuje wyraźnie na potencjalność, hipotetyczność SR; czas teraźniejszy natomiast ma funkcję czasu absolutnego: sugeruje odniesienie decyzji subiekta modalizującego do określonego faktu, który zaistniał, zachodzi lub będzie mieć miejsce w przyszłości.

Na płaszczyźnie językowej akty uznania prawomocności SR mają właściwe im wykładniki leksykalne, tj. wyrażenia predykatywne użyte jako jawne performatywy (por. A1, A2, C): *deklarować (co ważnym)*, *uznać (co/kogo za jakie/jakiego)*, które konotują w takim użyciu argument treściowy wyrażony rzeczownikiem w bierniku (A1, A2) lub – w wyniku rozszczepienia takiego argumentu – nazwę osoby, o której orzeka się pewien stan (C). Z. Greń (1994: 291) zwraca uwagę na to, że czasownik *deklarować* – jako predykat wolitywny – „zawiera zapewnienie nadawcy, że uczyni wszystko, aby fakty te [tj. stan deklarowany, tutaj: ważność pewnego stanu rzeczy] były/stały się prawdziwe”. Predykat *uznać* również wnosi element pozytywnej oceny prawdziwościowej i zarazem presuponuje zgodę nadawcy na pewien stan rzeczy. M. Danielewiczowa (2002: 327) definiuje czasownik w konstrukcji „a uznaje, że p” (odpowiadający połączeniu z frazą nominalną) za pomocą formuły „...a, który wie, że p, jest gotów zachowywać się zgodnie z wiedzą, że p zachodzi”. Wpisana w znaczenie predykatu akceptacja podmiotu epistemicznego dla czyjeś wiedzy, że p zachodzi, ma więc ważną praktyczną konsekwencję: gotowość tego podmiotu do zachowywania się zgodnie z tą wiedzą (w stosunkach prawnych chodzi o to, że posiadacz uprawnienia może z niego korzystać zgodnie z prawem, jeśli inny podmiot uznał, a więc potwierdził i tym samym zaaprobował słuszność tego uprawnienia). Podobne znaczenie ma zwrot *przyjąć co za ważne* (A8) – znaczenie akceptacji czegoś komunikuje tutaj czasownik oznaczający dosubiektowe przemieszczenie fizycznego obiektu; w relacji treściowej argument obiektu jest wy-

rażony przez nomen abstractum. Stosunek predykatów *przyjąć – uznać* jest konkretyzacją schematycznej relacji między domeną źródłową (do-subiektywne przemieszczenie obiektu w przestrzeni fizycznej) a domeną docelową (operacja w przestrzeni mentalnej: przyjęcie czegoś do wiadomości, zaakceptowanie).

Uznanie prawomocności wyraża również zdanie przypisujące ważność jakiemuś działaniu lub przywilejowi Y-a z modalizatorem wartościującym tę prawomocność jako obowiązującą: *ma mieć swoją ważność, powinien mieć moc* (zwroty takie konotują nazwę uznawanego aktu w pozycji podmiotu). Leksykalnymi wykładnikami aktu nadawania prawomocności są rzeczowniki *ważność, waga* i przymiotnik *ważny*, używane predykatywnie w połączeniach z odpowiednimi czasownikami posiłkowymi – w wypowiedziach prawnych znaczenie tych wyrazów zbliża się do znaczeń predykatów: *prawny, prawność, uroczysty* (por. A2, A8, A9). Predykaty *moc, ważność, prawność, uroczystość* wnoszą zarazem ocenę pozytywną charakteryzowanych za ich pomocą działań/stanów rzeczy z punktu widzenia prawdziwości, słuszności i legalności.

8. POTWIERDZENIE WAŻNOŚCI PRAWA

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że SR (ustanowiony wcześniej przez N-a), dotychczasowe uprawnienie lub działanie Y-a pozostają zgodne z prawem R'

A) *potwierdzenie ważności uzyskanych uprawnień i dotychczasowych działań Y-a*

1. (MY N) **CHCEMY MIEĆ P** (uczynione przez Y-a) **ZA NIEPORUSZONE** (wiecznie)

Rozgraniczenie za ugodą dobrowolnie między stronami spisaną [...] uczynione, za nieporuszone wiecznie mieć chcemy. III 16/6;

2. (MY N) **ZACHOWUJEMY PRAWO R** [przywilej] (dane Y-owi) w swej **MOCY**

...wszystkie przywileia tymże miastom większym y mniejszym nadane [...] w mocy swej zachowuiemy... I 23/22;

3. **P (PO)ZOSTAJE** [pozostanie] **się (za) NIEWZRUSZONE** w swej **MOCY**

...wszelkie nadania Szlacheckie dóbr dziedzictwem [...] w swej mocy niewzruszone pozostają się. II 10/3; Ugody wszelkie o dziesięciny wytyczne, iakie dotąd z dziedzicami dóbr pozachodziły [...] za niewzruszone pozostaną się. I 4/14;

4. **P** (uczynione dla Y-a) **MA ZOSTAĆ się NIEWZRUSZONE** w swej **MOCY**

Wszelkie fundusze, dla Metropolii, Władcyctw, Arhymandryi, Monasterów, y Cerkiew Religii Greckiej z Kościołem Rzymskim złączoney, tudzież y Dyżunitów, iakie za Przywilejami Najjaśniejszych Królów, albo od Obywatelów, mają dla siebie podług Prawa uczynione, w swej mocy zostać się mają niewzruszone... II 9/5;

5. **Rp** (dane Y-owi) **MA ZOST[AW]AĆ NIENARUSZENIE w PRAWACH słu-
żących Y-owi**

Dziesięciny [...] tymże Duchownym i różnym Duchowieństwa fundacyom, nie-
naruszenie w prawach dotąd każdemu z nich służących, zostawać mają. I 4/11;

6. **Rp** (nadane od X-a dla Y-a) **POWINNA TRWAĆ (w swej MOCY)**

Donacya zaś w swych kondycyach przez donataryusza dopełniona, w swej mocy
trwać powinna... II 15/5;

7. **Rp** (dana od X-a dla Y-a) **NIE MOŻE być KASOWANA [REKLAMO-
WANA]**

Donacya, z przyczyny zawdzięczenia zasług przeszłych [...] zeznana reklamo-
wana, ani Kassowana być nie może... II 15/6;

8. **PRZYWILEJ R ZOSTAJE ZACHOWANY w swej MOCY**

Przywileia Lenności [...] w swej mocy zostają zachowane... II 11/1.

**B) potwierdzenie prawomocności dotychczasowego stanu rzeczy, wcze-
śniej ustanowionych praw**

1. **UTRZYMUJĄC dawne STATUTA i KONSTYTUCJE w swej MOCY, (MY
N) stanowimy R1**

Dawne statuta y Konstytucye o zamknięciu Exekucyi Statutu Alexandrowego [...]
oraz o kadukach stanowione [...] w swej mocy utrzymując, a różne zdrożności
znaszając, stanowimy...⁷⁹ II 10/1;

2. **SR MA POZOSTAĆ za NIEWZRUSZONE**

...dekreta, w Kommissyi Sądowej dawniejszey iakie pozachodziły, za niewzru-
szone zostać się mają. III 18/13;

3. **(MY N) DEKLARUJEMY, że PRAWO R jest i POWINNO być NIEWZRU-
SZONE**

...teraz y na potym deklaruiemy, iż wszystkie Delkreta Nayiaśniejszych Anteces-
sorów Naszych [...] są y być powinny niewzruszone... III 4/13;

4. **SR (spowodowane wcześniej) (PO)ZOSTAJE w swej MOCY, (jak jest WA-
ROWANO PRAWEM R)**

...iako prawem 1775 warowano iest [...] tak ten sam warunek w swej mocy po-
zostaie. III 18/12; ...sprzedaże dóbr [...], iakie podług przepisu Konstytucyi Anni
1775 pozachodziły w swej mocy pozostają. III 18/7;

⁷⁹ Zachowanie dawnego prawa towarzyszy innemu aktowi stanowiącemu i jest wyra-
żone przez wypowiedzenie zależne w postaci imiesłowowego równoważnika zdania.

5. SR POZOSTAJE w swej MOCY i POWADZE

Sąd Polubowny z dawna w Narodzie używany, y prawami upoważniony, iako zakłóconym przyspiesza sprawiedliwość, tak w swej mocy y powadze na zawsze pozostaje. III 11/1;

6. SR POWINNO POZOSTAĆ w swej MOCY

...tranzakcje w swej mocy [...] zostawać powinny. III 21/3.

*
* *
*

W aktach potwierdzających prawomocność istniejącego stanu prawnego pojawiają się te same predykaty kauzatywne, które zostały użyte w wypowiedziach potwierdzających trwanie SR (por. p. 5); adresat nie jest tu najczęściej wyszczególniony (chodzi o uogólnionego odbiorcę informacji o decyzji prawodawcy) – por. *zachowywać/utrzymywać R (w swej mocy)* w których R jest wyrażone grupą nominalną: *prawo, przywilej, statuta, konstytucje...* (A2, A8, B3). Konstrukcja tranzytywna podlega przekształceniu na stronę bierną (za pomocą czasownika posiłkowego *zostawać*), w związku z czym dopełnienie bliższe staje się podmiotem, według schematu: *Przywilej R zostaje zachowany w mocy* (por. zdanie A8). Woli tywność jest implikowana w zdaniach pozornie stwierdzających, że *coś pozostaje/trwa*, przy czym zawsze zwroty takie łączą się z wyrażeniami orzecznikowymi: *w swej mocy (i powadze), nienaruszenie/(za) nienaruszone/za niewzruszone* (A3, B4, B5), które różnią omawiany akt prawodawczy od scharakteryzowanego w punkcie 5 aktu potwierdzania dalszego istnienia ustanowionego porządku (uprawnień), a odnoszą go bezpośrednio (i zarazem presupozycyjnie) do aktu uznawania ważności SR (por. p. 6): relacja ta polega na tym, że akt potwierdzenia prawomocności jakiegoś SR musiał być poprzedzony aktem uznania tego SR za prawomocny.

Nadrzędne predykaty modalne *ma/powinno* (A4, A5, A6, B2, B6) wskazują na normatywność wypowiedzi i wzmacniają kategorię aktu woli, podobnie jak wyrażenia *wiecznie/wieczyste, na zawsze* wskazujące na nieskończony czas obowiązywania normy. W zdaniu B3 wyrażenie aktu woli (*R powinno być niewzruszone*) jest składnikiem zdania zależnego od nadrzędnego predykatu stanowiącego *deklarować, że...* W zdaniu A7 podwójna negacja (*R nie może być kasowane/reklamowane* = 'R nie może być uznane za nieważne' = 'R musi obowiązywać dalej') pozwala wyrazić utrzymanie prawomocności uprawnień nabytych wcześniej.

9. UNIEWAŻNIENIE PRAWA

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że uprawnienie Y-a / prawo R przestaje obowiązywać'

A) unieważnienie uprawnienia/korzyści

1. (MY N) DEKLARUJEMY korzyści (które zostaną uzyskane przez Y-a) za NIEPRAWNE i NIKCZEMNE

...a cokolwiek z takowego Regestru otrzymane będzie za nieprawne y nikiemne deklarujemy. III 7/20;

2. PRZYWILEJ R [wexsel... Y-a] TRACI MOC (zupełnie)

Przywilej nieużywany przez lat trzy y miesiący trzy, traci moc swoją zupełnie, tak; iż nadanie jego powtorne będzie Nam Królowi wolne. I 2/21; ...nie protestowane zaś tym sposobem Wexle własne y osobiste, moc Wexlową tracą... III 24/1;

3. PRZYWILEJ R POWINIEN UPADAĆ

Gdyby zaś przywilej pierwszy był omylnie y nie podług Artykułu pod §16 napisany, a powtorny byłby dokładny, moc swą taki powtorny mieć, a pierwszy upadać powinien. I 2/18;

4. Sprawa UPADNIE Y-owi

...czego gdyby zaniedbał, sprawa mu upadnie... II 26/1;

5. Y UPADNIE [będzie upadać] ze swoim PRAWEM/w swoim PRAWIE/w sprawie jakiej

...z prawem tym na zawsze przez preskrypcją upadną... II 23/2; ...inaczej w prentensyi swey upadną... II 25/2; ...gdy by daley sprawy przez niedziel dwanaście popierać zaniedbał, iuz w tey sprawie całej upadać będzie... II 27/2;

6. Uprawnienie [korzyść] R MOŻE być ZNASZANE

Kondemnaty [...] legalnie otrzymane [...] mogą być znaszane... III 19/10/5;

7. Uprawnienie [korzyść] R będzie KASOWANE

...kondemnaty, które nie podług rozrządzenia otrzymane będą [...], bez winy kassowane zostaną... III 19/10/5;

8. PRZYWILEJ R będzie podlegać UCHYLENIU

...pierwey zyskany [scil. przywilej] moc swę mieć powinien, powtórny zaś uchyleniu w Sądzie Zadwornym podlegać będzie. I 2/17.

B) unieważnienie działania Y-a

1. (MY N) DEKLARUJEMY P (uczynione przez Y-a) (za) NIEWAŻNE (PRAWEM R)

...a takowe nabycie *ipso facto* za nieważne deklarujemy... I 30/6; Wszelki testament, lub rozrządzenie te temu przeciwne, za nieważne deklarujemy... I 4/19; ...przeciwko któremu prawu, wypadające wszelkie dekreta lub kondemnaty nieważne deklarujemy. I 5/8; ...luboby zaszyły [ugody] za nieważne deklarujemy. II 51/22; ...donacją takową y tranzakcją, iako *pactum turpe* za nieważną z natury swojej deklarujemy... II 15/10; Dożywocie *ipso jure* za nieważne deklarujemy... II 34/12;

2. (MY N) CHCEMY MIEĆ P ((u)czynione przez [od] Y-a) za NIEWAŻNE

...zeznanie od żony *ipso facto* za nieważne mieć chcemy. I 17/7;

3. P ((u)czynione przez Y-a) NIE MA [nie będzie mieć] żadnej WAGI

Testamenta słowne żadnej wagi mieć nie będą... II 16/5; Kontrakty sprzedażne choć pisane, a w rok w aktach nie roborowane [...] żadnej mieć nie będą wagi. II 25/4; ...Manifest ten żadnej wagi mieć nie będzie... II 27/1;

4. P ((u)czynione przez Y-a bezprawnie) NIE MA MIEĆ żadnej (WAGI i) MOCY

Kontrakt słowny, o dobra y rzeczy wszelkie nieruchome czyniony, żadnej wagi y mocy mieć nie ma... II 12/1; ...submissye w tey okoliczności bez-prawnie czynione, żadnej mocy mieć nie mają. II 12/7;

5. P ((u)czynione przez Y-a) NIE POWINNO być ZWAŻANE przez NN-a

...tedy takowy dokument, choćby też y ewinkował sprawę, przez sąd zważany byź nie powinien. I 13/16;

6. P ((u)czynione przez Y-a) zostanie UZNANE za NIEWAŻNE

...ieżeli zapis powinien był być do ksiąg podany, a nie był, za nieważny uznany zostanie. II 35/18;

7. P ((u)czynione przez Y-a) **ZOSTANIE za NIEWAŻNE**

...a transakcje, oddalające, czyli obciążające dobra lub posag żony przeciwko prawu, za nieważne *ipso facto* zostaną. I 17/6;

8. Y **NIE MOŻE (u)czynić P pod NIEWAŻNOŚCIĄ P/sub NULLITATE P⁸⁰**
Ksiądz nawet, do którego Kościół należy, nic bez wiadomości Konsystorza y Kollatora z Kościelnych rzeczy sprzedać nie może, pod nieważnością sprzedaży⁸¹. II 2/1; ...alienacja dóbr stojących przez zapisy y kupna dla duchowieństwa *sub nullitate*⁸² *et poenis* iest zakazana... II 9/4; ...dóbr zaś nieruchomości, ci co dzieci nie mają, z samey hojności donacyi czynić, pod nieważnością zeznanej nie będą mogli... II 15/7;

9. P ((u)czynione przez Y-a) **NIE MA MIEĆ WAŻNOŚCI**

Zapis na dług [...] ważności w sądzie mieć nie ma... II 25/1.

C) *unieważnienie prawnego stanu rzeczy*

1. **SR NIE POWINNO MIEĆ żadnej MOCY**

...Bulle wszelkie Edyktalne [...]. Nie mające [...] podpisu: *exequatur*; żadnej mocy mieć nie powinny... I 4/10;

2. **DEKLAROWAWSZY SR za NIEWAŻNE, NN nakaże czynienie P1**

...Konsystorz profesją takową za nieważną deklarowawszy [...], oddalenie ich od urzędu do czasu sobie upodobanego nakaże. I 4/35.

3. **(MY N) ABROGUJEMY SR**

Kontumacye czyli wzdawania, które dotąd z przewoką sprawiedliwości używane bywały, y resztę wzdawań powtórnych abrogujemy... III 19/10/4.

*

* *

Normy powyższe nie są tożsame z tymi, które zostały określone jako „zniesienie/uchylenie SR” (por. p. 6), ponieważ nie niwelują aktu ustanowienia SR czy nadania uprawnień, ale przeciwstawiają się wypowiedziom

⁸⁰ Unieważnienie jest tu traktowane jako możliwa sankcja dla adresata za niezastosowanie się do zakazu, wyznaczona sądowi przez normodawcę.

⁸¹ To znaczy, że jeśli ksiądz sprzeda jakąś rzecz kościelną bez pozwolenia, sprzedaż zostanie unieważniona przez sąd.

⁸² Łacińskie wyrażenie *sub nullitate* (*nullitas*, *-atis* ‘unicestwienie, unieważnienie’) odpowiada rodzimemu *pod nieważnością*.

zamieszczonym w punkcie 7, gdyż znoszą prawomocność dotychczasowych praw lub wynikających z nich stanów rzeczy i działań podmiotów osobowych. Przeciwnostawność ta wyraża się powierzchniowo w antonimii niektórych predykatów konstytuujących znaczenia wypowiedzi uznających ważność pewnych faktów lub ich nieważność, takich jak: *jest ważny / zważany (przez kogo) / prawny* vs *jest nieważny / nieprawny / nikczemny* (ostatni przymiotnik nie ma współpodstawowego odpowiednika z oceną pozytywną); *ma ważność / wagę / moc* vs *nie ma ważności* (por. *nieważność*, łac. *nullitas, -atis*) / *wagi / mocy*. Drugi człon tych opozycji (podobnie jak pierwszy w wypowiedziach nadających prawomocność pewnym aktom) tworzy – wraz z predykatem czasownikowym i wyrażeniami argumentowymi – strukturę większości wypowiedzi wyrażających akt unieważnienia jakiegoś prawa. Konstrukcje typu *deklarować P/R za nieważne* (B1, C2), *chcieć mieć P za nieważne* (B2) z predykatem kreatywnym (i zarazem wolitywnym) są produktem kondensacji – w wyniku nominalizacji i rozszczepienia argumentu zdarzeniowego – zdań złożonych typu *Deklarujemy, że P – uczynione przez Y-a – jest nieważne*. W zdaniu B6 (*P zostanie uznane za nieważne*) oraz B7 (*P zostanie za nieważne*) forma futurum passivi od czasownika *uznać* presuponuje uprzedniość czynności P i wnosi aspekt wolitywny (zdanie B7 można interpretować jako eliptyczne lub też przyjąć, że aspekt postulatyczny wnosi tutaj sam czasownik *zostać* w futurum). Modalność postulatyczna jest wyraźniej eksplikowana w zdaniach: B3, B5, B6, B9, C1 za pomocą zaprzeczonych operatorów modalnych *nie powinno, nie ma*, które obejmują swoim zasięgiem predykat odnoszący się do wykonanej czynności P: *mieć mocy (wagi i mocy / ważności), być zważane przez NN-a* – orzeczenie nieprawomocności wyrażone jest tutaj poprzez negację ważności działania. W zdaniu B8 wyrażenie *pod nieważnością / sub nullitate* wzmacnia zakaz komunikowany przez główne wyrażenie predykatowe (*Y nie może czynić P*), gdyż uznanie działania za nieważne jest ujęte jako reakcja na ewentualne zrealizowanie P.

Deklarowanie nieważności przez podmiot prawodawczy jest treścią wypowiedzi z czasownikami kauzatywnymi: *znosić, kasować, uchylać*, konotującymi jedynie argument agensa w postaci nazwy osobowej w mianowniku i argument treści w postaci wyrażenia nominalnego w bierniku, które staje się podmiotem (*NPnom*) w zdaniu z formą *passivum* (B6, B7) lub w konstrukcji z formą nominalną predykatu: *R podlega uchyleniu* (B8). Wypowiedzi konstruowane z użyciem tych predykatów utożsamiają niejako akt unicestwienia dotychczasowego prawa z aktem jego unieważnienia, odebrania mu prawomocności. Podobne znaczenie jest zleksykalizo-

wane w użytych performatywnie czasowniku obcego pochodzenia *abrogować* (C3) – por. łac. *abrogare* ‘znieść, usunąć’, ‘pozbawić znaczenia, unieważnić’ (SSon odnotowuje zwrot *legem abrogare* ‘uchylić ustawę’).

Czasownik niekautatywny *tracić/utracać* w połączeniu z nazwą abstrakcyjną typu *ważność, moc* w pozycji *NPacc* konstytuuje wypowiedzi prawne komunikujące ‘to, że przywilej Y-a stracił ważność’ (por. A2). Taką samą treść wyraża także – w użyciu metaforycznym – receptywny czasownik *upadać* z nazwą uprawnienia na pozycji *NPnom* (*R upada/powinien upadać*), jak w zdaniach A3, A4; w wypowiedzeniu A5 scena zdarzenia jest konstruowana tak, że doświadczającym „upadku” jest posiadacz uprawnienia, zaś przedmiot jego posiadania jest modelowany jako jego atrybut, który „upada” wraz z nim; z kolei w zdaniu A4 osobowy maleficjent zdarzenia jest kodowany na pozycji dopełnienia w celowniku⁸³. Nowa funkcja semantyczna predykatu bazuje na podobnej metaforze przestrzennej, jak kautatywnego czasownika *znosić: upadanie* oznacza także zmianę pozycji obiektu z wyższej na niższą, co powoduje negatywne wartościowanie takiej zmiany i przyczynia się do wykształcenia w czasowniku znaczenia ‘pozbawienie, utrata’, ‘degradacja’ (składnik ‘degradacja’ związany z relacją „góra-dół” odróżnia znaczenie i funkcję pragmatyczną tego czasownika od znaczenia i funkcji współpodstawowej formy *odpadać* – por. p. 6). Przedmiot utraty (tj. ważność, prawomocność) jest presuponowany przez pojęcie prawa, przywileju, któremu przysługuje wartość mocy obowiązywania w danym czasie, a więc ze względu na tę wartość jakieś prawo może zostać zdegradowane, unieważnione.

⁸³ Mamy tutaj przykład nietypowego użycia celownika, gdy koduje on osobę nie będącą zamierzonym adresatem, celem zdarzenia, lecz podmiotem doświadczającym negatywnych skutków nieintencjonalnej akcji (por. na ten temat m.in. Rudzka-Ostyn 2000: 158).

10. ZWOLNIENIE Z OBOWIĄZKU

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że Y przestaje mieć obowiązek R'

A) zwolnienie Y-a z obowiązku działania P

1. Y MA być WOLNY od PRAWA R

Sędziowie pierwszej instancji, y Pisarze Grodzcy, mają być Szlachta rodowici [...] y od prawa *scartabellatus* wolni... I 6/1;

2. Y będzie WOLNY od (u)czynienia P

...dłużnik zaś od płacenia dalszey prowizyi wolnym będzie. II 35/26; ...a mając dłużnik o złożeniu takim, ekstrakt teyże Kancelaryi zaświadczenia, wolnym zostanie od długu, y kontrawencyi dekretowi. II 35/25;

3. Y zostanie UWOLNIONY od (u)czynienia P

...a już od dotrzymania kontraktu uwolniony zostanie... II 12/4; ...na ów czas od nagrodzenia przez ogień uczynioney szkody uwolniony zostanie... II 29/6; ...gdy *possessor fantu*, poprzysięże z dwiema świadkami, iako nie był przyczyną takowey dla zastawującego wynikłey szkody, od nadgodzenia iey uwolnionym przez sąd zostanie. II 32/2;

4. (MY N) UWALNIAMY Y-a od czynienia P

Miasta wszystkie y Miasteczka z ich przedmieściami, w którychby się Rezydencja Nasza Królewska, Sejmy, zjazdy publiczne, lub Trybunały, albo Kommissyie, lub iakiegokolwiek *actus publici* odprawowały, *ab ex officis* dla Dworu Królewskiego, Senatorów, Posłów, Deputatów, Kommissarzów, Sędziów, y innych którychkolwiek osób nazawsze uwalniamy. I 23/1;

5. (MY N) WYJMUJEMY Y-a od (u)czynienia P

Od tego iednak okazywania dowodów wymuiemy Posłów, Ministrów y Rezydentów od Dworów Cudzoziemskich do nas przybywaiących... I 30/2;

6. NN NAKAŻE Y-owi1 (u)czynienie P, OD RYGORU PRAWA tego WYJMUJEMY Y-a

...Konsystorz professyą takową za nieważną deklarowawszy [...], oddalenie ich od urzędu do czasu sobie upodobanego nakaże. Od rygoru iednak prawa tego wymuiemy Xięży Piarów, Teatynów, Bazyliańów... I 4/35;

7. (MY N) NAKAZUJEMY Y-owi1 czynienie P, Y jest WYJĘTY SPOD tego PRAWA

...w tym przedaiącym wszelką nakazuiemy skromność, z pod prawa tego wyięte są Apteki... II 3/4;

8. Y NIE będzie OBOWIĄZANY (u)czynić P

Senatorowie y Ministrowie, gdy w iakichkolwiek sądach zasiadać będą, na sprawiedliwość sądenia, iako iuż raz przysięgli, czynić powtornie przysięgę, nie będą obowiązani. I 5/11; Gdyby kto gdzieżkolwiek rzecz iaką ruchomą zakupił, a ugodzie zadosyc na terminie nie uczynił, przedaiący dotrzymywać iey obowiązany nie będzie... II 28/2; Za kontraktem zastawy w possessyi dóbr zostaiący do zdawania rachunków dziedzicowi z mianych iakichkolwiek prowentów obowiązany nie będzie. II 31/5;

9. Y NIE będzie OBOWIĄZANY do (u)czynienia P

...do zapłacenia powtórnygo takowey summy Macierzystey lub Babistey nikt obowiązany nie będzie. II 14/19; ...do powrotu przecie na to łozoney expensy, obowiązany nie będzie dziedzic... II 37/14; ...na ow czas do płacenia takowey szkody obowiązany nie będzie... II 29/6; ...transfunduiący zaś, przez samę hoyność do Ewikyi, obowiązany nie będzie. II 36/4;

10. Y NIE MA być OBOWIĄZANY do (u)czynienia P

...wykupiony dziedzic przez dziedzica zostawszy [...], do dania *calculus* obowiązany być nie ma... II 37/10;

11. Y NIE jest [nie będzie] OBLIGOWANY (u)czynić P

...nabywaiący dobra *Mensae Regiae* nie będzie obligowany lub obligowani inaczey *constitutum pretium* zapłacić...⁸⁴ II 8/4; ...depozytaryusz nie iest obligowany, tylkoż samo zamknięcie nie naruszone oddać... II 33/4;

12. Y NIE MA być WINNYM X-owi do (u)czynienia P

...dziedzic do czynienia iakieykolwiek defalki zastawnikowi [...] winnym być nie ma. II 31/5;

13. Y NIE będzie PODPADAŁ [PODLEGAŁ] obowiązkowi R

...nie będą przez zamilczenie swoje podpadali opisom preskrypcyi... II 22/11; Exekucya także rzeczy osądzoney [...] równa wedle przepisu prawa pospolitego

⁸⁴ Zaprzeczenie obowiązku działania zawiera implikację dozwolenia niedziałania.

dla Królowy, Królewiczow y Królewien być ma, co y dla obywatela, którey Komisarze z osób ani majątków swoich własnych podlegać nie mają. I 3/9;

14. Y NIE MA POTRZEBOWAĆ od NAS (N-a) APROBACJI [zgody] (u)czynienia P

Po śmierci żony, pozostały wdowiec, naturalnym zostanie swych dzieci opiekunem, y nadania lub approbacyi opieki; tak od sądu, iako y od Nas Króla potrzebować nie ma... I 21/3;

15. NIE będzie POTRZEBA Y-owi czynić P

...tak, iż osobney rezygnacyi, albo nieprzyzwoicie, przy sprzedaży dotąd zwaney Donacyi czynić y zyskiwać odtąd stronom, nie będzie potrzeba. II 12/3;

16. NIE TRZEBA (koniecznie), aby Y spełniał warunek S dla zyskania R

Nie trzeba aby koniecznie iedna osoba, przez lata przepisane w possessyi rzecz iaką miała, dla nabycia do niey prawa preskrypcyi... II 22/8; ...dla nabycia przecię rzeczy iakiey ruchomey prawem wieczystey własności, nie trzeba koniecznie, aby między przedającym y kupującym zachodził na piśmie Kontrakt... II 28/1;

17. Y MA czynić P, WYJĄWSZY sytuację S, (MY N) NAZNACZAMY

Deputat Duchowny ma ziechać na Trybunał do Piotrkowa, na samo zaczęcie Trybunału każdego roku, choćby te dni w niedzielę, lub inne święto przypadały, raz nazawsze naznaczamy, wyjąwszy chorobę prawdziwą... I 12/3;

18. P MA być czynione (przez Y-a), CHYBA GDYBY zachodziła sytuacja S

a na ludzi Posła samego sprawiedliwość szukana być ma, chyba gdy by poseł sam swych ludzi do sądu Naszego odesłał⁸⁵. II 5/3;

19. Y DOTĄD będzie czynić P, POKĄD nie nastąpi sytuacja S

...subdelegat [...] dotąd mieć będzie nad temiż dobrami, y nieletnimi dozór, pokąd przydanie opieki nie zaydzie. I 21/16;

20. Y NIE MOŻE być WOLNY od opieki czyjej PRĘDZEJ, JAK [GDY] zajdzie sytuacja S

Dzieci nie mogą być wolne od opieki opiekunów prędzej, iak mężczyzna w lat 19 skończonych, a białogłowa, gdy będzie za mąż lub do Klasztoru wydana, albo doydzie w stanie panięmskim lat dwadzieścia cztery... I 20/12.

⁸⁵ Zwolnienie adresata z obowiązku jest tutaj treścią składnika wyłączającego wypowiedzi nakazującej.

B) zwolnienie Y-a z obowiązkowych świadczeń wynikających z posiadania własności Rp

1. Rp (należące do Y-a) MA być WOLNE od PRAWA R

...maiątek ruchomy y wszelkie summy tego nieszlachcica przy nim zostaną, y wolne *a jure caduco* być mają nazawsze... I 2/29;

2. Rp jest UWOLNIONE od P czynionego przez Y-a PRAWEM R

...prawami dawnymi dobra tylko Ziemskie Szlacheckie od tychże wytycznych są uwolnione, y przemiana na pieniężne z nich za poprzedzającą ugodą jest dozwolona... I 4/14;

3. (MY N) DEKLARUJEMY Rp WOLNE od PRAWA R

...takiemu nabycia dóbr [...] pozwalamy, a wolne *a jure caduco* deklarujemy... I 2/30;

4. (MY N) CHCEMY MIEĆ Rp (należące do Y-a) WOLNE od P czynionego przez Y-a

Domy y dobra Szlacheckie prawa ziemskiego, od nakładów wszelkich prywatnych, bądź wojskowych, bądź cywilnych, wolne na zawsze mieć chcemy... I 16/6;

5. (MY N) CHCEMY MIEĆ Rp WYIĘTE od OBOWIĄZKU (u)czynienia P (przez Y-a)

Tak zaś przy wszystkich Kościołach [...] wyięte mieć chcemy od obowiązku wyvodu Szlachectwa cztery doktoralne prebendy... I 4/17;

6. PRAWO [obowiązek] R NIE MA się ŚCIAGAĆ do Rp

Prawo takowe nie ma się ściągać do dóbr nieruchomych, które Prałacy, Kanonicy y Opaci swoim prawem Szlacheckim, lub osobistym posiadają...⁸⁶ I 4/23; ...Co jednak ściągać się nie ma do długów za granicą zaciągnionych... III 7/7.

C) zwolnienie Y-a z obowiązku bycia kim/jakim

1. Y PRZESTAJE być kim [jaki], GDY otrzyma na to PISMO WOLNOŚCI od NN-a

Chłopi w §§1, 2 wyrażeni, przestają być *adscripti glebae* [...], gdy od swego prawnego gruntowego dziedzica pismo [...] na to wolności otrzymania. I 1/4;

⁸⁶ Ponieważ przepis, na który powołuje się prawodawca, wyrażał powinność Y-a1 w stosunku do przedmiotu P1, przepis niniejszy interpretujemy jako zwolnienie Y-a z takiejże powinności w stosunku do P.

2. Y będzie [zostanie] UWOLNIONY(m) od stanu bycia kim

...cała zabitego familia [...] od poddaństwa uwolnioną zostanie. II 51/20;

3. Y ZOSTAJE [zostanie] WOLNY(m) od poddaństwa

...człowiek ów darowany lub zaprzędany, z żoną y dziećmi na zawsze już wolnym zostanie... II 15/10; Testamentem uwolniony człek z poddaństwa, wolnym z sukcesorami swoimi zostaje... II 16/10.

D) zwolnienie Y-a od kary/odpowiedzialności za czyn P

1. Y MA być WOLNY(m) od (u)czynienia P / od ODPOWIEDZI (za (u)czynienie P) / od występku

...kupujący czyli nabywający oneż od Kommissanta w dobrej wierze, i tytułem sprawiedliwym, wolni od wszelkiej odpowiedzi być mają. I 26/11; ...tedy zaręczający od wszelkiej odpowiedzi wolnemi bydź mają. III 24/3; ...nie zezwalający na przedłużenie czasu wolnemi od zapłacenia bydź mają. III 24/7; Sługa [...], gdyby w obronie osoby lub dóbr pańskich, gwałcącego bespieczeństwo nawet zabił [...] tedy od występkę wszelkiego wolnym być ma⁸⁷. I 29/1;

2. Y NIE będzie w ODPOWIEDZI z uczynienia P

...żaden z zaręczenia takiego w odpowiedzi nie będzie. II 36/14;

3. Y NIE MA być w ODPOWIEDZI za P (spowodowane przez X-a)

...Pan równie za występki y długi, które rządzca dóbr iego, na swoją osobę zaciągnął, w odpowiedzi być nie ma. I 26/6;

4. Y NIE będzie ODPOWIADAĆ za P uczynione przez X-a

Kommissarz y wszelki dobr rządzca za przewinienia y długi Pana odpowiadać z swej osoby lub majątku nie będzie... I 26/6;

5. Y NIE (będzie) POWINIEN ODPOWIADAĆ (X-owi) za (u)czynienie P / z powodu uczynienia P

Za utracony zaś depozyt lub szkodę w nim iaką, *per casus fortuitos depositarius* odpowiadać nie powinien. II 33/6; ...ani dziedzic, z przyczyny nie dobranego procentu odpowiadać possessorowi nie będzie powinien... II 37/10;

6. Y będzie [zostanie] UWOLNIONY od KARY

...tacy *ex nunc* uwolnieni od więzienia i kary zostaną... III 22/13; ...a to wszystko dopełniwszy, uwolniony od dalszego więzienia y kar zostanie... II 53/1;

⁸⁷ Predykat z modalizatorem wartościującym orzeka o osobie pacjensa, przypisując mu własność powstałą w wyniku działania agensa, który jest adresatem nakazu: „Ktoś ma uwolnić sługę od zarzutu przestępstwa...”.

7. Y będzie [zostanie] **WOLNY** [wolen] od **KARY** jakiej⁸⁸

...gdyby o wziętej przez się korrupcyi przed daniem sentencji Sędzia swoich kolegów uwiadomił y samą korrupcyą w sądzie złożył, od wszelkiej kary wolen będzie I 6/11; ...gdyby strona odwiodła się przyzwoicie [...], tedy od kary infamii wolną zostanie. III 20/5;

8. Y **NIE PODPADNIE KARZE/WINIE** (za uczynienie P)

Gdyby ten, który na drugiego życie godził, sam został przez niego zabity, ten co zabił, zabójstwa karze nie podpadnie... II 52/1; W sprawiedliwej i prawem pozwoloney własney obronie, ktoby przypadkiem iakim nawet trzeciego zranił, lub zabił, winie popenionego zabójstwa nie podpadnie. II 52/5; Sukcessorowie złodzieia nie będą podpadać karze osobistey... II 53/12;

9. **Uczynienie P** (przez Y-a) **NIE PODLEGA** [nie będzie podlegało] **KARZE/WINIE**

Zabójstwa nie z umysłu, ani z woli własney, lecz przez przypadek nieprzeyrzany zdarzane, ani karze śmierci, ani Cywilney podlegać nie będą. II 52/6;

10. Y **NIE UTRACI przywileju dla występku X-a**

...którzy [sukcesorowie] iednak dla występku oycy lub krewnego, tytułu y zaszczytów szlachectwa nie utracą. II 54/14.

*
* *

Charakterystyczną cechą predykatów tworzących językowe akty uwalniania podmiotu od zobowiązań jest obecność w ich strukturze semantycznej elementu negacji: wyodrębniony akt mowy powstaje bowiem w wyniku zaprzeczenia obowiązku, co w strukturze powierzchniowej wypowiedzi znajduje odzwierciedlenie w użyciu charakterystycznych dla aktu nakazu (por. p. 1) operatorów modalnych z jawnie wyrażoną negacją. Użycie wyrażenia predykatywnych *jest zobowiązany, będzie obligowany (+inf/do NPgen)* itp. w postaci zaprzeczonej implikuje uznanie tworzonych przez nie wypowiedzi (por. A8–A13) za językowe akty uwalniania adresata od zobowiązań⁸⁹. Warte podkreślenia jest to, że choć operatory

⁸⁸ Uwolnienie podmiotu od kary za czyn P interpretujemy jako uprawnienie Y-a do bycia zwolnionym z odpowiedzialności za czyn P, choć mamy tu także implikację skierowanego do sądu nakazu niekarania Y-a, jeśli spełni określony warunek.

⁸⁹ Nie wszystkie predykaty modalne wyrażające konieczność deontyczną i użyte w formie zaprzeczonej nadają wypowiedzi illokucję zwolnienia od obowiązku (np. *nie musi czynić P*); niektóre (jak *powinien, ma, należy*) wprowadzają znaczenie zakazu (por. p. 3).

modalne *powinien, ma (+inf)* w formie zaprzeczonej tworzą wypowiedzi o illokucji zakazu (por. p. 3), to w połączeniu z innym predykatem wyrażającym konieczność deontyczną (np. *nie ma być obowiązany do czego, nie ma być winnym do czego, nie powinien być w odpowiedzi za co, nie ma potrzebować czego*) wprowadzają zaprzeczenie obowiązku, znaczenie 'braku nakazu' (A10, A11, A12, D3, D5). Szczególnie interesujące jest tutaj zespolenie modalne *nie trzeba koniecznie P* (A16) – zwrot *nie trzeba (czyścić) P* wyraża zakaz; z kolei forma twierdząca z adverbium mogłaby służyć do wzmocnionego wyrażenia obowiązku (*trzeba koniecznie P*), ale negacja takiego „mocnego” wyrażenia konieczności deontycznej nie prowadzi do powstania zakazu, lecz uchylecia nakazu: „nie trzeba koniecznie P” = „nie jest obowiązkowe P” = „można nie P”. Ostatnia eksplikacja uświadamia nam z kolei zależność między stwierdzeniem braku nakazu (pragmatycznie – zwolnieniem z obowiązku) a pozwoleniem: „można nie P” w opozycji do „można P” reprezentuje pojęcie „negatywnej wolności” (mówiąc językiem filozoficznym) lub „negatywnej możliwości” (w języku logiki), tak jak zakaz *mutatis mutandis* reprezentuje „negatywną konieczność” w przeciwieństwie do „pozytywnej konieczności” nakazu.

Negatywna wolność – „wolność od” (czyli pragmatycznie – 'przyzwolenie na nie P') znajduje najczęściej realizację w języku prawnym ZPS w wypowiedziach opartych na predykanie *być (zostać) wolnym od NPgen* z nazwą obowiązku na pozycji dopełnienia, przy czym nosicielem stanu bycia wolnym może być zarówno osobowy podmiot Y (por. A1, A2, A20, C3, D1, D7), jak i – prawem metonimii – obiekt przez niego posiadany, o którym się orzeka, że nie jest obciążony ciężarami podatkowymi, tj. właściciel nie ma obowiązku uiszczania świadczeń wynikających z posiadania (B1, B3, B4). Antonimia predykatów: (Y) *jest wolny (od NPgen)* z jednej strony i (Y) *ma wolność (+NPgen/do NPgen)*, (*jest wolno (Y-owi +inf)*) – z drugiej daje na płaszczyźnie pragmatycznej opozycję między analizowanym tutaj aktem ustawodawczym zwolnienia z obowiązku (tj. ustanowieniem wolności negatywnej) a aktem przyzwolenia na coś (ustanowieniem wolności pozytywnej – por. wypowiedzi w p. 2). Na semantyczny element negacji w strukturze powierzchniowej wypowiedzi z wyrażeniem predykatowym „jest wolny od” wskazuje ablatywna (za sprawą przyimka *od*) relacja między obiektem w pozycji pierwszego argumentu przedmiotowego a abstrakcyjnym obiektem (tutaj: obowiązek, prawo, odpowiedzialność, kara), kodowanym na pozycji argumentu lokalizatora. Bycie wolnym od obowiązku może być profilowane jako rezultat operacji kauzatywnej (por. *Y jest/zostanie uwolniony od P* – A3, C2, D6; *Rp jest*

uwolniona od R – B2), wyrażanej za pomocą form praesens lub futurum passivi od verbum causativum *uwalniać/uwolnić (kogo od czego)*. Czasownik jest odprzymiotnikowym derywatem prefiksально-sufiksальnym, w operacjach składniowych funkcjonującym jako predykat trójargumentowy, który konotuje nazwę osobowego kausatora (*NPnom*), osobowego lub nieosobowego pacjensa (*NPacc*) oraz argument treści (*od NPgen*). Łączliwość taka realizuje się w zdaniach w stronie czynnej, np. w użyciu performatywnym tego predykatu (A4); w konstrukcjach pasywnych pacjent zajmuje pozycję podmiotu, a dopełnienie sprawcy przybiera postać wyrażenia *przez NPacc/od NPgen* lub też kausator zdarzenia jest nie wyrażony, lecz presuponowany (w kontekście norm prawnych jest nim osoba prawodawcy). Abstrakcyjnym lokalizatorem (*NPgen* po przyimku *od*) jest nazwa obowiązku (*rygor, obowiązek*) bądź jego źródła (*prawo R*), lub też nazwa konsekwencji działania, jaką musiałby ponieść Y, gdyby nie został od niej uwolniony (por. *kara, odpowiedź, występki* ‘wina występku’). Predykat *być wolnym (od czego)* może być aktantem nadrzędnego predykatu ogólnie stanowiącego, jak *deklarujemy (B3), chcemy mieć (B4)*, przy czym w zdaniach typu *deklarujemy Rp wolną od prawa R* (z wylidowanym słowem *być*) przejawia się częste jeszcze w osiemnastowiecznej polszczyźnie oddziaływanie łacińskiego schematu składniowego „*accusativus cum infinitivo*”. Zwrot *jest wolny* przypisuje określoną własność osobie adresata normy (będącego zarazem podmiotem presuponowanego zobowiązania) lub przedmiotowi powinnej czynności adresata, a pochodny czasownik kausatywny *uwalniać (kogo od czego)* desygnuje czynność podmiotu prawodawczego, który musi być wskazany jawnie (gdy czasownik ten jest użyty performatywnie, tj. w 1. osobie czasu teraźniejszego) lub jedynie presuponowany, gdy profilowany jest beneficjent zdarzenia, czyli osoba uwalniana od obowiązku lub przedmiot czynności Y-a: *Y jest uwolniony od czynienia P*.

Continuum symboliczne wolności negatywnej, strukturalizowane językowo w tekście ZPS najczęściej przez predykaty: *być wolnym, być/zostać uwolnionym, uwalniać*, znajduje również wykładnik znominalizowany: *pismo wolności* – zestawienie takie jest nazwą dokumentu będącego wyrazem woli decydenta NN, który uwalnia kogoś (Y-a) od obowiązku R. W strukturze: *Y otrzyma pismo wolności od NN-a na coś (C1)* beneficjent aktu decyzyjnego jest modelowany jako osoba przyjmująca dokument, czyli obdarowana przywilejem; przywilej jest zaś przejawem „wolności pozytywnej” (por. ten temat uwagi w p. 1.1, cz. I), czyli przyzwolenia na co. Stąd w strukturze składniowej nazwa przywileju łączy się z na-

zwą jego odniesienia „pozytywnym” stosunkiem adlatywnym (*na NPacc*), a negacja – wprowadzająca pojęcie wolności negatywnej (uwolnienia od obowiązku, ciężaru) – zawarta jest w pierwszym członie predykatywnym, do którego cytowane zdanie się odnosi: *Y przestanie być kim, gdy...* Pismo wolności służy zatem temu, aby Y przestał być kim – struktura taka wprowadza negatywne wartościowanie aktualnego stanu Y-a, a więc presuponuje, że ten stan jest ciężarem, obowiązkiem. Uwolnienie jest tutaj właściwie przez prawodawcę obiecywane (por. funkcja czasu przyszłego) z wyeksponowaniem warunku spełnienia obietnicy: realizacja aktu zależy od decyzji innego podmiotu – dawcy wolności pozytywnej (przywileju), która jest modelowana jako sposób zrealizowania wolności negatywnej (uwolnienia od czegoś).

Relacja treści (wolność/uwolnienie od obowiązku) nadbudowana została nad przestrzennym ustosunkowaniem obiektów fizycznych, jak w strukturze: „A jest odłączone od B”, w której predykat desygnuje stosunek rozłączności, stan zerwanej więzi między dwoma obiektami. W zapisanych wyżej wypowiedziach ZPS analogiczną relację wtórnie przedmiotową tworzy czasownik oznaczający kauzowanie operacji rozłączenia dwu obiektów lub – w konstrukcjach biernych – rezultat tej operacji: predykat *wyjąć/wyjmować* wprowadza konceptualizację abstrakcyjnego zdarzenia (uwalniania od obowiązku) opartą na metaforze „pojemnika” (o wartości schematu zamkniętej przestrzeni trójwymiarowej w konceptualizacji treści abstrakcyjnych pisali m.in. Lakoff/Johnson 1980). Czasownik *wyjmować* (*co skąd*) w użyciu pierwotnym desygnuje ruch odsu-biektowy kauzujący przemieszczenie obiektu, znajdującego się w danym miejscu (pojemniku), w momencie oddalania obiektu od lokalizatora. Ten sam czasownik w znaczeniu wtórnym ‘uwalnianie podmiotu od zobowiązań’ (derywowanym ze znaczenia ‘oddalanie obiektu A od lokalizatora, zrywanie więzi’) zachowuje pierwotną walencję składniową, ale rozszerza łączliwość semantyczną na rzeczownik osobowy w pozycji argumentu pacjensa (dopełnienie biernikowe) oraz rzeczownik abstrakcyjny (*prawo, obowiązek, rygor prawa*) w pozycji lokalizatora, przy czym agensem jest normodawca (N), pacjentem – adresat zwolnienia od obowiązku (Y), a abstrakcyjnym lokalizatorem – powinność, od której Y jest uwalniany: w ten sposób operacja na fizycznym obiekcie staje się bazą konceptualizacyjną pojęcia uwalniania podmiotu od obowiązku prawnego (por. zdania A5–A7, B5). W zdaniu B9 rzeczownik konkretny znajduje się (w wyniku rozszczepienia argumentu zdarzeniowego) w pozycji dopełnienia nadrzędnego predykatu wolitywnego – desygnuje rzecz posiadaną jako

przedmiot obowiązkowej czynności Y-a, od której Y zostaje uwolniony przez podmiot kauzujący. Czasownik *wyjąć/wyjmować* występuje w wypowiedziach prawnych ZPS zarówno w 1. osobie czasu teraźniejszego z wyrażonym jawnie sprawcą aktu (A5, A6), jak i w 3. osobie w konstrukcjach biernych (por. A7, B5: *Y jest wyjęty/Rp jest wyjęte spod prawa R/od rygору prawa/od obowiązku*), a wówczas może tworzyć człon zależny od nadrzędnego predykatu ogólnie stanowiącego, który jest nośnikiem funkcji performatywnej.

Wśród cytowanych wypowiedzi mamy też złożone konstrukcje, w których zdanie główne formułuje nakaz dla jakiegoś adresata bądź udziela kompetencji innemu podmiotowi do wydania takiego nakazu (*Nakazujemy P Y-owi1/NN nakaże P Y-owi1*), a zdanie współrzędne komunikuje zwolnienie innego adresata z tego obowiązku: *od rygору prawa tego wyjmujemy Y-a / Y jest wyjęty spod tego prawa* (por. A6, A7) lub też – zwolnienie tego samego adresata z nałożonej na niego powinności w określonej sytuacji, jak w zdaniu z imiesłowowym równoważnikiem zależnego predykatu: *Y ma czynić P, wyjąwszy sytuację S* (A17). Metaforyczne użycie czasownika ruchu w wypowiedzi prawnej przydaje mu znaczenia wolitywnego z elementem metatekstowym, gdyż wypowiedź z jawnym performatywem jest aktem kauzującym zwolnienie adresata z obowiązku i zarazem informuje o tym zwolnieniu.

Akt uwolnienia powstaje również w wyniku zanegowania przez N-a obowiązku odpowiedzialności Y-a za czyn P, co na płaszczyźnie językowej przejawia się w użyciu wyrażenia predykatywnych: *(Y) podpada/podlega karze/winie* (D8, D9) w postaci zaprzeczonej. Podobny akt illokucyjny jest realizowany przez wypowiedź D10, która formułuje zaprzeczenie utraty przywileju przez Y-a, modelowanej jako kara za występki. Zaprzeczony predykat werbalny lub nominalny *odpowiedzieć/odpowiedź* występuje w zdaniach komunikujących zwolnienie adresata-maleficjenta z obowiązku ponoszenia odpowiedzialności (w ZPS używa się formacji *odpowiedź* jako nazwy tego pojęcia) za własne lub cudze uczynki (D1–D5), przy czym argument zdarzeniowy przy predykatie werbalnym zwykle przybiera formę wyrażenia *za NPacc* (D3–D5) lub niekiedy – z *NPgen* (D2), z przyczyną *NPgen* (D5).

Inną walencją składniową charakteryzuje się predykat *potrzebować* oraz jego nieosobowy odpowiednik *(po)trzeba (jest/będzie)*, który również w postaci zaprzeczonej tworzy wypowiedzi zwalniające adresata z obowiązku. Adresat ten jest kodowany jako podmiot w mianowniku przy orzeczeniu modalnym *nie ma potrzebować*, konotującym argument zdarze-

niowy w postaci *NPgen* (A14), lub – jako *dativus commodi* przy formie *nie potrzeba będzie (komu)* przyłączającej bezokolicznik (A15), bądź – jako wewnętrzny *agens* (rzeczownik w mianowniku) argumentu zdarzeniowego wyrażonego zdaniem zależnym (*aby S*) od nadrzędnego predykatu nieadresatywnego *nie trzeba* (A16). Oprócz wyrażenia argumentu subiektu modalizowanego, który jest zarazem adresatem presuponowanego aktu woli prawodawcy, zdarza się też wyrażenie argumentu „niedoszłego” beneficjenta powinności Y-a (por. *NPdat* w zdaniu A11).

Negacja nakazu jest też presuponowana przez wypowiedzenia typu A18–A20, w których wyraża się warunkowe zwolnienie Y-a od zobowiązania (a więc uchylenie nakazu) w określonej sytuacji, jeśli zostanie spełniony postawiony *explicite* warunek: na poziomie wypowiedzenia okolicznik warunku jest sygnalizowany specjalnymi wskaźnikami zespolenia członów składowych (spójniki, zaimki względne, partykuło-przysłówki).

11. PODTRZYMANIE NAKAZU

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że nakaz R nie przestaje obowiązywać Y-a'

1. Y NIE MOŻE być UWOLNIONY (przez NN-a) od (u)czynienia P

Od kanonu zaś płacenia y innych danin w kontrakcie wyrażonych, Emphiteuta uwolnionym być nie może. II 30/6;

2. Y NIE będzie WOLNYM od (u)czynienia P

Zadłużonego osoba nigdy wolna od wypłacenia zaciągniętych długów nie będzie... II 35/6.

*
* *

Dość rzadkie wśród wypowiedzi ZPS są struktury z podwójną negacją, jak zdania przytoczone w punkcie 11 – można by je właściwie włączyć do nakazów, bo implikują one obowiązek Y-a czynienia P. Różnica polega na tym, że konieczność czynienia P jest tutaj logiczną konsekwencją zanegowania uwolnienia Y-a od obowiązku (tzn. 'nie jest tak, że Y-owi wolno nie czynić P') – zaprzeczone jawnie (tj. za pomocą partykuły *nie*) jest tutaj zdanie z synkretyczną negacją, tzn. wpisaną w znaczenie konstrukcji: *wolny od uczynienia P*, *uwolniony od uczynienia P*, które realizują pojęcie „negatywnej wolności”. W kontekście aktu prawnego możemy ją interpretować jako „negatywne przyzwolenie” (ale nie – „zaprzeczone pozwolenie”, gdyż taka konstrukcja dałaby w rezultacie zakaz czynienia P). Zanegowaną informację pozytywną można oddać zdaniem formułującym przymus (obowiązek): *Y musi czynić P* (pragmatycznie: *Jest nakazane Y-owi*

czynienie P). Skoro wyjściowe zdanie pozytywne (S) jest sformułowaniem nakazu, to zgodnie z formułą logiczną o znoszeniu się podwójnej negacji („nieprawda, że nie S = S”) zdanie z podwójną negacją również wyraża nakaz. Nadwyżką informacyjną płynącą z implikatury konwersacyjnej w przypadku analizowanej wypowiedzi jest to, że obowiązek czynienia P przez Y-a z woli innego podmiotu jest profilowany jako niewolnienie Y-a od obowiązku czynienia P, a nie – jako wynik „zwykłego” nakazu czynienia P. Trzeba zatem akt realizowany za pomocą tego rodzaju wypowiedzi wydzielić jako odrębny rodzaj aktu prawodawczego pozostający w opozycji do aktu zwolnienia Y-a z obowiązku (por. p. 10), który również ma właściwe tylko jemu wykładniki leksykalno-frazeologiczne, różniące ten akt od pokrewnego mu przyzwolenia. Intencję normodawcy zawartą w wypowiedziach w p. 11 określiliśmy jako „podtrzymanie nakazu R”, co nie jest określeniem w pełni zdającym sprawę z illokucji analizowanego aktu mowy – kłopot ze znalezieniem właściwego określenia wiąże się z tym, że akt ten nie ma charakterystycznego tylko dla niego predykatu wyrażającego tę illokucję; dlatego właśnie prawodawca ucieka się w jego realizacji do konstrukcji z negacją predykatu służącego do wyrażenia aktu uwolnienia adresata od obowiązku.

Przy odczytywaniu illokucji dyrektywy prawnej należy zatem brać pod uwagę – jak to już kilkakrotnie sygnalizowaliśmy – złożoną grę modalności, negacji i znaczenia leksykalnego predykatów w danej wypowiedzi.

12. ZOBOWIĄZANIE USTAWODAWCY

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że Y ma prawo oczekiwać, iż N uczyni PP'

A) zobowiązanie się N-a do działania zgodnie z ustanowionym prawem i oczekiwaniami Y-a

1. (MY N) UPEWNIAMY Y-a czynić PP PRAWEM R

Dobra iakieykolwiek natury ziemskiej czyli miejskiej [...] przeciwko temu prawu darowane, przedane czyli zastawione [...] *juri caduco* podlegać stanowiąmy, y oneż tymże prawem za pomnożenie funduszu Edukacyi pospolitey [...] oddać upewniamy. I 2/32;

2. (MY N) UPEWNIAMY czynić PP PODŁUG OPISU PRAWA R

Podobnież Sądy Nasze Relacyine ostatniey instancyi My Król w własnej osobie z Senatorami przytomnemi podług opisu prawa w części trzeciej odbywać upewniamy. I 2/37;

3. (MY N) UPEWNIAMY (POWAGĄ PRAWA niniejszego), że będziemy czynić PP na prośbę Y-a

...upewniamy powagą prawa niniejszego: że nie inaczey naznaczać onych będziemy, tylko na proźbę stron... III 13/10;

4. (MY N) DEKLARUJEMY (u)czynić PP

...y to świadectwo równo ważyć z pierwszym, deklaruiemy. I 33/6;

5. (MY N) DEKLARUJEMY, że NIE będziemy czynić PP (na niekorzyść Y-a)

...deklaruiemy, że Senatorów [...] sądzeniem takowych Kommissyi obciążać nie będziemy. III 13/10;

6. (MY N) **OBIECUJEMY Y-owi czynić PP** (na korzyść Y-a)

...A My takowe ułożenia poznawać, y poznawszy wspierać, y ztwierdzać obie-
cujemy. I 23/14;

7. (MY N) **uczynimy [będziemy czynić] PP** (na korzyść Y-a)

A My Król dobra takowe [...] według woli Naszey przywilejami *juris caduci* roz-
rządzimy... I 2/27; ...innego Obywatela za Senatora tegoż Województwa, podług
przepisu praw publicznych obierzemy. I 5/1; ... My Król approbować takich opie-
kunów będziemy, y przed którymby Grodem submissyą [...] zeznali [...] w in-
strumencie opieki udecydujemy. I 21/8;...zgwałcenia y nadwerężenia w czym
tych praw, nie dopuścimy. III 5/37; ...a My Król z Radą do Sądu takowe prze-
stępstwo prawa, raz pierwszy popełniającego, wyślemy list napominalny, aby
w pełnieniu swoich obowiązków, był jak nayspilniejszy... I 6/16; ...dla likwidacyi
każdego z osobna kahału długów, Kommissye My Król wyznaczemy... I 32/17;
...a my onychże nieodwłocznie naznaczemy... III 16/1; My zaś do rozrządzenia
tey różnicy Komissarzów naznaczemy... III 13/19; ...a my ekucyi tego Prawa
Sądowi zaleciemy. III 25/21; ...list żelazny stronie proszącej My Król wydamy...
I 2/10; ...przysięgę wykonać pozwojemy [instygatorowi]. I 8/1;

8. **PP będzie spowodowane [będzie zachodzić] od NAS (N-a)**

...na ów czas od Nas Króla *immediate* nadanie opieki zachodzić będzie, y w in-
strumencie opieki Grod wyznaczony zostanie... I 21/7;

9. (MY N) **NIE będziemy TRUDNIĆ czynienia PP** (na korzyść Y-a)

...którego wydania trudnić bynajmniey My Król nie będziemy. III 13/6;

10. (MY N) **NIE będziemy czynić PP**

Dobra stołowe NASZE KRÓLEWSKIE [...] onych ani uszczuplać, ani żadnemi
jurgeltami lub dożywociami obciążać nie będziemy. II 8/4; ...gdyby iednak matka
tę osobę przeżyła tedy my Król dóbr takowych *sub jus caducum* żądać nie będzie-
my⁹⁰. I 2/33;

11. (MY N) **NIE MOŻEMY czynić PP, chyba za zezwoleniem NN-a**

Król na rzecz swoje, y successorów krwi swoiey, nie możemy nabywać [...] dóbr
wszelkiej natury w kraich Rzeczypospolitey będących, chyba za wyraźnym na
Seymie, lub *Pactorum Conventorum* zezwoleniem...⁹¹ I 2/38.

⁹⁰ Jest to szczególny przypadek obietnicy polegający na zrzeczeniu się przez prawo-
dawcę swego uprawnienia na rzecz beneficjenta.

⁹¹ Mamy tutaj szczególny przypadek, gdy normodawca sam zakazuje sobie określonego
działania, należy to traktować raczej jako zobowiązanie (obietnicę nieczynienia PP).

B) obietnica nadania lub zagwarantowanie Y-owi określonego status quo, prawa, przywileju, korzyści

1. Y będzie MIAŁ [będzie mieć] TOLERANCJĘ/BEZPIECZEŃSTWO

A jako dotąd tolerowani są żydzi w wierze swoiey, tak y odtąd też tolerancją mieć będą... I 32/18; A gdyby Królowa po śmierci Króla, stan odmienić miała, w takim przypadku mieć będzie bezpieczeństwo stanowi odmienionemu przyzwoite. I 3/2;

2. Y MA [POWINIEN] MIEĆ BEZPIECZEŃSTWO (zupełne, przyzwoite)

Osoby także nie osiadłe, lecz w Kraiach Rzeczypospolitey zamieszkałe, mają mieć zupełne bezpieczeństwo, osoby, majątków [...], co się i o osobach z krajów cudzych przyjeżdżających rozumieć ma. I 1/1; Szlachcic prawnie za Pośta na Seym obrany, wszelkie bezpieczeństwo w drodze y domu mieć powinien... I 16/10;

3. (MY N) STANOWIMY, że Y MOŻE być PRZYPUSZCZONY do PREROGATYWY R przez NAS (N-a)

...taka osoba do prerogatyw Szlacheckich za przywileiem Nas Króla przypuszczona być może...⁹² I 16/14;

4. (MY N) STANOWIMY, aby Y MIAŁ BEZPIECZEŃSTWO względem Rp

Obywatele dawniey Polszy [...], aby względem [...] dóbr w Polsce mianych, zupełnie znajdowali bezpieczeństwo, stanowimy. II 35/29;

5. (MY N) STANOWIMY, że Y MA MIEĆ BEZPIECZEŃSTWO PRAW i PRYWILEJÓW

...własność osobie każdego przyzwoitą ubezpieczając, stanowimy, iż każda osoba w krajach Rzeczypospolitey osiadła, ma mieć zupełne bezpieczeństwo praw y przywileiów... I 1/1;

6. (MY N) PRYZRZEKAMY Y-owi SPRAWIEDLIWOŚĆ

...tęż im sprawiedliwość, co y obywatelom krajowym przyrzekamy. I 30/1;

7. (MY N) OBIECujemy PRZYJAĆ Y-a do PRYWILEJU R

...my onych że do takowego szlactwa przyjąć obiecujemy. I 30/8;

8. (MY N) UBEZPIECZAMY Y-owi SWOBODY względem czego

...swobody osobiste względem wolności osób, tudzież sposobów do utrzymywania się [...] tymże miastom ubezpieczamy... I 23/22;

⁹² Uprawnienie Y-a wynika z możliwości bycia beneficjentem określonego działania N-a, który obiecuje urzeczywistnić tę możliwość.

9. (MY N) UBEZPIECZAMY Y-owi WOLNE czynienie P

A ponieważ *quovis titulo* possessora do zachowania tego obowiązujemy prawa, dla czego zastawnikom, dzierżawcom wolne dochodzenie, takowych wydatków do dziedzica zostawujemy y ubezpieczamy. II 6/15;

10. UBEZPIECZAJĄC Y-owi Rp, (MY N) stanowimy R1

...własność osobie każdego przyzwoitą ubezpieczając, stanowimy, iż każda osoba w krajach Rzeczypospolitey osiadła, ma mieć zupełne bezpieczeństwo praw y przywileiów... I 1/1;

11. (MY N) UPEWNIAMY Y-a, że MY NIE będziemy TAMOWAĆ Y-owi uzyskania przywileju R

Upewniamy cudzoziemców osiadać tu pragnących, iż onym otrzymania Szlachectwa w Kraiach Królestwa tamować nie będziemy... I 30/8;

12. (MY N) UPEWNIAMY Y-owi POWAGĘ i BEZPIECZEŃSTWO

Sądom tym Mieyskim powagę y bezpieczeństwo, tak, iak iest w Artykule o bezpieczeństwie Sądownym z osobna opisano, upewniamy. III 19/3;

13. (MY N) PRZYJMUJEMY Y-a pod OBRONĘ PRAW [tzn. gwarantujemy Y-owi określone prawa]

Opatrując w krajach Królestwa Naszego dla Cudzoziemców zupełne bezpieczeństwo, przyjmujemy ich pod obronę praw krajowych... I 30/1;

14. (MY N) OSTRZEGAMY Y-owi BEZPIECZEŃSTWO względem osoby Y-a lub Rp

Bezpieczeństwo względem ich osoby y własności, iak innym mieszkańcom Kraiu ostrzegamy... I 32/20;

15. (MY N) OSTRZEGAMY, że Y ZOSTANIE przy STANIE /przywileju/ jakim

...każdy [...], gdy [...] Kondycje mieszczństwa dopełni ostrzegamy, iż już przy takowym swym stanie y powołaniu zostanie. I 30/2;

16. (MY N) OSTRZEGAMY Y-owi otrzymanie Rp od X-a

...otrzymanie tegoż świadectwa od miasta czyli miasteczka [...] ostrzegamy... I 33/6;

17. (MY N) WARUJEMY Y-owi BEZPIECZEŃSTWO

Takoweż bezpieczeństwo warujemy y Szpitalom. II 4/2;

18. (MY N) NIE ODMÓWIMY Y-owi PRYWILEJU R // WOLNEGO LISTU uczynienia P // LISTU ŻELAZNEGO

...wolnego mu listu wyiechania, z przepisanyym czasem do powrotu, nie odmówimy. I 16/16; ...będącym pod infamią [...] listów żelaznych czyli *salvi conductus*

ad agendum nie odmówimy. I 2/3; ...o nadanie przywileju wieczystego Nas Króla upraszać będzie, którego mu nie odmówimy... I 8/1; ...My Król im przywileiu, gdy będą w kandydacyi, nie odmówimy. I 9/4;

19. OPATRUJĄC dla Y-a zupełnie BEZPIECZEŃSTWO, stanowimy R1

Opatrując w krajach Królestwa Naszego dla Cudzoziemców zupełnie bezpieczeństwo, przyjmujemy ich pod obronę praw krajowych...⁹³ I 30/1;

20. WARUJĄC Y-owi jak najdoskonalsze BEZPIECZEŃSTWO, stanowimy R1

Jak naidoskonalsze warując bezpieczeństwo drogom publicznym, uchwalamy. Iż ktoby mostowego się domagającym [...] na drodze zastępował, lub słowami lżył, y bić odgrażał się, takowy o to pozwany, ukrzywdzonemu 500 złotych Polskich winy zapłaci⁹⁴. II 6/17;

21. Y OTRZYMA [będzie otrzymać] PRZYWILEJ od NAS (N-a)

...a od Nas Króla przywileia równie otrzymać będą. I 9/5;

22. Y zostanie UPRZYWILEJOWANY przez NAS (N-a)

Podkomorzowie tym sposobem [...] przez Nas Króla uprzywileiowani zostaną... I 10/1;

23. (MY N) będziemy PRZYWILEJOWAĆ Y-a

...a my Król z tych czterech jednego na wakans przywileiować będziemy... I 9/2.

24. (MY N) OPATRZAĆ będziemy Y-a w Rp

...osoby stanu szlacheckiego, bądź mieyskiego, y wieyskiego [...] listami *salvi conductus a vi et potentia* bez żadney poręki opatrzać będziemy. I 2/5.

*
* *
*

Wyszczególnione w punkcie 12 wypowiedzi ZPS stanowią szczególny rodzaj aktów normatywnych, za pomocą których prawodawca nie zobowiązuje innej osoby (instytucji) do określonego postępowania, lecz nakłada na siebie zobowiązanie podjęcia określonych decyzji i działań,

⁹³ Obietnica jest tutaj sformułowana jako uzasadnienie innej normy.

⁹⁴ W zdaniu tym argument adresata udzielanej gwarancji bezpieczeństwa przybrał postać rzeczownika nazywającego rodzaj miejsca (*drogi publiczne*), po którym poruszają się ludzie, będący – jak wynika z dalszego kontekstu wypowiedzi – właściwymi obiektami troski normodawcy; należy więc interpretować użycie nazwy miejsca zamiast nazwy osób je zajmujących jako wynik metonimii.

zgodnie z przysługującymi mu kompetencjami, wynikającymi z zakresu sprawowanej władzy i nadrzędnej pozycji, jaką zajmuje wobec innych podmiotów stosunku prawnego. Wypowiedzi te nie formułują zatem nakazów i zakazów działania, lecz przyrzeczenia, obietnice, gwarancje, zapewnienia, deklaracje, postanowienia itp. – K. Opalek (1974: 178) nazywa takie akty decyzji „samoodnoszącymi się”. Ich znaczenie odzwierciedla się w charakterze użytych czasowników w funkcji performatywnej, przy czym podmiot kreujący akt normatywny jest zarazem wykonawcą czynności będącej przedmiotem obietnicy. Mimo to właściwym adresatem wypowiedzi (i zarazem beneficjentem czynności N-a) jest inny podmiot (Y), wobec którego N się zobowiązuje. Oczekiwanie przez Y-a wypełnienia obowiązku jest wyraźnie presuponowane, a podmiot, na którego korzyść dokonuje się akcja, jest wskazany za pomocą nazwy w celowniku, konotowanej przez czasowniki: *obiecywać*, *przyrzekać*, *ubezpieczać*, *ostrzegać*⁹⁵, *warować*. Nazwa tego argumentu może zostać wyelidowana, jeśli adresat-beneficjent jest tożsamy z wewnętrznym argumentem osobowym podrzędnej wobec predykatu wolitywnego struktury predykatowo-argumentowej (por. B15). Argument adresata występuje przy predykcacji *upewnniać* w postaci *NPdat*, gdy czasownik ten łączy się z nazwą korzyści wyrażoną w formie *NPacc* (B12), lub też pojawia się fakultatywnie w postaci *NPacc* (A1, B11), gdy predykat ten łączy się ze zdaniem (*że S*) bądź bezokolicznikiem jako wykładnikiem argumentu zdarzeniowego – z elizją argumentu adresata w strukturze powierzchniowej mamy w takim wypadku do czynienia w zdaniach A2 i A3. Argument beneficjenta – wyrażony syntetycznym dopełniaczem (B25) lub po przyimku *dla* (B19) – jest konotowany również przez czasownik *opatrywać*⁹⁶ (w ZPS nieiteratywna postać

⁹⁵ Czasownik *ostrzegać* w wypowiedziach ZPS spełnia funkcję taką, jak czasowniki *ubezpieczać* (*co komu*), *warować* (*co komu*) zarówno wówczas, gdy łączy się ze zdaniem zależnym (wprowadzanym spójnikiem *że*), jak i jego nominalizacją; służy zatem do stworzenia i zakomunikowania aktu zagwarantowania Y-owi (przez podmiot prawodawczy) możliwości korzystania z określonego uprawnienia, a nie – do ostrzeżenia kogoś przed zagrożeniem, jak w polszczyźnie potocznej – współczesnej i osiemnastowiecznej (SL potwierdza to znaczenie licznymi cytatami, podczas gdy użycie czasownika *ostrzegać* z objaśnieniem „warować sobie co” nie jest potwierdzone żadnym cytatem).

⁹⁶ Czasownik *opatrywać* – desygnujący czynność wielokrotną w przeciwieństwie do podstawowej formy duratywnej *opatrzyć* – jest jeszcze w XVIII w. znaczeniowo związany z podstawową dla całej rodziny nazwą czynności percypowania czegoś za pomocą wzroku: *patrzeć*. Znaczenie verbum percipiendi pojawia się na pierwszym miejscu w objaśnieniach SL do hasła *opatrować/opatrzyć*: „upatrywać, patrząc dochodzić, obaczyć, oglądać”, ale jest ono dokumentowane cytatami z XVI w.; szerszą dokumentację użyć ma w SL

tego czasownika brzmi *opatrzać* – SL kwalifikuje formę jako przestarzałą), podobnie jest formalizowana rola adresata w zwrocie *przyjmować (kogo) pod obronę praw* (B13). Argument treściowy przybiera przy wymienionych czasownikach – konstytuujących akty obietnicy – postać bezokolicznika desygnującego czynność będącą przedmiotem zobowiązania nadawcy (por. A1, A2, A6, B7), postać zdania zależnego (A3, B11, B15) bądź też najczęściej – postać nomen abstractum (por. B6, B8, B12, B17, B20). Rzeczownik abstrakcyjny jest zazwyczaj nazwą określonego rodzaju uprawnienia, które N gwarantuje Y-owi, takiego jak: *sprawiedliwość, swoboda* (czynienia P), *bezpieczeństwo* (względem osoby lub własności), *tolerancja, wolność* (tutaj – jedynie w postaci wyrażenia nominalnego *wolne czynienie*), *stan* (tj. przynależność do uprzywilejowanego stanu społecznego), *przywilej*. Nazwy te wydają się na tyle zespolone z czasownikiem, że połączenia takie są na granicy przekształcenia w multiwerbizm: konstrukcji analitycznej *ostrzegać [upewniać] Y-owi bezpieczeństwo względem P* odpowiada syntetyczna konstrukcja z pokrewnym czasownikiem *ubezpieczyć P Y-owi* – z wchłoniętym przez czasownik argumentem treści; por. też analogiczna paralela: *Y otrzyma przywilej – Y zostanie uprzywilejowany – Będziemy przywilejować Y-a* (B21–23). Niekiedy wykładnikiem argumentu treściowego jest nazwa czynności (nomen actionis) traktowanej jako przywilej (por. B9, B16) lub nazwa przedmiotu własności (B10), przy czasowniku *opatrywać* – kodowana w wyrażeniu *w NPacc* (B24).

Występowanie dativus commodi przy jakimkolwiek czasowniku orzekającym o czynności podmiotu prawodawczego, a więc użytym w 1. osobie futurum, wprowadza znaczenie obietnicy i presuponowanego oczekiwania jej wypełnienia. Przy nieadresatywnych czasownikach ogólnie stanowiących adresat obietnicy jest tożsamy ze wskazywanym w dalszym kontekście beneficjentem postanowienia. Zazwyczaj jest on wyrażony na pozycji podmiotu zdania zależnego (B3, B4, B5), przy czym w zdaniu tym sygnalizuje się możliwość realizacji określonego uprawnienia (a nie jego przyznanie), co wprowadza element obietnicy. Możliwość ta w zdaniach o postaci *że S wymaga użycia dodatkowego predykatu modalnego: (Y) może być przypuszczony do czego* (B3), *ma mieć bezpieczeństwo* (B5), przy czym zwrot *ma +inf* realizuje w tym kontekście

znaczenie przenośne: „obmyślić, zabiegłość mieć, staranie mieć”; jeszcze większym stopniem leksykalizacji charakteryzuje się pochodny rzeczownik *opatrność*, który Linde objaśnia kolekcją synonimów: „opatrywanie, pieczołowitość, ostrożność, zabiegłość, przezorność”.

raczej znaczenie zamiaru ('chcemy, aby miał'), a nie – znaczenie obowiązku deontycznego⁹⁷, choć można również interpretować tę konstrukcję jako sformułowanie nakazu dla presuponowanego podmiotu kompetencyjnego, który ma zapewnić Y-owi określony przywilej. Brak formalizacji argumentu adresata charakteryzuje wyraźniej te wypowiedzi, które stanowią pewne deklaracje (składane wobec uogólnionego, presuponowanego odbiorcy) nie związane wyraźnie z korzyścią na rzecz określonego beneficjenta. Tworzą je zarówno verba dicendi użyte w 1. osobie praesentis: *upewniać +inf* (A2) / *że S* (A3), *deklarować +inf* (A4) / *że S* (A5), jak i wszelkie inne predykaty (por. A7) użyte w futurum, które jest jedynym wykładnikiem postulatywności. A ponieważ wykonawcą potencjalnej czynności (na korzyść innej osoby) ma być prawodawca, tożsamy z nadawcą komunikatu, to tym samym akt mowy realizuje zobowiązanie, obietnicę.

Jako akty udzielenia gwarancji (zabezpieczenia praw) należy również odczytywać wypowiedzi typu A7, A8, B1, B2, B21–B24, pozbawione jawnego performatywu; na rodzaj illokucji (obietnica) wskazuje tutaj czas przyszły lub potencjalność związana z użyciem zwrotu modalnego *ma mieć*, *nie możemy* oraz wynikająca z treści wypowiedzenia korzyść dla Y-a (bezpieczeństwo, tolerancja, kuratela, własność).

Niekiedy podmiot prawodawczy deklaruje niewypełnienie określonych czynności, których skutki – wyrażone lub presuponowane – byłyby niekorzystne dla adresata (por. A5, A10, A11): obietnica działania na rzecz Y-a realizuje się wówczas w zobowiązaniu niedziałania na niekorzyść Y-a. Obietnica jest też niekiedy komunikowana za pomocą struktur z podwójną negacją, tj. jako zaprzeczenie odmowy ewentualnego udzielenia gwarancji adresatowi: *Nie odmówimy Y-owi przywileju R* (B18) czy utrudniania zrealizowania celu przez Y-a: *Nie będziemy trudnić Y-owi uczynienia P* (A9), przy czym zaprzeczane jawnie jest tu zdanie z synkretyczną negacją, tkwiącą w znaczeniu predykatów: *odmówić* 'powiedzieć, że się nie spełni czyjejs prośby', *trudnić* 'przeszkadzać w realizacji P, nie pozwalać komuś czynić P'.

W wypowiedziach stanowiących zobowiązania jawnie wyrażony jest zazwyczaj sam akt obietnicy (gwarancji) oraz pozytywny skutek dla Y-a (na przykład możliwość czynienia P, korzystania z przywileju itp); czynności N-a, podejmowane w celu wypełnienia zobowiązania, są zazwyczaj

⁹⁷ O wieloznaczności i uwarunkowaniach kontekstowych interpretacji znaczenia konstrukcji: *mieć +inf* por. m.in.: Bartnicka 1982, Ligara 1997.

presuponowane; jeśli zaś są bezpośrednio komunikowane, to fakt, iż są przedmiotem obietnicy i spowodują korzyści dla Y-a, jest implikowany (por. p. A). Mimo iż scharakteryzowane wypowiedzi stwarzają akty zobowiązania ze strony podmiotu prawodawczego, sam czasownik *zobowiązać się (do czego)* lub predykaty pokrewne nie występują w tych wypowiedziach jako „explicit performatives”; preferowane są czasowniki adresatywne, takie jak: *obiecać, przyrzekać, ubezpieczać*, które presuponują istnienie uprzedniego – w stosunku do referowanego aktu mowy – żądania lub oczekiwania przez Y-a wypełnienia obietnicy przez nadawcę. Z. Greń (1994: 298) charakteryzuje predykaty *obiecać, przyrzekać* następująco: „Predykaty te oznaczają przekazanie odbiorcy informacji nadawcy o tym, że jest gotów, w reakcji na prośbę skierowaną przez odbiorcę do nadawcy, wykonać działania na jego rzecz lub na rzecz osób przez niego wskazanych: osobowego obiektu komunikacji lub nadawcy, działania oceniane pozytywnie przez nadawcę i odbiorcę i przez odbiorcę pożądane i sugerowane”. Wykorzystanie takich predykatów w akcie prawnym wskazuje na to, że decyzje prawodawcy nie są zupełnie arbitralne, lecz odpowiadają na oczekiwania adresatów norm. Czasowniki *ubezpieczać, ostrzegać, warować, opatrywać, upewniać* – konotujące argument nadawcy-agensa, argument adresata-beneficjenta oraz argument treści, tj. wyrażenie korzyści (dla adresata) kausowanej przez agensa, a także (fakultatywnie) argument sposobu realizowania celu przez nadawcę – dodają do znaczenia ‘zobowiązanie’ element znaczeniowy ‘udzielenie gwarancji, zabezpieczenie (czegoś komuś)’ oraz element oceny prawdziwościowej (przekazywany w akcie obietnicy): ‘utwierdzenie odbiorcy w przekonaniu co do intencji nadawcy’. Przy czasownikach *upewniać, ostrzegać, warować* rzeczownik *bezpieczeństwo* jest wyrażeniem argumentu zdarzeniowego, co nie prowadzi do redundancji, gdyż rzeczownik ten ma w takim użyciu nie znaczenie czynnościowe (‘akt gwarancji, zabezpieczenie’), tkwiące w treści wymienionych predykatów, ale podmiotowe rezultatywne: ‘poczucie pewności, stan braku zagrożeń’. Możliwość wystąpienia w pozycji dopełnienia rzeczownika nazywającego konkretny przedmiot materialny zbliża wymienione czasowniki do predykatów operacji z podobnym rodzajem walencji, oznaczających ‘przekazywanie czego’, takich jak *dawać, udzielać*, które zresztą w użyciach wtórnych, realizujących funkcję kategoriałną, przyłączają również nazwy abstrakcyjne w pozycji argumentu obiektu.

13. PRYZNANIE KOMPETENCJI

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że NN ma prawo/obowiązek decydowania w sprawach dotyczących obowiązków/praw Y-a'⁹⁸

A) kompetencja do ustanawiania prawnego stanu rzeczy/sprawowania władzy/rozstrzygania spraw w określonym zakresie

1. (MY N) **POWIĘKSZAMY WŁADZĘ** (sądową) NN-a

...władzę sądową Podkomorzych [...] powiększamy. III 12/4;

2. **NN-owi ZOSTANIE DANA WŁADZA** (zupełna) (w decydowaniu o sprawach Y-a)

...opiekunom w tym władza zupełna dana będzie. I 21/11;

3. **NN OBEJMIE RZĄD i WŁADZĘ nad kim/nad czym**

Taż Kommissya Edukacyina obeymie Rząd i władzę nad szpitalami wszelkimi... III 18/16;

4. **ZWIERZCHNOŚĆ nad Y-iem MA NALEŻEĆ do NN-a**

Zwierzchność nad wszystkimi Kancellarzystami, co do ich nauk y obyczajów, *immediate* do Regenta ma należeć... I 14/28;

⁹⁸ Wypowiedzi normatywne wyszczególnione w punkcie 13 udzielają kompetencji pewnym podmiotom, najczęściej sądom (tutaj są one adresatami kompetencji, a nie – organami sankcjonującymi działania właściwego adresata normy) do wydawania rozstrzygnięć w określonym zakresie spraw, a zarazem – do sprawowania władzy nad pewnymi podmiotami, które są zobowiązane do podlegania tej władzy. Zarówno treść rozstrzygnięcia, jak i jego forma (nakaz, zakaz, zezwolenie) nie zawsze są określone przez podmiot prawodawczy, lecz często pozostawione do decyzji podmiotu kompetencyjnego; od aktów stanowiących nakazy lub zezwolenia wyszczególnione wypowiedzi różnią się także pewnymi leksykalnymi wykładnikami modalności.

5. **DOZÓR i EGZEKUCJA PRAW będzie NALEŻEĆ do NN-a, aby P było (u)czynione (przez Y-a)**

Do tych Kommissyi Skarbowych, należeć będzie dozór y exekucya Praw, aby rzeki portowe [...] przez dziedziców [...] nie były młynami lub groblami zawalane... III 9/13;

6. **Y WINIEN (jest/będzie) PODLEGŁOŚĆ NN-owi**

Każdy mieszczanin, winien iest podległość, z osoby y dóbr iurydykcyi swey mieyskiej... I 24/6;

7. **Y będzie NALEŻEĆ do JURYSDYKCJI NN-a**

Emphiteutowie, czynszownicy, lub za innemi prawami dziedziców po miastach y przedmieściach grunta, Szlacheckiego lub Duchownego stanów posiadaiący, do Jurydykcyi mieyskiej należeć także będą, a to pod karą zwykłą na mieszczan miastu nieposłusznych opisaną⁹⁹. I 23/5;

8. **Y POZOSTAJE POD JURYSDYKCJĄ NN-a**

Chłop do gruntu przywiązany iak w §1 y 2 pod iurydykcyą pana tegoż pozostaie... I 31/18;

9. **(MY N) CHCEMY MIEĆ Y-a NALEŻĄCEGO do JURYSDYKCJI NN-a**

...Sąd Grodzki [...], do którego iurydykcyi należących nazawsze mieć chcemy tychże żydów, po wsiach mieszkaiących. I 32/4;

10. **NN MA mieć Y-a (do czynienia P)**

Podkomorzowie, iako Sędziowie spraw granicznych, maią mieć swoich Komorników... I 10/3;

11. **NN MA [będzie mieć] MOC (u)czynić PP**

Susceptanci protokoły trzymać, y zapisywać tranzakcyje moc mieć będą... I 14/16;

12. **NN MA [będzie mieć] MOC do (u)czynienia PP**

Szyprowie na statakach pańskich z zbożem, lub z innemi towarami wszelkiemi panow swoich własnemi płynący, maią moc zupełną do przedania lub zamienienia sobie towarow powierzonych... I 27/3;

13. **NN będzie MOCEN (u)czynić PP**

...który Subdelegat mocen będzie, z stróny Pana pretensyje spisać... I 26/4;

⁹⁹ Y jest adresatem nakazu, na co wskazuje sformułowanie sankcji za niestosowanie się do polecenia. Stopień kategoryczności nakazu jest jednak słabszy niż przy użyciu jawnego performatywu lub modalizatora wartościującego, typu *powinien, musi, jest obowiązany* itp.

14. (MY N) DAJEMY MOC NN-owi uczynić PP za WIADOMOŚCIĄ i WOLĄ NAS (N-a)

Przeto za zezwoleniem wszystkich stanów, daiemy moc Komissyi Skarbowey Koronney Dobra z tych Ekonomii pozostałe którekolwiek za wiadomością y wolą NASZĄ KRÓLEWSKĄ sprzedać... II 8/4;

15. NN ZOSTAJE w OBOWIĄZKACH ZADECYDOWAĆ SR

Superarbiter [...], iako też arbitriowie [...] sprawę sądowi swemu zdaną zadczydować finalnie [...] zostaią w obowiazkach. III 11/9;

16. NN MA UZNACĆ, czy SR MA nastąpić

...Konsystorz uznać ma ostatecznie, czyli separacya nastąpić ma, lub nie... I 18/1;

17. (u)Czynienie P będzie ZALEŻEĆ od NAS (N-a)

Szafunek onych [dóbr] w przypadku wakancyi od NAS KRÓLA zależeć będzie, to się ma rozumieć i o młynach...¹⁰⁰ II 8/5;

18. SR MA ZALEŻEĆ [DEPENDOWAĆ] od NN-a / Y będzie DEPENDOWAĆ od RZĄDU NN-a, co się tyczy czynienia P

Liczba Patronów po sądach miejskich od Magistratów za rekomendacją Palestry zależeć ma... III 19/29; ...a Kollegia tych podług Artykułów osobnych ustanowione od teyże Kommissyi dependować będą... III 18/20; Susceptanci, co się tyczy porządku zachowania w Kancellaryi, y w pisaniu tranzaktywów podług prawa, od samego Regenta rządu dependować będą... I 14/15;

19. sprawy R będą NALEŻEĆ do NN-a

Sprawy do tego Sądu należeć będą... III 4/16; ...takie sprawy do Miast pierwszey Klasy [...] należeć będą. III 19/5;

20. NN ZADECYDUJE SR/będzie DECYDOWAĆ/REZOLWOWAĆ SR

...a tę wartość Sąd Grodzki decydować będzie, gdyby bez proporcjonalną Pan sobie formował. I 31/5, p. 2; ...dopiero Kommissya Skarbowa Koronna [...] te wzajemne rewizye pozna, roztrząśnie y rezolwować będzie... II 7/4; ...sąd Grodzki za pozwem o to danym przez dekret swój rzecz tę zadczydować. I 4/14;

21. SR MA RESOLVI (przez NN-a)

...ręczona *paritas votorum* [...] do Sądów Relacyinych odesłana, tam *resolvi* ma. III 4/10;

¹⁰⁰ N (podmiot prawodawczy) udziela sobie kompetencji dysponowania dobrami, jest więc tutaj zarazem podmiotem kompetencyjnym.

22. WOLNO będzie NN-owi czynić PP (w sprawach Y-a) w swojej JURYSDYKCJI

...w następujących tylko przypadkach, Kuratorów prawnie ustanowionych utwierdzać, lub nadawać, toż dobra sekwestrować Sądom Grodzkim, każdemu *respectivě* w swojej Jurysdykcji, wolno będzie. I 22/1;

23. Rp (należące do Y-a) jest PODLEGŁE do WOLNEGO ROZRZĄDZENIA NN-a

...takowe przez duchownych nabycia jeżeli dotąd sto lat nie są w ich possessyi [...] *Juris Caduci* do wolnego Naszego rozrządzenia są podległe. II 9/4;

24. (MY N) POZWALAMY NN-owi, aby USTANOWIŁ SR

...pozwalamy Woiewodztwom y ziemiom, aby na Seymikach gospodarskich, około postanowienia takowej Grodzkiej milicyi z sobą się naradziły, i płacę dla niey ustanowiły. I 6/17;

25. (MY N) POZWALAMY NN-owi czynić ROZPORZĄDZENIA (w sprawach dotyczących Y-a)

...w czym Kommissyi Naszey Edukacyiney dalsze w tym rozporządzenia czynić pozwalamy. I 31/26;

26. (MY N) ODSYŁAMY Y-a do NN-a PO DECYZYĘ sprawy R

...po ostatnią decyzją sprawy, strony do Trybunału Duchownego odsyłamy. II 2/6;

27. (MY N) DETERMINUJEMY NN-a PRO RESOLUTIONE SR

...*pro resolutione ejusdem paritatis votorum*, Sądy Nasze Relacyjne determinujemy. III 4/10.

B) Kompetencja do sądenia i karania adresatów norm¹⁰¹

1. NN będzie SĄDZIŁ [ROZSĄDZI] sprawy R

Sprawy złodzieystwa same tylko Sądy Marszałkowskie, Grodzkie, tudzież Magistraty miast większych [...] sądzić będą... II 54/15; ...a sąd [...] sprawę taką *in approbatione* Dekretu pierwszej instancji rozsądzi... III 4/17;

¹⁰¹ Organ karzący jest tutaj głównym adresatem dyrektywy, wyznaczającej mu kompetencję orzekania win i kar wobec określonych podmiotów, a nie – podmiotem normy sankcjonującej (Z-em), która zwykle towarzyszy normie sankcjonowanej, tj. nakazowi bądź zakazowi skierowanemu do innego adresata.

2. NN MOŻE SĄDZIĆ sprawy R / Y MOŻE być SĄDZONY przez NN-a // Sprawy R MOGĄ [POWINNY] być SĄDZONE [ROZSĄDZONE] (przez NN-a)

Sądzić także może sprawy ku karności y porządku Osób w Akademii y szkołach uczących się... III 18/27; A złodziey każdy tam być może sądzony... II 54/21; A takowa sprawa bez wszelkiej zwłoki w kadencji z przypozwu nad wszystkie rozsądzona być powinna... III 4/14; ...sprawa [...] przez Podkomorzego Ziemi własney [...] sądzona bydź może... III 13/9;

3. NN będzie MIEĆ MOC SĄDZIĆ [ROZSĄDZIĆ] sprawy R / UŁOŻYĆ ROZRZĄDZENIE względem Y-a / DYSPONOWAĆ Rp

...a ci [...] sprawy swego dystryktu wyznaczonego [...] sądzić także moc mieć będą. III 19/2; ...tedy on finalnie pretensye ich na gruncie rozsądzić, moc mieć będzie... I 26/4; ...Collegia y mieysca mieszkalne [...] Kommissya niemi ma moc podług potrzeby dysponować. III 18/10; Taż Kommissya będzie miała moc ułożyć rozrządzenie względem tułaczów y próżniaków... III 18/23;

4. NN będzie MIAŁ MOC SĄDZENIA Y-a / ROZRZĄDZENIA w sprawach (POLECONYCH przez N-a)

A w tych wszystkich materyach poleconych, taż Kommissya nie tylko będzie miała moc rozrządzenia, ale y w figurze sądowej sprzeciwiających się sądenia... III 18/27;

5. (MY N) DAJEMY [UDZIELAMY] NN-owi MOC SĄDZENIA (zupelną) (w sprawie Y-a)

A gdyby zaciągnionych długów płacić nie chcieli, moc sądenia o to sądom [...] daiemy. I 3/3; ...Komornikom [...] moc zupelną sądenia [...] udzielamy III 12/2;

6. NN będzie MIAŁ PRAWO ROZSĄDZIĆ sprawy R

...wszystkie zaś miasta inne [sprawy] iuz odtąd, chyba tylko o złodzieystwo małej wagi [...], rozsądzić będą miały prawo... II 54/15;

7. (MY N) ZLECAMY NN-owi ROZSĄDZANIE spraw R

...rozsądzanie spraw granicznych onymże zlecamy... III 12/1;

8. (MY N) ROZKAZUJEMY, aby NN ROZSĄDZAŁ sprawy R

...tak onymże rozkazujemy, ażeby za naypierwszą odezwą Szlachcica ukrzywdzonego [...] sprawy w tym rodzaju zachodzące [...] ostatecznie rozsądza-li. III 16/4;

9. (MY N) POSTANAWIAMY, aby NN ROZSĄDZAŁ sprawy R

Sąd zaś Ziemski [...] aby [...] wszystkie sprawy, przez appellacyą z Urzędu Grodzkiego wytoczone [...] rozsądzał, postanawiamy. III 7/2;

10. **(MY N) CHCEMY MIEĆ sprawy ROZSĄDZANE [odsądzane...] / SĄDY sprawowane przez NN-a**

A sprawy graniczne [...] przez Sąd lub Urząd Podkomorski własnego Powiatu (*salva appellatione*, iako wyżey) rozsądzane mieć chcemy. III 16/4; ...sprawy [...] odsądzane mieć chcemy. III 4/20; Sądy Nasze Assessorskie ostatniej instancji przez Pięczętarzów [...] tak iak w części trzeciej opisano jest, sprawowane mieć chcemy... I 2/36;

11. **NN będzie MIEĆ MOC [POWINIEN] KARAĆ Y-a**

Nie pilnych Regent moc mieć będzie karać. III 25/14; Starsi Cechowi Czeladź zbytkuiącą, lub roboty nie pilnuiącą [...] karać grzywnami moc mieć będą... I 25/3; ...Trybunał zaś karać y nawet od funkcji odsądzić takowych moc mieć będzie. I 12/8; ...karać ich przecie nie ma mocy, ale tylko oskarżać przed Sądem powinien. I 14/15;

12. **KARNOŚĆ nad Y-iem (PRZY)NALEŻY do NN-a**

Chłop do gruntu przywiązany iak w §1 y 2 pod iurydykcyą pana tegoż pozostaie, tak iż karność cywilna nad nim y rozterków, lub deferencyi iakieykolwiek między temiż chłopami zachodzących ułatwienie, y decydowanie do pana przynależy...¹⁰² I 31/18;

13. **NN będzie MÓGŁ STANOWIĆ i EGZEKWOWAĆ KARY (dla Y-a za uczynienie P)**

Gdyby przeto gospodarz [...] Kancelarzystę oskarżył [...] niniejsze kary [...] sam Regent stanowić będzie mógł y egzekwować... III 25/7;

14. **NN (będzie) POWINIEN WSKAZYWAĆ WINY na Y-a za (u)czynienie P / WSKAŻE na Y-a to, co PRAWO i PROCES DOZWALA**

...Sądy dopełnienie takowe nakazuiąc, powinny będą wraz y winy w kontrakcie wyrażone, za sprzeciwianie się wskazywać... II 12/4; A sąd za przełożeniem w tym dowodów od strony, to wskaże na niego, co prawo y proces dozwala. I 2/8;

15. **NN ODEŚLE Y-a po KARY do Z-a**

...ieźeliby zaś possessor w przeciagu possessyi swoiey, osobiście [...] wykroczył, onegoż [subdelegat] do Urzędu Grodzkiego po kary odeszle. II 37/13;

16. **KARANIE Y-a [KARA na Y-a (za uczynienie P)] MA ZALEŻEĆ od NN-a / decyzji NN-a**

...na młodszych zaś w tym występnych kara *ab arbitrio* sądu zależeć ma... II 54/11;

¹⁰² Pierwsza część wypowiedzi orzeka o osobie, która jest biernym obiektem działania podmiotu uprawnionego („pan sprawuje jurysdykcję nad chłopem”), a więc raczej nie – adresatem powinności; w drugiej części normy uprawnienie adresata jest wyrażone za pomocą konstrukcji: *czynienie P przynależy do Y-a*, która jest konwersem zdania: *Y ma prawo czynienia P* – przynależność oznacza tu posiadanie uprawnienia do działania.

17. WOLNO NN-owi KARAC' Y-a

...opieszalnych za' w schodzeniu na godziny wyznaczone, kara' Trybunałowi wolno... I 12/16;

18. Y czyniacy P MA by' SA'DZONY i KARANY NIE przez NN-a, ALE NN-a1

Komornik Podkomorskie prawo w czym łamiacy, nie przez Podkomorzego, ale Sa'd Ziemi sadyony y karany by' ma... I 10/6.

C) Kompetencja do uwalniania kogo od obowiazku/kary

1. NN UWOLNI Y-a od KARY/od obowiazku R

Gdyby [...] Sa'd niewinnym zaaresztowanego uznał, na ow czas go od arestu dalszego uwolni. II 51/26; ...ile razy Sa'dzia będy przez inkwizycje przekonany, że broniacy swego ciała y zycia, zaboyce, lub zlodzieja nocnego [...] zabił, takiego od wszelkiej kary uwolni z prawa własney obrony. II 52/1; ...sa'd [...] w ten czas go uwolni. III 22/13;

2. Y MA by' UZNANYM (przez NN-a) WOLNYM od bycia obiektem dzialania X-a

...pozwany [...] wolnym od impetycyi Aktora uznany bydż ma... III 20/4.

*
* *
*

Charakterystyczne dla aktu udzielania przez prawodawcę ZPS kompetencji innemu podmiotowi są wypowiedzi w p. 13 z wykładnikiem leksykalno-frazeologicznym aktu w postaci zwrotu modalnego *ma moc*, stosowanego zwłaszcza wówczas, gdy subiekt modalizowany (podmiot kompetencyjny) jest instytucją lub osobą pełniącą jakieś funkcje urzędowe (por. uwagi na ten temat w punkcie 2). Zwrot ten przyłącza zazwyczaj bezokolicznik (A11, B3, B10) lub wyrażenie w postaci *NPgen* (B4) lub *do NPgen* (A12). Odpowiednikiem znaczeniowym zwrotu *mieć moc* jest niekiedy wyrażenie z orzecznikiem adiektywnym: *jest mocen* (A13), również przyłączające bezokolicznik jako najbliższe dopełnienie. Rzadziej występuje predykat modalny *może (+inf)*, który komunikuje możliwość deontyczną w typowych normach przyzwalających (por. p. 2), a tutaj – służy stwierdzeniu kompetencji NN-a do sądenia, rozstrzygania pewnych spraw (B2), podobnie jak zwroty modalne: *ma prawo +inf* (B6) i *wolno +inf* (A22). Kauzatywnym odpowiednikiem zwrotu *ma moc* – orzekającego o kompetencji NN-a z presupozycją istnienia „mocodawcy” – jest

połączenie: (*My N*) *dajemy/udzielamy* (NN)-owi *moc* (+NPgen) z czasownikami operacji w funkcji performatywnej (A14, B6), a więc ujawniające subiekt udzielający kompetencji (N). W 1. osobie praesens występują też inne czasowniki, których znaczenie ‘upoważnienie, udzielenie władzy decydowania o sprawach innych podmiotów’ realizuje się w połączeniach z określonymi dopełnieniami – por. *Powiększamy władzę NN-a* (A1), *Determinujemy NN-a pro resolutione* (A27). Stwierdzenie samego stosunku zależności między Y-iem a NN-em (bez wskazywania na zakres decyzji NN-a i rodzaj realizowanej przez niego dyrektywy) wyrażają zdania, w których nazwa Y-a zajmuje pozycję podmiotu przy predykacie (niekiedy z operatorem modalnym) wyrażającym podleganie Y-a władzy NN-a (np. *jest winien podległość*) – nazwa NN-a zajmuje wówczas pozycję dopełnienia dalszego (por. A6); zależność między Y-iem a sprawującym nad nim władzę sądową NN-em jest również konstytuowana przez predykaty *należać (do jurysdykcji)*, *pozostawać (pod jurysdykcją)* – A7, A8. W zdaniu A9 podmiot prawodawczy – konstytuujący tego rodzaju zależność – ujawnia się poprzez użycie predykatu stanowiącego w 1. osobie czasu teraźniejszego: *Chcemy mieć Y-a należącego do jurysdykcji NN-a*. Stosunek zależności między Y-iem a NN-em może też być przedstawiany z perspektywy podmiotu dominującego, który jest pierwszą figurą relacji i tematem wypowiedzi, jak w zdaniach: *NN obejmie rząd i władzę nad kim/nad czym* (A3), *NN-owi zostanie dana władza nad Y-iem* (A2) lub też z wyprofilowaniem (tematyzacją) zakresu kompetencji NN-a: *Zwierzchność nad Y-iem należy do NN-a* (A4), *Dozór i egzekucja praw będą należały do NN-a, aby P było czynione* (A5). Z podobnej perspektywy konstruuje się opisywaną relację za pomocą wypowiedzi orzekających o kompetencji NN-a do karania Y-a (por. B11–B18). Wypowiedzi te mają najczęściej postać zdań twierdzących z leksykalnym wykładnikiem modalności deontycznej, która stanowi ramę dla czynności NN-a, polegającej na ustanawianiu i egzekwowaniu kar wobec innych podmiotów; udzielanie kompetencji NN-owi przez podmiot prawodawczy jest przez takie struktury zdaniowe suponowane. Za pomocą takich samych wyrażań predykatywnych (*zależy od NN-a*, *należy/przynależy do NN-a*, *dependuje od NN-a*) konstruuje się także wypowiedzi komunikujące uprawnienie NN-a do decydowania o stanie rzeczy, którego nazwa zajmuje pozycję podmiotu przy tych predykatkach (por. A17–A19, B12, B16). Czasownik *zależać* (z walencją: *co od kogo*) i jego odpowiednik pochodzenia łacińskiego *dependować* (< *dependere*) z taką samą walencją składniową realizują podobną funkcję semantyczno-pragmatyczną, jak predykat *należać* (por. na ten temat

uwagi do p. 1, s. 45), a którą można wyrazić formułą: 'coś wchodzi w zakres kompetencji NN-a', przy czym *należać/przynależeć* dodaje do tej formuły jeszcze składnik 'i jest przedmiotem powinności NN-a'. W zdaniu B16 dodatkowy predykat konieczności deontycznej *ma* (por. *ma należeć*) wzmacnia składnik 'powinność'. Szczególnym sposobem ustanowienia zależności jakiejś osoby od władzy podmiotu kompetencyjnego jest wypowiedź A10 (*NN ma mieć Y-a*), w której osoba podporządkowana (Y) jest modelowana jako obiekt posiadania subiekta kodowanego przez *NPnom*; logicznym dopełnieniem treści takiego sformułowania jest nie wyrażony w strukturze powierzchniowej argument celu (*do wypełnienia poleceń NN-a*).

Predykat kauzatywny zdania podrzędnego może wyrażać czynność podmiotu kompetencyjnego, polegającą na ustanawianiu nowego porządku prawnego czy rozstrzyganiu spraw w wyznaczonym przez prawodawcę zakresie, a wówczas adresat tej czynności (Y) nie jest wskazany (implikowany jest ogół podmiotów zainteresowanych rozstrzygnięciem): *Postanawiamy, aby NN rozsządził...* (B8); *Pozwalamy, aby NN ustanowił...* (A24); *Rozkazujemy, aby NN rozsządził...* (B7). Podmiot kompetencyjny z kolei może być implikowany w zdaniach z imienną formalizacją argumentu treściowego predykatu stanowiącego: *Chcemy mieć sprawy R rozsządzone/sądy sprawowane* (B9) – podmiot czynności wyrażonych czasownikiem w 1. osobie praesens (N) nie jest tożsamy z nie wskazanym jawnie, lecz implikowanym kauzатorem (NN-em) czynności wyrażonej zależnym predykatem w postaci znominalizowanej (*rozsządzone, sprawowane*). Podmiot kompetencyjny jest wskazywany wówczas, gdy predykat nadrzędny otwiera w swoim sąsiedztwie miejsce dla argumentu adresata: *zlecamy NN-owi rozsządzenie spraw R* (B6), *dajemy NN-owi moc sądenia* (A27), *determinujemy*¹⁰³ *NN-a pro resolutione* (A14). Podobnie rzecz się ma z nielicznymi połączeniami z predykatem zależnym w bezokoliczniku: *pozwalamy NN-owi czynić rozporządzenia* (A25), *dajemy moc NN-owi czynić P* (A14).

Predykaty typu *sądzić, rozsządzić, rozrządzić, decydować* (łac. *decidere* 'ścinać, odcinać, odrąbywać', 'rozstrzygnąć problem prawny', 'zawrzeć układ', 'postanowić, orzec'), *rezolwować* (łac. *resolvere* 'uwolnić, rozwiązać', 'umorzyć, unieważnić') i ich nominalne odpowiedniki: *sądenie, rozsządzenie, rozrządzenie, decyzja* (łac. *decisio, -onis* 'postanowienie, rozstrzy-

¹⁰³ Czasownik *determinować* (od łac. *determinare* 'odgraniczyć, oddzielić', 'określić, ustalić, oznaczyć') dziedziczy walencję swego odpowiednika znaczeniowego o rodziejowej podstawie – *wyznaczyć*.

gnięcie', 'uchwała, wyrok sądu, ugoda', 'ścinanie, obcinanie'), *rezolucja* (łac. *resolutio, -onis* 'rozwiązanie, rozluźnienie', 'postanowienie, unieważnienie') wyrażają podjęcie decyzji przez podmiot kompetencyjny (aspekt kauzatywny i wolitywny). Predykaty te są nieadresatywne, choć postanowienie NN-a może dotyczyć innych osób (także ich praw i obowiązków) – są one wówczas elementami świata objętego decyzją NN-a. Jako składniki wypowiedzi referujących pewne akty prawne wymienione czasowniki implikują akt mowy, tj. urzeczywistnienie pewnego stanu prawnego poprzez podanie decyzji do wiadomości uogólnionego odbiorcy; z tego też względu predykaty te są używane w wypowiedziach prawnych w funkcji performatywnej, choć częściej służą do opisu czynności podmiotu kompetencyjnego, nakazanych/dozwolonych przez prawodawcę. Argumentem zdarzeniowym predykatów tego rodzaju jest w wypowiedziach prawnych ZPS rzeczownik (najczęściej: *sprawa*) oznaczający obszar (zakres) świata objętego decyzją, a więc stan uprzedni w stosunku do referowanego aktu postanowienia. Stąd formalizacja przyczasownikowa w postaci wyrażenia *w NPloc* (B4), ale częściej jest to syntetyczny biernik (A15, A20, A28, B2, B3, B6, B8, B9) – w operacji przekształcenia predykatu na stronę bierną dopełnienie takie występuje jako podmiot zdania w *NPnom* (A21, A23). Predykat *uznać/uznawać* przyłącza też zdanie pytajno-zależne (A16), a predykat *ustanowić* – desygnujący akt decyzyjny dotyczący pewnej sfery rzeczywistości – występuje tutaj w związku z argumentem treści w postaci *NPacc* (A24).

Możliwe jest również takie rozczłonkowanie treści w zdaniu z operatorem performatywnym, że argumentem predykatu stanowiącego (komunikującego akt woli N-a) jest czynność (stan, uprawnienie) Y-a, przy czym jej zależność od decyzji podmiotu kompetencyjnego (NN-a) wynika z treści zdania lub jest sygnalizowana za pomocą dodatkowego wyrażenia predykatywnego, jak w wypowiedzeniach z rozszczępionym argumentem skutku: *Chcemy mieć Y-a należącego do jurysdykcji N-a* (A9).

Przedmiotem kompetencji NN-a może być także czynność wydawania nakazów, zakazów lub pozwoleń innym podmiotom (zob. p. 1.2, 2.2, 3.2).

14. POTWIERDZENIE KOMPETENCJI

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że NN nie przestaje mieć prawa/obowiązku decydowania o sprawach Y-a'

1. (MY N) ZOSTAWUJEMY [zostawiamy] NN-owi [przy NN-ie] JURYSDYKCJĘ nad kim/nad czym

Jurydykcyą najwyższą nad temiż Miastami Sądowi Naszemu Assessorskiemu tak; iak z dawności przyzwoita była, y teraz w całości zostawuujemy... I 23/2¹⁰⁴;

2. (MY N) ZOSTAWUJEMY SĄD o co przy NN-ie

...o które Sąd przy Podkomorzym lub iego Urzędzie zostawuujemy... III 15/6;

3. (MY N) ZACHOWUJEMY NN-a przy WŁADZY jakiej

...przy tej władzy rzeczono miasta zachowuujemy. I 23/21;

4. (MY N) ZACHOWUJEMY NN-owi MOC czynić PP

Przeciwnie w czym prawu czyniący Trybunał, My Król z Radą Naszą Nieustającą napomnieć moc sobie zachowuujemy. III 5/25;

5. Rp ZOSTAJE [będzie zostawać] POD WŁADZĄ i RZĄDEM NN-a

Wszelkie więc Fundusze dawne szpitalne po miastach y wsiach dotąd będące, y bydź mające pod władzą y Rządem Kommissyi tej zostawać będą. III 18/21;

6. (MY N) ZOSTAWUJEMY NN-owi WOLNOŚĆ (u)czynienia P (podług dawnych praw)

Kapitułom Katedralnym [...] obrania Deputata podług dawnych ich praw wolność zostawuujemy... I 12/2;

¹⁰⁴ Sąd jest tutaj bezpośrednim adresatem uprawnienia, a nie – podmiotem sankcjonującym działanie innego podmiotu.

7. Czynienie P MA ZOSTAWAĆ się przy NN-ie NAZNACZONYM przez N-a ...a opieka przy samych Administratorach przez Rzeczpospolitą naznaczonych zostawać się ma. I 3/11;

8. ROZRZĄDZENIA względem czynienia P POZOSTAJĄ w MOCY NN-a ...a względem dozoru samych Magistratów, y poprawy miast rozrządzenia w mocy Nas Króla pozostają. I 23/17¹⁰⁵.

*
* *

Powyższe wypowiedzi różnią się od scharakteryzowanych wyżej (p. 13) tym, że nie nadają, a potwierdzają kompetencję NN-a: implikują zatem wcześniej zaszyły akt udzielenia przez prawodawcę uprawnień podmiotowi kompetencyjnemu. Niekiedy – jak w zdaniu 4 – prawodawca potwierdza własną kompetencję, a w takim wypadku możemy mówić o tożsamości N-a i NN-a. Głównym wykładnikiem aktu illokucyjnego są – podobnie jak w wypowiedziach charakteryzowanych w komentarzu do p. 5 – predykaty *zostać*, *pozostać* i ich kauzatywne odpowiedniki: *zostawiać* (w ZPS częściej – *zostawować*) i *zachowywać*, które oznaczają trwanie/podtrzymywanie udzielonego NN-owi wcześniej zakresu kompetencji, władzy. Dopełnieniem predykatów kauzatywnych są zatem rzeczowniki, będące nazwami uprawnień, jakim dysponuje NN, jak: *jurysdykcja* (*nad kim/nad czym*), *sąd* (*o co*), *władza* (*jaka*), *wolność* (*czynienia P*), *moc* (*czynić P*). Beneficjent decyzji N-a (podmiot kompetencyjny) może być kodowany przy obu czasownikach w *NPdat* (nazwa uprawnienia przybiera wówczas formę *NPacc* – por. zdania: 1, 4, 6) albo – w postaci *NPacc* przy czasowniku *zachowywać* (nazwa uprawnienia przybiera wówczas postać wyrażenia *przy NPloc* – por. zdanie 3), lub też (jak w zdaniu 2) nazwa podmiotu kompetencyjnego występuje w *NPloc* po przyimku *przy*, a uprawnienie jest kodowane przez *NPacc*.

Czasowniki niekauzatywne *zostać/pozostać* konotują nazwę przedmiotu uprawnienia (por. *rozrządzenia względem P*, *czynienie P*, *Rp*) w pozycji podmiotu w mianowniku, a argument beneficjenta jest wyrażany rzeczownikiem w miejscowniku po przyimku *przy* (por. zdanie 7) lub też jest kodowany przez genetivus possessionis w wyrażeniach typu *pod władzą i rządem NN-a*, *w mocy NN-a* (5, 8).

¹⁰⁵ Podmiotem kompetencyjnym jest tu podmiot będący zarazem normodawcą (N = NN).

15. UCHYLENIE KOMPETENCJI

Znaczenie aktu mowy: 'N powoduje, że NN przestaje mieć prawo/obowiązek decydowania w sprawach R'

1. (u)Czynienie PP NIE MA BYĆ Z WOLI [Z URZĘDU] NN-a

...a takowego terminu odłożenie z woli Podkomorzego, ani z jego Urzędu byź nie ma. III 13/1;

2. NN NIE MA WDAWAĆ się w PRZESĄDZANIE decyzji [dekretów...]

A inne wszelkie Sądy w przesądzanie tychże Dekretów *sub nullitate* wdawać się nie mają. III 4/13;

3. NN NIE MA SĄDZIĆ spraw R

Spraw wszelkich, właśnie do poprzysiężonych obowiązków osoby Duchowney y charakteru Kapłaństwa się ściągających, żaden Sąd y Urząd świecki sądzić nie ma... I 4/3;

4. LIST N-a POWINIEN WSTRZYMYWAĆ SĄDZENIE sprawy przez NN-a

...gdyby który urząd, lub ktokolwiek nie mający mocy z Prawa sądeniu kryminału, w sądenie tego wdawał się, a w takim przypadku list inhibitorialny od sądenia, lub zaszego iuż dekretu nie przyzwoitego exekucją wstrzymywać powinien. I 2/11.

5. NN NIE MA MOCY KARAĆ Y-a

...karać ich przecie nie ma mocy, ale tylko oskarżać powinien. I 14/15;

6. Y WYCHODZI z RZĄDU NN-a

Syn wychodzi z rządu Oyca y Matki, gdy onemuż Oyciec lub Matka część substancyi swojej do wolnego rządu wyznaczają... I 20/2; ...a córka wychodzi z tegoż rządu, gdy przez Oyca lub Matkę [...] w stan małżeński wydana bywa. I 20/2;

*
* *

Wypowiedzi stanowiące zniesienie uprawnień podmiotu kompetencyjnego – opierają się na analizowanych wyżej predykatkach wyrażających przyznanie określonych uprawnień (kompetencji), z tym że predykaty te występują w formie zaprzeczonej. Negacja jest eksplicytnie wyrażona funktorem *nie*, w którego zasięgu pozostaje zazwyczaj predykat modalny wraz z zależnym predykatem oznaczającym uprawnione działanie NN-a (por. 1–3, 5); zaprzeczenie może być też wpisane w znaczenie predykatu, jak w zdaniu 6, w którym zwrot (Y) *wychodzi z rządu (NN-a)* komunikuje treść przeciwstawną do treści zdań A3, A4 w p. 13, komunikujących uprawnienie NN-a do sprawowania władzy (rządu) nad Y-iem. Podobnie w zdaniu 4 negacja zawarta jest w treści czasownika *wstrzymywać*, wyrażającego w takim kontekście ‘działanie podmiotu prawodawczego, polegające na uchyleniu kompetencji innemu podmiotowi’ (podmiot prawodawczy jest tu zastąpiony przez instrument – sprawcę pośredniego).

*
* *

Przedstawione wyżej modele wypowiedzi normatywnych ZPS są bardzo bogato zróżnicowane pod względem leksykalnym i składniowym. Określenie ich reprezentatywności dla subjęzyka prawnego badanego okresu – zwłaszcza w zakresie frekwencji wypełnienia tych schematów przez poszczególne zdania tekstowe – wymagałoby uwzględnienia szerszego materiału porównawczego (zestawienia z innymi tekstami aktów prawotwórczych epoki badanej). Interesujące byłoby też ukazanie ewoluowania tych modeli i ich wzbogacania (ubożenia?) w rozwoju analizowanej odmiany polszczyzny, co przekracza jednak założone ramy tego opracowania.

Zakończenie

Analiza języka *Zbioru praw sądowych* Andrzeja Zamoyskiego miała na celu rekonstrukcję osiemnastowiecznego systemu pojęć prawnych – ukształtowanego w okresie istnienia I Rzeczypospolitej. Przedstawieniu konceptualizacji kluczowych pojęć (poprzez analizę etymologii nazw i genetycznych metafor tkwiących u podstaw procesów nominacyjnych) oraz opisowi funkcji semantycznych i tekstotwórczych terminów desygnujących te pojęcia poświęcono pierwszą część opracowania. W części drugiej zawarto charakterystykę językowych środków realizacji funkcji stanowiącej i dyrektywnej wypowiedzi prawnych.

Zdaję sobie sprawę, że wiele problemów językowych – wynikających także ze swoistości odmiany prawnej polszczyzny osiemnastowiecznej, realizowanej w badanym tekście – znalazło się poza zakresem niniejszego opracowania. Podjęcie rozważań nad nimi wymaga osobnych badań uwzględniających w szerszym zakresie materiał porównawczy z tekstów różnych epok, który dałby podstawy do wniosków syntetyzujących. Pewne wytyczne do kierunków badań lingwistycznych nad polskim językiem prawnym przedstawiłam na łamach „Poradnika Językowego” (por. Szczepankowska 1999). Zasygnalizowane tam perspektywy dociekań lingwistycznych nie wyczerpują wszystkich możliwości badań nad językiem prawnym, podejmowanych już zresztą przez językoznawców w ramach szerzej rozumianej odmiany urzędowej polszczyzny. Wydaje się w każdym razie konieczne przeprowadzenie szczegółowej analizy językowej konkretnych tekstów, pochodzących z różnych okresów rozwoju języka prawnego, co umożliwiłoby sformułowanie pewnych syntez o charakterze systematyzacyjnym i typologicznym, zarówno w planie synchronicznym, jak i ewolucyjnym.

Źródła historyczne i leksykograficzne

1. Źródła historyczne

- Dut – *Zbiór Praw Sądowych przez ex-kanclerza Andrzeja ordynata Zamoyskiego ułożony i w roku 1778 drukiem ogłoszony, a teraz przedrukowany, z domieszczeniem źródeł i uwag, tak prawoznawczych, jak i prawodawczych, sporządzonych przez Walentego Dutkiewicza*, Warszawa 1874;
- KDział – *Kodeks Działyńskich*, [w:] StatPiek, t. III, s. 173–220;
- KDzik – *Kodeks Dzikowski*, [w:] StatPiek, t. III, s. 22–171;
- KŚ – *Kodeks Świętosławów*, [w:] StatPiek, t. III, s. 220–333;
- JWL – *Józef Wybicki, Listy patriotyczne*, oprac. K. Opałek, Wrocław 1955;
- OstPr – *Teodor Ostrowski, Prawo cywilne narodu polskiego*, t. I–II, Warszawa 1784–87;
- Ort II, III – *Najstarsze staropolskie tłumaczenie ortyli magdeburskich według rękopisu nr 50 Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, opracowali i przygotowali do druku J. Reczek i W. Twardzik, cz. 1–3, Wrocław – Gdańsk 1972;
- SLit – *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego*, wyd. 5, Wilno 1774;
- ST – *M. Karplukówna, Słownik Jana Cervusa z Tucholi*, Wrocław 1973;
- StatPiek – *Tłumaczenie polskie statutów ziemskich*, wyd. F. Piekosiński, „Archiwum Komisji Prawniczej”, t. III, Kraków 1895;
- VL – *Volumina Legum*, wyd. J. Ohryzko, t. I–VIII, Petersburg 1859;
- WRS – *Wielkopolskie roty sądowe XIV–XV wieku*, t. I–V, zebrali i opracowali H. Kowalewicz i W. Kuraszkiewicz, Wrocław, 1959–81;
- WTP – *S. Vrtel-Wierczyński, Wybór tekstów staropolskich. Czasy najdawniejsze do 1543 roku*, Warszawa 1969;

ZPS [pierwodruk] – *Zbiór praw sądowych na mocy konstytucyi roku 1776 przez J.W. Andrzeia Zamoyskiego, ex-kanclerza koronnego, kawalera Orderu Orła Białego ułożony, y na seym roku 1778. podany.* W Warszawie. Roku 1778. Nakładem J. W. Zamoyskiego, w drukarni J. K. Mci. Gröllowskiej.

2. Najważniejsze źródła cytatów objaśniających terminy prawne w Słowniku języka polskiego S. B. Lindego

(* objaśnienie skrótów na podstawie: Hrabec S., Peplowski F. 1963, *Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego*, Warszawa)

Chełm. – *Prawa Chełmieńskiego poprawionego i z łacińskiego języka na polski przetłumaczonego ksiąg pięcioro... przez Pawła Kuszewicza z Chełmna*, Poznań 1623, wyd. następne: Warszawa 1646, Poznań 1697 (cyt. w SL według ostatniego wydania);

Czack. Pr. 2 – *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwotnym statucie dla Litwy 1529 r. wydanym*, t. I–II, Warszawa 1800–1801, wyd. 2: 1843, wyd. 3: 1861;

Farr. – *Farraginis actionum iuris civilis et provincialis saxonoci, municipalisque Majdeburgensis, libri septem per...*, Kraków 1540, 1542, 1546, 1558, 1607;

Gall. Cyw. – *Ustawy cywilne dla Galicji Zachodniej..., drukiem Józefa Hraszańkiego, c. k. niemieckiego i polskiego nadwornego typografa...* Cz. 1–3, Wiedeń 1797;

Herb. Stat. – *Statuta i przywileje koronne z łacińskiego języka na polskie przełożone...*, Kraków 1570; wyd. 1. z roku 1563; wyd. następne: 1567, 1597, 1613, 1620, 1693, 1756;

Kras. Zb. – *Ignacy Krasicki, Zbiór potrzebniejszych wiadomości*, Warszawa 1781–83;

Mącz. – *Lexicon latino-polonicum ex optimis latinae linguae scriptoribus connicatum*, Królewiec 1564;

Ostr. Pr. Cyw. – *Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego z statutów i konstytucji koronnych i litewskich zebrane, rezolucjami Rady Nieustającej objaśnione z dodatkami z praw kanonicznego, magdeburskiego, chełmieńskiego pomnożone i porządkiem praw rzymskich ułożone...*, t. I–II. Warszawa 1784, 1787;

- Sarn. Stat. – *Statuta i metryka przywilejów koronnych językiem polskim spisane i porządkiem prawie przyrodzonym a barzo snadnym nowo zebrane przez Stanisława Sarnickiego...*, Kraków 1594;
- Sax. Porz. (Saxon) – *Porządek sądów i praw miejskich prawa magdeburgskiego w Koronie Polskiej w Krakowie drukowany roku pańskiego 1616. Teraz znowu... przedrukowany, Przemyśl 1760 (wyd. I: Kraków 1559);*
- Skrzet. Pr. Pol. – *Prawo polityczne Narodu polskiego przez X. Wincentego Skrzetuskiego...*, Warszawa t. I: 1782, t. II: 1784, wyd. 2: 1787;
- Stat. L. – *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego, naprzód za Najjaśniejszego Hōspodara Króla Jego Mości Zygmunta III w Krakowie w roku 1588, drugi raz w Wilnie w roku 1619... Teraz zaś piąty raz, za szczęśliwie panującego Najjaśniejszego Króla Jego Mości Augusta Trzeciego przedrukowany, Wilno 1744 (wyd. 1: Wilno 1588);*
- Szczerb. Sax. – [Pawła Szczerbica] *Speculum Saxonum albo prawo saskie i majdeburgskie, porządkiem obiecadła, z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane, a na polski język z pilnością i wiernie przelożone...*, Lwów 1581;
- Vol. Leg. – *Leges, statuta, constitutiones, privilegia Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae, omniumque provintiarum annexarum, a Comitibus Visliciae anno 1447 celebratis usque ad ultima Regni Comitibus...*, Warszawa, t. I: 1732; dalsze tomy mają tytuł polski: *Prawa, konstytucje i przywileje Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego i wszystkich prowincji należących...*, t. II–VIII, Warszawa 1733–1782.

3. Słowniki, encyklopedie, opracowania historycznoprawne

- Balzer O. 1889, *Studia nad prawem polskim*, t. II, Poznań;
- Bardach – J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1976;
- BorkBag – Ewa Borkowska-Bagieńska, „Zbiór praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego, Poznań 1986;
- DutProg – *Prawa cywilne, jakie w Polsce od Roku 1347 do wprowadzenia Kodeksu Napoleona obowiązywały, napisane jako program do egzaminu z historii tegoż prawa przez Walentego Dutkiewicza*, Warszawa 1869;
- EB – *Encyklopedia staropolska*, oprac. A. Brückner, t. 1–2, Warszawa 1990;

- Estreicher K. 1932, *Kultura prawnicza*, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków, s. 40–118;
- ET – J. Pieńkos, *Euroleksykon terminologiczny międzynarodowych stosunków gospodarczych, prawnych i politycznych polsko-angielsko-francusko-niemiecki*, Warszawa – Poznań 2002;
- Hrabec S., Pełowski F. 1963, *Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego*, Warszawa;
- Izdebski H. 1992, *Konstytucja Trzeciego Maja wśród konstytucji wieku Oświecenia*, [w:] *Konstytucja 3 Maja. Prawo – Polityka – Symbol*, pod red. A. Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa 1992, s. 19–24;
- Krókowski J. 1932, *Język i piśmiennictwo łacińskie w Polsce XVI wieku*, [w:] *Kultura staropolska*, op. cit., s. 385–459;
- Kurdybacha K. 1951, *Dzieje kodeksu Andrzeja Zamoyskiego*, Warszawa;
- Kuryłowicz H. 1984, *Historia i współczesność prawa rzymskiego*, Lublin;
- Kutrzeba S. 1932, *Życie społeczne*, [w:] *Kultura staropolska*, op. cit., s. 19–39;
- Maciejewski T. 1998, *Historia prawa sądowego Polski, zarys wykładu*, Koszalin;
- MEL – *Mała encyklopedia logiki*, pod red. W. Marciszewskiego, Wrocław 1988;
- MEP – *Mała encyklopedia prawa*, red. Z. Rybicki, Warszawa 1980;
- NSEJP – K. Długosz-Kurczabowa, *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa;
- Ohanowicz A., Radwański Z. 1952, *Ostatnia próba kodyfikacji prawa cywilnego*, „Państwo i Prawo”, z. 11, s. 657–686;
- PRzym – *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986;
- SB – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985;
- SE – F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952 i n.;
- SEPR – W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998;
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1958–69;
- SK – G. Knapski, *Thesaurus polono-latino-graecus...*, Kraków 1621;
- SL – S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Lwów 1854–60;
- SójkZiel – K. Sójka-Zielińska 1981, *Historia prawa*, Warszawa;

- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław 1966 i n.;
- SPlez – *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, red. M. Plezia, Wrocław – Warszawa 1953 i n.;
- SS-GC – *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, red. K. Polański, Wrocław – Gdańsk 1982–1992;
- SSon – J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997;
- SSS – *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław – Kraków 1970, t. IV;
- Sstp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, Warszawa 1953–2000;
- ST – M. Karplukówna, *Słownik Jana Cervusa z Tucholi*, Wrocław 1973;
- SWil – *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz i in., Wilno 1861;
- SWO – *Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Warszawa 1996.

Bibliografia cytowanych opracowań językoznawczych i prawoznawczych

- Anderson J. M. 1971, *The Grammar of Case. Towards a localistic theory*, Cambridge University Press, Cambridge;
- Antas J. 1991, *O mechanizmach negowania. Wybrane semantyczne i pragmatyczne aspekty negacji*, Kraków;
- Anusiewicz J. 1978, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*, Wrocław;
- Anusiewicz J. 1994, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław;
- Apresjan J. D. 1980, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, tłum. Z. Kozłowska i A. Markowski; Wrocław;
- Austin J. L. 1962, *How to Do Things with Words*, Oxford (tłum. pol. B. Chwedończuk: *Mówienie i poznawanie*, Warszawa 1993);
- Austin J. L. 1974, *Performatywy i konstatywy* [w:] *Brytyjska filozofia analityczna*, wyd. G. Hempoliński, Warszawa, s. 235–244;
- Bachtin M. 1986, *Problem gatunków mowy. Problem tekstu w lingwistyce, filologii i innych naukach humanistycznych* [w:] tegoż, *Estetyka twórczości słownej*, tłum. D. Ulicka, oprac. i wstęp E. Czaplejewicz, Warszawa, s. 348–438;
- Bartmiński J. 1989, *Odmiany a style języka* [w:] *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze, Szczedrzyk, 10–11.10.1989 r.*, red. S. Gajda, Opole, s. 11–15;
- Bartmiński J., Tokarski R. (red.) 1993, *O definicjach i definiowaniu*, Lublin;
- Bartmiński J., Tokarski R. (red.) 1998, *Profilowanie w języku w tekście*, Lublin;
- Bartnicka B. 1982, *Funkcje semantyczno-składniowe bezokolicznika we współczesnej polszczyźnie*, Wrocław;

- Bartnicka B. 1992, *Konstrukcje o charakterze stanowiącym w „Zbiorze praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 167–180;
- Bartnicka B. 1993, *Słownictwo prawnicze w Pamiątkach Soplicy Henryka Rzewuskiego*, [w:] *Studia nad słownictwem XIX i XX wieku*, t. II, red. W. Kupiszewski, Warszawa, s. 54–80;
- Bajerowa I. 1964, *Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku*, Wrocław;
- Bajerowa I. 1969, *Strukturalna interpretacja historii języka*, „Język Polski” 1969, z. 2, s. 81–103;
- Bator A. 1991, *Język prawniczy wobec zmian w prawie*, „Studia Prawnicze”, z. 1, s. 3–16;
- de Beaugrande R.-A., Dressler W. U. 1990, *Wstęp do lingwistyki tekstu*, tłum. A. Szwedek, Warszawa;
- Bogusławski A. 1975, *O negacji* [w:] *Słownik i semantyka. Definicje semantyczne*, red. E. Janus, Wrocław, s. 137–143;
- Bogusławski A. 1976, *Presupozycje a negacja*, [w:] *Semantyka tekstu i języka*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław, s. 33–50;
- Bogusławski A. 1978, *Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych* [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław – Gdańsk, s. 17–30;
- Bogusławski A. 1983, *Słowo o zdaniu i tekście*, [w:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, s. 7–31;
- Bogusławski A. 2003, *Aspekt i negacja*, Warszawa;
- Bojar A. 1979, *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*, Warszawa;
- Boniecka B. 1976, *O pojęciu modalności (przegląd problemów badawczych)*, „Język Polski”, z. LVI, s. 99–110;
- Boniecka B. 1994, *Tekst w kontekście (problemy metodologiczne)*, „Polonica”, z. XVI, Kraków, s. 43–67;
- Buttler D. 1966, *Semantyka a składnia w związkach wyrazowych*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 234–243;
- Buttler D. 1976, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa;
- Buttler D. 1978, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa;
- Buttler D. 1978a, *Procesy multiwerbizacji we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 54–62;

- Buttler D. 1979, *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego. I: Terminologizacja wyrazów potocznych*, „Poradnik Językowy”, s. 58–67;
- Czardybon M. 1998, *Powinność w podręczniku Grzegorza Piramowicza*, [w:] *Studia językoznawcze*, praca zbiorowa pod red. W. Kupiszewskiego, Kielce – Warszawa, s. 25–37;
- Danielewiczowa M. 2002, *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych*, Warszawa;
- van Dijk T. A. 2001, *Badania nad dyskursem*, [w:] *Dyskurs jako struktura i proces*, praca zbiorowa pod red. T. A. van Dijka, tłum. pol. G. Grochowski, Warszawa, s. 9–44;
- Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. 1999, *Gramatyka historyczna języka polskiego. Słowotwórstwo*, Warszawa;
- Dobrzyńska T. 1993, *Tekst. Próba syntezy*, Warszawa;
- Dobrzyńska T. 1993a, *Tekst* [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław;
- Dubisz S. 1983, *Komentarz stylistyczny do tekstu „Ustawy Rządowej z dnia Trzeciego Maja 1791 r.”*, [w:] *Epoka Konstytucji 3 Maja. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w UW w dniu 3 maja 1983*, Warszawa, s. 74–82;
- Dubisz S. 1992, *Język i polityka. Szkice z historii stylu retorycznego*, Warszawa;
- Dunaj B. 1994, *Kategorie oficjalności*, [w:] *Współczesna polszczyzna w odmianie opracowanej*, red. Z. Kurzowa, W. Śliwiński, Kraków, s. 23–31;
- Eriksson G. 1967, *Le nid prav- dans son champ semantique. Recherches sur le vocabulaire slave*, „Acta Universitatis Stockholmiensis” 12, Stockholm – Uppsala;
- Fife J. 1994, *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, [w:] *Podstawy gramatyki kognitywnej*, red. H. Kardela, Warszawa, s. 9–64;
- Fillmore Ch. J. 1968, *The Case for Case. Universals in Linguistic Theory*, ed. by E. Bach, R. T. Harms, New York;
- Fillmore Ch. J. 1971, *Verbs of judging, An Exercise in Semantic Description*, [w:] *Studies in Linguistic Semantics*, ed. by Ch. J. Fillmore, D. T. Langendoen, New York, s. 273–289;
- Fillmore Ch. J. 1982, *Frame Semantics*, [w:] *Linguistics in the Morning Calm. Selected Papers from SICOL – 1981*. Ed. by The Linguistic Society of Korea. Seoul: Hanshin Publishing Co, 111–137;

- Fillmore Ch. J. 1985, *Frames and the Semantics of Understanding*, „Quaderni di semantica” VI, nr 2, s. 222–254;
- Furdal A. 1973, *Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego*, Wrocław;
- Gajda S. 1990, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole;
- Gajda S. 2001, *Historia XX-wiecznej polszczyzny literackiej i jej odmian stylowych*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa, s. 175–192;
- Gizbert-Studnicki T. 1972, *Język prawny a język prawniczy*, ZNUJ, „Prace prawnicze”, z. 55, s. 219–233;
- Gizbert-Studnicki T. 1978, *Wieloznaczność leksykalna w interpretacji prawniczej*, Kraków;
- Gizbert-Studnicki T. 1979, *Czy istnieje język prawny?*, „Państwo i Prawo”, z. 3, s. 49–60;
- Gizbert-Studnicki T. 1983, *O sposobach formułowania dyrektyw*, „Studia Semiotyczne”, t. XIII, s. 91–111;
- Gizbert-Studnicki T. 1985, *Teoria prawa, filozofia języka, lingwistyka*, „Studia Filozoficzne”, z. 2–3, s. 67–81;
- Gizbert-Studnicki T. 1991, *O języku wstępów do tekstów prawnych*, „Zeszyty Naukowe UJ”, „Prace z nauk politycznych”, z. 28, s. 93–102, Kraków;
- Greń Z. 1994, *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim*, Warszawa;
- Grice H. P. 1977, *Logic and Conversation*, [w:] *The Logic of Grammar*, ed. D. Davidson, Herman G., 1975; tł. pol. J. Wajszczuk: *Logika a konwersacja*, „Przegląd Humanistyczny” nr 6, 1977, 85–99;
- Gripper H. 1959, *Sprache – Schlüssel zur Welt. Festschrift für Leo Weisgerber*, Herausgegeben von H. Gripper, Düsseldorf;
- Grochowski M. 1975, *Zależności semantyczne między czasownikiem i wyrażeniem lokatywnym*, „Polonica” I, s. 113–132;
- Grochowski M. 1976, *O strukturze semantycznej przyzwolenia*, [w:] *Semantyka tekstu i języka*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław, s. 225–237;
- Grochowski M. 1978, *Charakterystyka semantyczna wyrażeń wolitywnych*, „Polonica”, IV, s. 83–116;
- Grochowski M. 1984, *Składnia wyrażeń polipredykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa;

- Grochowski M. 1986, *Polskie partykuły*, Wrocław;
- Grodziński E. 1980, *Wypowiedzi performatywne. Z aktualnych zagadnień filozofii języka*, Wrocław – Gdańsk;
- Grucza F. 1991, *Terminologia – jej przedmiot, jej status, jej znaczenie*, [w:] *Teoretyczne podstawy terminologii* red. F. Grucza, Wrocław, s. 11–44;
- Grzegorzczkowska R. 1987, *Presupozycje jako składniki znaczeń wyrazów*, [w:] *Od kodu do kodu. Prace ofiarowane Profesorowi Adrianowi Wojtasiewiczowi na 80-lecie Jego Urodzin*, red. A. Bogusławski, B. Bojar, Warszawa, s. 25–33;
- Grzegorzczkowska R. 1989, *Językowe wykładniki intencji wypowiedzi*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, XLII, s. 69–78;
- Grzegorzczkowska R. 1990, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa;
- Grzegorzczkowska R. 1991, *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*, [w:] *Język a kultura*, t. 4, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkowska, Wrocław, s. 11–28;
- Grzegorzczkowska R. 1993, *Znaczenie wyrazów a wiedza o świecie*, [w:] Bartmiński, Tokarski (red.) 1993, op. cit., s. 73–82;
- Grzegorzczkowska R. 1996, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa;
- Grzegorzczkowska R. 1995, *Jak rozumieć kreatywny charakter języka?* [w:] *Kreowanie świata w tekstach*, red. A. M. Lewicki, R. Tokarski, Lublin, s. 7–24;
- Grzegorzczkowska R. 1998, *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*, [w:] J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), 1998, s. 9–17;
- Grzegorzczkowska R., Puzynina J. 1984, *Problemy ogólne słowotwórstwa* [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. II: *Morfologia*, red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa;
- Grzeszczuk B. 1993, *Składniowe wykładniki negacji i ich funkcja w historii języka polskiego*, Rzeszów;
- Hałas B. 1992, *Płaszczyzna językowa w prawoznawstwie*, [w:] *Język. Teoria. Dydaktyka*, red. J. Brzeziński, P. Suder, Zielona Góra, s. 193–197;
- Hałas B. 1995, *Terminologia języka prawnego*, Zielona Góra;
- Heinz A. 1965, *System przypadkowy języka polskiego*, Kraków;
- Holvoet A. 1989, *Aspekt a modalność w języku polskim na tle ogólnostwianiskim*, Wrocław – Łódź;

- Jackendoff R. 1983, *Semantics and cognition*, Cambridge: MIT Press;
- Jackendoff R. 1999, *Czym jest pojęcie, że człowiek może je uchwycić*, tłum. M. Kowalczyk, [w:] *Modele umysłu. Zbiór tekstów*, red. Z. Chlewiński, Warszawa, s. 100–143;
- Jadacka H. 1976, *Termin techniczny – pojęcie, budowa, poprawność*, Warszawa;
- Jadacka H. 1979, *O roli językoznawcy we współpracy ze specjalistami w dziedzinie terminologii*, Warszawa;
- Jadacka H. 1996, *Styl tekstów prawnych na tle innych odmian polszczyzny*, „Przegląd Legislacyjny”, nr 2, Warszawa;
- Jadacka H. 2002, *Poradnik językowy dla prawników*, Warszawa;
- Jakubiec H. 1972, *Ontologia a wielopłaszczyznowa koncepcja prawa*, „Zeszyty Naukowe UJ”, „Prace z nauk politycznych”, z. 12, s. 105–113;
- Jędrzejko E. 1987, *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, Wrocław – Łódź;
- Jędrzejko E. 1993, *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*, Katowice;
- Jędrzejko E. 1998, *Konstrukcje analityczne w historii polszczyzny – zarys problematyki*, [w:] *Słowo i czas*, red. S. Gajda, A. Pietryga, Opole;
- Kalinowski S., Wróblewski J. 1987, *Zagadnienia polskiej terminologii prawnej i prawniczej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne ŁTN”, t. XXXIX;
- Kalisz R. 1993, *Pragmatyka językowa*, Gdańsk;
- Kalisz R. 2001, *Językoznawstwo kognitywne w świetle językoznawstwa funkcjonalnego*, Gdańsk;
- Kardela H. 1993, *Analiza semantyczna wyrażeń języka naukowego*, [w:] Bartmiński J., Tokarski R. (red.) 1993, s. 141–152;
- Kardela H. 1998, *Profilowanie a kategorie podmiotu i dopełnienia w gramatyce R. Langackera*, [w:] Bartmiński J., Tokarski R. (red.) 1998, s. 79–90;
- Karolak S. 1984, *Składnia wyrażeń predykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa;
- Kempf Z. 1978, *Próba teorii przypadków*, Opole;
- Kielar B. Z. 1973, *Angielskie ekwiwalenty polskich terminów prawnoustrojowych*, Warszawa;
- Klebanowska B. 1971, *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych*, Wrocław – Gdańsk;

- Klemensiewicz Z. 1961, *O różnych odmianach współczesnej polszczyzny* [w:] tegoż, *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa, s. 101–157;
- Klemensiewicz Z. 1985, *Historia języka polskiego*, cz. I–III, Warszawa;
- Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S. 1981, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa;
- Kleszczowa K. 1989, *Verba dicendi w historii języka polskiego. Zmiany znaczeń*, Katowice;
- Kleszczowa K. 1990, *Mechanizmy przekształceń znaczeniowych czasowników mówienia w historii języka polskiego*, [w:] *Studia linguistica polono-slovaca* 3, Wrocław, s. 217–227;
- Korzyk K. 1992, *Semantyka kognitywna – problemy i metody (kilka uwag natury filozoficznej)*, [w:] *Język a Kultura*, t. 8, Wrocław, s. 57–70;
- Kość J. 1993, *Socjolingwistyczne aspekty komunikacji językowej w tekstach prawniczych (na przykładzie XVIII-wiecznych protokołów sądowych z ksiąg miejskich Chelma, „Socjolingwistyka”, t. 12/13, Kraków, s. 155–167;*
- Kotarbińska J. 1964, *Spór o granice stosowalności metod logicznych*, „*Studia Filozoficzne*”, z. 3, s. 25–48;
- Kowalska A. 1964, *Terminologia prawnicza w XVII-wiecznych księgach sądowych Tarnowskich Gór, „Zaranie Śląskie”, t. 27, s. 92–100;*
- Kozarzewska E. 1990, *Czasowniki mówienia we współczesnym języku polskim*, Warszawa;
- Krażyńska Z. 1986, *Orzeczenie wraz z dopełniającym otoczeniem w staropolskim zdaniu (na przykładzie wielkopolskich rot sądowych)*, Poznań;
- Krupianka A. 1979, *Czasowniki z przedrostkami przestrzennymi w polszczyźnie XVIII wieku*, Warszawa – Toruń;
- Krzeszowski T. 1999, *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*, Toruń;
- Kuraszkiewicz W. 1986, *Formuły przysięgi w rotach sądowych XIV–XVI wieku*, [w:] *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa – Poznań, s. 579–588;
- Lakoff G., Johnson M. 1980, *Metaphors We Live by*, Chicago; cyt. za wyd. polskim: *Metafory w naszym życiu*, tłum. P. Krzeszowski, Warszawa 1988;
- Langacker R. W. 1987, *Foundations of cognitive grammar*, vol. 1: *Theoretical prerequisites*, Stanford University Press, Stanford;

- Langacker R. W. 1991, *Foundations of cognitive grammar*, vol. 2: *Descriptive application*, Stanford University Press, Stanford;
- Langacker R. W. 1990, *Concept, Image and Symbol: the Cognitive Basis of Grammar*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter;
- Langacker R. W. 1995, *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993, red. H. Kardela, Lublin;
- Leszczyzna H. 1997, *Hermeneutyka prawnicza. Rozumienie i interpretacja tekstu prawnego*, Warszawa;
- Leech G. 1983, *Principles of pragmatics*, London: Longmans;
- Lewicki A. M. 1976, *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego*, Warszawa;
- Ligara B. 1997, *Polskie czasowniki modalne i ich francuskie ekwiwalenty tłumaczeniowe*, Kraków;
- Lizisowa M. T. 1984, *Studia nad słownictwem regionalnym III Statutu Litewskiego*, Kielce;
- Lizisowa M. T. 1984a, *Tradycja Statutu Litewskiego w terminologii prawnej „Pana Tadeusza”*, „Język Polski” z. LXIV, s. 13–23;
- Lizisowa M. T. 1994, *U podstaw idei prawa w „Panu Tadeuszu”*, [w:] *Od strony kresów. Studia i szkice*, red. H. Bursztyńska, T. Budrewicz i S. Musiejko, Kraków, s. 125–131;
- Lizisowa M. T. 1995, *Podstawowe terminy prawne w statutach staropolskich na tle słowiańskim (studium semantyczne)*, Kraków;
- Lizisowa M. T. 1996, *Stan badań nad polską terminologią prawną*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 104, s. 5–20;
- Lizisowa M. T. 1998, *Norma prawna jako wypowiedź ograniczona w tekście prawnym (na przykładzie materiału językowego staropolskiego)* [w:] *Tekst. Analizy i interpretacje*, pod red. J. Bartmińskiego i B. Bonieckiej, s. 267–281;
- Lizisowa M. T. 1998a, *Prawem sędzić czyli o języku Statutów litewskich w „Panu Tadeuszu”*, Kraków;
- Lukszyn J. 1991, *Lingwistyczne problemy badań terminologicznych*, [w:] *Teoretyczne problemy...*, op. cit., s. 79–96;
- Lyons J. 1981, *Language, meaning and context*, Bungay, Sf.: Fontana;
- Lyons J. 1989, *Semantyka*, tłum. A. Weinsberg, Warszawa, t. 2;
- Maciejewski W. 1996, *O przestrzeni w języku. Studium typologiczne z językiem polskim w centrum*, Poznań;

- Malinowska E. 1992, *Gatunki urzędowe*, [w:] *Systematykacja pojęć w stylistyce*, red. S. Gajda, Opole, s. 149–153;
- Malinowska E. 1994, *Dyrektywność tekstów urzędowych*, „Zeszyty Naukowe UO”, z. XV, s. 29–34;
- Malinowska E. 1996, *Urzędowe makroakty mowy*, „Stylistyka V”, red. S. Gajda, Opole, s. 323–331;
- Malinowska E. 2001, *Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka*, Opole;
- Malinowski A. 1980, *Własności statystyczne języka prawnego na tle własności języka potocznego (Próba analizy na przykładzie tekstów prawnych dotyczących ochrony środowiska)*, „Państwo i Prawo”, z. 9, s. 67–75;
- Marcjanik M. 1980, *Czasowniki modalno-kausatywne we współczesnej polszczyźnie*, Zielona Góra;
- Marcjanik M. 1987, *Polskie czasowniki adresatywne (Pragmatyka, semantyka, składnia)*, Kielce;
- Marcjanik M. 1988, *Kreatywna funkcja mowy*, „Przegląd Humanistyczny” nr 11/12, s. 95–104;
- Markowski A. 1989, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. 1–2, Warszawa;
- Matuszewski J. 1963, *Ewikcja i rękojmia*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 15, z. 2, s. 123–158;
- Matuszewski J. S. 1980, *Słownictwo łacińskie i polskie w prawie ziemskim do końca XV stulecia. Terminologia zastawu nieruchomości*, „Studia Źródłoznawcze”, z. 25, Warszawa – Poznań, s. 133–143;
- Mayenowa M. R. 1953, *Walka o język w literaturze staropolskiej*, Warszawa;
- Michalewska M. T. 1970, *Terminologia administracyjno-prawna w XVII-wiecznych księgach sądowych: cechowej i miejskiej miasta Woźnik*, „Kwartalnik Opolski”, r. XVI, z. 3, s. 68–83;
- Michalewska M. T. 1977, *Język polskich protokołów woźnickich XVII wieku*, cz. I, Warszawa – Kraków;
- Moszyńska D. 1970, *Rzeczowniki pochodzenia łacińskiego w „Statutach” Stanisława Sarnickiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika” 38, Toruń, s. 55–68;
- Moszyńska D. 1975, *Morfologia zapożyczeń łacińskich i greckich w staropolszczyźnie*, Warszawa;

- Nawacka J. 1980, *Słownictwo ogólne a terminologia specjalna*, [w:] *Współczesna polszczyzna i jej odmiany*, Katowice, s. 41–46;
- Nowak L. 1968, *Performatywy a język prawny i etyczny*, „Etyka” 1968, t. 3, s. 147–158;
- Nowak L. 1970, *Kilka uwag o postulacie jasności i pojęciu analizy językowej*, [w:] *Studia semiotyczne X*, red. J. Pelc, Wrocław – Kraków, s. 109–122;
- Nowak L. 1971, *Interpretacja prawnicza. Studium z metodologii prawoznawstwa*, Warszawa;
- Nowakowska-Kempna I. 1993, *Definiowanie znaczenia wyrażen w kognitywizmie. Wybrane zagadnienia*, [w:] Bartmiński J., Tokarski R. (red.) 1993, s. 161–180;
- Nowakowska-Kempna I. 1986, *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć*, Katowice;
- Nowicki W. 1978, *O ścisłość pojęć i kulturę słowa w technice*, Warszawa;
- Nowowiejski B. 1996, *Zapóżyczenia leksykalne z języka niemieckiego w polszczyźnie XIX wieku (na materiale czasopism)*, Białystok;
- Opalek K. 1974, *Z teorii dyrektyw i norm*, Warszawa;
- Opalek K. 1969, *Przedmiot prawoznawstwa a problem tzw. płaszczyzn prawa*, „Państwo i Prawo”, z. 6, 983–995;
- Opalek K. 1962, *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa;
- Opalek K. 1985, *Interdyscyplinarne związki prawoznawstwa*, „Studia Filozoficzne”, z. 2–3, s. 17–30;
- Opalek K. 1991, *Prawo. metodologia. Filozofia. teoria prawa*, Warszawa;
- Patryas W. 1997, *Definiowanie pojęć prawnych*, Poznań;
- Pepłowski F. 1974, *Odczasownikowe nazwy wykonawców czynności w polszczyźnie XVI wieku*, Wrocław;
- Pieńkos J. 1999, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*, Warszawa;
- Pisarek W. 1994, *Polszczyzna oficjalna na tle innych jej odmian*, [w:] *Współczesna polszczyzna w odmianie opracowanej...*, op. cit., s. 13–21;
- Pisarkowa K. 1976, *Pragmatyczne spojrzenie na akt mowy*, „Polonica” II, s. 265–279;
- Pisarkowa K. 1984, *Historyczna składnia języka polskiego*, Wrocław – Gdańsk;
- Polański K. 1969, *Rodzaje zdań a zagadnienia tzw. modalności na przykładzie języka górnołużyckiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” VIII, s. 281–288;

- Putnam H. 1975, *Mind, Language and Reality*, „Philosophical Papers”, Cambridge;
- Puzynina J. 1969, *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim*, Warszawa;
- Puzynina J. 1982, *O polskich czasownikach: „zmuszać”, „zmusić” i predykatkach wobec nich bliskoznacznych*, „Polonica” 8, s. 123–146;
- Puzynina J. 1981, *O znaczeniu czasownika „oceniać”*, [w:] *Studia Gramatyczne*, t. IV, red. S. Karolak, R. Laskowski, Z. Topolińska, Wrocław, s. 113–126;
- Puzynina J. 1997, *Kontekst a rozumienie tekstu*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LIII, s. 15–32;
- Rondeau G. 1984, *Introduction à la terminologie*, Québec;
- Ross A. 1968, *Directives and norms*, London;
- Rudzka-Ostyn B. 2000, *Z rozważań nad kategorią przypadku*, tłum. i red. E. Tabakowska, Kraków;
- Rybicka-Nowacka H. 1973, *Rzeczowniki zapożyczone z łaciny w języku polskim XVII wieku (na materiale literatury pamiętnikarskiej)*, Wrocław;
- Sarkowicz R. 1995, *Poziomowa interpretacja tekstu prawnego*, Kraków;
- Searle J. R. 1969, *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge; tłum. pol. pt. *Czynności mowy. Rozważania o filozofii języka*, Warszawa 1987;
- Sierociuk J. 1984, *Regionalizmy tekstów prawniczych XVII wieku*, [w:] *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*, red. H. Wiśniewska i Cz. Kosyl, Wrocław – Łódź, s. 83–90;
- Sinielnikoff R. 1994, *Kształtowanie się polskiej terminologii prawnej w XVI w.* [w:] *Studia z historii języka polskiego*, red. W. Kupiszewski, s. 73–112;
- Sinielnikoff R. 1988, *Proza retoryczna Łukasza Górnickiego*, [w:] *Studia Językoznawcze*, pod red. W. Kupiszewskiego, Kielce – Warszawa, s. 75–84;
- Skubalanka T. 1984, *Historyczna stylistyka języka polskiego*, Wrocław;
- Sourieux J.-L., Lerat P. 1975, *Le langage du droit*, Presses Universitaire de France, Vendôme;
- Stawecki T., Winczorek P. 1999, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa;
- Szczepankowska I. 1999, *Składnia XVIII-wiecznej polszczyzny kresowej wobec wpływów obcych*, „Polszczyzna północno-wschodnia” 2, red. B. Nowowiejski, Białystok, s. 263–277;

- Szczepankowska I. 1999, *Perspektywy badań lingwistycznych nad językiem prawnym*, „Poradnik Językowy”, z. 5–6, s. 11–17;
- Szczepankowska I. 2000, *Konceptualizacja pojęcia „prawo” w dobie oświecenia (na materiale „Listów patriotycznych” Józefa Wybickiego)*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 3–16;
- Szczepankowska I. 2004, *Studia nad polszczyzną epoki stanisławowskiej*, Białystok;
- Tabakowska E. 1995, *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Kraków;
- Taylor J. R. 2001, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przeł. A. Skucińska, Kraków;
- Taszycki W. 1953, *Obrońcy języka polskiego*, Wrocław;
- Taszycki W. 1972, *Język Kodeksów Świętosława z Wojcieszyna (1449) i Macieja z Rożana (1450)*, „Lingua Posnaniensia” XVI, s. 7–23;
- Termińska K. 1983, *Składnia czasowników kauzatywnych we współczesnym języku polskim*, Katowice;
- Termińska K. 1986, *Percepcja i przestrzeń. Typy wypowiedzi*, [w:] *Czas i przestrzeń w języku*, red. R. Laskowski, „Prace Naukowe UŚ” nr 742, Katowice;
- Tokarski R. 1975, *Zapożyczenia leksykalne a zmiany znaczenia w polu wyrazowym*, „Język Polski”, z. LV, z. 4, s. 275–283;
- Tokarski R. 1987, *Znaczenie słowa i jego modyfikacje w tekście*, Lublin;
- Topolińska Z. 1984, *Składnia grupy imiennej* [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa;
- Urbańczyk S. 1979, *Prace z dziejów języka polskiego*, Wrocław – Gdańsk;
- Walczak B. 1980, *Termin techniczny – rodzimy neologizm czy zapożyczenie?*, [w:] *Słownictwo techniczne w dziedzinie tłumaczeń*, Poznań, s. 32–55;
- Walczak B. 1992, *La motivation (transparence) structurale fait-elle mieux comprendre les termes scientifique et technique?*, „Neoterm. World Specialized Terminology”, nr 21/24, s. 88–93;
- Walczak B. 1995, *Zarys dziejów języka polskiego*, Poznań;
- Waszakowa K. 1998, *Neologizmy tekstowe w świetle ram interpretacyjnych*, [w:] *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin, s. 21–33;

- Waszakowa K. 1996, *Słowotwórstwo w gramatyce kognitywnej (problem nominalizacji)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. LII, s. 113–125;
- Weinsberg A. 1973, *Przymyki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, Wrocław;
- Weysenhoff K. 1991, *Wpływ polszczyzny na łacinę średniowieczną w Polsce*, Kraków;
- Wierzbicka A. 1966, *System składniowo-stylistyczny prozy polskiego renesansu*, Warszawa;
- Wierzbicka A. 1969, *Dociekania semantyczne*, Wrocław;
- Wierzbicka A. 1971, *Metatekst w tekście* [w:] *O spójności tekstu*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław, s. 105–121;
- Wierzbicka A. 1973, *Akty mowy*, [w:] *Semiotyka i struktura tekstu*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław, s. 201–219;
- Wierzbicka A. 1983, *Genry mowy*, [w:] *Tekst i zdanie*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław, s. 126–137;
- Wierzbicka A. 1999, *Język – Umysł – Kultura*, wybór prac pod red. J. Bartmińskiego, Warszawa;
- Wilkoń A. 1987, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice;
- Wiśniewska H. 1982, *Lubelskie zeznania sądowe z XVIII wieku jako przykład dwufazowego procesu komunikacji*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, t. 21, s. 129–141;
- Wittgenstein L. 1953, *Dociekania filozoficzne*, tłum. S. Wolniewicz, Warszawa;
- Wojtak M. 1988, *Elementy stylu urzędowego w Ortylach magdeburskich*, „*Język Polski*”, z. 4–5, 221–230;
- Wojtak M. 1992, *O stylowym wariacie języka na przykładzie tekstów urzędowych*, [w:] *Systematyzacja pojęć...*, op. cit., s. 141–147;
- Wojtak M. 1993, *Styl urzędowy*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin;
- Woleński J. 1967, *Język prawny w świetle współczesnych metod analizy semantycznej*, „*Zeszyty Naukowe UJ*”, „*Prace prawnicze*”, z. 31, Kraków, s. 142–156;
- Wróbel H. 1986, *Informacje przestrzenne w strukturach słowotwórczych*, [w:] *Czas i przestrzeń...*, s. 75–84;

- Wróblewski B. 1948, *Język prawny i prawniczy*, „Prace Komisji Prawniczej PAU”, nr 3, Kraków;
- Wróblewski J. 1973, *Metody logiczno-językowe w prawoznawstwie*, [w:] *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Wrocław, s. 47–75;
- Wróblewski J. 1987, *Zagadnienia opisu i budowy pojęć prawnych i prawniczych*, [w:] *Od kodu do kodu*, Warszawa;
- Wüster E. 1931, *Die internationale Sprachnormung in der Technik, besonders der Elektrotechnik*, Berlin;
- Wyderka B. 1991, *Język polski w śląskich dokumentach kancelaryjnych z XVIII wieku. Elementy struktury i pragmatyki tekstu*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 27, Warszawa, s. 89–100;
- Wyderka B. 1990, *O składni kilku śląskich zabytków piśmiennictwa kancelaryjnego z XVIII wieku*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 26, Warszawa, s. 83–98;
- Zajda A. 1990, *Staropolska terminologia prawnicza (do 1500 r.)*, „Rozprawy habilitacyjne UJ”, Kraków;
- Zajda A. 1970, *Nazwy urzędników staropolskich (do roku 1600)*, Kraków, „Zeszyty Naukowe UJ” 237, „Prace językoznawcze”, z. 31;
- Zajda A. 1979, *Nazwy staropolskich powinności feudalnych, danin i opłat*, „Zeszyty Naukowe UJ” 497, „Prace Językoznawcze”, z. 60, Kraków;
- Zajda A. 2001, *Studia z historii polskiego słownictwa prawniczego i frazeologii*, Kraków;
- Zarębina M. 1999, *Poeta wśród prawników. O „Panu Tadeuszu” inaczej*, Kraków;
- Zaron Z. 1980, *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika*, Wrocław – Gdańsk;
- Zieliński M. 1982, *Interpretacja jako proces dekodowania tekstu prawnego*, Poznań;
- Zieliński M. 1992, *Wypowiedzi dyrektywne w praktyce językowej*, [w:] Z. Ziemiński, M. Zieliński, *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzenia*, Warszawa;
- Zieliński M. 1999, *Języki prawne i prawnicze*, [w:] *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków 1999, s. 50–74;
- Ziemia Z. 1968, *O paradoksach logiki deontycznej*, „Państwo i Prawo”, 1968, z. 1, s. 45–56;

- Ziemiński Z. 1962, *Uprawnienie a obowiązek. Przyczynek do analizy stosunku prawnego*, Poznań;
- Ziemiński Z. 1974, *Le langage du droit et le langage juridique. Les critères de leur discernement*, „Archives de Philosophie du Droit”, t. 19, Paryż;
- Ziemiński Z. 1960, *Przepis prawny a norma prawna*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1;
- Ziemiński Z. 1990, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa;
- Zirk-Sadowski M. 1981, *Wyrażenia wieloznaczne a oceny w języku prawnym*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, t. XIII;
- Zirk-Sadowski M. 1984, *Rozumienie ocen w języku prawnym*, Łódź 1984;
- Żmigrodzka B. 1997, *Testament jako gatunek tekstu*, Katowice.

Objaśnienie skrótów i symboli

ang.	– angielski	p.	– punkt
art.	– artykuł	par.	– paragraf
cyt.	– cytowany	pl.	– <i>pluralis</i>
dem.	– <i>deminutivum</i>	podkr.	– podkreślenie
dop.	– dopisek	pol.	– polski
cz.	– część	por.	– porównaj
czes.	– czeski	PP	– prawo polskie
du.	– <i>dualis</i>	PR	– prawo rzymskie
fem.	– <i>femininum</i>	przen.	– przenośny
fr.	– francuski	psł.	– prasłowiański
fraz.	– frazeologiczny	rozdz.	– rozdział
gr.	– grecki	S	– zdanie
inc.	– <i>incipit</i>	s.	– strona
inf.	– <i>infinitivus</i>	scil.	– <i>scilicet</i>
łac.	– łaciński	scs.	– staro-cerkiewno-słowiański
masc.	– <i>masculinum</i>	sg.	– <i>singularis</i>
ndk	– niedokonany	stp.	– staropolski
neutr.	– <i>neutrum</i>	śr.	– średniowieczny
nm.	– niemiecki	śrwnm.	– średniowysokoniemiecki
NP	– grupa nominalna	t.	– tom
nom	– <i>nominativus</i>	tyt.	– tytuł
gen	– <i>genetivus</i>	vs	– <i>versus</i>
dat	– <i>dativus</i>	węg.	– węgierski
acc	– <i>accusativus</i>	włos.	– włoski
inst	– <i>instrumentalis</i>	wyd.	– wydanie
loc	– <i>locativus</i>	z.	– zeszyt
op. cit.	– <i>opus citatum</i>	zob.	– zobacz